

Ян Менс
РЕМБРАНД

ЯН МЕНС РЕМБРАНД

Превод: Пенчо Симов

chitanka.info

КНИГА ПЪРВА
ЛАЙДЕН

I

Единствената мелница по Пеликановата дига очертаваше неподвижния кръст на своите криле върху фона на здрачаващото се небе. Малко светлина все още се задържаше върху най-високата част на едно от крилата, докато в подножието на склона мрачните води на Рейн изливаха червени отблясъци в своето непрестанно движение. Преди да бъде погълнат от нощта, пейзажът добиваше царствен вид.

Едно момче, полулегнало в тревата, с глава, подпряна на ръката и с леко притворени клепачи, наблюдаваше около себе си. Отначало то виждаше само тъмната маса на мелницата — тази геометрична и точна форма, която сякаш отказваше да се слее със сянката; после едно неволно, почти неосъзнато движение го накара да повдигне глава дотолкова, че можа да съгледа кръстовидния знак, очертан от крилете. В същия миг някакво внезапно вълнение го завладя и то остана неподвижно в това положение.

„Да, о, да! — промълви то с едва сдържано напрежение — Това е той, кръстът! Аз съм в подножието на Голгота!“ В паметта му се заредиха думи, чути в училище, изречения, прочетени в библията... И земята се разтърси! И скалите се пропукаха! И една странна светлина се яви на хоризонта! И мракът погълна небето! И светлината блестеше сред мрака! Гласът на спасителя прозвуча силно...

Очите му не можеха да се откъснат от тържествената гледка; сякаш на всяка цена искаше да я спаси от забравата, в която тя щеше да потъне. Един кръст от крила, очертан върху кърваво небе, масивната сянка на една мелница... После, като се овладя, момчето стана, прокара пръсти през ситно къдравата си коса и заслиза по стръмната пътека. Малко по-късно грубите му подметки отекнаха по неравната настилка на улица Ге...

Седнали пред ниската врата на своята къща, родителите на младия самотник се отдаваха на неочакваната сладост на този априлски залез и всеки бе погълнат от мислите си сред обичайната тишина, на която бяха привикнали. Майката градеше прекрасни мечти за своите деца, а мъжът мислеше за мелницата, за реколтата, за все по-

тежките данъци. Кога най-после щеше да свърши тази проклета война срещу Испания? „Хубаво е, ако човек успее да скъта няколко златни монети в дъното на сандъчето — си казваше той с досада, — но още по-добре е, ако може да ги запази за дълго. Не, аз не бих желал да се издигна над равнището, на което се намирам, както подметнаха някои в деня, когато бях избран в управата на квартала, но искам да прекарам края на живота си в мир и най-вече държа да осигуря бъдещето на децата си!“ Припомняйки си всяко едно по отделно, той само за миг се спря на най-възрастния; Адриан беше оженен и никаква амбиция не го измъчваше. Щеше да си остане обуцар, прикован към своето столче до последния си дъх. Но след него идваше вторият син. Герит беше инвалид! Загубил възможността да си служи с дясната ръка след едно нещастие, той беше изцяло на грижите на своите родители. Без съмнение, Корнелис (с петнадесет месеца по-млад от Герит) вдъхваше добри надежди. На шестнадесет години вършеше работа за двама, но все пак беше само шестнадесетгодишен и много вода щеше да изтече, преди да може да заеме мястото на стопанина, преди да може да командува мелницата на Ван Рейн. А подир Корнелис следваха още четири деца, съвсем малки... Какво би станало с тях, ако умре баща им?

Гласът на Нели, съпругата му, го откъсна от тези мисли:

— Хармен, вече е късно. Дали да се прибираме...

— Да се прибираме? Че още е съвсем светло! Защо да хабим свещ?

Привикнала да се подчинява, Нели не отвърна нищо. Ала загръщайки по-добре раменете си с шала, тя произнесе гласно онова, което я занимаваше в момента:

— Но къде може да е Рембранд?

Мъжът вдигна рамене:

— Що за въпрос? Както винаги, мечтае край канала...

И двамата отново замълчаха, погълнати от своите мисли.

Рембранд, най-малкият син на Нели! Разбира се, тя обичаше всичките си деца еднакво, но по отношение на това волево, мълчаливо и пламенно момче изпитваше някаква трудно определима нежност. Той тъй малко приличаше на останалите си братя! Въпросите, които понякога задаваше, отправяйки любознателен поглед към своя събеседник, разкриваха интереси, изненадващи я интереси. Още

повече, че не можеше да му отговори с общи приказки или с някоя шега...

Нели беше простичка жена, бе чела само Библията; за нея образът на идеалния мъж се покриваше със спомена за баща ѝ. Тя никога не беше срещала по-интересен човек от него. Той бе хлебар, но колко пъти му се случваше да остави всичко и да хукне към полята, без да го е грижа нито колко е часът, нито дали клиентите се възмуцават!

„Това е тъй хубаво!“ — казваше той на жена си, когато се завръщаше изморен и весел.

А на ония, които се учудваха на тези бягства, добрата жена отвърщаше:

— Какво искате, такъв му е характерът!

Неговият характер! Нели се усмихна. Тя отново виждаше своя баща да крачи с широки стъпки из ечемичените нивя, независимо от това дали небето е облачно или идеално синьо, през някой ранен следобед или по залез-слънце. И веднага след този образ пред нея изпъква друг, по-близък: Рембранд, тичащ по дигата или потънал в мечти край прозореца на мелницата. Щеше ли детето да прилича на своя дядо? И ако станеше така, трябваше ли да съжалява или да се радва? Наистина тежеше им войната, беднотията, различните лишения. От ден на ден оставаше все по-малко време човек да се отдава на своето въображение. Но можеше ли да се промени един темперамент? Нали смяташе, че децата трябва да се приемат такива, каквито са.

Поглеждайки скритом Хармен, тя изведнъж откри, че мъжът ѝ е много остарял. Остарял за годините си. Кога беше станало това? Работата в мелницата изискваше големи усилия и можеше да изтощи и най-големия здравеняк. Освен това Хармен не жалеше сили, работеше като роб и вече беше станал собственик. От друга страна, колкото повече израстваха децата, толкова повече родителските грижи трябваше да намаляват. Адриан, Герит, Корнелиус, Вилхелм и Рембранд — момчетата, винаги можеха да разчитат на своите родители. „Дори и да умрем — си каза тя, — ние ще им оставим известно състояние.“ Що се отнася до дъщерите, Махтелд помагаше в домакинството на една братовчедка в Делфт, а Лизбет, русокосата Лизбет, живееше още в безгрижието на своите десет години.

По улицата отекнаха стъпки и Нели повдигна глава. Бе познала походката на Рембранд.

— Връщаш се доста късно!

— Но, мамо — отвърна той, — слънцето едва се скри зад хоризонта.

Бащата не му даде възможност да каже нещо повече.

— Рембранд — повика го той, — трябва веднага да отидеш у Ливен Хендрикс, нали знаеш къде живеят? Лизбет отиде там след обяд и аз обещах, че вечерта някой ще я доведе. Побързай, да не стане много късно.

— Да взема ли фенера?

— Не, няма нужда. Никога няма да постигнем нещо, ако сме разточителни. Хайде, отивай!

„Ето какъв е баща ми! — помисли си Рембранд, докато се отдалечаваше. — Винаги да се пести! Добре че познавам улиците и няма опасност да падна във водата. Но чакай, откъде да мина?“

Рембранд можеше да избира. Дали да върви по голямата шумна и оживена улица, по която се перчеха стотици празнично облечени младежи, или покрай Рапенбург? От моста, до който бе достигнал, той се загледа за миг към зелената вода, леко накъдрена от ветреца между каменните брегове и към алеята с млади брястове, чиито пъпки бяха започнали да се разпукват. Тогава, без да мисли повече, той тръгна оттам, покрай канала, и скоро стигна до сградата на академията — нейният закръглен купол се открояваше върху виолетовото небе.

Като всички жители на Лайден, Рембранд се гордеше с тази академия, подарена на града в знак на признателност за верността му след обсадата през 1574 година. Много пъти майка му беше разказвала за онова героично време, а ректорът на латинското училище, което посещаваше, никога не пропускаше да спомене за съпротивата на Лайден. Все пак описанието на Нели се различаваше доста от картината, рисувана от учителя. Майка му говореше само за грижи и трудности, а от устата на ректора бликаха думи за слава и за победно тържество. „Нидерландия — казваше той, — е единствената страна в Европа, където има свободен простор за ония, които са решили да сполучат.“ Да, помисли си Рембранд, хубавите думи се нижат леко над черната брада на ректора Летинг!

Момчето знаеше, че принадлежи към отрудено семейство и че голямо разстояние отделя уличката Водопойна от Рапенбург дори и в „свободната република“ Нидерландия. Онова, което се говореше в

къщи, коренно се различаваше от изказванията на учителя. Бащата на Рембранд непрекъснато се оплакваше от многобройните и твърде тежки данъци, които тегнеха върху обикновените занаятчии. А освен това не беше ли истина, че пътищата са задръстени от просяци! Истински срам! И един ден, когато Рембранд възхваляваше републиката и славата на принц Мориц, брат му Адриан беше казал, че в тяхното свободно отечество за хора като тях съществува свобода да умират от глад. Наистина Адриан виждаше всичко в мрачни краски; често му се случваше да говори зле за ректора Летинг. Не беше ли казал дори, че неговият дъх разпръсва воня на алкохол на двадесет левги околоръст?

От своя страна Рембранд трябваше да признае, че последната подробност ни най-малко не го вълнува. Той беше на четиринадесет години и го занимаваха всевъзможни други грижи, присъщи на тази възраст, та не му оставаше време да се занимава с пиянските наклонности на един от своите учители. Самият вид на училищната сграда вече събуждаше у него неудоволствието, което бе изпитал при думите на баща си, че ще го изпрати в университета. Никак не можеше да се види в студентска тога! Той, който обичаше мирната гледка на някой спокоен канал, като канала, покрай който вървеше сега. Ето нещо хубаво! Искаше му се да върви така, сам със своите мисли, в продължение на часове.

Уви, Лайден беше малък град, бързо може да бъде прекосен! Юношата вече приближаваше уличката Камбанена, където се намираще дървената къщичка на Ливен Хендрикс. Рембранд вдигна чукчето, което тежко отекна върху боядисаната в зелено врата.

— Влез, момчето ми! — усмихнато се провикна жената на Ливен, която му отвори. — Идваш навреме!

Въведен в общата стая, Рембранд примигна, заслепен от светлината на лоената лампа, окачена на тавана. Многобройните гости бяха насядали около масата. До единия ѝ край имаше група деца, между които бе и Лизбет. На почетно място беше седнал Ливен Хендрикс, образец на човек, който обича да си хапва и пийва добре — с червендалесто лице и войнствена брадичка. Без да обърне внимание на приятелското кимване на сестричката си, Рембранд церемониално се осведоми за здравето на домакините, както го бяха учили в училище.

— Много добре, благодаря — отвърна Ливен, без да отдаде голямо значение на тези прояви на любезност. — Хайде, сядай тук! Нали ще изядеш парче сладкиш с малко топло мляко?

Седнал между Лизбет и Ян, най-голямото от осемте деца на Ливен Хендрикс, Рембранд отначало се почувствува смутен. Но домакинята, добрата Махтелд, бързо го предразположи, осведомявайки се за напредъка му в учението. После, като достойна майка на многочислено семейство, тя премина към проектите на своя собствен син.

— Знаеш ли, че Ян утре взема кораба за Амстердам? Там смята да продължи да се учи за художник.

— О, да — извика сияещ Ян, — заминавам утре. Ще работя при майстор Ластман, специалист по историческите сюжети.

Рембранд го погледна с нескрито любопитство. Ян беше момче на неговата възраст, но много по-слабо. От години вече учеше живопис при майстор Йорис ван Шутен. Човек трудно можеше да си представи как този юноша без мускули ще работи над гигантските платна, върху които знаменитият амстердамски художник изписваше своите грандиозни исторически картини. Но госпожа Хендрикс не остави време за задълбочаване в този проблем. Тя вече говореше за хиляди неща, които трябваше да приготви или да купи за заминаването на Ян: дреха от син плат, здрав панталон, дванадесет чифта чорапи, два чифта обувки от истински телешки бокс, ризи, бельо...

— Всичко това ни струва сума пари — призна тя. — И работата не свършва дотук. Знаеш ли, че майстор Ластман иска по сто флорина годишно за пансиона и за уроците? Ах, ако Ян беше як като теб, Рембранд, нямаше да се тревожа! Но с неговото деликатно здраве понякога се страхувам дали няма да се наложи да изостави уроците си. Представяш ли си каква загуба би било това? — тя не успя да продължи, защото се намеси ведрият Ливен:

— Шт, шт, Махтелд! Какво означават тези смешни оплаквания? Ян ще стане велик художник, художник, който ще има успех, и то в Амстердам. И освен това, крехък или не, добре е той да напусне къщата и да се научи да живее.

После се обърна към сина си:

— Ах, ако можех да бъда на твое място, Ян! Аз който съм само обикновен майстор на бродерии. Да бъдеш художник — тогава, когато

толкова други водят жалък живот като чиновници в кметството, писари при нотариуса или като занаятчии. И при това добър художник, който печели добре! Ето, виж Йорис ван Шутен, Ван Гойен, Ван дер Велде, Ян Порселис. Те печелят добре благодарение на това, че правят портрети на богатите граждани на Лайден. Разбира се, човек не може да ги сравни с Якоб ван Сваненбург. Но защо? Защото той е много талантив ли? Ни най-малко. Понеже е син на кмета, а един кмет винаги има многобройни връзки.

Ливен Хендрикс беше в настроение да приказва. Всъщност в това нямаше нищо неочаквано. Та нали за жителите на Лайден той беше южняк? Нали беше пристигнал от южните провинции, нали беше фламандец, роден в Ганд? Цветистият му език и шумната му веселост издаваха неговия произход.

— А ти? — обърна се той към Рембранд, — какъв ще станеш, като пораснеш? Скоро ще напуснеш училище, нали?

— Татко би искал да стана учен, господин Хендрикс — отвърна момчето без голямо въодушевление.

— Учен ли? А какъв учен? От тия, които режат трупове, или от тия, които четат проповеди?

— Аз... не знам!

— Как така не знаеш! — продължи да го подкача добродушният фламандец. — Във всеки случай това, което аз знам, е, че не бих искал да ставам пастор! Такива ги има достатъчно вече. Колко жалко, че в твоята академия не изучават екстравагантността! Понякога един луд е по-полезен от петдесет уважавани проповедници.

— Мислите ли, — забеляза Рембранд, малко възмутен от тези думи, — че екстравагантността прави чест на бога?

— Ето, ти говориш като същински нидерландец! Ние, фламандците, имаме друго мнение по този въпрос. Според нас, бог е създал и смеха, тъй както е създал и сълзите, както е създал и деня и нощта. Вие си въобразявате винаги, че служенето на нашия обичан господ изисква непрестанни вайкания. Лъжете се! Бог, който обича радостта без никакви примеси, се показва твърде търпелив към вас.

— Какво искате да кажете, господин Хендрикс?

— Че ако отгоре попитат за моето мнение, аз бих пратил в чистилището всички омразни лицемери. Да, и бих накарал добре да ги опърлят на пламъците...

— Хайде, хайде! Приказваш глупости — го прекъсна Махтелд, напълвайки чашите за последен път.

Съпругът ѝ продължи да мърмори в брадата си, но тя не му обърна никакво внимание. Наведе се към Рембранд и му напомни, че може би е време да се връща у дома.

Юношата веднага стана и кимна на Лизбет да го последва.

— Пожелавам ви да си отпочинете добре през тази нощ — заяви той тържествено, тъй като бе изучил доброто държане в училище и държеше да го спазва...

Най-близката камбана отби девет часа, когато двете деца се озоваха на неосветената уличка. Рембранд разсеяно слушаше бърбенето на сестра си. Дребна и закръглена, с дебелички ръце и крака, тя бе олицетворение на веселостта. Ненапрасно майка ѝ понякога със смях я наричаше „благополучието на Нидерландия“. Момиченцето с мъка можеше да напише своето име, но всички смятаха, че тази подробност няма значение за нея; очевидно бе, че ще стане добра домакиня и че ще направи щастлив бъдещия си съпруг. Липсата на възпитание обаче не ѝ пречеше да се отнася много почитателно към Рембранд, този брат, който знаеше много повече от останалите момчета на неговата възраст. А и той, обикновено не твърде любезен с малките момиченца, обичаше много сестра си.

Хванати за ръце, те вървяха край Рапенбург. Луната се отразяваше в канала и Лизбет оживено заприказва, след което Рембранд разбра, че тя се опитва да сравни небесното светило с голямо парче сирене, натопено в мастило. Той се усмихна. Според него тъмната вода имаше цвят на черно грозде и светлината не приличаше на сирене. Светлината живееше, светлината искреше; понякога тя беше мрачна светлина, а понякога — ясна светлина. Но как би могло да се изрази всичко това?

Малко по-късно Лизбет му разказа, че Ян ѝ е дал една хубава рисунка. Това бил неин портрет, който според уверенията на мадам Хендрикс бил много сполучлив. Рембранд поведе момиченцето към канала Грьонхазен, слабо осветен от един фенер.

— Покажи ми тази рисунка, Лизбет!

Внимателно, за да не смачка хартията, Лизбет я измъкна от своя корсаж. Тогава, полупритваряйки очи, Рембранд се вгледа в него тъй продължително, че изненаданото момиченце го запита:

— Нали ти харесва, кажи?

Рембранд не отвърна нищо, но приближи листа до очите си, за да разчете няколкото думи надраскани в долния край: „Портрет на Лизбет Ван Рейн в навечерието на моето отпътуване за Амстердам.“ Следваше подпис: „Ян Ливензон, Лайден.“

Чак тогава с необичайно твърд глас Рембранд каза:

— Това не е никак трудно, Лизбет, и аз мога да го направя.

С тия думи той сякаш даваше обещание пред самия себе си.

II

Пролет в Лайден. Каналите биха могли да развалят въздуха, но пречистващият Рейн отнасяше далеч от града всичките им замърсени води и бъзовите храсти пръскаха своя сладък аромат. Тук и там златисти пъпки се надигаха към светлината, а по сивите камъни на слънчевите улици стъпките на минувачите отекваха с неочаквана лекота и не бяха тъй забързани. В продължение на няколко дни гражданите щяха да забравят за войната, мислейки само за благосъстоянието на страната. В складовете балите с вълна от Англия се трупаха на такива грамади, че ги сравняваха с къщи. Разтворили всички прозорци на своите кухнички, предачките въртяха чекръците си, а конците се катереха чак до гредите и може би чак до небето, носейки традиционните молби: „Господи, дай ни работа! Господи, дай ни хляб! Господи, дай ни мир!“ От изгрев до залез-слънце на реката скърцаха въжетата на корабите, които ги теглеха от брега. Плавателни съдове, натоварени със скъпоценни лайденски платове — три они ширина, четиридесет дължина — потегляха към четирите краища на света. „Господи, бди над нашата печалба!“ — молеха производителите на платове от Рапенбург и от пазара на Навалицата.

По това време бирата и платовете бяха гордостта на Лайден, втория град на Нидерландия. Населението се беше увеличило тъй много, че на няколко пъти къщите излизаха извън градските стени. Шестнадесетте хиляди жители от времето на обсадата се бяха удвоили. Навсякъде се строеше; Хармен Ван Рейн се радваше на тази гледка. „Колкото повече са жителите — си казваше той, — толкова повече хора ще пият бира и повече жито ще се мели в моята стара мелница.“ Той се славеше като най-добър мелничар, чието брашно е винаги добре смляно. Хармен знаеше това и се гордееше със своето умение. „Всеки трябва да си знае работата — мислеше той. Аз съм мелничар от дванадесетгодишна възраст. И в подобна мелница, весело украсена, майка ми е била отнесена от съпруга си в деня на сватбата!“ Хармен беше истински щастлив само когато чувствуваше как голямото дървено тяло на мелницата трепти от движението на крилата. Той

стоеше вътре, в някой тъмен ъгъл, и наблюдаваше изпотените чираци, които дотичваха с товари от всички посоки. Тогава той си представяше как златистият малц потича на вълни в чувалите, които ще се приберат по ароматни тавани, в очакване да бъдат потърсени от производителите на бира. Понякога Хармен оглеждаше откъм улицата своя дом, своето владение. Наистина малко нещо беше: четири стени, покрив от червени керемиди, ниска врата, от двете страни по едно прозорче с оловна рамка. Но под този покрив живееше неговата добра Нели, неговата малка Лизбет, Рембранд, потънал в своите уроци и всички останали. А между тези останали бе и Корнелис, любимецът му Корнелис, който наглеждаше работата и на когото, въпреки младостта, можеше да се разчита напълно. Ах, ако всички останали бяха като него, мислеше често бащата, ако бяха тъй съвестни, точни, взискателни и към себе си, както и към другите, неуморими. Това „всички останали“ се отнасяше най-вече за Рембранд. Въпреки желанието си, Хармен не успяваше да го разбере. Човек трябваше да измъкна с клещи думите от устата му: „Да, татко!“, „Не, татко!“ и това беше всичко. Явно бе, че мислите му са другаде. Поне да имаше приятели! Когато Хармен си спомняше за собствената си младост, когато скиташе с цяла тайфа връстници около крепостта или покрай Рейн, случваше му се да се усмихва дяволито. А този момък оставаше почти винаги сам. Кога най-сетне щеше да се вразуми? От друга страна, с уроците се справяше добре, ако се съди по думите на самия ректор Летинг, от когото бащата веднъж се бе осведомил за поведението на сина си.

Но ученият бе добавил: „Жалко, че не е по-съсредоточен! Човек би казал, че го поглъщат хиляди грижи, които нямат нищо общо с работата в училище. Наистина той заучава уроците с лекота, не е нито палав, нито мързелив и все пак му липсва оная любов към учението, която...“

Имаше само един предмет, по който Рембранд задоволяваше учителя напълно: това беше калиграфията. Той държеше перото с лекота, която рядко се среща у юноши на неговата възраст. И баща му се гордееше много с похвалите по този повод, въпреки че те не го учудваха много. Работата е там, че още от малък Рембранд постоянно обичаше да си играе с хартия и мастило. На пет години можеше да напише името си; на шест години рисуваше човечета, които бяха доста

сполучливи. „За съжаление — мърмореше Хармен, — ето го на четиринадесет години и пак го намирам да дращи нещо с въглен върху хартията.“ В очите на мелничаря още по-лошото бе, че заради тези занимания синът му пренебрегва съчиненията по латински и уроците по история. Хубаво е човек да се забавлява, но при условие, че учението не страда от това! Преди няколко дни отново бе принуден да се намеси:

— Рембранд — извика той, като го видя наведен над една рисунка, — вече си твърде голям, за да дращиш като осемгодишно дете.

И веднага листът бе разкъсан. Какъв свиреп поглед му хвърли тогава момчето! То остана обидено, а малката Лизбет заплака:

— Той беше мой! — протестира тя. — Рембранд рисуваше моя портрет!

— Съжалявам, но той заслужаваше наказание.

При спомена за тази случка Хармен се усмихваше. Той смяташе, че се е държал твърде рязко, но мислеше, че само така ще може да прекърши твърдоглавието на Рембранд. Бащата винаги си обещаваеше, че ще продължи да направлява със здрава ръка цялото си семейство, за да не му позволи да се отклонява от правия път. И все пак понякога го безпокоеше обстоятелството, че Нели се ползува с по-голям авторитет сред децата. Само с един поглед, с едно движение тя постигаше повече, отколкото той след дълги обещания или заплахи. Тя проявяваше съобразителност, която бе още по-учудваща, като се има пред вид нейната необразованост. Жената според светото писание е обречена на мълчание и на подчинение. Но неговата жена, дъщеря на Вилхелм де Зуитброк, бе по-хитра от адвокат и при това имаше маниери на същинска херцогиня. Защо да не признае това? Нали тя му помогна в началото, когато работата му не вървеше много добре. Без нейна помощ Хармен не би бил днешният щастлив собственик. Тази вечер Рембранд дойде да го извика. Мелничарят бе закрил лицето си с ръце.

— Вечерята е готова, идваш ли, татко? Мама чака само теб.

— Ей сега ще дойда...

Юношата побърза да се отдалечи от това задушливо място, където почти нищо не се виждаше. Но щом се намери на светло, той се спря да погледа за малко главния вход на мелницата, мрачна бездна,

заобиколена от бляскав пейзаж. С бързо движение извади хартия и парче въглен, скрити под дрехата му, и после започна да рисува с нетърпение на младо животно, пуснато на свобода. Очерта стените на мелницата, отворената врата и края на крилото, което се поклащаше отзад. Едва след като завърши рисунката, той се успокои, също тъй внезапно, както внезапно се бе почувствувал обзет от творческа треска. После с широки стъпки влезе при майка си, която приготвяше яденето. Аромат на моркови, лук и варено овнешко изпълваше цялата стая.

— Донеси ми малко дърва — каза тя.

Момчето веднага изпълни поръчката ѝ, а Нели вдигна по-високо окачената желязна тенджерата и кръстоса под нея пъновете.

— Благодаря ти, момчето ми — каза тя, когато Рембранд се върна след малко с нов наръч дърва. — Без теб кой знае как щях да смогна да приготвя всичко навреме!

Похвалата го зарадва. Искаше му се да целуне майка си. Но нямаше ли това да бъде смешно и дори неуместно за голям момък като него? За миг той се поколеба.

— Защо ме гледаш така? — каза учудената му майка. — Погледът ти е такъв, че дори ме смуцава!

— Но, мамо — запротестира Рембранд, изчервявайки се. — Нямам ли право да те гледам?

— Имаш, разбира се! На твоята възраст много момчета вече нямат родители. Радвай се, че все още е жива майка ти и се грижи за теб. По-късно ще си спомняш за това...

Но не можа да довърши думите си. Рембранд я прегърна и звучно я целуна. Смутена, тя се опита да го укори, после се наведе над пещта, за да наглежда тенджерата.

След вечерята, както винаги, Рембранд се настани на разтребената маса и разтвори пред себе си книгите. Обаче работата не вървеше. *Bellum belli, bello... Amo amas, amat...* Боже, колко досадни са тези латински склонения и спрежения! Понякога беше необходимо да повтаря окончанията по десет и по двадесет пъти и след това пак му се случваше да бърка! Като отмести граматиката, той разгърна едно малко томче, което не беше чак толкова скучно: „*Familiares Formulae*“ носещо подписа на Еразъм. То съдържаше известен брой най-употребявани изрази, с които си служеха възпитаните хора.

Ректорът Летинг много държеше на тези текстове. Разбира се, щом се обърнеше гърбом, учениците се впускаха в свободно пародиране. И изразите придобиваха най-неочакван вид. „Какво се казва например на човек, който киха?“ — „Да даде бог това да ви донесе щастие.“ — „А на бременна жена?“ — „Надявам се, че вашият издут корем ще отслабне благоприятно и ще дадете на вашия съпруг едно хубаво дете!“ Но и тези изрази на любезност, колкото и хубави и приятни да бяха, накрай започваха да досаждат на Рембранд. След като почете известно време из малката книжка на Еразъм, той предпочете да наблюдава майка си. Да, той навярно ще си спомня по-късно за годините, прекарани в бащината къща, за хубавите и приятни часове... Всичко щеше да бъде почти свършено, ако не съществуваше проклетото задължение непрестанно да учи, упоритостта на баща му да го направи непременно учен. Разбира се, Рембранд не искаше да остане мелничар като Корнелис, не! Вечно да пълни чували, да ги пренася, да мели съдържанието им, благодаря! Ако обичаше мелницата, то беше по съвсем друга причина. Заради декора, заради светлината, която се прецеждаше през тъмните очертания, за великолепната калиграфия на нейните крила в движение... Там, близо до водата, всичко беше сянка и светлина...

„Но и тук всичко е сянка и светлина!“ — едва не се провикна той. И сякаш за пръв път забеляза в обичайната вечерна обстановка на стаята, калаените чинии, подредени по боядисаната лавица, големите кутии с ечемик под навеса на огнището, огъня, хвърлящ червени отблясъци по чугунената плоча, машините и ръжена! Дори и майка си виждаше по нов, различен начин. Тя закачваше тенджерата с вода над огнището, а лицето и роклята ѝ бяха облени от ярката светлина на пламъците, докато навред наоколо господствуваше сянката — дълбока и също тъй действителна и необходима като светлината. Можеше ли човек да си представи едната без другата?

Лудешки порив обзе цялото му същество. Тази майчина фигура, обрисувана от огъня и от нощта, тази жена с форми, запазили чистотата си въпреки последователните раждания — той искаше да грабне този образ в тръпнещите си ръце, да го понесе из цялата къща, да изрази по някакъв начин своята синовна обич... Но майка му се движеше твърде много. Ето, че сега се обърна в профил! Чисто чело под бялата забрадка, нос с тъй фини очертания... Никаква близост,

никаква прилика със собствената му недодялана физиономия. Само зъбите ѝ да бяха в по-добро състояние! И устните да бяха малко по-добре очертани!

Рембранд съвсем забрави своите разтворени книги и упражнението по латински.

Какво благородство има в нейните черти! Мислите му бяха завладени от ентузиазъм. Какво достойнство! Колко много женски лица е виждал всеки ден по улицата, но наистина никое не може да се сравни по чистота с лицето на мама...

Почти без да си дава сметка какво прави, той потопи гъшето перо в мастилницата и започна да рисува с него върху гърба на един вече изписан лист. Скоро формата на лицето се очерта. Челото, брадичката, носът, — всичко това донякъде беше неговата майка. Само очите не излизаха както трябва, твърде трудно бе да ги улови в тяхната подвижност.

— Мамо — внезапно и нетърпеливо каза той, — застани мирно за миг.

— Какво? — подскочи добрата жена и се обърна в почуда, без ни най-малко да подозира неговите намерения. — Какво искаш?

Рембранд се изчерви, ала все пак каза:

— Да нарисувам портрета ти с твое позволение!

Отначало Нели не отвърна нищо. Надвесена над масата, тя неподвижно гледаше бавно изсъхващата скица.

После гласът каза с възмущение:

— И за това ме караш да спра да работя?

Юношата предпочете да замълчи.

— Тези портрети, мое момче — продължи тя наставнически, — са само суета и нищо повече. Никога не съм имала портрет на баща си и въпреки това той е по-добре нарисуван в съзнанието ми, отколкото ако някой велик художник се беше опитал да направи това. И знаеш ли защо?

— Н-не!

— Защото споменът за него остава жив в сърцето ми и защото чувствата нямат нужда от портрети. Ето защо!

Тогаваш лека въздишка Рембранд се осмели да каже съвсем тихо:

— Не мислиш ли, мамо, че художникът понякога влага нещо от своята душа в творбата си? И не би ли желала да притежаваш портрет,

нарисуван по този начин?

Нели погледна учудено сина си.

— Ти си много интелигентен — каза тя клатейки глава. — Вече говориш като същински мъж. Но хайде, стига сме бърбили! Скрый по-скоро тази рисунка, докато не е дошъл баща ти. Ако я види, той много ще се ядоса. Няма защо да го дразним с тези глупости!

Най-напред се прибра в къщи Лизбет. Тя се връщаше от градината и носеше кошница, пълна с моркови, краставици и други зеленчуци, които постави в средата на лавицата. Възхитен, Рембранд веднага откри какъв великолепен натюрморт образуваха оранжевите отсенки на морковите, нежнозеленото на салатата и жълтевината на краставиците, като всичко това бе разположено върху калаен фон със сиви отблясъци... Но забързаните стъпки на бащата отекнаха на свой ред на улицата и със съжаление момичето откъсна поглед от въображаемата картина и заби нос в латинската граматика. В следващия миг то изглеждаше така задълбочено в урока, че Хармен го погледна одобрително и запристъпва на пръсти.

III

Лятото бе извънредно слънчево, но от време на време валиха прохладни проливни дъждове. Гъсто зелено руно отново покри Пеликановата дига и косите на косачите засвяткаха с внезапните си проблясвания над високата трева. Боядисани с ярки червени и зелени цветове, каруците със сено превозваха шумно тежките си товари по уличката Водопойна и изчезваха в мрачния отвор на съвсем близката Бяла порта.

После копитата на конете отекваха по дъските на подвижния мост. Подир известно време отново настъпваше тишината на Рейнското поле, върху което многобройните канали чертаеха своята безупречна геометрия.

Този ден корабът, теглен от коне покрай канала, беше пристигнал при портата по-рано от обикновено. И пътниците за Лайдсхендам, Воорбург, Рисвийк и Хага, мислейки че са закъснели, тичаха по близките улички. Надвесен над един от едрите коне на впряга, дребничък кочияш с усмивка наблюдаваше тяхното идване, без да се потруди да им даде някакъв знак за успокоение. С пълно безразличие той вдигна рог към устните си.

Корабчето, разбира се, потегли точно в определения час, след като кочияшът силно бе размахал знамето на принца, оранжево, бяло и синьо.

Рембранд беше проследил цялата картина. Съжаляваше ли, че всеки път бе принуден да остава на кея и да бъде само неподвижен свидетел на трескавото оживление около всяко заминаване? Почти никак! За него Хага беше само едно име. Той предпочиташе да дава простор на своето въображение и да изпитва чувството, че целият свят се разкрива пред него. Когато оживлението ставаше най-силно, той затваряше очи, обърнат към слънцето и тогава най-лекият ветрец му изглеждаше като полъх на открито море.

Ето че пак е свободен да се радва на такъв момент. Той машинално разкопча най-горното копче на дрехата си и пое дълбоко въздух. Колко беше хубаво! Винаги се питаше защо го принуждават да

се облича тъй топло. Чувствуваше се като завързан в тежките дрехи и често преградата от платове и пот, образувана между природата и собствената му кожа, предизвикваше у него отвращение. Добре че поне сега не трябваше да се затваря в училищния полумрак! Беше настъпила ваканцията. В продължение на четири седмици беше освободен от мрачното помещение на улица Локхорст.

След като премина първото му въодушевление, Рембранд разгърна своя скицик, направен от няколко парчета лоша хартия. Мелници и пак мелници, особено мелницата на баща му, която се виждаше оттук. Имаше също и пейзажи с чифлици със силно наведени покриви, каквито се срещаха из околността, чифлици, заобиколени с цветя и зеленина. Въпреки че беше горд със своите скици, понякога юношата съжаляваше че не бе нарисувал някой селянин, рибар или работник в една от техните най-характерни пози. Причината беше в неговата стеснителност — все не се осмеляваше да помоли някого да му позира.

Задоволяваше се скритом да наблюдава носачите с бархетни ризи. Между тях винаги куцукаше един сакат просяк. Ризата му беше на парцали и износените му обувки бяха съвсем разпрани; въпреки това той невъзмутимо се обръщаше към пътниците на корабчето, отправяйки към тях вечната си молба: „Граждани, помогнете на стария войник на принца!“ Неговото изражение правеше на Рембранд още по-силно впечатление, отколкото държането му. Човекът никак не изглеждаше нещастен и дори често се смееше от сърце. Как беше възможно това? Толкова радост сред такава мизерия! Беднякът е нещастник на тази земя, казваше старият Ван Рейн. Но ако се съдеше по вида на този бедняк, той би трябвало да притежава голяма торба със златни монети освен няколкото медни гроша, които стискаше в ръката си. От него лъхаше на бира и на тютюн, а също и на лоша хвойнова ракия; сместа от тези миризми отблъскваше чувствителните ноздри на младия Рембранд. И все пак той би желал да го рисува. Но как да стори това? Да се приближи би означавало да предизвика поток от ругатни. Така че все оставаше настрана, неподвижен, скован от страха си пред хората.

Друг път след заминаването на корабчето той се връщаше на любимото си място върху дигата. Образът на сакатия го преследваше и там. Убеден бе, че ако самият той, Рембранд, загуби баща си и майка

си, вече никога не би могъл да пее. Би се заврял в някой ъгъл и никога вече не би излязъл оттам. А по своето добро настроение просякът можеше да се сравнява със самия кмет. Той дори го превъзхождаше, защото кметът никога не изглеждаше чак толкова весел. Той бе поддържан и винаги официален. Такива бяха и всички богаташи от Рапенбург, чиито плисирани яки съперничеха по големина на воденичните камъни и чиито кесии винаги бяха пълни със звънки монети. Но не само кметът се стараяше да подражава на лайденските аристократи; същото правеше и собственият му баща. Защо например имаше винаги печално изражение, въпреки че беше между първенците на своя квартал и въпреки че работите му вървяха добре? В действителност, освен Лизбет и понякога мама Нели, никой не се смееше в къщата на уличка Водопойна. Герит не се усмихваше никога, също и Корнелис, а колкото до Адриан, самото му присъствие беше достатъчно, за да пропъди всяка радостна мисъл. Той и лицемерно набожната му жена Лизет Симонс образуваха мрачна двойка. Ето защо Рембранд се отбиваше у тях много рядко.

Юношата легна по гръб във високата трева с лице към небето. Човек може да чете в облаците всичко, което пожелае. Дори и въображение не е необходимо за това. Кой не би съгледал тези коне, впрегнати в каруца? И тази кола, която постепенно се превръщаше в замък с кули и зъбчати стени, над които се развяваха бели хоругви? Всичко това беше тъй действително, че всеки миг можеше да се чуе зовът на тръби...

Наблизо отекна камбанен звън.

Той стана без да бърза и за миг силуетът му се очерта върху синьото небе, опънато зад дигата, между Рейн и безкрайността. Беше им обърнал гръб. Пред него оставаше малката уличка Водопойна, заспала под бедното слънце. При шума на подкованите му обувки множество пиленца се пръснаха встрани.

— Мамо, къде е Лизбет? — попита той майка си, заета да кърпи бельото.

Момиченцето простираше чаршафи върху ливадата. Всъщност тази ливада представляваше малко празно място зад къщата. И Рембранд веднага забеляза сестра си със запретнати поли, с малки дървени обувки на краката, влагаща в изпълнението на своята задача цялата сериозност на истинската домакиня.

— Хей! — извика тя, бърчейки вежди, — не стъпвай по чаршафите!

Той не беше чак толкова тромав и все пак предпочете да спре на известно разстояние по средата на пътеката, покрита с чакъл и веднага вниманието му бе привлечено от големите бели правоъгълници на чаршафите. Колко привлекателна беше тази белота върху зеления фон, заедно с преливащия се червен цвят на Лизбетината пола! Но тази белота... тази белота... Лесно е да се каже... се поправи мислено момчето. Ето, например тази мокра белота съвсем не прилича на сухата белота на ризата на моята сестра! А белотата на нейните обувки пък е съвсем друго нещо!... Питам се дори дали снегът... Да, дали снегът би изглеждал като един от тези три цвята?... Една бяла риза, простряна върху сняг — това би могло да бъде извънредно интересно!...

— Казвай де, какво искаш?

Наистина имаше нещо, което трябваше да й каже. Но как да изрази същността на своята мисъл? Как да разплете нишките, които умът му се забавляваше да заплита? Той я дръпна за ръката и ненадейно за самия себе си запита:

— Забелязваш ли понякога неща... неща, които другите не виждат?

Лизбет го погледна с изненада.

— Не разбирам какво искаш да кажеш, Рембранд. Говори по-ясно.

Но момчето въпреки всичките си усилия успя да повтори:

— Да... дали забелязваш неща... случвало ли ти се е да се чувствуваш сама пред някои неща?...

— Това гатанка ли е?

— Съвсем не! Обикновен въпрос.

— За теб може да е обикновен!

Лизбет се опитваше да проумее смисъла на загадката, която й поставяше брат й. Дали забелязва неща? Какви неща? В напрежението си тя мачкаше престилката си.

— Може ли да повториш още веднъж?

Край пътеката на няколко крачки от тях имаше малка пейка. Докато говореше, момиченцето повлече Рембранд и го накара да седне до нея.

— Така ще бъде по-лесно, — каза тя, сякаш за да се извини, без да уточни кое ще бъде по-лесно.

Но след като седна пред прострениите чаршафи с метален отблясък в очите си, идещ от малкото поточе, което течеше покрай поляната, юношата започна да намира по-лесно думите. Той заговори за облаците, които се превръщаха в бели коне и за вятърните мелници, които приличаха на джуджета. Говори дълго.

После изведнъж я запита:

— Знаеш ли, Лизбет, че понякога се страхувам? Слънцето и въздухът, тази светлина и тези сенки, които са навсякъде, ме плашат. Като че ли всичко е живо и има душа. Възможно ли е предметите да живеят?

Отговорът не последва веднага. С притворени клепки, показвайки края на езичето си от напрежение, Лизбет усилено размишляваше. А Рембранд я чакаше тъй загрижен, сякаш чрез устата ѝ щеше да проговори някакъв оракул.

— Да — каза тя най-сетне, — тревата живее.

— Аз си знаех, че е така, разбира се, че го знаех! — се провикна момчето с признателна светлина в очите.

Но това още не беше достатъчно за него.

— Ами прането, Лизбет? Вярваш ли, че и прането живее?

— О, не! То само се изхабява.

Рембранд се плясна по крака.

— Щом се изхабява, — отвърна живо той, — значи живее. Всичко, което се променя, живее.

— Хайде, хайде, не говори глупости! Според тебе значи и дървените ми обувки живеят! А също и къщите, защото и те се изхабяват. Виж!

Тя му посочи една от съседните къщи, която се отразяваше в поточето.

— Когато тази постройка беше нова, тя имаше хубави червени тухли, а камъните ѝ бяха съвсем бели. Спомням си много добре, бях съвсем малка тогава. Сега всичко е станало много по-тъмно.

Рембранд скокна от пейката.

— Виждаш ли — заговори отново той, без да скрива вълнението си, — виждаш ли, ние забелязваме неща, които другите не виждат! И тази къща, и тази мелница не са бездушни. Всичко се променя, всичко

живее, дори и слънцето и облаците, дори и твоите дървени обувки, дори чаршафите...

— Лизбет!... Идвай бързо!... Огънят ще изгасне.

Мама Нели, застанала на прага, викаше дъщеря си и така пресече разпалеността на Рембранд.

Лизбет се отдалечи и момчето пак седна, отново погълнато от своите мисли. В тях се открояваха белотата на чаршафите и зеленият цвят на тревата...

IV

За няколко седмици Хармен посърна толкова, че се превърна в съвсем друг човек. Атака от подагра го прикова за известно време към леглото и сега той трудно отиваше сутрин до мелницата, а вечер се връщаше като истински немощен старец. Строполяваше се върху леглото си. Нели се грижеше според силите си за него, приготвяше му топъл пясък, тухли и горчица, но тези лекарства не помагаха.

— Няма нищо страшно, Нели! — окуражи я един съсед, известен като сведущ по медицинските въпроси, към когото тя се бе обърнала в своето отчаяние. — Купи си от синята помада на просяка и ще видиш! Ако намажеш с нея отслабените мускули на мъжа си по време, когато луната започва да нараства, той; бързо ще се оправи.

В нетърпението си, воденичарката веднага накара Рембранд да отиде у Порет, продавача на лекарства от улица Майерсман. Момчето познаваше дюкянчето с фирма, на която бяха изобразени трите влъхви; никак не му се искаше да отиде там. Не би ли могла майка му да свърши тази работа? Сигурно тя би сторила това по-добре от него. Но Нели не позволяваше на децата си да обсъждат нейните заповеди. И тъй като Рембранд се колебаеше, тя викна:

— Още ли си тук? Клетият ти баща чака. Веднага се вижда, че на теб нищо ти няма.

Той побърза да изпълни поръчката.

Дюкянчето на Порет беше ниско и дълго помещение, толкова ниско и толкова дълго, че влезлият в него добиваше впечатление, сякаш се плъзва в някакво чекмедже. Над тезгяха от черен дъб висеше дървена змия, боядисана в черно; към нея бяха прикрепени везни, но в момента техните медни блюда претегляха само един светлинен лъч, който се процеждаше през цветните стъкла на прозореца. Стар и прегърбен, с очи, скрити зад огромни очила, с врат, украсен от безупречно бяла яка, Порет стоеше зад тезгяха, когато момчето се приближи.

— Струва ми се, че виждам един от синовете на Ван Рейн, не е ли така?

И като се усмихна, любезно добави:

— Какво ти трябва, мое момче?

— Една кутия от синята помада на просяка — отвърна бързо Рембранд, който усещаше, че се изчервява.

— Пак ли е болен татко ти?

Момчето кимна утвърдително с глава. В това време аптекарят беше вече взел една кутийка от бяло дърво и се бе навел да я пълни внимателно с лъжица. Над главата му черната змия се люлееше едва забележимо. Погледът на Рембранд спря за миг върху нея, премина върху препарирания крокодил, окачен малко по-далеч на едно въже, край някаква изсушена костенурка и накрая се втренчи в странна огърлица от големи зелени яйца. Никога не беше виждал такива. Дали бяха истински? Ама че въпрос! Но какво животно е могло да ги снесе? Ако не беше тъй стеснителен, би разпитал Порет.

След като довърши работата си, старецът проследи погледа на своя млад клиент. И веднага отгатна любопитството му.

— Виждаш ли — каза той, — в наши дни кокошките не снасят толкова големи яйца!

Изненадан от дружеския му тон, Рембранд отначало замълча. После се осмели да заприказва:

— Кокошки ли? Вие ми се подигравате, господин Порет?... Ако някога кокошките са снасяли такива яйца, те са били големи като щрауси!

— Лесно ги приказваш, моето момче! А виждал ли си някога щрауси?

— Живи не съм виждал! Но ги има на картинка в моята книга по естествена история.

Той се върна при огърлицата.

— Колко е красив цветът на тези яйца! Особено при бледата светлина тук.

Тогава аптекарят реши да задоволи любопитството на младия Ван Рейн.

— Това са яйца от ему. Един моряк ми ги донесе след пътешествие из Африка. Истинско чудо е, че са достигнали невредими дотук!

— Сигурно са ви стрували много скъпо, господин Порет?

— Скъпо?... Хм... Всъщност такива екзотични предмети нямат цена; те струват толкова, колкото любителят пожелае да плати.

— Морякът не ви ли каза дали... ще донесе други?

— Толкова ли ги харесваш, мое момче?

— Те са великолепни, господин Порет! Може би защото са толкова крехки.

И най-сетне изрази мисълта си докрай:

— Има с какво да изкушат един художник!

— Един художник! — се провикна аптекарят, усмихвайки се с известно превъзходство. — Ей, че го каза! Представяш ли си колко е трудно да се нарисува яйце? Преди няколко дни говорихме за това с Ван Шутен. Той ми отговори, че според него почти не е възможно да се нарисува яйце.

Сърцето на Рембранд заби по-бързо. Порет спомена името на известен художник по начин, който свидетелствуваше за голяма близост в отношенията им.

— Значи, вие познавате добре майстор Ван Шутен? — осмели се да запита той с риск да се покаже досаден.

— Дали го познавам? Струва ми се, че да! Йорис е един от най-добрите ми приятели. Имам доста негови платна — от малките, разбира се, но много държа на тях.

— О, ще мога ли да ги видя някой ден?

Рембранд изказа това желание, без да размисли. Веднага след това силно се изчерви и наведе поглед. Аптекарят навярно щеше да му се присмее и да го изпрати в къщи, без дори да си даде труд да му отговаря. Това беше очевидно.

Но ето че тази очевидност не се потвърди, защото Порет веднага го покани в съседната стая. Все още с известно неудобство, Рембранд се подчини.

Той влезе в дълга галерия, окъпана от най-приятната светлина, която можеше да си представи човек, каквато не беше виждал още никъде и която предразполагаше към съзерцаване. Това беше просто помещението с „любопитни вещи“ на аптекаря, но във въображението на младежа то придоби размерите на пещера на чудесата. Имаше какви ли не съкровища, чието съществуване той не бе подозирал: морски раковини и черупки с най-причудливи форми, камъни, за които човек би казал, че са нарисувани, кристали, които сякаш бяха късчета

втвърдена светлина. Един глобус бе поставен до някакъв ятаган. Това необикновено съжителство му внуши, че главата на света е била отрязана и се намиреше тук, купена от аптекаря. Ветрило от щраусови пера бе облеgnато върху слонски бивни. Селски шапки съседствуваха с чалма, извезана със злато. Човешки скелет, пожълтял от времето, сочеше със своята костелива ръка към един яспис, поставен в изящна, позлатена обкова.

И тъй като след това погледът му падна върху миниатюрна картина с богато украсена рамка, той повече не видя нищо.

Това беше пейзаж, нарисуван от Йорис ван Шутен. С променен, почти шепнещ глас Порет сочеше изящството на изработката и зрялото изкуство, с което художникът бе успял да създаде илюзия за дълбочина.

— Ето, виждаш ли... Големият художник няма нужда от голяма картина, за да се прояви!

Не беше необходимо да казва това. Рембранд стоеше като замаян или по-скоро опиянен от радост. Една тъй малка творба, а тъй изключително хубава! Никога до този миг не беше виждал такава картина. Този, който можеше да постигне подобно нещо, сигурно беше някакъв бог, или най-малкото беше подкрепян от небето. И все пак Йорис ван Шутен беше докоснал всичко това с гениалните си ръце, беше го създал, след като очите му бяха съгледали някъде този полуразрушен чифлик, под дълбокото синьо небе, беше им придал вечен живот. Момчето изпитваше желание да съзерцава този пейзаж в продължение на часове...

Но ето че аптекарят прекъсна неговите мечти, питайки го какво мисли за малката картина.

Съществуваха ли достатъчно богати думи, за да се изрази? Според Рембранд не съществуваха. Никой език на света не би му дал възможност да изкаже всичко, което го вълнуваше. Едновременно му се искаше да крещи, да се смее гръмко и да плаче.

И с глас, приглушен от вълнение, промълви:

— Един човек... да направи това... е нещо... нещо възхитително!

Порет бързо премести погледа си от картината върху юношата. Както гласът му, така и отговорът, а също и изражението на лицето го изненадаха. Навярно така би изглеждало същество, което внезапно е

било осенено от милост. „В неугледното тяло на сина на Ван Рейн има сърце, което копнее да затрепти“ — помисли, си той. И отново запита:

— Не си ли виждал често картини от добри художници?

— Не — призна Рембранд, който почваше да се овладява. — У дома не се гледа с много добро око на изкуството. Що се отнася до картините, татко, смята, че това са хвърлени на вятъра пари.

Понякога — спомняше си, — изпълнявайки някоя поръчка у богат производител на бира, той бе съглеждал големи платна, но те винаги бяха закачени тъй високо и се намираха в тъй мрачни стаи, че би трябвало да се покатери на някой стол, за да може да ги разгледа.

Без да знае защо, в изблик на доверчивост, той обясни това на аптекаря. После го завладяха нови спомени и той продължи да говори, смесвайки възпоминанията с усещания, с мисли, които му бяха хрумвали и бяха останали дълбоко в него до този ден. Порет го слушаше внимателно, щастлив от доверието, което му се оказва, защото виждаше, че младият Рембранд споделя най-съкровени си чувства. „Какъв пламък гори у него!“ — си казваше аптекарят, докато момчето говореше, говореше... И после, наблюдавайки го: „А животът у тях сигурно не е съвсем весел. Какво от това! С такова чело, със сближени вежди, «силен» нос, големи устни, енергични и чувствени едновременно, той ще преодолее препятствията. Никой няма да успее да го възпре в деня, когато силата му ще се разгърне в пълна светлина. Без съмнение, на пръв поглед той изглежда само упорит и грубоват. Така е обаче, защото не е красив, защото няма нито бляскави коси, нито сини очи, нито розови страни, каквито се срещат у децата на аристократите. Но всъщност, нима е необходимо да прилича на жена или на кукла? Когато лъвът зареве, друга красота ще блесне у него.“

Да, аптекарят беше смутен от самото смущение на Рембранд. В паметта му преминаваха един по един всички, които бяха виждали неговата сбирка. Но никой, наистина никой — дори и измежду най-големите познавачи от Лайден, не беше преценявал богатствата му така сполучливо и така убедително, като този млад селяк.

Докато ръката му играеше с една черупка, изпъстрена от черни и бели петна, сякаш бе миниатюрна шахматна дъска, аптекарят каза:

— По-голямата част от хората не обръщат никакво внимание на разнообразните форми на природата. И все пак всички тези форми са божествени творения, каквито сме ти и аз.

Рембранд слушаше внимателно, вперил поглед в очите на Порет, който продължаваше:

— Да, всички тези черупки, камъни, кристали притежават свой собствен живот и имат своя скрита цел; те са един от аспектите на природата.

Тогава юношата бързо запита:

— И вие ли, господин Порет, вярвате, че нещата живеят?

Това беше не само въпрос, но и признание. Но отдаден всецяло на една любима своя идея, аптекарят не обърна внимание на думите на Рембранд. Той дори не се изненада от забележката на момчето. Напротив, сякаш я очакваше и изразяването ѝ от устата на друг човек му доставяше голямо удоволствие.

Върху една маса бе разстлан някакъв овехтял плат. Взимайки го в ръка, той го разположи тъй, че изпъкнаха отделните цветове: жълтото до сивото, червеното до черното.

— Защо — отвърна той най-после, — една творба, която съдържа малко от душата на своя автор, да не живее? Погледни този плат — мъртъв ли е? Не мога да повярвам. Според мене мъртви са само грозните предмети, направени от разсеяни или злосторни ръце, над които никога не се е скланяло лицето на онзи, който ги е създавал. Това са мъртвородени предмети. Но другите... Не, те са нещо съвсем различно. Хора с пламенни сърца са ги носили най-напред в себе си, за да ги родят на бял свят сред мъка и радост.

— А кои са тези хора?

Порет бе замълчал. Въпросът на младия му събеседник го подтикна да заговори бързо.

— Кои са те? Не знаеш ли? Ами художниците, тези, които почитат творенията на бога, тези, които дават възможност на останалия свят да почувствува присъствието на невидимото!

Внезапно аптекарят си даде сметка за необичайното положение. Спокойната атмосфера на помещението, предметите, събрани тук, разбирането, с което го слушаше младежът — всичко това го бе направило по-красноречив от обикновено. Но не беше ли отишъл твърде далеч? Този въпрос, избликнал неочаквано сред неговото въодушевление, го отрезви и той отново се запитваше как е могъл да допусне едно дете в своята къща и да прави пред него подобни изповеди. Ами ако то се разбъбреше? Бързо щеше да се разбере, че

дюкянчето под фирмата с трите вълхви е средище на менонити, и тъй като господата от Хага не търпят ни най-малко отклонение от точното съблюдаване на калвинистката религия, възприета от държавата, непредпазливият щеше да си има неприятности.

Ето защо, когато Рембранд, с поглед, изпълнен с благодарност, му призна на свой ред: „И аз често мисля подобни неща; напълно съм съгласен с вас, господин Порет“, той отвърна с обикновения си тон:

— Това е много хубаво, моето момче! Но не мислиш ли, че вече трябва да се връщаш у вас? Ще се безпокоят за тебе!

Юношата не забеляза настъпилата промяна. Тъй като наистина бе забравил за баща си и за лекарството, очаквано с нетърпение, напомнянето на аптекаря изведнъж разпръсна всичките му хубави мисли и той се превърна в хлапак, който се бои от заслужено наказание.

— Боже, наистина...

И от прага прибави:

— Довиждане, господин Порет. И благодаря!

А аптекарят, въпреки всичко заинтересуван от юношата:

— Довиждане... Как ти е името?

— Рембранд!

— Хубаво име и много звучно! Рембранд... Веднъж като го чуе, човек вече не го забравя. Кой го е измислил?

— Майка ми! Най-напред тя е мислила да ме кръстят Рейнбранд, но накрай предпочела Рембранд. Тя казва, че така е по-добре.

— Е, добре, майка ти има вкус! А сега връщай се бързо у вас, моето момче. Няма нужда цялата мелница да идва, да претърсва алхимическата ми кухня и да крещи, че съм те опекар жив.

В къщи майка му го посрещна с упреци. Да не би случайно аптекарят все още да не е приготвил мехлема? Ако знаела, че ще се бави толкова, щяла да изпрати Лизбет.

— Сестричката ти едва може да чете — провикна се тя, — но е много по-умна от тебе.

Момчето предпочете да премълчи. Естествено, това държане, което можеше да изглежда пренебрежително, ядоса още повече Нели.

— Какво, господинът се чувства нещастен! Господинът не дава пет пари за страданията на баща си, и спокойно се разхожда из града.

Съжалявам, че те праскахме на училище, за да получиш добро образование. Ти си неблагодарник!

Излегнат в едно кресло, или по-точно в един комплекс, образуван от голямото кадифено кресло, плетения стол и възглавницата на котката, Хармен слушаше, без да се намесва. Когато жена му се караше на децата, винаги му се искаше да вземе тяхна страна; не от желание да противоречи, но за да даде урок на Нели (тъй му се струваше правилно), защото Нели винаги взимаше страната на синовете или дъщерите, когато той пожелаваше да се почувствува тежестта на бащиния авторитет.

— Не знам какво ме спира да го наплескам! — мърмореше в този момент тя, като се приближаваше до креслото.

И тъй като Хармен се усмихна:

— Отгоре на всичко и ти ми се присмиваш! Ще видим кой ще се смее последен.

Рембранд стоеше неподвижен в средата на стаята, избягвайки да се движи, та дано го забравят. Уви, това не беше тъй лесно.

— Какво си се изправил тук като някаква мелница върху дигата? — извика тя с лице към него, докато останалата част от тялото ѝ бе в позата на човек, който се готви да услужва на болен. Махай се оттук и залости вратата! Нямам нужда от любопитни, докато разтривам баща ти!

Той не чака да го подканват втори път. Щом затвори вратата, като някое куче-пазач изтича и се настани на каменната пейка пред къщата. Оттук виждаше мелницата и можеше да следи как отлитащата сянка на крилете се плъзга на равни интервали по камъните. Бяло, черно... бяло, черно... Къде беше виждал този контраст? А, да! Черно-бялата черупка в ръката на господин Порет!

„Господин Порет! — промърмори юношата, сигурен, че е сам. — Ето един богат и образован човек. А и той мисли като мен, и той има същите представи. Не е ли чудно това? Някой ден и аз ще бъда богат и ще купувам картини, платове, скъпоценни камъни...“ Бързи и леки стъпки отекнаха край него. Това бе Лизбет, чиято ръка вече се протягаше към дръжката на вратата.

— Хей — подскочи той, изтръгнат от мислите си. — Не се влиза!

— А защо?

— Мама лекува подаграта на татко. Не ѝ се иска да има зяпачи.

Лицето му изглеждаше толкова сериозно — може би вследствие на скорошното сгълчаване или поради работата на въображението му — че Лизбет не можа да се сдържи и прихна. Хващайки роклята си с два пръста, тя се поклони с грациозен реверанс.

— Както заповядате, господин братко!

Рембранд не обърна внимание на закачката. Направи му впечатление само грациозността на движението.

— Стой така, Лизбет! — заповяда момчето и с жеста си задържа неподвижни крачето, кокетно подадено изпод черната пола, и шията, извита над червения корсаж.

Тогава той почна твърде внимателно да рисува малката си сестричка, същинска принцеса, изпълнена с очарование. Използуваше лист хартия, откъснат от блокчето, което винаги носеше със себе си, заедно с парче въглен за рисуване.

Сух удар по стъклото на прозореца разсея очарованието. Нели предупреждаваше децата, че сеансът е приключен и те могат да влязат.

— Рембранд! — каза тя, докато двамата прекрочаваха прага. — Къде скри хартията, върху която дращеше преди малко?

Тя беше видяла.

Юношата се изчерви, поколеба се една-две секунди, но какво можеше да стори? Подаде рисунката, която беше скрил под дрешката си. Нели я разглежда продължително.

Накрай тя погледна сина си.

— Рембранд! (Обаче гласът ѝ беше променен.) Искаш ли да ми дадеш тази рисунка?

Изненадан, че не чува упреци, изумен от внимателния тон на майка си, той кимна утвърдително, без да каже нито дума.

Нели му обърна гръб и се отправи към масата, върху която имаше отворена библия. Тя бавно затвори книгата, след като бе пъхнала между два листа портрета на Лизбет.

V

Всекидневният тропот на скърцащите коли из града беше заглъхнал. Най-сетне зимата посмя да се покаже. Цяла нощ бе ваял сняг, тъй че сутринта мелницата изглеждаше обгърната от кожуха на дядо Мраз, докато из уличките отекваха звънчетата на първите шейни.

Както всеки път, Рембранд излезе рано с ученическата си чанта на гръб, с ръце, пъхнати дълбоко в джобовете на панталоните от дебело сукно. По пътя към училище децата вече правеха пързалки и се спираха понякога, за да замерват със снежни топки гражданите с черни шапки, които внимателно пристъпваха към канторите и магазините. Но всичко това не го занимаваше. Предпочиташе да съзерцава безмълвно Лайден, над който се издигаше по-противен от друг път жълтият дим от комините на работилниците за бира. Без да бърза, той тръгна по улица Локхорст към Съдебната палата.

Двукрилата врата на латинското училище беше още затворена, за голяма радост на хлапаците, пристигнали до един преди определеното време. Когато Рембранд свърна по улицата, битката със снежни топки бе вече в разгара си и дрезгавите гласове на бойците се чуваха отдалече. Повечето от тях бяха измежду по-малките ученици, от трети и четвърти клас. По-големите — които вече превеждаха Хорацій и Цицерон — не благоволяваха да участвуват в техните игри и ги гледаха от висотата на своето положение. Достатъчна беше обаче една-единствена несръчно отправена снежна топка, за да ги накара да загубят цялото си достойнство. Един от големите бе ударен право в лицето; другарите му веднага се втурнаха напред, нахвърлиха се върху малките и ги обсипаха с точни удари.

Отначало Рембранд се присъедини към съучениците си само защото нямаше по-интересно занимание. Но скоро се увлече в сражението и пое командването на едната войска. Тежък и бавно повратлив, той компенсираше тромавостта си със силата на своя удар.

— Напред! — викаше той възбудено.

Другите подеха:

— Да живеят бедняците! Да прогоним испанците!

Топките, които Рембранд правеше с плебейските си ръце, бяха грамадни, почти като детски глави. Именно една от тези топки връхлетя върху лицето на учителя Якоб Летинг, точно когато той се показва на ъгъла на улицата. Ректорът загуби равновесие, размаха комично двете си ръце и седна на снега.

Никой не се засмя. След тъпия звук от падането настъпи мъртва тишина. От най-малкия до най-големия, всички ученици замръзнаха от страх по местата си. Уплахата им бе толкова голяма, че нито един не се сети да пристъпи и да помогне на ректора да стане. Бавно, оставен сам на себе си, той изтри снега, който покриваше очите, носа и брадата му; после, като се опря на ръцете си, повлече тежкото си тяло, докато най-сетне се надигна, клатушкайки се като пиян. Но в мига, в който се изправи, гневът му избухна. Преди още да е изтръскал дългото си черно палто, той се приближи към момчетата.

— Виновният да се обади! — извика със страшен глас.

Рембранд се беше разтреперал тъй, че не можеше да се помръдне. Скръстил ръце на гърдите си, ректорът повтори:

— Виновният! Веднага!

Синът на мелничаря се опита да бъде храбър. Но в същия миг, за негово най-голямо учудване, един от малките ученици излезе напред. Момчето вървеше с бърза и сигурна крачка и когато се намери пред учителя, от когото всички се страхуваха, заяви с не особено разтревожен глас:

— Аз бях, господин ректоре.

Рембранд не вярваше на очите си. Летинг вече се навеждаше над смелчака.

— Името ти?

— Адриан Адриаенс, господин ректоре!

— Един от синовете на Ян Адриаенс, ковчежника на стрелковото дружество свети Йорис?

— Да, господин ректоре.

С жест, който не търпеше неподчинение, възрастният човек посочи вратата, полуотворена от прислужницата.

— Влизай! — заповяда той.

Всичко това не предвещаваше нищо добро, но детето влезе в училище, без да прояви никакво смущение; ректорът, който го следваше, изглеждаше по-притеснен от нещо.

Веднага след като те изчезнаха в дъното на коридора, групата ученици заобиколи Рембранд. Всички бяха възмутени; бяха видели много добре, че той бе хвърлил снежната топка. Защо не си беше признал? От друга страна никой не беше имал възможност да поправи грешката, защото всеки опит в това отношение би нарушил правилника. Беше забранено да се доносичи, никаква форма на предателство не се допускаше върху територията на младата република. Естествено, никой не разбираше държането на младия Адриан, един от малките, който досега се беше отличавал само със своята недисциплинираност. Защо бе поискал да замести Рембранд? Но въпросът не беше в това. Рембранд не биваше да остави друг да бъде наказан вместо него.

Той се опита да обясни поведението си. Не го оставяха.

— Знаеш какво те очаква! — му крещяха от всички страни.

Да, той знаеше! Щяха да го изолират, една възможност, която никак не го въодушевяваше. При мисълта, че в продължение на повече от месец никой няма да му говори, няма да се ръкува с него, няма да играе с него, цялото му същество се разбунтува. Не, не беше заслужил това наказание. Тогава, без да се опитва да протестира, отстранявайки най-разпалените си обвинители, на свой ред той се отправи към голямата врата и изчезна в дъното на тъмния коридор.

Бюрото на ректора се намираше под стълбището. Още отвън Рембранд дочу хапливия му глас и думите, които достигаха до ушите му, никак не го успокоиха. Но не можеше да става и дума за отстъпление, той стисна зъби и почука леко на вратата.

— Какво искаш? — попита учителят, щом съгледа юношата. — Най-напред кой беше ти?

Лицето му доби израз на велик инквизитор.

— Рембранд ван Рейн, господин ректоре.

— Аха, добре! И за какво ме търсиш?

Погледът на Рембранд премина от заплашителната фигура на ректора към лицето на Адриан, което изглеждаше почти отвратително, разкривено от непочтителна усмивка.

— Господин ректоре — призна най-сетне той, навеждайки поглед, — аз бях... — аз хвърлих снежната топка.

Летинг за миг се обърка. Това вече бе много! С кого се опитвах да се подиграват! Какво означава цялата тази комедия? В края на

краищата той се обърна пак към по-малкия от двамата.

— Адриан Адриаенс — викна той със заплашителен глас, — чу ли какво каза Ван Рейн? Кой лъже?

Вместо отговор детето се изсмя, свивайки рамене с предварително пресметнато безразличие.

На масата имаше лопатка за бой по дланите; Летинг я взе и удари малкия през лицето. Жертвата нямаше време дори да се отдръпне, но продължаваше да се усмихва дръзко.

— Ще говориш ли най-сетне, дяволски сине? — изрева учителят върн от себе си. — Протегнете си ръцете и двамата!

Той започна да ги бие тъй яростно, че пръстите на по-малкия се разраниха и започнаха обилно да кървят.

— Аз ще пречупя твоето упорство! — извика Летинг, разярен още повече при вида на кръвта.

Но Адриан го погледна тъй предизвикателно, че той спря да удря, ужасен. Побоя се да не стори нещо непоправимо.

— Излизай! — изкрещя той. — Връщай се в класа си!

После, когато младият бунтовник изчезна, добави, обръщайки се към Рембранд:

— Също и ти, махай се!

Но това не беше последната му дума. Едва пристъпил през прага, синът на мелничаря чу ново повикване.

— Наистина ли ти хвърли снежната топка?

— Да, господин ректоре.

— В такъв случай, за наказание, ще ми препишеш сто пъти „Отче наш“! На латински, разбира се!

— Да, господин ректоре.

Но щом остана сам в своята директорска канцелария, Летинг заби нос в книгата, мърморейки безконечни думи. Изпитваше неприятното чувство, че тази сутрин е претърпял поражение...

Когато стана време да си тръгват, Рембранд бързо натъпка книгите в чантата, сбогува се набързо с другарите си, избягвайки да отговаря на онези, които искаха да научат подробности за станалото, и побърза да изскочи на улицата, по която се отдалечаваше Адриан Адриаенс.

— Хей — викна Рембранд, — защо бързаш?

Момченцето отвърна неприветливо:

— Защото така ми харесва!

— Защо каза на ректора, че ти си го ударил? — продължи Рембранд.

— То си е моя работа... Да кажем, че така ми е било приятно.

— Винаги ли правиш каквото ти е приятно?

— Колкото е възможно по-често!

В този миг Адриан започна да си подсвирква фалшиво и след малко добави:

— На теб не ти ли омръзна това училище?

Рембранд призна, че му е омръзнало, но...

— Толкова по-зле! — прекъсна го момчето. — Аз не искам повече да стъпвам там. Ако трябва, бих го запалил! Сигурно така ще свърши тая работа, ако баща ми не ми позволи да се махна.

То ритна сърдито в снега, докато Рембранд се питаше какво трябваше да мисли за тези думи. Обзе го някакво все още неопределено чувство на притеснение. Междувременно Адриан обясняваше:

— Тоя път мислех, че всичко е готово! Летинг щеше да ме изпъди! Но ти развали всичко!

— Добре, ами защо ходиш в латинското училище, щом ти е толкова противно?

— Ами ти?

— Аз? За да уча.

— Туйто! После да станеш уважаван гражданин, както често казва моят баща. Тогава учи и на добър ти час! Ще живееш наведен над прашни книги в някоя тъмна дупка, а като станеш на осемдесет години, ще умреш и ще изпишат хубав надпис върху надгробния ти камък.

— Аз никога няма да стана писар! — протестира Рембранд. Баща ми иска да стана учен.

— Това харесва ли ти?

— Баща ми казва, че така ще мога да служа на обществото. А ти какъв смяташ да ставаш?

— Откъде да знам! Музикант, моряк, шарлатанин — все ми е едно, само да не ходя на училище. Ето, например, би ми било приятно да стана амбулантен търговец! Ще ходя от град на град, ще спя по

странноприемниците или в някоя купа сено... това е животът. А ти, буржоа, няма ли да се възмутиш: хайде, учи спрежения!

Толкова силен бунт у едно тъй малко човече! Сега вече Рембранд се чувствуваше наистина неловко. Започна да съжалява, че е тръгнал с Адриан. Колко ли беше хубаво и спокойно в този миг във всекидневната на малката им къщичка, където бяха мама Нели и Лизбет!

Те достигнаха до ъгъла на Рапенбург.

— Оттук те напускам! — викна той внезапно на малкия. — Довиждане.

И преди момчето да успее да му отговори, затича по посока на Рейн. Струваше му се, че бяга пред някаква опасност.

Късно следобед на 24 декември Рембранд повдигна чукчето на портата на Ливен Хендрикс. Ян се бе върнал в Лайден за новогодишните празници и приятелят му гореше от нетърпение да научи как се е устроил в художническите среди на Амстердам.

Цялото семейство беше събрано около художника, пред празничната маса. Посместиха се, за да направят място за младия Ван Рейн.

— Нали ще пийнеш чаша бира?

Отначало не, после да... Здрависване с всички... Как си, Ян?... Ами Амстердам?... Защо не сядаш още?... Шум от преплитащи се гласове, провиквания, смехове, отдръпвания на столове, чукнати чаши. Накрай двамата приятели все пак успяха да се усамотят достатъчно, за да разменят няколко думи.

— Знаеш ли — казваше Ян, — майстор Ластман е наистина знаменит художник — има поръчки, колкото си иска.

— Значи работи непрекъснато?

— Работи, когато му се иска. А ти все още ли си в латинското училище?

— За още шест месеца. После ще вляза в академията.

— Поздравявам те.

— Няма защо. Моето положение не е като твоето...

Подтикнат от своя приятел, Ян бързо сподели интимните си мисли. Наистина той не обичал да учи. Над книгите заспивал от скука. Но нека Рембранд не си въобразява, че художническият занаят е някаква безгрижна работа. В Амстердам той, Ян, не бил свободен нито

миг. По цял ден трябвало да приготвя бои, да почиства четки, да се грижи за платната, да прави покупки.

— Не, не, не съм момче за всичко! — се провикна той, прочитайки разочарование в очите на Рембранд. — Тези задачи са част от занаята. Накрай, когато съм изпълнил всичко и ателието е в ред, понякога Ластман ми дава платно, върху което рисувам, каквото си искам.

Докато говореше, Ян се изправи. Но майка му, отгатвайки неговото намерение, го бе изпреварила. Тя извади малка картина, която протегна към приятеля на сина си с израз на простимо тщеславие. Рембранд пое платното с две ръце и спокойно се отпрати към прозореца, откъдето все още се процеждаше малко светлинка. Картината беше натюрморт: плодове върху меден поднос. Фактурата издаваше известно усилие, но беше очевидно, че Ян има чувство за цветовете и умее да разположи своя обект. Младежът дълго съзерцава творбата на своя приятел. Вникваше с цялата си душа в нея. Сякаш вдъхваше аромата на плодовете.

— Великолепна е! — каза най-сетне той с категоричен тон.

— О, да — потвърди веднага добрата Махтелд. — Един ден Ян ще стане велик художник. Аз се гордея с него.

Известна меланхолия завладя сърцето на Рембранд. „Ако и моята майка можеше да говори така!“ — му мина през ума. И все пак, отначало Махтелд не бе желала синът ѝ да напусне Лайден. Тя бе настоявала Ян да остане в училището на майстор Ван Шутен. С цялата сила на майчиното чувство бе желала момчето да остане при нея. Но накрая се бе преклонила пред доводите на здравия разум и бъдещето на нейния син бе надделяло над всичко останало.

Отново двамата приятели заприказваха тихичко: пред внимателния и мълчалив Рембранд Ян описваше Амстердам, говореше за богатството на този единствен по рода си град и за състоянията, които били натрупали прочутите художници там.

— Ето например моят учител! Знаеш ли, че Ластман притежава три великолепни сгради покрай каналите.

Рембранд присви вежди. Такива преценки го ядосваха. Не че завиждаше, но в тях долавяше същите домогвания, които вълнуваха баща му — да се спечелят пари, да се купят къщи, да се вложат капитали в доходни начинания. Все пак, ако сега трябваше да направи

сравнение между живота на мелничар и на художник, какво би казал? Колко би искал да може ясно да се изрази и да сподели мнението си със своя най-добър приятел!

Опита се да изкаже едно правилно изречение, но напразно. Докато се готвеше да продължи, Ливен Хендрикс го прекъсна с въпрос, дали най-сетне е избрал бъдещата си кариера.

— Още не, господин Ливен — отвърна той, като се мъчеше да остане спокоен. — Сигурен съм само в едно, че няма да се занимавам с теология.

— Браво, моето момче! Виждам, че не ти липсва практически усет. Наистина пасторите са зле платени и имат големи разноски, за да се държат на висотата на положението си! Ех, колко съм щастлив, че Ян тръгна по добър път! Още повече че днес с художническа четка човек може да прослави страната си! Виж моя сънародник Рубенс! Не направи ли той за престижа на Фландрия повече от сто учени?

— Рубенс! — се провикна Ян, без да се плаши, че прекъсва баща си. — Ластман го познава много добре. Те са се срещали в Италия у херцога на Мантуа.

— Необходимо ли е наистина всеки художник да ходи в Италия? — запита мама Махтелд с глас, в който се долавяше безпокойство.

— Ако държи да стане добър художник — да! — отвърна мъжът й.

Ян използва случая, за да подсили казаното:

— Майстор Ластман уверява, че италианците са най-добрите учители. Без техните уроци ние сме нищо. — После му хрумна друга мисъл и добави:

— Ах, наистина! Ластман ми препоръча да използвам престоя си тук, за да видя „Страшният съд“ от Лукас Лайденски. Това няма нищо общо с Италия, но изглежда е доста важно за млади художници.

И обръщайки се към своя баща:

— Вярваш ли, че ще мога да видя тази творба, без да се правят много специални постъпки?

— Съмнявам се, Ян. Лукас беше художник-католик; картината му се намира понастоящем в сградата на общината и не знам дали властите биха склонили да я покажат.

— Ластман ме посъветва да се обърна към кмета Орлерс.

— Лесно е да се каже! При човек като кмета Орлерс не може да влезе първият срещнат, искам да кажа такива като нас. Ние не сме от същата среда.

В действителност Ливен Хендрикс се боеше да не би синът му да се компрометира, интересувайки се от творбата на католик. Никак не му се искаше един ден, когато Ян щеше да бъде вече знаменит художник, злите езици да му прикачат прозвището папист. Ето защо се ядоса, когато Рембранд най-невинно предложи да се обърнат към господин Порет. Аптекарят, казваше младежът, познава всички и е голям любител на изкуството.

— Точно така — възкликна Ян с ентузиазъм. — Говори с него, Рембранд! Дори ако искаш да отидем заедно. Един учен и един художник! Дума да не става, че ще бъдем случайни посетители.

— А пък аз на ваше място не бих си правил никакви илюзии! — опита се да се намеси Ливен Хендрикс с изразителна гримаса.

Обаче не го послушаха. Два дни по-късно, придружени от аптекаря, Ян и Рембранд се изкачиха по стълбите на каменната общинска сграда. Наложиха се да почакаят малко в голямото преддверие. Порет преговаряше с един вратар. Най-сетне човекът разбра, че кметът е предизвестен за тяхното посещение и ги очаква.

Пазачът изчезна. После една врата се отвори вдясно и на прага застана човек с необикновено розов цвят на лицето. Той носеше дреха от черно кадифе с голяма плисирана бяла яка. Порет се приближи към него и двамата се ръкуваха приятелски. Това беше самият кмет Орлерс.

— Значи ти си Ян Ливенс, ученикът на майстор Ластман от Амстердам!... А твоят приятел? Ах, да, един от синовете на Хармен ван Рейн, мелничаря от улица Водопойна. Добре, много добре...

В гласа му звучаха нотки на тържественост. След като помълча малко, той продължи:

— Вие ми казахте, нали драги Порет, че тези младежи биха желали да разгледат „Страшният съд“? Добре, ние ще задоволим това желание, но позволениято е съвсем изключително. Ако не беше за вас, драги ми Порет...

Водени от кмета, тримата любители на живописиста влязоха в коридор, по който нямаше странични помещения. Групичката се спря пред вратата в дъното, която водеше към тъмна стая. Там човек по-скоро можеше да отгатне, отколкото да види, че стените са украсени с

пики и мускети, подредени върху дълга поставка. Във въздуха се носеше силен дъх на кожа, на камфор и на прах. Откога ли това помещение не е проветрявано? Рембранд веднага си помисли, че навярно в кметството не се срещат много художници.

Светлината започна да нахлува на части, докато кметът свалеше един по един дървените капаци на всеки прозорец. Той сякаш боравеше с шлюзове, които канализират не вода, а светлината. Порет леко мушна с лакът своя млад приятел. Триптихът започна да се очертава доста високо, над ламперия от полиран дъб. Накрай кметът се качи върху едно кожено кресло и разгърна двете странични части на картината. „Страшният съд“ се разкри пред погледите.

Рембранд веднага почувствува силното му въздействие. Сюжетът не му направи никакво впечатление: възнасянето на избраните и падението на прокълнатите. Не това го интересуваше. Усещаше, че прониква в някакъв друг свят благодарение на съчетанията от цветовете, на особената сиво-розова светлина, на лъчите, разкъсващи облаците, на начина, по който бяха моделирани голите тела, на сиянието на ангелите. Аптекарят говореше до него, но той едва го чуваше — като насън. Ставаше дума, че триптихът е бил поръчан за големия олтар на черквата „Свети Петър“, но е трябвало да бъде бързо свален през 1566 година, за да бъде спасен от гнева на иконоборците...

След Порет дойде ред на кмета Орлерс да обяснява. Юношата едва забеляза, че беше друг гласът, който разказваше как тогавашните първенци са скрили този шедьовър на сигурно място, най-напред в подземията на кметството, после в тази зала. Някакъв немски принц, преминаващ през Лайден, бил очарован от гения на Лукас и предложил да купи картината за баснословна сума пари...

— Бихте ли могли да ни кажете колко? — го прекъсна Ян.

— Това ми е невъзможно. Не поради незнание, но защото принцът искал да покрие със златни монети цялата повърхност на картината и така определил цената.

Ян потръпна, но не и Рембранд. Какво го интересуваше немският принц и всичкото му злато! Не можеха ли да замълчат сега пред тази единствена по рода си творба, пред това видение на възвишен свят, родено в плътта и духа на един лайденски гражданин? Ах, ако някога достигнеше до такова майсторство в рисуването и той, тогава животът му би придобил смисъл! Оранжево и сиво, розово, синьо и

карминеночервено се съчетаваха в бляскава игра от контрастиращи светлини. Това бе достатъчно, за да го възхити. Не му беше потребна подкрепата на някакъв познат сюжет; тези ангели надуваха своите тръби, виждаха се и дванадесетте апостоли, и Христос в червено одеяние, седнал на една дъга, и най-сетне горе гълъбът на светия дух, близо до ангелите и Мария. И все пак...

Нещо го изненадваше. Защо художникът, вместо да изобрази лицето на бога с човешки черти, изпълнени с величие, бе нарисувал нещо като математическа фигура или по-скоро някаква арабеска от еврейски букви? Заинтригуван, той се обърна към аптекаря. Познаваше ли той смисъла на този начин на действие? Но Порет се задоволи да покашля зад костеливата си ръка, дискретно поставяйки пръст на устните си.

— Млади приятели, — каза той малко по-късно, — ние злоупотребихме с любезността на господин кмета. Струва ми се, че е време да си тръгваме.

Орлерс не възрази. Едва аптекарят бе завършил своето изречение и той се насочи отново към коженото кресло и затвори триптиха: Рембранд прие това сякаш затваряха очите на мъртвец; имаше чувството, че се разделя завинаги със скъп приятел.

На улицата, оживена в този час на деня, Порет бе принуден да върви бавно и се обърна към Рембранд:

— Изглежда, че не ти се приказва много?

— О, господин Порет...

И после, сякаш извинявайки се:

— Твърде хубаво е, за да се изрази с думи. Не намирам какво да кажа.

— Ами ти, Ян Ливенс, и ти ли мислиш като своя приятел? — се интересува тогава аптекарят, поглеждайки към младия художник.

— Много е хубаво, но мисля, че зная защо. Фактурата е отлична, композицията и цветовете са наистина сполучливи.

Особено горд, че си служи с термините, научени от Ластман, той продължи, изчервявайки се леко:

— Но намирам, че голите тела са малко ъгловати и дори може да се каже, че не са съвсем изпипани.

По устните на аптекаря пробягна усмивка.

— О-хо, — иронично каза той — вижда се, че си познавач! Вярваш ли, че един ден ще можеш да рисуваш така?

— Защо не? Като работя много. Естествено, няма да рисувам триптихи. В наши дни никой не ги поръчва.

— Какво? Ти ще рисуваш само каквото ти поръчат ли?

— Разбира се! Портрети, митологични или библейски сцени. Днес това е много на мода. С такъв вид живопис човек може да спечели много пари.

Аптекарят не настоя повече и Рембранд се почувствува неловко заради своя приятел. Изпита облекчение, когато стигнаха до улицата, където Ян щеше да се отдалечи от тях, отправяйки се към дома си.

— Поздрави от мен майстор Ластман! — извика Порет подир отдалечаващото се момче.

Рембранд придружи колекционера чак до магазина му. Там Порет го помоли да влезе за миг. Вътре се носеше силен дъх на билки тъй като помощникът приготвяше лекарство в голям хаван. Порет веднага се отправи към галерията, където се отпусна в испанско кресло със строги линии, докато Рембранд зае място върху абаносова пейка, инкрустирана със седеф.

— А сега — започна аптекарят — ще задоволя любопитството ти и ще отговоря на въпроса, който ми зададе преди малко. Защо те накарах да замълчиш? Защото, моето момче, кметът Орлерс е войнстващ последовател на държавната калвинистка религия. Неговите схващания за бога, за небето, за кръщаването и за Тайната вечеря не съвпадат ни най-малко с разбиранията на анабаптист като мен. Недей да си мислиш по този повод, че се страхувам от вярванията си, но намирам, че никога не бива да се повдигат спорове от този род в къща, в която човек е влязъл като гост.

Поглаждайки островърхата си брадичка, той започна да разказва политическите събития, настъпили през 1533 година, след смъртта на Лукас Лайденски. Навред привържениците на реформацията преследвали католиците. Свален от черквата „Свети Петър“, триптихът наистина бил скътан в подземията на кметството. Обаче първенците се възмутили от начина, по който художникът е изобразил господ и заповядали да бъде заличен неговият образ...

— Как? — се провикна Рембранд, ставайки възмутен. — Но това е кощунство! Никой няма право да посяга на произведенията на

изкуството.

— И аз съм на същото мнение. Изкуството стои далече от празните спорове и над войните. Виждам, че ние с теб добре се разбираме, моето момче...

И той бе станал и разсеяно поглаждаше коса, след като бе приповдигнал шапчицата си от черна коприна.

— Ами тогава, господин Порет — запита Рембранд, който не искаше да остави своя стар приятел замечтан, — значи, църквата „Свети Петър“ е била преди католическа? В такъв случай протестантите се хвалят със съкровища, които не им принадлежат?

— Шт... шт... Не си блъскай главата над тези въпроси! Нима ректорът Летинг не те е научил, че щом черквата е станала протестантска, то е защото такава е била волята божия? Волята на бога също налага творбата на Лукас да остане скрита в едно помещение на лайденското кметство. Що се отнася до мен... Но кой знае? Може би ще дойде ден, когато триптихът ще може свободно да бъде показван на всички.

Но още един въпрос измъчваше Рембранд.

— Господин Порет — пак заговори той, — вярвате ли, че художници, които не са католици, биха могли да създадат тъй хубави творби като картината на Лукас?

Без да се колебае, аптекарят отвърна:

— Естествено! Защо изкуството да е свързано с някаква религия? Виждаш ли, и изкуството, и вярата идват от сърцето... А сега не ми се сърди, че ще те изпъдя. Пропуснах времето за почивка и вече ме чака всекидневната работа.

VI

Един студент, дори и когато е на четиринадесет години, вече не е дете. Облечен с нови дрехи, с подходящи по цвят чорапи и нови кожени обувки, Рембранд прекосяваше града с вид на млад благородник.

Беше дал дума: ще бъде старателен бакалавър. И ето че всяка сутрин се отправяше към академията, където присъствуваше на всички лекции, като се опитваше да слуша със задълбочено внимание онова, което професорите казваха.

В очите на другите той изглеждаше преди всичко като намръщен и мълчалив студент.

У дома се учудваха на склонността му към усамотяване. Хармен смяташе, че вместо да се прави на непризнат мъченик, младежът би следвало да доведе другарите си. Нима Нели не поддържаше къщата отлично? Всичко беше тъй чисто, че според народния израз, можеше да се яде на земята. Всеки би могъл да бъде поканен у тях, без да имат причини да се червят. Нима Рембранд се срамуваше от своите родители? Нима не разбираше, че тяхната простота ни най-малко не отстъпва на достойнството? А пък той, Хармен, свободен гражданин на свободна република, знаеше своите задължения по-добре от всеки друг; никой не би могъл да го упрекне за нищо, въпреки че къщата му се намираще близо до Пеликановата дига, а не в Рапенбург.

В действителност, подозренията на мелничаря не бяха оправдани. Рембранд не се срамуваше нито от родителите си, нито от традициите, завещани от неговите прадеди-занаятчици. Той знаеше много добре, че в трудни моменти, когато е трябвало да се издържат обсади срещу противника, именно работниците-тъкачи, производители на бира, бъчвари, мелничари — са били най-ревностни в борбата срещу испанците. Именно тяхната подкрепа бяха потърсили Ван дер Верф и Ван дер Доес, хората от народа бяха освободили Лайден от тиранията на Валдес и неговите съучастници.

Имаше и нещо, което смуцаваше младия студент, но то беше от друг характер. Той се стесняваше заради самия себе си. Стесняваше се

по силата на мъдрото правило, че облеклото не прави човека. Знаеше много добре, че носи хубави дрехи от фини платове и широкопола шапка, че външността му е не по-малко изискана, отколкото у всеки друг студент в прочутия университет. Но Рембранд беше твърде интелигентен и не можеше да не си даде сметка, че му липсват свобода и непринуденост на обноските. Неведнъж със скрито възхищение бе слушал около себе си разговори, при които точната дума идваше тъкмо на желаното място, без ни най-малко усилие от страна на онзи, който говореше. Колко би желал да има сигурността на своите другари, които вече имаха вид на бъдещи управници! Той не умееше дори да се покланя грациозно и не изпитваше особено желание да носи шпага, каквато имаха почти всички. Да гуляе в кръчма, да прави серенада на някой професор, да участва във весела компания, отиваща чак до Катвийк или Риинсбург, да се интересува от конския пазар на Фокемонт, не, той не чувствуваше нужда да се занимава с подобни неща. Безразличието му беше тъй голямо, че дори се въздържаше да участва в безконечните студентски спорове, които най-разпалените младежи продължаваха до разсъмване в своите скромни стаички.

В най-прочутия университет на Северна Европа Рембранд блуждаеше като чужденец. След дълги колебания, той се бе записал в литературния факултет, което му даваше едногодишна отсрочка за избора на кариера. Но уроците на латиниста Тизиус — които следеше старателно — не успяваха да пробудят интерес у него; когато слушаше литературните сказки на Даниел Хейнзиус, изпитваше чувството, че малко по малко се дави сред вълните от излишни думи. Думи, само думи!...

Есента бе настъпила, топла есен, която не предразполагаше към размишления или към учение. Този ден в аудиторията по философия Рембранд слушаше още по-разсеяно, отколкото обикновено — добрите му намерения бяха вече отлетели — лекцията, която Хейнзиус изнасяше със сериозен глас. В продължение на известно време младият студент с интерес следеше полета на голяма синя муха; после, след като мухата изчезна, той се загледа в оратора, но не защото това бе професор, развиващ философските теми, а просто защото бе един силует. Никога Рембранд не беше виждал Хейнзиус в такава светлина. Каква внушителна маса! Тогата величествено покриваше широките му рамене, а безупречно накъдрената му бяла яка подчертаваше красотата

на главата. Чело, изпълнено с благородство, очи блестящи от вътрешен пламък. Освен това... съществуваше и тази дясна ръка, която с чувство за мярка участвуваше в лекцията, подчертавайки завършека на някоя мисъл, или дискретно привличайки вниманието върху някои важни моменти. Каква възхитителна ръка! Всичко това трябваше да се нарисува...

Рембранд затвори очи, после ги отвори отново. Тогава Хейнзиус престана да е Хейнзиус и се превърна в черно-бяло видение, което се открояваше върху твърде топъл кафяв тоя, гален от светлината, прецеждана през прозорците. Всичко се превръщаше в светлина и сянка, в златно и черно. Обзет от екзалтация, каквато не бе изпитвал досега в сградата на университета, младият студент си помисли, че картината, която виждаше, е също тъй хубава — за всеки, който имаше очи, — както и „Страшният съд“ от Лукас Лайденски. Съществуваше само тази разлика, че платното правеше неподвижен аспект от красотата на света, докато неговото собствено видение чезнеше всеки миг, за да се възстанови отново в поредица от непрестанни пресъздавания. Ах, ако можеше да запечати всичко това и на свой ред да направи неподвижна тази красота!

Почти несъзнателно Рембранд грабна перото си. Ала вместо да си вземе бележки, каквито водеха всички около него — бележки относно произхода и смисъла на Езоповите басни — той почна да рисува. Скоро върху белия лист се появи силуетът на Даниел Хейнзиус, професор по философия и по риторика, титан от сянка и светлина.

Все пак някои лекции бяха по-привлекателни за Рембранд. С известно удоволствие той слушаше Тизиус да говори за любимите му автори класици: например за Овидий и за неговите „метаморфози“. Тизиус се изразяваше без излишен патос и неговият спокоен тон сполучваше по-добре от риторичните орнаменти да въвежда духа на студента в пъстрия свят на античните божества. Но това не му помагаше да учи, когато се прибереше след лекции. Той пренебрегваше книгите и тетрадките и не отдаваше никакво значение на учените коментари, чути през деня. Залавяше се да рисува скришом някоя митологична сцена, Прозерпина „която Плутон видял, обикнал и отвлякъл, тъй силна страст му вдъхнала“, Европа отвлечена от Юпитер, превърнат в бик, Тизбе и Пирам, Нарцис и Юнона... Когато

Тизиус им обясни легендата за цар Мидас, Рембранд имаше чувството, че вижда как станалото оживява пред очите му. Той нарисова Мидас, един Мидас с тога на холандски професор и с лице, което поразително приличаше на лицето на учения Тизиус.

Щом изложението навлезеше изцяло в областта на ерудицията и станеше безплодно, вниманието му отслабваше. Тогава погледът му се плъзваше надясно и наляво, той наблюдаваше своите състуденти, едни заинтересовани, други отегчени, но всички очакващи с растящо нетърпение освободителния завършек, който щеше да ги върне на пъстрия живот, на оживените улици, изпълнени с цветове.

А при това той трябваше да стане учен! Беше обещал това на баща си и на майка си, но колко неправилна представа имаха те за учението! Те виждаха външната страна, внушителното движение на тогите на 8 февруари — в деня на годишнината от основаването на университета — когато университетската управа и професорите образуваха процесия до кметството, или при шествието на някой нов доктор към заведението, в което щеше да чествува своя успех. В действителност те не знаеха най-главното. Всичките тези часове, прекарани в някоя прашна аудитория, всичките тези празни думи, цялата тази суета. Ах, ако можеше да сподели своите грижи с някой човек, в когото има пълно доверие!

Един ден, съвсем незабелязано за самия себе си, той се спря на улица Майерсман, пред магазинчето с фирмата, изобразяваща трите влъхви. Аптекарят беше там. Той прие Рембранд много любезно. „Как сте, млади човече? Много време мина, откакто... А следването?...“

За съжаление, студентът не притежаваше красноречието на великия Хейнзиус. „Този път не идвам за лекарство...“ — започна той, притеснен, въртейки в ръце хубавата си шапка.

Порет довърши затварянето на една книжна фунийка, която държеше внимателно.

— Мое момче — каза той накрая, — сигурен съм, че нещо не е в ред. Достатъчно е човек да те погледне.

— Имате право, господин Порет. Бихте ли отделили малко време да ме изслушате?

Въведен в галерията, осветена в тоя час от залязващото слънце, Рембранд се почувствува по-свободен. Познатата обстановка, в която бе изживял първите си впечатления от живописиста, го предразполагаше

към изповед. Той не устоя. Разказа подробно целия си студентски живот.

— Не, господин Порет — каза той най-сетне, — нямам никаква склонност да уча. Устата ми отказват да говорят езика на учените. Онова, което чувам, влиза през едното ухо и излиза през другото.

Искреността на тона трогна аптекаря, който никак не бе изненадан от тая изповед.

— Добре! — провикна се той. — Ако разбирам добре, ти отлично си даваш сметка какво не искаш да правиш? Но знаеш ли сега какво би желал да правиш?

— Не искам да ставам учен! — повтори Рембранд. — Само малка част от мен би била задоволена от науката.

— Хм!... Внимавай, моето момче! Една част е по-добре отколкото нищо.

И тъй като младият му приятел мълчеше, той рязко постави въпроса:

— Ами живописиста? Тя не те ли интересува?

Рембранд се изчерви до ушите.

— Аз... аз да стана художник? — смутолеви той.

— Да, ти!

Аптекарят не го изпускаше от очи. Под грубата външност той отгатваше чувствителен темперамент. Малкото селянче, кръглолико, с широк нос и некрасиви уши, имаше и пламенни очи, и в средата на челото отвесната бръчка на страстта. И наред с това здрави рамене, които биха могли да носят чували с ръж!

Порет стана, направи няколко крачки из галерията и после застана пред него.

— Нямам ли право, Рембранд?

Момъкът не отвърна веднага. Истинският, единственият въпрос най-сетне беше поставен. Може би той изживяваше най-важната минута от цялото си съществуване. Поради изострената си чувствителност в тоя миг сякаш се намираше едновременно в себе си и извън себе си. Ясно дочуваше приглушените шумове, които идваха от магазина, звъntenето на везните, стъпките на помощника, нищо не му убягваше. В същото време можеше да разглежда предметите в галерията, да спира поглед върху земното кълбо, върху скелета, върху пейзажа от Йорис ван Шутен и да мисли: „Художник! Ще бъда ли в

състояние да изразявам с помощта на багри всичко, което чувствам?“

Надмогвайки смущението си, той най-сетне постави този въпрос.

— Да, моето момче! — веднага го увери аптекарят. — Ти ще преодолееш препятствията. И тези, които идват от самия теб, и тези, които са причинени от другите. Вярвам, че у теб има достатъчно плам.

Рембранд не успя да потисне една тръпка по цялото си тяло. Онова, което се бе опитвал твърде дълго да скрива от самия себе си, сега излизаше наяве. Как бе могъл да се колебае в избора на бъдещата си професия? Не беше ли очевидно, че той можеше да бъде само художник. Цялото му същество сякаш крещеше това.

След като излезе от магазинчето, той тръгна безцелно. Стъпките му го отведоха край бреговете на Рейн. Над водата все още се носеше мъгла, която слънцето се опитваше да разкъса окончателно. Измежду люлеещата се завеса от тръстика се показва реката, сякаш цялата покрита с бръчки. На една полянка свиня кърмеше дузина прасенца.

Рембранд плесна с ръце. Подплашена, свинята побягна с грухтене, последвана от своите малки. Ах, какво би могъл да стори, за да постигне нещо необикновено! Младежът чувствуваше, че в него пламти огнена екзалтация. Струваше му се, че е господар на природата, че с един скок би могъл да достигне другия бряг на Рейн, че единичък звук на гласа му би накарал да замлъкнат очарованите птици.

Той подскочи и запя. Надсмивайки се над самия себе си, даде си сметка, че без малко щеше да падне във водата и че пееше фалшиво. Тогава хвърли надалеч голямата си шапка и се хвърли на земята с лице почти до водата, усещайки под себе си смачканата крайбрежна трева. „Ама че лице!“ промърмори той, вглеждайки се в собствените си черти. Започна да намига, смръщи вежди, изплезе се. Дойде му на ум за историята на Нарцис, която професор Тизиус бе разказал преди няколко дни. Духна върху водата; на мястото, където се очертаваше носът му, се образува мехурче. Е, добре, ако Нарцис бе имал подобен нос, сигурно щеше да се изплаши от образа си, вместо лудо да се влюби в него. Рембранд избухна в смях.

Колко глупав е бил досега! Той да стане учен! След като се изправи, дълго се вглежда в просторния кръгозор, по който се виждаха мирни стада. Един Овидий бе възпял красотите на средиземноморските страни; защо Нидерландия да няма гениален

певец от същата величина? Нима това обширно небе и тези мъгливи хоризонти не бяха събуждали никаква страст в сърцата на хората от севера?

Рембранд би могъл да се чувства щастлив; чувствуваше се преди всичко могъщ. Като Лукас Лайденски той щеше да стане художник, който се стреми да изразява съзнанието на своя собствен народ. Позор беше, че „Страшният съд“ е заключен в една зала на кметството; позор беше и това, че за да може някой да му се възхищава, е принуден да иска позволения на кмета. Не, това смешно положение не би могло да продължи дълго. Един ден изкуството ще бъде свободно. Нали господин Порет беше го казал? Чудесен беше този господин Порет! Той беше казал също, че Рембранд ще стане художник! Че ще има силата на истински творец!

Извади лист, изписан с бележки на латински, и без колебание го постави върху плосък камък. Бързо подстри парче въглен. После, пламтящ от вдъхновение, нахвърли с едри щрихи околния пейзаж. Неравната плоскост на камъка придаваше на скицата особен характер, който отначало малко смути автора. Не беше напълно доволен от постигнатото. В действителност му липсваха цветове. Нуждаеше се от червено. Да, но откъде да вземе червено? Опипвайки джобовете си, Рембранд намери само едно старо перо.

„Едно перо...“ — промърмори той нерешително.

После сви рамене.

„В края на краищата, защо пък не?“

Запретвайки ръкав, младежът заби перото в бялата си плът. Въпреки че стискаше зъби, цялото му тяло потръпна.

Най-сетне рисунката беше червена и черна.

Черни бяха безкрайните поля и кръгзорът, черен беше и пътят, но червени бяха дърветата, окървавени от есента.

Рембранд се прибра у дома си със светнали от щастие очи.

VII

Отговорът на мелничаря беше категоричен: Художниците? Те всичките са голтаци и блюдолизци. Хора неспособни честно да си изкарват прехраната, мислят само как да се съберат в някоя кръчма, за да се тъпчат, да пиянствуват, да пушат и да пощипват леконравните хубавици.

— Познавам ги добре! — възмущаваше се той. — Достатъчно е човек да мине покрай кабарето „Добра идея“, за да ги види. Смехът на дъщерите на Аарт Персиин се чува до другия край на улицата.

И неговият син да пожелае да се присъедини към тая сбирщина? Да е привличан от такъв празен живот! Та той трябва да е полудял!

— Не — продължаваше старият, — докато съм жив, Рембранд няма да стане художник! Аз все още съм глава на семейството и като такъв нося отговорност за действията на моите деца.

— Но Ян, синът на Ливен Хендрикс...

— Какво? Ливен Хендрикс!... Това семейство без ред и без здрав разум!... Те всички ще свършат зле, ще видиш, Рембранд! Не взимай пример от тия лековати фламандци, лишени от чувство за морал. Дори ако Ян успее някой ден да нарисова някоя и друга картинка, не може ли едно умно и силно момче да се залови с нещо по-добро, отколкото да цапоти с бои?

Каква полза имаше да се възразява? Нима едно дете има право да се противопоставя на бащината воля? Рембранд почака да премине гневът, за да се затвори в своя свят. Някъде между очите му бръчката на страстта, както я бе нарекъл Порет, се връза още по-дълбоко. Нели също я беше забелязала.

Междувременно студентът престана да посещава редовно лекциите в академията. Не можеше да търпи вече черните тоги; само като съзреше малката кула над Рапенбург, се чувствуваше обзет от отвращение. Предпочиташе да скита из града (тъй като продължаваше да излиза от къщи сутрин и да се прибира само на обед и вечер). Разбира се, понякога изпитваше угризения: та нали лъжеше родителите си, прахосваше парите, спечелени с пот на чело от Хармен,

и безделничеше сред оживените улици. Но когато му се случваше да открие някоя мизерна уличка, гъмжаща от странни типове, гласът на съвестта замлъкваше: пробуждаше се художникът.

Често му се случваше да престоюва в някое от заведенията, основани от богатите производители на платове, надяващи се да заслужат почетно място на небето. Там техните бивши работници очакваха бавно идващата си смърт. В тихите коридори на тези къщи, където студентът проникваше въпреки своята стеснителност, най-фантастични човешки типове се разкриваха пред погледа на художника-мечтател. Той рисуваше непрекъснато. Много скоро старците се привързаха към него. И тъй като донасяше по нещо за хапване, а понякога и някоя кана с делфтска бира, оставяха го спокойно да работи.

Веднъж на улицата на Камбаните, в дъното на квартала Ян Персиин, той попадна на колония от англичани. Това бяха „Pelgrim Fathers“ — преселници, напуснали своята страна, за да не бъдат принудени да се подчиняват на законите на англиканската църква. Този път Рембранд съжали, че не може да говори достатъчно добре латински, тъй като не знаеше друг чужд език. Зае се да рисува главата на плешив старец с великолепа брада. Същински апостол! Когато скицата бе завършена, той му я показа. Този „Pelgrim Fathers“ изрази задоволството си, като промърмори нещо, от което Рембранд различи само една дума „beautiful“, означаваща навярно одобрение. Ах, колко би желал да поговори с този чужденец, чийто характер изглеждаше тъй приятен.

Напускайки квартала, младежът се отправи към черквата „Свети Петър“. В разсеяността си не забеляза, че към него се приближава млад човек, който, без да се грижи за изискванията на доброто държане, носеше изпоцапана дреха и бе поставил шапката си наопаки.

— Хей! Рембранд! — провикна се той. — Ти нещо си се възгордял? Не поздравяваш ли вече старите си приятели?

Беше Ян Ливенс.

— Ти?... — учуди се студентът. — Мислех, че си в Амстердам.

— Върнах се в Лайден окончателно. Сроктът на чиракуването ми изтече. Майстор Ластман смята, че вече мога да работя самостоятелно.

После, подозирайки, че ще направи впечатление на Рембранд, добави:

— Знаеш ли, вече си имам собствено ателие. То е просто, скромно, но има добро осветление. Най-сетне съм сам. Никой няма право да ми досажда.

— Къде? — се задоволи да запита студентът с донякъде свито гърло.

— Съвсем близо, на улица Мискет. Ей сега ще ти го покажа.

С чувство на любопитство и същевременно на завист Рембранд последва своя приятел. Тъмен коридор, скърцащо стълбище, врата, отваряща се с мъка... Двамата приятели скоро се намериха в мансардна стая, повече дълга отколкото широка, с бели варосани стени. Обилна светлина проникваше през един тъй голям прозорец, че долната му част бе закрита с дъски, боядисани в жълто. Грубо скована пейка и два изкривени стола образуваха частта „салон“. Ян покани Рембранд да седне.

— Как ти се струва?

В гласа му студентът долови нотка на самохвалство. Преди да отговори, внимателно огледа мебелировката. Стара бирена бъчва, празна, разбира се, служеше за поставка на меден съд, изпълнен с различно големи четки и палитри; леглото беше неоправено; по стените имаше няколко картини без рамки; на статива — платно, върху което погледът му се спря за момент.

— Колко хубаво си се подредил! — съвсем искрено заяви той най-сетне.

Ян тържествуваше.

— Не е лесно да се постигне това, вярвай ми! — похвали се той тогава. — Баща ми намираше, че съм още твърде млад, за да се оправям сам. Какво да се прави, като съм само на петнадесет години! Но успях да преодолея всички пречки и съм сигурен, че у дома ще заговорят другояче, когато продам няколко картини.

Рембранд отново обърна очите си към статива.

— Ето, тази вече е ангажирана от кмета! — провикна се Ян. — Той иска да добавя малко повече цветове.

Картината представляваше стара жена, осветена от свещ. Студентът стана, за да я разгледа по-отблизо.

— Но това е много добре — прецени той, без да може да си откъсне очите. — На твое място не бих добавял нищо.

— Лесно ти е да приказваш така. Ако я оставя в такъв вид, онзи няма да я купи.

— Е, че какво? Ти за свое удоволствие ли работиш или за да задоволиш вкуса на евентуалния клиент? Ти не си търговец!

Поласкан от комплимента на своя приятел, но все пак нежелаещ да предизвика недоволството на кмета, Ян се почувствува затруднен. Помъчи се да бъде дипломат.

— О — каза той, — ще сложа само съвсем малко червено на корсажа и нашият човек ще бъде доволен.

Това обаче не беше задоволително за Рембранд.

— Не — отвърна студентът, гневно поклащайки глава. — Ако смяташ работата си за завършена, няма нужда да й слагаш добавки.

— Чакай, чакай! Ако дрехата ти не ти отива, ти я връщаш на шивача, нали?

— Естествено! Но защо ще се сравняваш с шивач? Ти си художник! Артист! Това не е едно и също.

Този път Ян размисли малко, преди да продължи.

— Може би имаш право — призна той най-сетне. — И все пак, тъй като не си художник, не познаваш трудностите, с които се сблъсква човек, когато иска да продаде картина.

— Не съм художник? — подскочи Рембранд. — Всъщност това е вярно. Аз не съм художник. Но знай, че понякога бъдещето крие изненади.

— Какви?

— Не знаеш ли, че и аз искам да стана художник?

— Ти?

— Да, аз! Нима това е толкова странно?

— Разбира се, та нали си студент!

— Засега да. Но няма да остана в академията.

Запъвайки се, в желанието си да изкаже всичко веднага, Рембранд почна неловко да обяснява развитието на своя характер, отвращението си от науката, намирането на самия себе си, предизвикано от въпросите на аптекаря Порет.

— Пет пари не давам за това, че баща ми очаква да стана украса на семейството! Моята упоритост ще бъде по-силна от неговата! Ще стана художник, също като тебе!

Въодушевлението му бе тъй голямо, че не си даваше сметка колко бе повишил тон.

— Но... но как ти дойде това на ум? — го попита изненаданият Ян.

— Разбира се, не изведнъж! Спомняш ли си деня когато отидохме да видим „Страшният съд“? Е, добре, вярвам, че именно тоя ден нещо сякаш се разкри пред душата ми.

— Аха!

Младият художник се задоволи отначало с това възклицание, което не го ангажираше. Ходеше напред-назад из ателието и дъските скърцаха под нервните му стъпки. После изведнъж добави:

— Е, добре! — каза той, сякаш завършваше някакъв вътрешен разговор. — Да допуснем, че си взел такова решение. Но има още нещо. Не е достатъчно да пожелаеш да станеш художник. Да не би да си въобразяваш, че това е тъй лесно? Кажи ми преди всичко, имаш ли природни дарби?

Той се изразяваше с известен педантизъм, сякаш искаше да смаже своя приятел с цялото си превъзходство. Но Рембранд не се смути.

— Напоследък направих доста рисунки — отвърна той внезапно успокоен.

— Носиш ли ги?

— Само някои.

— Покажи ги!

Студентът измъкна изпод дрехата си тетрадка със скици. Листовете, които бе държал върху гърдите си, бяха влажни от тялото му. Протегна ги на Ян.

Младият художник веднага се спря пред главата на стария „Pelgrim Father“, нарисувана същата сутрин.

— Не е лошо, никак не е лошо! — промърмори той, сякаш против желанието си. — Каква великолепна глава! Къде намери модела?

Тогава Рембранд разказа за своите разходки из бедните квартали и старопиталищата. В разказа му за тези мрачни и сиви улички, имаше повече багри или по-точно повече живот, отколкото бяха способни да видят другите хора. Ян слушаше внимателно. Без съмнение, той беше по-млад от Рембранд, но имаше вече дълъг опит: три години в

ателието на Йорис ван Шутен, две в Амстердам при Ластман. Не, той вече не беше любител. И все пак, когато приятелят му срамежливо помоли да бъде приет за негов ученик, отказа без колебание.

— Това би било загубено време! — заяви откровено Ян. — Аз съм твърде млад...

Докато говореше, мислеше за рисунките, които току-що бе разгледал и които Рембранд отново бе скрил под дрехата си. Чувствуваше се смутен. Как без помощта на никакъв съвет приятелят му бе сполучил тъй добре? Самият той, Ян, знаеше със сигурност, че не би успял да го направи. Без малко щеше да признае това пред Рембранд, но се овладя навреме. Има неща, които е по-добре да бъдат премълчавани...

— Знаеш ли какво би трябвало да направиш? — предпочете да предложи той. — Да потърсиш майстор Ван Шутен. Това е художник, пълен с всевъзможни хрумвания, но мога да потвърдя, че е добър учител.

— Йорис ван Шутен! Баща ми никога няма да приеме! Той мрази художниците изобщо и специално Ван Шутен. Поради прекалено свободните му нрави.

Ян избухна в смях.

— Охо, бих искал Ван Шутен да можеше да те чуе, въпреки че всъщност преценката съдържа известна доза истина. Йорис е феноменален. Аз извлякох голяма полза от неговите уроци. Мога да го упрекна само в едно: лош търговец е. Щом някой лукав препродавач на картини му покаже блясъка на парите си, той е готов да даде всичко, което притежава, и то на най-ниска цена! Докато творбите му все пак имат много голяма стойност. Не, Йорис никога няма да забогатее!...

Парите, парите! — помисли ядосано Рембранд. Винаги парите! Вечното препятствие!

Той се бе отправил към изхода.

— Ян — каза той, — време е да се връщам в къщи. Нали разрешаваш да ти идвам на гости от време на време?

— Ама че въпрос! Трябва само да почукаш три пъти върху капака на прозореца. Ако се отвори, значи, можеш да влизаш. Ако не, ще разбереш. Работа...

VIII

Майстор Якоб Исаакзон де Сваненбурх имаше патрицианско жилище. То се виждаше веднага щом човек навлезеше в Голямата улица на Лайден, над която се спускаше сянката на кметството.

Охолен буржоа, ценен и уважаван, външността му никога не би подсказала, че е художник. По-голямата част от младостта си бе прекарал в Италия и вече бе преминал четиридесетте, когато се завърна в Нидерландия, придружен от своята съпруга, срамежлива млада жена, срещната в Неапол и носеща звучното име Маргарита ла Кордона. Нейният баща беше истински благородник, но съвсем разорен от войните. Докато някои разказваха, че хубавата италианка е била очарована от таланта на Якоб, други не се колебаеха да подхвърлят, че богатството и положението на стария Ван Сваненбурх, бащата на художника, са изиграли решаваща роля.

Якоб Исаакзон де Сваненбурх беше образец съпруг. Никога не посещаваше кръчми и когато му се приискваше да пийне чаша хубаво вино, предпочиташе да направи това у дома, в компанията на жена си и баща си. Много уважаваше своя баща. Баща му бе съумял да бъде едновременно художник, търговец на картини и кмет. Само някой недостоен син би могъл да не почита един толкова забележителен човек.

Хармен ван Рейн обичаше да сочи за пример едновременно бащата и сина.

Ето защо, когато разбра, че Рембранд никога няма да се откаже от живописата, той реши да повери подготовката на сина си на артиста-буржоа от Голямата улица. При него поне няма да е както би било, ако го прати при някой от художниците Ван Гойен, Байли, Адриан ван Тетрод и Йорис ван Шутен! Хармен решаваше като добър баща.

Всичко бе започнало една вечер, през която Хармен и Нели бяха останали сами в къщи.

— Ако нашият Рембранд няма влечение към науката, — беше започнала майката, — защо да упорствуваме? Естествено, детето трябва да слуша родителите, но не е там въпросът. Представи си, че

Рембранд довърши следването си и че след тия седем години се окаже, че нищо не е научил? Ще остане да ни тежи издръжката на един голям син, който няма да е научен да си служи с ръцете и чийто ум няма да съдържа кой знае колко нещо.

— Съгласен съм с теб — бе отговорил мелничарят. — Но ако Рембранд се откаже и от художеството, както се отказа от следването? Ами ако това е само детски каприз, породен от желанието да подражава на сина на Ливен Хендрикс? Според мен тоя Ян не струва повече от баща си и е твърде възможно да е повлиял зле на малкия ни син. Тогава? В деня, когато Рембранд няма да иска вече да му се говори и за художество, ще трябва ли да му кажа: „Както искаш! Сега какво избираш?“

— Разбира се, че не! Рембранд е във възраст, когато става ясно, че животът не е игра. Исква му се да стане художник; е, хубаво, нека да стане добър художник! Припомни си, той не е лошо дете. Дори ни е създавал по-малко грижи от Корнелис и Адриан. Характерът му е добър и не може лесно да бъде отклонен от правия път.

Така Нели спомогна да се вземе решение в полза на Рембранд. Тя бе успяла дори да защити семейство Хендрикс. Наистина бащата беше фламандец, но нима можеше да се отпрати някакъв упрек към жена му? Да се отгледат десет деца съвсем не е лесна работа. А изхранването на такова семейство сигурно често създава трудно разрешими задачи. В края на краищата нима не се говори, че Ян вече започва да си изкарва хляба! Нали току-що е успял да продаде една картина на кмета? Наистина здравето му е крехко, по това прилича на майка си, но той е добро момче, което...

С помощта на множество „което“, „тъй като“ Нели успя лека-полека да убеди своя съпруг. Не всички художници вече бяха голтаци. Съществуваха и почтени хора между тях, като например стария Ван де Велде и като Якоб ван Сваненбурх.

Най-сетне една сутрин Хармен ван Рейн заповяда на Рембранд да се облече, като му каза, че ще го представи на сина на бившия кмет.

Работата се оказа трудна. Художникът се колебаеше, като изтъкваше, че вече има трима ученици и че това създава много грижи и на жена му. Освен това, той се съмняваше в таланта на Рембранд. Какви доказателства можеха да се дадат за неговите дарби?

Мелничарят отвърна, че сам не може да прецени, но че синът му е направил вече няколко скици и би могъл да ги покаже веднага.

— Добре, да ги видим! — каза художникът и протегна ръка.

Листовете преминаха един по един пред неговите очи.

— Не е лошо... Наистина не е лошо... Но нека да не преувеличаваме!

Той промърмори тази преценка, докато с малкия си пръст упорито поглаждаше една и съща част от брадата си, която бе подстригана по испански. Това беше негов тик.

Рембранд попадна в небрано лозе. Изпитваше желание да извика, че господин Порет и Ян Ливенс много харесват тези произведения, че аптекарят беше истински познавач, а Ян — художник. Но, естествено, вместо това мълчеше и се ядосваше, че се чувства тъй непохватен край своя баща.

Влизането на Маргарита ван Сваненбурх бе за него истинско спасение. Тя имаше големи кадифени очи и закръглено лице; изглеждаше сякаш човек би могъл да чете до дъното на сърцето ѝ. Още от първия миг Рембранд изпита благоговение към нея.

— Нов ученик ли? — осведоми се тя с напевен глас, но на безупречен нидерландски.

После побърза да се наведе над рисунките.

— Нима той е рисувал това? — провикна се тя при третия лист. — Но то е много хубаво! Какъв живот! Какъв усет за изразителност. Тази глава на *veschio* е изключителна! Ами този пейзаж в черно и червено!... Виж, Джакомо!

С няколко думи художникът обясни докъде са стигнали в разговора.

Какво, тя — уморена? Защо? Един ученик повече или по-малко не би променил нищо. Би трябвало да приемат този младеж. И то веднага! Когато човек е талантлив...

Тя му отправи окуражителна усмивка. Той отвърна с поздрав, като се постара да бъде колкото е възможно по-малко неловък. И в края на краищата, трябваше да се вярва, че е успял, защото дамата, се приближи и го погали по бузата.

— Как се наричаш? Малкото ти име?

— Рембранд, госпожо.

— Е, добре, сигурна съм, че един ден всички твои съотечественици ще казват Рембранд, както ние в Италия казваме Леонардо и Рафаел...

Комплиментът беше италиански, т.е. преувеличен. Но все пак той трогна младия ученик.

Като точен човек майстор Ван Сваненбурх изискваше работата да започва веднага щом градският часовник отбие шест часа. Тогава Рембранд тичаше в кухнята да помогне на прислужниците, отиваше за вода и за дърва, лъскаше обувките. Едва след като свършеше всичко това, можеше да се качи в ателието.

Тук ролята му на прислужник продължаваше. С часове стриваше бои, докато те станеха достатъчно мазни, почистваше четките и палитрите с терпентин; междуременно го изпращаха за покупки. Нима за това баща му трябваше да плаща сто флорина годишно? Не му предоставяха дори да разтваря лепилото, нито да подравнява и подготвя платната. Тази работа бе запазена за Корнелис Вос, който бе постъпил при майстора шест месеца преди Рембранд.

Четиримата ученици на Якоб ван Сваненбурх спяха на тавана и животът им по нищо не се различаваше от живота на всеки слуга в богатска къща. Но понякога настроението беше много весело, до такава степен, че Рембранд — затворен по природа — най-сетне започна да се привързва. Той се смееше от сърце дори и когато му се подиграваха, че е бил накаран да почиства сандъчето на котките или че младата Мариет го предпочита пред другите. Между четиримата другари се установи искрено приятелство, незасенчвано от никаква завист.

Рембранд нямаше възможност да вижда често майстора. Ван Сваненбурх работеше в голямо ателие, разположено на последния етаж на къщата и в тази светая светих никой не можеше да влиза, нито дори Маргарита ла Кордона. Той си спомняше за съществуването на своя ученик само когато имаше да му поръча нещо или когато откриваше за беда някаква грапавина в своята рисунка. За него това бе истинска катастрофа, защото полагаше съвсем тънки пластове боя, без да прахоса нито капчица. Изискваше четките му винаги да са меки като копринени и ръцете му оставаха съвсем чисти, независимо от това

колко часа е прекарал пред статива. Рембранд не разбираше как е възможно това. На него му бе достатъчно да почисти една-единствена четка, за да изпоцапа с боя не само дрехите, но и косите си.

Така преминаха есента и началото на зимата. Един ден, когато вече се смрачаваше, майстор Якоб помоли Рембранд да се качи в неговото ателие. Видът му бе много тържествен.

— Досега — започна той — бях те оставил да се оправяш сам. Крайно време е вече да заучиш нещо.

— Да зауча ли, учителю? — учуди се ученикът.

— Да, Рембранд, да заучиш!

Една книга бе поставена върху тясната и дълга маса, чиито крака бяха свързани с желязо, по испански. Ван Сваненбурх прочете полугласно заглавието: „Принципи на перспективата“ и подаде книгата на своя ученик:

— Ето — каза той, — алфата и омегата на живописиста. Надявам се, че ще четеш това произведение, влагайки цялото си сърце и цялата си душа.

— Да, учителю! — обеща юношата.

— Ще помня това твое обещание. И тъй като ти, изглежда, притежаваш добри качества, и тъй като ателието ми е спокойно в тоя момент, ще ти предложа нещо. Искаш ли да рисуваш?

— О, да, учителю!

С широк жест художникът му посочи цяла колекция от модели: глави, ръце и крака от гипс.

— Тогава започни оттук. Когато завършиш, ще ми покажеш работата си.

— Да, учителю.

Тонът бе станал изведнъж твърде студен. Не, не по този начин Рембранд си бе представял началото на своето чиракуване. Той нямаше друго желание, освен да рисува, но живи неща. Не това!

Дали Ван Сваненбурх отгатна неговото разочарование?

— Гледай! — каза той като се отправи към една картина с позлатена рамка, сякаш се готвеше да показва нещо. Тази творба представлява площад „Свети Петър“ в Рим. Смяташ ли, че бих могъл да я нарисувам, ако баща ми не ме бе научил да владее основно правилата на перспективата?

Рембранд разглеждаше картината, която бе тъй подобна на своя автор: точна, ясна, подредена. Нито едно петно не замърсяваше земята; човек би казал, че площадът току-що е бил основно почистен. Колоните създаваха представа за добре подредени свещи. А куполът сякаш бе очертан с помощта на компас. Наистина това беше добре извършена работа — и Рембранд беше достатъчно опитен, за да я оцени; и все пак оставаше безразличен. Пред това възпроизвеждане, което би събудило възторг у някой архитект, той не изпитваше вълнението, изживяно някога пред „Страшният съд“ от Лукас Лайденски, или дори пред малкия пейзаж от Йорис ван Шутен у аптекаря.

Рембранд не каза нищо, тъй като приличието го изискваше. Ученикът не бива да критикува учителя. Ван Сваненбурх прие мълчанието му като безмълвно одобрение. Изпадайки в доверителен тон, той разказа, че е донесъл със себе си това платно като спомен от своя престой в Италия — десетте най-хубави години от живота му. Според него нищо не стоеше по-високо от италианската живопис. Нидерландците бяха само ученици в сравнение с художниците от Венеция, Флоренция и Рим. Също така нищо не би могло да се сравни с великолепието на тази слънчева страна. Нидерландия, съвсем плоска, със своите дворци от червени тухли, с дъжда и вятъра, каква разлика, стига да си помисли човек за мраморните черкви, за големите патрициански жилища, подредени прекрасно, които се срещаха там и в най-малкото градче! И ето че от четири години насам, откакто се е завърнал в Лайден, той е неспособен да нарисува дори пейзаж, преследван от спомена за един свят от светлина и от камък.

В полумрака, в който вече бе потънало цялото ателие, Рембранд слушаше внимателно. Със своята увереност, със своя логичен дух и с тържествения тон, който смяташе, че трябва да употребява, майстор Якоб му напомняше професор Хейнзиус. На младежа му се искаше да отговори, че художническият занаят не се учи от книгите и че сюжетът на една картина — както му бе казал Порет — е нещо второстепенно. Главното оставаше в начина на рисуването. Въпросът не беше в това да се възпроизведат старателно, един по един, всички камъни на тази или онази постройка, но да се твори. Уви, как да изрази тези тъй очевидни неща?

С главня от огнището Якоб ван Сваненбурх бе запалил две свещи. Той беше в добро настроение, понеже ученикът му изглеждаше послушен, понеже обичаше да говори за своя опит, без да е заплашен от риска някой да му противоречи. Ах, ако само можеше да се намира в тоя миг в Рим, а не в Лайден! Тогава всичко би било свършено...

Стиснал под мишница книгата с „Принципите“, Рембранд излезе на пръсти от стаята.

IX

Въпреки всичко Рембранд се чувствуваше добре в къщата на Голямата улица. Виждаше постоянно нови лица, чуваше да се разказва за събития от хора, които ги бяха преживели, и в края на краищата, все пак учеше своя художнически занаят.

В това отношение никой не би могъл да внесе повече училищен дух от майстор Якоб ван Сваненбурх. Обаче той компенсираше липсата на артистичен темперамент с много търпение и с големи познания. Освен това, първият му ученик замина за Хаарлем при Франц Халс и друг зае неговото място. Така Рембранд вече не беше принуден да губи своето време в кухнята. При случай той дори вече можеше да се занимава и с нещо повече от възпроизвеждане на тъжни гипсови модели.

По това време Ван Сваненбурх работеше върху голям пейзаж, представляващ Аркадия. След като бе поставен първият пласт от бои, ученикът бе получил позволение да добави тук-там по малко нещо. Колко обичаше това! Да размесва боите върху палитрата, да ги нанася грижливо на равномерни пластове... Това вече беше рисуване, а не моделиране, казваше майстор Якоб. Но Рембранд едва го чуваше. Съжаляваше, че неговият учител използва тъй малко различни багри и се утешаваше с мечти за фойерверките, които ще създаде, когато бъде самостоятелен. Той ще съпоставя и размесва жълти, червени, кафяви, сини и бели бои. Дотогава, докато платното заблести.

Това бяха минутите на почивка. Наистина той рядко разполагаше с тях и понякога беше съвсем преуморен. Всеки ден учителят изискваше да му се представят нови рисунки. В това отношение не търпеше никакви възражения. Повтаряше неуморно, че художник, който не знае да рисува, не е никакъв художник — необходимо е ръката сърчно да следва всички замисли на твореца. Всъщност Ван Сваненбурх имаше право. И скиците на ученика свидетелствуваха за една все по-голяма и по-голяма сигурност. Безсъмнено, той би бил способен вече да нарисува с вързани очи гипсовия Аполон или Венера Милоска, бюстовете на Тиберий, Нерон и Омир.

През неделните следобеди Рембранд прекарваше по няколко часа у своите родители в малката къща на улица Водопойна. Сега той говореше най-много и ненапразно Лизбет го слушаше с нескрито възхищение. Тя беше станала твърде красива! Тъй красива, че веднъж художникът не устоя на изкушението да я нарисува с най-хубавия шал на мама Нели върху раменете. Въгленът пробягваше по хартията със сръчност, която го изпълваше с радост и гордост. Ето, косите вече падаха на широки вълни върху нежните рамене, устата разкриваше своята мила извивка, брадичката подсказваше за крехкостта на това тяло. Ах, каква радост е да се работи по жив модел!

Но какво е това? Ръката му се спира... Усеща нещо като съпротива... или по-точно нещо като боязън пред несръчността, която сякаш го завладява...

Това са очите. Със своя неясен и мечтателен израз те дават възможност да се отгатне някакъв нежен стремеж. Към какво?... Рембранд не разбираше.

Тогава, изоставяйки за момент скицата, той започна да прелиства стари рисунки. Ето! Стария „Pilgrim Father“. Въпреки несръчността на рисунката, очите са предадени сполучливо, това трябва да се признае.

Погледът му се премести няколко пъти от образа на стареца към Лизбет, от Лизбет към стареца. Но да, ето къде беше работата! Изведнъж всичко се изясни: очите на стареца не го гледаха, те бяха обърнати към някаква вътрешна мечта; а погледът на Лизбет следеше картина или сцена, която му беше неизвестна. Тази неизвестност трябваше да се помъчи да улови — да нарисува Лизбет и в същото време да разкрие нейното съзерцание.

Малко по-късно, при вида на своя портрет, тя плесна ръце с детинска радост.

— Аз ли съм това?... Аз ли съм това?... — се провикваше тя неуморно, не намирайки друг начин да изрази вълнението си.

— Ами да, ти си! — най-сетне отвърна Рембранд, малко ядосан. — Това си ти, такава, каквато те виждам.

Лизбет се успокои.

— Всъщност — забеляза тя, като помисли малко — знаеш ли, че това е моят трети портрет? Първият е от Ян Ливенс, а другите два — от теб.

Тя добави:

— Струва ми се, че старея. На тая рисунка изглеждам много по-възрастна.

Трябваше и мелничарят да дойде, за да каже своето мнение. Той се задоволи да измърмори нещо в брадата си. Но Нели, която също се бе приближила, не успя да сдържи вълнението си.

— Колко е хубаво! — провикна се тя, скръствайки ръце. — Рембранд наистина много е напреднал.

Момчето само се изкашля, като силно се изчерви. Този комплимент не му беше безразличен.

Надвечер Лизбет и Рембранд отидоха у Ливен Хендрикс. Беше пролет и денят бе изключително приятен. Ето защо те намериха вратата отворена и не стана нужда да почукат.

— Младите Ван Рейн! — се провикна фламандецът, като ги видя. — Може да се каже, че имате късмет! Ян, който тъй рядко се прибира у дома, си е в къщи! Хайде да пийнем по чашка за тая щастлива среща!

Бирата веднага потече в халбите на мъжете, а слаб ликьор изпълни със златни отблясъци чашките на жените.

Ян можеше да се похвали с добри новини. Знаеше ли Рембранд, че неговият приятел вече е продал една картина? Да? Е, добре! Но знаеше ли той, че един търговец на картини от Амстердам, някой си господин Уйленбург е идвал в ателието му, за да му предложи сделка? Не! А това беше станало. Той щеше редовно да купува неговите картини.

— Кажи, Рембранд! — продължи той твърде развълнуван. — Какво би помислил, ако ти направят подобно предложение?

— Аз?

Никога досега не му бе хрумвало за подобна възможност. След като размисли за миг, отговори твърде скромно:

— Разбирам, че се радваш, когато се интересуват от твоите картини... Но странно, у майстор Ван Сваненбурх никога не идват търговци на картини.

— Ха, в това няма нищо чудно! Той има достатъчно връзки и няма нужда от подобни посещения! Но с мен не е така и ако искам да успея, трябва да прибягна до тяхната помощ.

— В такъв случай, искай добра цена за работата си! — наивно даде съвет синът на мелничаря.

Ян и Ливен прихнаха да се смеят.

— Имай доверие в мен! — отвърна първият. — Не съм вчерашен.
А вторият:

— Също и аз! Струва ми се, че бих бил отличен търговец.

От своя страна Махтелд само леко се изкикоти.

— Само да не говорим за твоя търговски нюх — каза тя. — Когато ти се случи да имаш един флорин, веднага проектираш покупки за десет. И това в едно време, когато цената на маслото се увеличи още повече, да не говорим за месото и когато навред се говори за подновяване на военните действия.

— Жено, жено! — запротестира фламандецът. — Недей да си създаваш безпокойства, преди да са дошли нещастията. Изчакай ги и ще имаш достатъчно време да се вайкаш. По-добре нека се радваме, че имаме син като Ян. Ето кое струва повече от всичко. Хайде, напълни още веднъж чашите! Рембранд не ни идва на гости всеки ден, колкото до Лизбет, изглежда, че я плашим.

— О, господин Ливенс! Времето ми е тъй малко...

— Не се оплаквай, дъще! Вие сте само петима в къщи, тъй като Рембранд се настани у Ван Сваненбурх, а петима души за мен едва правят едно семейство.

Със своите десет деца той имаше пълно право да говори така.

— Най-много Ян се оплаква, че не те вижда напоследък! — намеси се Махтелд.

Притеснен, младият художник побърза да сведе очи. Каква нужда имаше майка му да казва това!

Но Ливен вече бързаше да му помогне.

— Художниците — обясни той, — обичат винаги да възпроизвеждат чертите на някой хубав модел. Ако Лизбет се съгласи, сигурен съм, че той много би искал да работят заедно.

— Аз съм съгласна! — отговори любезно младото момиче. — Рембранд, който ми направи една скица днес, може да ви каже, колко спокойно позирам.

— Какво? — провикна се Ян, щастлив, че му се удава случай да се изплъзне от мрежите на майка си, които (той отгатваше това) тя отново се опитваше да метне върху него. — Ти рисуваш и не си ми казал нищо? Хайде, покажи!

С обичаен жест Рембранд измъкна блока със скици изпод своята дреха. Ян буквално се нахвърли върху скицата.

— Много е хубаво! — призна той, след като я разгледа внимателно. — Ван Сваненбурх ще бъде очарован.

— Той ли?

Ученикът се позасмя презрително.

— Той — продължи младежът, — се кълне само в италианците и в гипсовите глави. Да бяхме поговорили за нещо друго?

Ян все пак добави: „Неговите картини се продават на добри цени!“ преди да чуе своя приятел.

— Кажй, Рембранд, — запита той, — виждаш ли някакво неудобство да прекопирам този портрет?

— Никакво, но тъй като той вече не ми принадлежи, запитай Лизбет.

Ням въпрос в погледа на Ян, сега обърнат към младото момиче.

— Това ще ти направи ли наистина удоволствие?

— О, да, Лизбет! Това би било много мило от твоя страна.

Но внезапно смутена и чувствавайки, че се изчервява, тя бързо кимна утвърдително и отвърна поглед. После веднага каза:

— Рембранд, трябва да се прибирам. Ще ме придружиш ли?

— Разбира се!

— В такъв случай ще излезем тримата! — провикна се Ян. — Аз ще си ида в ателието.

И в момента на раздялата:

— Лизбет, кога ще дойдеш да се видим?

— Някой път, когато Рембранд идва при теб. Знаеш ли, любопитна съм да видя някой художник на работа в неговото светилище.

— Надявам се, че няма да останеш разочарована — отвърна Ян с увлечение.

Х

Беше пролет, приятен сезон, но пролетта тази година вдъхваше страх. Чумата вилнееше в Лайден. През този месец — април от 1623 — все още пощадените, скрити в къщите си, откъдето излизаха много рядко, се молеха: „Господи, направи студът да трае още малко! Господи, закриляй ни!“

Капаците на прозорците вече не се затваряха, а трупове биваха погребвани набързо, без церемонии. Някой човек си лягаше вечер изморен, казваше на жена си и на децата си: „Лека нощ! До утре!“; но нямаше за него нито „лека нощ“, нито „утре“. Всички, които бяха могли, бяха побързали да побягнат надалеч от прокълнатия град. Академията бе затворила вратите си и учените професори бяха потърсили убежище в Хага, Рисвийк или във Воорбург.

Преминавайки по улица Водопойна, смъртта отне най-якия, Корнелис. През същия ден Ливен Хендрикс, веселият фламандец, погребва своята съпруга. Груби ковчези, припрени гробари. Туп-туп, мир на праха ѝ и край! Десет хиляди жертви вече се разлагаха в гнилата земя на града.

Епидемията загуби от силата си, когато брястовете започнаха да се покриват с ръжда. Оцелелите отиваха в черквата да благодарят за своето избавление. Признателни, че са пощадени, те обаче оставаха с натезали сърца, мислейки за всички, които бяха загубени завинаги.

Адриан зае мястото на Корнелис в мелницата. Хармен упорито отказваше да наеме външен човек. От своя страна Ливен Хендрикс се отказа от бродерията, тъй като очите му бяха уморени от много плач. С припечеленото от Ян, от когото господин Уйленбург редовно купуваше картини, той отвори магазин за шапки. Този занаят беше по-малко уморителен и носеше по-голяма печалба. Дюкянчето бе наречено „При златната шапка“ и Ян му нарисува хубава фирма.

Научавайки новината, Хармен бе вдигнал рамене.

— Това няма да трае по-дълго от моята последна атака от подагра! — промърмори той.

Но Лизбет бе протестираше, твърдейки, че магазинът е хубав и че вместо да критикува, би било по-добре да отидат да го видят. Тя бе защитила тъй добре бащата на Ян, че през една събота следобед мелничарят се остави да бъде убеден. В края на краищата нали и Ливен имаше като него син художник? Знае ли човек от кого може да има нужда някой ден!...

В „Златната шапка“ се изненадаха от посещението на мелничаря. Той излизаше тъй рядко!

Но Ливен Хендрикс бе възвърнал доброто си настроение и прие Хармен като стар приятел.

— Хайде, влизай! Нали ще пийнеш малко бира с мен? Ще ме извиниш, но макар че ми остават седем деца, нямам прислужница. Ето! Сигурен съм, че там, в рая, моята добра Махтелд се усмихва, когато ме вижда да си играя на домакия. Но, както и да е, справям се...

Бирата беше освежителна. Хармен сръбна голяма глътка, преди да каже:

— И така, ти изостави своя занаят?

— Заради очите. Отдавна трябваше да взема това решение. Но парите, винаги парите! Без помощта на Ян не знам какво щеше да стане с мене.

— Значи, синът ти печели добре?

— Не се оплаква.

— И... той е доволен, че е избрал такъв занаят?

— Доволен ли, Ван Рейн! Той е толкова доволен, щото аз съжалявам само за едно: че и останалите ми синове не станаха художници.

— Разбира се, разбира се! Човек винаги иска да види децата си подредени! И като си помисля, че ако Рембранд бе пожелал да остане в академията, можеше да излезе нещо от него!

— От Рембранд ще излезе нещо! — прекъсна го Лизбет, която до този миг не беше проговаряла.

Хармен се усмихна.

— Слушайте тия млади! — провикна се той. — Според тях, те винаги имат право. Кажи, Лизбет, ако беше момче, би ли искала да станеш художник?

— Вярвам, че това е най-хубавият занаят в света — отвърна тя с увлечение.

Защо, господи, баща ѝ винаги трябваше да смята, че занаятът, избран от Рембранд, не е добър?

— Татко — каза тя внезапно. — Ян поиска да ме нарисува.

Едва произнесла тези думи, тя си даде сметка, че е постъпила нетактично. Хармен изпразни чашата си и старателно си избърса устата.

— Моето момиче — отвърна той, като нарочно се бавеше, — това не е толкова спешно. Мама се нуждае от твоята помощ в къщи, а позирането може да трае няколко часа.

Разочарованието на Лизбет беше тъй голямо, че без малко щеше да се разплаче. След като бе очаквала като същински празник посещението в ателието на улица Мискет! След като бе желала тъй силно да види своя портрет, нарисуван от Ян! Но, търпение! — съвзе се тя; щом татко отказва, ще поискам от мама Нели. И ще внуша на Рембранд, че трябва да бъде мой съюзник...

Ян Ливенс! Бледото и изпито лице се мярна с усмивка пред нейния момински поглед. Но да! Хармен без друго щеше да намери, че не е подходящо за младо момиче като нея да бъде в ателието на художник! Пред нейния чар той би могъл да забрави рисунката... Ами ако дойдеше със своя блок за скици на улица Водопойна?

Лизбет овладя усмивката си. Разрешението бе намерено. Ян щеше да дойде в мелницата и тя щеше да позира едновременно и на него, и на Рембранд. Така никой нямаше да има повод за възражения.

Междувременно чашите с бира бяха отново напълнени и Ливенс бе станал, поканвайки своите гости да обиколят магазина. Когато Хармен отново се намери в приемната пред своята чаша, той носеше голяма фламандска касторена шапка, лека като перо.

— Татко! — провикна се Лизбет възхитена. — Ти се подмлади с десет години...

Рембранд ги очакваше пред прага на къщата. От времето на епидемията той бе свикнал да идва по-често на улица Водопойна. Зад него, в хладната стая, Адриан се разхождаше напред-назад и брашнената му престилка се открояваше като неподвижно петно върху стената.

Малко по-късно всички се върнаха в къщи.

Нямаха време да говорят за посещението при шапкаря. Адриан ги изпревари с оплаквания.

— Мелницата остарява — подхвана той. — Това, което се чува отвътре, не е никак утешително. Праци и скърца от всички страни. Ще видите! Някой ден ще рухне върху мен...

Хармен, свикнал с всичко това, не си даде труд да отговори.

— Татко — настоя Адриан с плачевен тон, — зъбчатото колело е изхабено, спирачката закача зле. Същинска мъка е да се подкарва механизма. Налага се цялостен ремонт.

Този път мелничарят се наежи.

— Хм — възрази той, — това би изисквало големи разноски.

— Във всеки случай по-големи разноски, отколкото си направил за покупката на тази шапка от Ливен Хендрикс!

Гневът на Адриан избухна. Първият импулс на Хармен беше да стане, за да отвърне остро на своя син, но после се овладя и се задоволи да захвърли предмета на спора върху шкафа.

— Рембранд! — повика той. — Подай ми старата шапка!

Седнал на една пейка край угасналото огнище, юношата стана да изпълни желанието му, след като хвърли мимоходом презрителен поглед към този винаги мрачен и мърморещ брат, когото не обичаше. Адриан не извърна очи.

— Тъжно е — замърмори той, — само аз работя тук. Поне някой да ми помагаше!

Нели се побоя от скарване.

— Всичко наред ли е у майстор Ван Сваненбурх? — осведоми се тя, за да промени разговора.

— О, откакто умря Маргарита, всичко е съвсем различно. Майстор Якоб говори само за връщане в Италия.

— То се знае! Един човек на изкуството! Такъв няма нерви. Кажете ми, какво благоденствие може да очаква една страна от такива хора?

Това беше Адриан, който не млъкваше.

— Какво? — запита Рембранд, който на свой ред също се ядоса. — Според теб благоденствието идва само от пропадналите обуцари или от техните подобни? Ето кои са способни да допринесат за величието на своята страна!

— Млъкни, паразит! Не те ли е срам да говориш така в къщата на баща си? И ако искаш да говориш за пропаднали, по-добре го попитай колко е струвало твоето пропаднало учение в академията и колко флорина вече е платил на твоя Ван Сваненбурх!

— За бога, деца, спрете да се карате! — извика Нели, гледайки мъжа си с безпокойство. — Да не мислите, че сте в някоя кръчма? Хайде, Адриан, връщай се в твоята мелница, а ти, Рембранд, бързай при художника си. Мястото ти е на Голямата улица, може страната да е изпълнена с враждебност, но не искам разпавии между синовете ми под моя покрив!

Нели успяваше да се налага дори и на по-възрастни от себе си и всички го знаеха. Адриан се отдалечи намръщен и Рембранд го последва, срамувайки се за станалото.

Като се намери на улицата, ученикът на Ван Сваненбурх осъзна, че няма никакво желание да се връща в големия патрициански дом, където при това никой не го очакваше. Чувствуваше се разбунтуван. Защо Адриан не се занимаваше със собствените си работи? Какво се бъркаше сега, след като бе изгубил толкова пари в своя обуцарски дюкян? Тъй като минаваше покрай академията, погледът му за миг се спря на грациозната кула и той си спомни с огорчение за думите на своя брат: една година в университета, две години у Ван Сваненбурх, а резултатите какви са?

Внезапно му стана ясно, че така не можеше да продължава. Превръщаше се в малък мързеливец и губеше времето си в ателието на Голямата улица. Докато Маргарита ла Кордона беше там, работите вървяха добре. Но сега? Какво удовлетворение можеше да намери, като съзерцава безконечните доизкусуриявания на майстор Якоб? Докато съществуваше нещо съвсем друго, той знаеше; та нали аптекарят наскоро му бе показал една колекция от рисунки на Хендрик Голтциус, на Холбайн и на Дюрер, както и от гравюри на Лукас Лайденски. Това бяха все творби, които Ван Сваненбурх не би одобрил. Не беше ли Рембранд вече уморен да слуша винаги все същите речи за Италия и да трябва да рисува непрестанно древногръцките и римски глави? От всичко това дъхаше смъртта. Нима и Лайден не беше мъртъв град, изпълнен с хора, които приличаха на Адриан, град затворник на своите неподвижни води, сляп пред най-хубавото, с което би могъл да се похвали — „Страшният съд“? Лайден

се страхуваше от задълбочения дух. Лайден ценеше само парите. Достатъчно бе един кмет да раздрънка кесия пълна със злато пред талантлив художник като Ян Ливенс и последният веднага навеждаше нос над своята картина и добавяше по малко цветове тук и там, съобразно изискванията на клиента. Какво струваше живота на човек тук, ако не мечтаеше за печалби, за хубаво легло и накрая за хубава гробница, близо до амвона в енорийската черква?

— Ами аз? Ами аз? Какво съм аз? — си каза полугласно ученикът. — Една нула, един паразит! Досега не бях способен да припечеля нито петак! Пропаднал учен, ще бъда ли и пропаднал художник? Ще живея ли винаги от подаянията на семейството си?

Отстранявайки една проститутка, която го бе хванала за ръка, той ускори крачките си.

В дома на Голямата улица му отвори един от учениците, който пазеше пламъка на свещта с шепата си. Майстор Ван Сваненбурх вече си бе легнал. В къщата владееше внушителна тишина, дълбока като смъртта.

XI

Той замина за Амстердам през месец юли следващата година. Лизбет и Ян Ливенс бяха дошли да го придружават до корабчето, теглено от коне. Рембранд бе навършил вече деветнадесет години и знаеше, че не е дете, че трябва да поеме отговорност за действията си. Хармен бе протестираше настойчиво срещу онова, което наричаше нов каприз, още повече, че го смяташе за подражателство на сина на шапкаря. Но в края на краищата се бе примирил, въпреки че продължаваше да не одобрява отиването в големия град. Премного изкушения очакваха там младеж като Рембранд.

— Но, татко — бе възразил синът, — какво ще кажете, ако някой ден замина за Италия?

— Това не е същото, Италия е необходима за работата ти.

— Също и Амстердам. Задушавам се при Ван Сваненбурх.

Когато конете потеглиха въжетата, Ян бе извикал за последен път: „Моите почитания на майстор Ластман!“ И Рембранд бе отговорил, като размаха шапката си. Бе се почувствувал поразвълнуван, отколкото можеше да се очаква. И така, щом кулите на родния град изчезнаха на хоризонта, той се почувствува натъжен. „Като че ли заминавам за Индия за десет години“, се пошегува сам със себе си. И все пак нямаше сили да се усмихне.

Беше ли сторил добре, че послуша Ян, който го посъветва да довърши подготовката си у Питер Ластман? „Пази се от хубавите пейзажи, с които те трови Ван Сваненбурх!“ — си бе позволил да каже неговият приятел. Ами нали и Ластман също обичаше италианците. Тогава?

Подпрян на перилата, той разсеяно гледаше равнинния пейзаж. Няколко пътници се бяха приближили с намерение да започнат разговор, но със своите едносрични отговори той бе показал, че предпочита усамотението.

В Уитхорн корабчето спря за малко, за да могат пътниците да се освежат при амбулантния търговец, който продаваше бира и херинги. Хората говореха за смъртта на принц Мориц и за сватбата на

Фредерик-Хендрик с Амелия ван Солмъс. Тези новини, които не ги засягаха ни най-малко, сякаш ги възбуждаха в най-висша степен. Колко са смешни! — мислеше младежът, нямат ли си свои лични грижи, своя лична страст? Край него двама възрастни вече хора бяха във възторг от успехите на флота на индийската компания, който бе завладял Сан Салвадор в Южна Америка. Щом това ги интересуваше толкова много, защо не бяха постъпили в нидерландския флот?

После корабчето навлезе във водите на Амстел и при Удеркерк, подвижното мостче елегантно се вдигна. „Живописен мост — си каза Рембранд. — Той би послужил за хубава рисунка!“

Селските къщи със сламени покриви бяха изчезнали. На тяхно място се появиха вили, обкръжени с разкошни градини. През завесата от дървета се виждаха строгите и геометрични форми на грижливо подравнени тревни площи; тук-там те се оживяваха от някоя приятна подробност: ту някой слънчев часовник от мед, ту някоя беседка за чай, подканяща към почивка. Но скоро погледите на всички се откъснаха от тези райски видения, за да се отправят по-далеч, привлечени от кулите на Амстердам.

Половин час по-късно корабчето минаваше пред Кръглата кула. Намираха се в големия град.

Още веднага Рембранд беше покорен. Оживлението по кейовете, навалищата в Рокин, където носачите товареха и разтоварваха непрекъснато множество кораби, виковете, примесени с глухия тропот на бързащите коли, този всекидневен изглед на която и да е столица, нахлу в главата на младежа като някаква силна напитка. Понесъл куфара си на рамо, той се загледа в двойка гълъби, които за миг отпочиваха върху кулата на Борсата. После прекоси Дам и си даде сметка, че ще трябва да попита за пътя, ако не иска да се загуби.

— Голямата улица близо до Южната църква? — повтори хлапакът, към когото се бе обърнал. — Достатъчно е да се върви покрай канала на Смокините.

Веднага след това хлапакът се изплези и хукна с всички сили, крещейки:

— Селянин, селянин!

Майстор Ластман изглеждаше на около четиридесет години и живееше с отпадналата си майка в просторно жилище, откъдето се виждаше гробището. Държеше се приятелски; на Рембранд му се стори, че малко го е грижа за майсторската титла. От известно време редовно отказваше да взима ученици и се бе съгласил да приеме сина на мелничаря от Лайден донякъде поради спомена за Ян Ливенс. Резултат: Рембранд щеше да бъде единствен ученик.

— И така, ти си работил у Якоб ван Сваненбурх? — запита той, след размяната на обичайните любезности. — Познавах го добре. В Рим заедно с него сме изпили не една бутилка „спуманте“. Но защо не си останал при него?

— Искан промяна, майсторе.

— Хм, промяната невинаги е добро нещо, защото съвършенство няма никъде. И най-малко в Амстердам.

Прислужницата донесе бира и двамата художници пиха мълчаливо. После Рембранд отиде да види стаята си.

Беше малко таванско помещение, твърде чисто, твърде светло и с хубаво легло. Ученикът бързо подреди малкото си вещи в широкия шкаф от полиран дъб.

През прозореца, от който погледна след малко, се откриваше изглед, нелишен от настроение. Разбира се, оттук се виждаше южната черква, но преди всичко биеше в очи голяма стена от червени тухли, в която имаше преддверие от сиви каменни блокове. В подножието на стената бяха гробовете, които образуваха други петна от камък.

— Да можеше да се нарисува това! — си каза Рембранд.

Погледът му проследи заострения връх на камбанарията, докато камбаните започнаха да звънят, наподобявайки Песента на принца: „Wilhelmus van Nassouwe...“ Рембранд, който от най-ранно детство бе научил прочутата мелодия на Марникс де Сент Алдегонд, започна тихичко да си тананика.

Селянинът от Лайден, юношата с широки плещи, плебейски ръце и грубо лице се чувствуваше господар на града.

XII

И майстор Ластман бе голям поклонник на Италия, но въпреки това между него и майстор Ван Сваненбурх нямаше почти никаква прилика. Амстердамецът оставяше на своя ученик пълна свобода на действие. Отначало младежът бе дори разочарован поради липсата на контакт със своя учител, но тъй като майсторът понякога отсъствуваше от къщи в продължение на дни, Рембранд бързо се утеши, като рисуваше с всички сили. Ако се случеше да попита за нещо, Ластман неизбежно му отговаряше: „Копирай, моето момче. Това е отлично упражнение!“ И Рембранд изработваше копия на неговите картини. По-голямата част от тях представляваха сцени от Стария завет: Сузана и старците, жертвата на Аврам...

Много скоро — Хаасие Тойнис, прислужницата, ни най-малко не скриваше това — той започна да разбира причините за честите отсъствия на Ластман. Художникът беше голям поклонник на женския пол. След като бе обещал да се ожени за Хилегонда Бредеро, дъщеря на обуцар от Несе, хубавицата не го оставяше на мира. От своя страна Хаасие познаваше семейството Бредеро: те всички бяха хора с не особено строги нрави. Рано починалият им син Гербранд бил едновременно художник, поет и знаменосец на гражданската гвардия. „О, той...“ казваше прислужницата...

По времето, когато тя разказваше за любовните похождения на своя господар, Рембранд бе зает с копирането на едно „Възкръсване на Лазар“. Беше август, дните бяха душни и дълги. Беше топло, въпреки че прозорците на ателието оставаха широко отворени от сутрин до вечер. Този ден художникът работеше с по-малко усърдие и слушаше по-внимателно от друг път бърбенето на Хаасие. Господи, това момиче познаваше всички художници! Тя говореше, говореше и пред Рембранд преминаваше шествие от познати и неизвестни силуети.

Внезапно прислужницата стана.

— Но тук е просто нетърпимо! — извика тя, като разтърси глава.
— Кажи, и на теб ли ти е топло?

— Вярно — призна художникът, като изтри челото си със своята пъстра кърпа, — въздухът не достига в тая стая!

— Чакай ще донеса бира!

Малко след това на масата бяха поставени кана и две чаши.

— Наздраве, Рембранд!

— Наздраве!

След като отпи, Рембранд полака остави чашата. Сега погледът му се спря върху прислужницата. Не, тя навярно не беше по-възрастна от него и ако до известна степен можеше да се помисли това, то се дължеше сигурно на едрата ѝ фигура. Странно сивите ѝ очи бяха искрени и същевременно сякаш леко замъглени, погледът и бе натежал от сдържано желание. В някои моменти ученикът си даваше сметка за необичайността на положението си — сам в къщата с тази прислужница — и се смущаваше, не успявайки да каже нито едно изречение, без да заекне. Но Хаасие продължаваше весело да бърби и скоро притеснението му изчезваше...

— Значи, ти идваш от Лайден? — попита внезапно тя.

— Да (нима това не ѝ беше известно?)!

— Познаваш ли Ян Ливенсзон?

— И още как! Той е най-добрият ми приятел.

Хаасие се усмихна. На шията ѝ имаше медальон. Наведе се малко, за да му го покаже.

— Той ми го даде — прошепна с внезапно разнежен глас. — Защото му позирах.

Рембранд беше достатъчно схватлив, за да разбере, че младото момиче се опитва да кокетничи. И все пак, вместо да прекъсне разговора, той се заинтересува:

— Сполучлив ли стана портретът?

Играта, не му беше неприятна.

— То не беше портрет — обясни Хаасие, — ами историческа сцена. Не си спомням заглавието ѝ. Държех един нож, насочен към гърдите си.

— Може би Лукреция?

— Да, така беше! Лукреция!... Жаден ли си още, Рембранд?

Без да дочака отговор, дори без да откъсне поглед от него, тя наново напълни чашите. Малко пяна капна върху масата. Докато

Хаасие я изтриваше, Рембранд грабна китката на тази груба ръка на момиче, което е свикнало да работи, грубата ръка на Лизбет.

— А ще позираш ли и на мен?

Хаасие му отправи недоверчив поглед изпод дантеленото си боне.

— На теб? — каза с лека насмешка в гласа.

— Разбира се! Вярвам, че ще мога да те нарисувам добре.

— Забравяш, че си само начинаещ — отговори тя със същия насмешлив тон.

Рембранд скокна със стиснати юмруци. Беше засегнат на тема, по която нямаше място за шеги.

— Без съмнение — викна той, — аз съм само начинаещ, но този начинаещ може да те нарисува по-добре от всеки друг!

Изненадана от тази рязкост, Хаасие престана да се усмихва. Този набит момък, чиято недобре закопчана риза показваше космати гърди, ѝ правеше силно впечатление. Без да направи опит да се съпротивлява, се остави да бъде повлечена към прозореца, където художникът я накара да седне.

— Не мърдай! Ще потърся украшения.

Скоро той се върна с ориенталски шал, с който обви косите ѝ; донесе също бисерна огърлица и тежка златна брошка.

— Ох, — извика тя, подскачайки. — Бодеш ме!

После се разсмя и хитро кокетство проблясна в погледа ѝ:

— Колко си несръчен!

Малко объркан, Рембранд се спря да изтрие потта, избила по челото му.

— Добре, хайде сложи си я сама! И побързай!

Но тя, съзнавайки силата си, каза:

— Бъди малко по-внимателен с жените, моля ти се!

И когато закопча брошката, добави:

— Харесвам ли ти така?

Без да си направи труд да отговори, Рембранд взе лист хартия и започна да рисува портрета на сивоокото момиче от народа, което се наричаше Хаасие.

Когато скицата бе завършена, прислужницата стана и се надвеси над рамото на младежа.

— Много добре! — заяви тя с авторитетен вид. — Само че намирам брошката много голяма в сравнение с огърлицата. И освен това вратът ми е по-закръглен в действителност. Нали не се лъжа?

— Нарисувал съм врата ти, както съм го видял.

Нов хитър проблясък мина в очите ѝ.

— Всъщност, какво знае Рембранд за женската шия?

— Не особено много наистина! — призна той.

— И претендираш да станеш художник!

Юношата се смути. Това момиче имаше право: какво знаеше той за жените? Нищо. Тогава, в затруднението си намери думите, които бяха нужни, за да разнежат Хаасие:

— Не би ли искала да ми помогнеш?

Майстор Ластман живееше, преминавайки от една крайност в друга. След дни на упорита работа изоставяше всичко и търсеше забрава по кръчмите с някое леко момиче. Съществуването му представляваше поредица от възходящи и низходящи линии. Тъкмо през тези дни той бе поел едно от поредните си слизания надолу и Рембранд можеше да разполага с ателието, както си иска. Скоро блокът му се изпълни със скици на Хаасие Тойнис.

Изобрази я с всякакви видове бижута, а веднъж дори ѝ поиска да разпусне хубавите си златни коси върху раменете си. Тя не беше никак затворена по характер, пък и би ли могло да бъде другояче, след като живее у художник? При това и нейната чувственост бе започнала да се пробужда.

От своя страна Рембранд привикваше с присъствието на младото момиче, намираше го все по-приятно и все по-привлекателно. Не се чувствуваше вече тъй несръчен. Започна да носи хубава риза и безупречно бяла плисирана яка.

Все пак той говореше малко, но Хаасие продължаваше да разказва малките скандали от живота на своя господар. Можеше ли да води образецов живот човек, който нямаше жена и деца?

Докато говореше, тя понякога кръстосваше краката си, показвайки под широката си пола от зелена коприна червените краища на своите чорапи. Рембранд, разбира се, не можеше да не забележи

това. Погледът му бързо се изкачваше от малко грубите стъпала към дългите бедра, от които се възхищаваше.

Все още му липсваше ловкост да направи комплимент, но една вечер, докато тя си тръгваше по стълбите, Рембранд плъзна в ръката ѝ малък пакет: бе успял да отдели от скромните си спестявания, за да ѝ подари фина батистена кърпа.

На следния ден Хаасие не спомена нищо за подаръка. Но когато започна да се свечерява, тя отиде за свещта и, вдигайки след малко очи, той видя кърпата, кокетно обвита около шията ѝ.

— Смяташ ли да работиш до късно? — запита тя, като се наведе бавно.

Бузите на юношата пламнаха.

— Хей, внимавай! — извика той изведнъж.

Току-що запалената свещ бе угаснала. Нарочно ли бе направила това Хаасие? Във всеки случай нейните плитки нежно галеха лицето му и когато устните им се сляха, той почувствува, че го завладява, непознато и могъщо опиянение.

В следния миг сграбчи силно в прегръдките си младото момиче.

— Мили! — прошепна тя.

Нощта настъпваше. Скоро през прозореца проникна млечната светлина на луната.

XIII

През един тъжен ноемврийски ден майстор Ластман доведе в къщи свой приятел, някакъв мрачен художник. Висок, слаб и тъмен, той се наричаше Херкулес Зегерс. Ластман го бе срещнал в кръчмата. След като бяха изпразнили по няколко чаши, припомняйки си годините, прекарани в Италия, майсторът го бе поканил на вечеря.

— Хаасие — заръча той на прислужницата, — гледай да надминеш себе си.

Тя направи чудеса. Вечерята се състоеше от пържена щука, жито и зеле, полети, както подобава, с топло вино с канела. Край масата се събраха всички, с изключение, разбира се на парализираната майка, която в леглото си изказваше неодобрение по повод това прахосничество.

Рембранд се бе превърнал в слух. С младежка любознателност слушаше разговора на двамата мъже за живопис, рисуване, гравюри... Всичко, казано от Зегерс, му допадаше много. Знаеше, че гостът е изтъкнат гравьор. Тъй като и Ластман понякога работеше в тази област, разговорът им беше поучителен за юношата. При десерт масата бе покрита с гравюри, над които тримата художници внимателно се надвесиха.

— Моите гравюри са твърде брутални — призна изведнъж Зегерс, който бе пил много.

После продължи с горчивина:

— Затова те нямат никакъв успех. Днес любителите търсят пошлости, ангелчета, лишени от характер. Моите планински пейзажи биват пращани по дяволите. Да, по дяволите!...

— Все пак — отвърна Ластман — понеже живееш от това, сигурно има познавачи, които те ценят?

— Не ме карай да се смея! Едва изкарвам, колкото да си купя някой нов резец. А изхарчвам много повече за хартия, мастилото и всичко останало.

Виното му развърза езика.

— Няма нужда да казваш, че съм идиот, знам го. Дори и бракът ми беше една лоша шега. Представяш ли си! Жена ми е с шестнайсет години по-стара от мене. По-добре да беше шестнайсет години по-млада!

С поглед в чашата си, той се зае да се изповядва, примесвайки личния си живот с творческите си тревоги, като подчертаваше изреченията с юмручни удари по масата, от които чиниите подскачаха. Всичко това не беше никак весело; когато отби осем часа и гостът стана, Ластман не се опита да го задържи.

— Искаш ли фенер? — запита той забелязвайки колко несигурни са стъпките му.

— Отлична идея! Така ще бъда принуден да дойда пак, за да ти го върна.

Разбира се, той не се върна. Минаха дни и седмици, а нямаше никакви признаци на живот от страна на Херкулес Зегерс. Малко разочарован и дори обезпокоен, Ластман най-сетне загуби търпение и изпрати Рембранд за новини.

— Той живее край канала на Липите. Ще ти кажат къде е къщата му. И не забравяй да донесеш фенера.

Не се наложи дълго да търси; всички в квартала познаваха Зегерс. Младежът го намери зает да отпечатва гравюри сред безредно ателие. Без да каже нито дума, гравьорът му посочи разкривен стол близо до прозореца, откъдето изгледът към островърхите покриви на новопостроените занаятчийски къщи беше удивителен. Рембранд трябваше да почака.

След като послушно погледа известно време през прозореца, той се реши да проследи движенията на художника. Майсторът бе облечен с износена и невероятно мръсна работна блуза. Правеха впечатление и костеливите му ръце. Облегнати върху пресата, те създаваха впечатление, че живеят свой собствен живот. Зегерс отделяше току-що отпечатаната, още влажна китайска хартия от медната плоча и, внимателно хванал гравюрата между палеца и показалеца си, я очакваше на въже, където тя щеше да изсъхне наред с другите.

„Какъв странен човек — помисли Рембранд. — Продължава да работи също като че ли е сам.“ Притеснен, младежът се опитваше да бъде колкото е възможно по-незабележим. Не помръдваше от мястото си и за нищо на света не би се закашлял, въпреки че дразнещият дъх на

мастило и на киселина го стисна за гърлото. Учудваше го и строгостта на помещението. По белосаните стени нямаше нито една картина, а по голите тавански греди се забелязваше единствено украшение — внушителна сбирка от паяжини. Тук-там се търкаляха жълти и сини бутилки, пръснати между зеленияса медни плочи и съдове за промиване.

След около час му се зави свят. Отново погледна към прозореца, този път с безпокойство. Ще посмее ли да го отвори? За щастие въпросът остана нерешен. Внезапно гравьорът благоволи да си спомни, че не е сам.

— Аз те познавам! — провикна се той. — Не те ли видях у Ластман онази вечер? Да, да, ти си същият! Сега си спомням лицето ти. Бих искал да направя от него една гравюра! В теб има повече изразителност, отколкото у майстора. Впрочем, с каква поръчка те е изпратил в моето леговище?

— Майстор Ластман се безпокои от вашето мълчание — заяви Рембранд. — Той се учудва, че не дойдохте отново, както му бяхте обещали. Държи много да види вашите гравюри, господин Зегерс.

— Моите гравюри, ах, да!

Развалените му зъби се показаха в неопределима усмивка и той призна с твърде смирен тон:

— Ще кажеш на Ластман, че нямам време. Или по-добре, не, кажи му истината! Още днес ще бъда изгонен от къщи и за репутацията на твоя господар е по-добре да не ни виждат заедно.

— Ще бъдете изгонен?

— Не се учудвай, момчето ми! Ако си истински човек на изкуството, ще има да патиш в живота.

Казвайки това, той сви рамене, откачи една гравюра и почна да я разглежда на светло. Рембранд се приближи. Видя малка гравюра, представляваща планински пейзаж с няколко дървета с апокалиптични форми. Изработката беше великолепна. Медната плоча сякаш бе обработена с чук и пирон, а не с резец.

— Е, без съмнение и ти намиращ, че това е направено много брутално? — се провикна Зегерс, посочвайки с черния си нокът към листа.

— О, не! Ни най-малко! Обичам всичко могъщо, майсторе.

Окуражен, Рембранд добави още:

— Но кажете ми, как успявате да изразявате тъй преки впечатления?

— Това зависи от ръката — отвърна прямо художникът, без да се опитва да кокетира. — Вместо да дотъкмявам, аз действувам направо. Освен това никога не си служа с тампон за омастиляване. Намирам подходящите тонове с ръцете си. Да, моето момче, и това ако е занаят! Поне да можеше да ме изхранва! Но печатарите предлагат цели кошници с мои гравюри на търговците, които ги употребяват за бакалски фунии. За да се харесам на публиката, би трябвало да рисувам възвъдни статуи. Щом някой художник се опита да изрази онова, което бог е вложил в него, оставят го да пукне.

— И все пак — възрази юношата, — Ластман печели добре, а също и Ван Сваненбурх!

— И още как! От само себе си се разбира, че пошлостите, годни само за огъня, имат успех! Познавам индивиди, които не се спират пред никаква низост, само за да получат поръчка.

— Ами вие, майстор Зегерс, не бихте ли желали и вие да имате поръчки като всички останали?

— Опазил ме бог, не! Поръчката означава принуждение. Предпочитам да рисувам и да гравирам онова, което ми харесва. В това се състои блаженството на художника. Да не би случайно да помислиш, че бих насилил таланта си, за да спечеля няколко златни монети? Никога!

Силен удар с юмрук по масата подчерта това програмно изказване. И все пак гласът, който след това се впусна в обяснения, беше спокоен:

— Ето какво, моето момче, животът ми е труден; кредиторите гризат дори и сърцето ми, а как може да се рисува без сърце? Разбира се, занаятчийци като Ластман или Ван Сваненбурх не се натъкват на такива проблеми. Покварени от италианците, за тях е съвсем естествено да смесват в палитрата си медец и розова вода. За тях не съществуват болести в гърдите! Но трябва да знаеш, че осъществяването на някои гравюри или картина всъщност означава раждане с болки, раждане на красота.

Очите на Зегерс се бяха изпълнили със сълзи и Рембранд с религиозно страхопочитание слушаше бедния и велик художник. Да отговори нещо? Да, но какво? Необичайни мисли му идваха наум и

нови хоризонти се разкриваха пред него. Уви, всичко това принадлежеше към света на чувствата; изразяването му с думи надхвърляше неговите възможности. Пък и гласът на Зегерс прозвуча отново.

— Сега, моето момче, не се повлиявай от всичко, което ти казвам. За теб е важно само едно: да не се обезкуражаваш. Бъди добър художник и силен човек. Заемай се само с ония задачи, които ти налага собственото ти сърце. Аз съм само бохем, потънал в дългове, когото жена му проклина. Забрави бързо, че в Амстердам съществува един никаквец, наричан Херкулес Зегерс. Или по-скоро не, не го забравяй много бързо. Защото този никаквец има нужда от теб. Обещай ми, че ще дойдеш да ми позираш някой ден.

— Обещавам ви, майстор Зегерс.

— Бих те рисувал още днес, но чувствавам, че няма да върви. Понякога съм толкова жаден! Какво би казал, да бяхме отишли да пийнем по чашка за твоето бъдеще.

Рембранд се изчерви. Той не обичаше кръчмите. И тъй като гравьорът се канеше да настои, отвърна отчетливо:

— Не, не бих могъл да приема. Майстор Ластман ще се чуди къде съм отишъл. И после... аз няма какво да забравям!

Зегерс не трепна. Задоволи се да потвърди:

— Имаш право, моето момче! Всъщност как беше твоето име? Рембранд, струва ми се: Рембранд ван Рейн. Хубаво ти е името! Рембранд! Звучи почти така могъщо както Херкулес. Знаеш ли древните легенди?

— Посещавах една година Лайденската академия.

— Добре! Значи знаеш, че Херкулес накарал да го изгорят на връх Сета?

— Да, след като извършил дванадесетте подвига. После отишъл на небето, където се оженил за хубавата Хеба.

— Браво! Питам се защо не си останал в академията?

— Не ми харесваше там!

— Два пъти браво!

И като се наведе към младежа:

— Един добър съвет, Рембранд: напусни и Ластман. Това е един професор, един академик; един неспособник, с изключение на времето, когато си пийва рейнско вино. А сега, върви си! Усещам да ме

изгаря такъв огън, че трябва веднага да го гася. Но ще запомня чертите ти, моето момче! Те заслужават да се изразходва за тях една медна плоча.

Като се изсмя гръмко, Зегерс изтика Рембранд, който се намери на улицата, край канала, без да знае дали трябва да се смее или да плаче.

XIV

Майстор Ластман работеше; някакъв богат търговец от Несе му бе поръчал да нарисува много бързо една Батсеба, излизаща от банята. От известно време Батсеба беше излязла на мода, както Сузана, както двойката Самсон и Далила, тъй че поръчките от този вид ни най-малко не затрудняваха художника. Обаче цената, предложена от неговия клиент, заслужаваше внимание и той се постара да потърси хубав модел. Най-сетне бе открил това, което му трябваше измежду момичетата, които се срещат надвечер около Старата черква.

Хубавицата беше млада и — както можеше да се очаква — дръзка. Но колкото и да бе чувствителен майстор Ластман по отношение на женските прелести, през часовете на работа той не си губеше времето за нищо странично. От своя страна Клерет бе приела да позира, въобразявайки си по-друго развитие на събитията. Когато разбра, че трябва да позира съвсем сериозно, разочарованието ѝ беше голямо. Твърде скоро се измори. Дори прекалено бързо, тъй като не беше свикнала да стои дълго време в едно и също положение. Веднъж, след като сеансът ѝ се бе сторил изключително продължителен, тя вдигна такъв шум, крещейки силно да ѝ се плати, твърдо решена да не стъпва вече в ателието, че Ластман бе принуден да се съгласи с желанието ѝ, въпреки че изгубваше перспективата за една весела вечер и една приятна нощ.

Останал отново в очакване, той изпадна в ярост. Къде да намери друг модел? Един типичен модел, какъвто му трябваше за Батсеба? Разбира се, човек можеше да намери колкото си иска стари, беззъби жени с нервни тикове, но такива не бяха нужни на неговия клиент. Той желяеше да съзерцава хармонично закръглено тяло.

Затруднен, Ластман се обърна към своя ученик.

— Рембранд — запита той, — не познаваш ли някоя Батсеба?

Запита по същия начин, по който човек пита за някоя страннопиемница.

— Аз ли, майсторе! — почуди се юношата.

— Да, разбира се, че ти! Да не би да не си във възрастта на любовта? Такъв здравеняк, ти сигурно имаш някоя хубава приятелка?

— Не.

— Господи, какъв ученик съм имал! Но не знаеш ли, че Мойарт иска да получи платното си до края на идущата седмица? Той непременно държи да го покаже на своите приятели, които са го избрали в общинската управа. А като се има предвид, че ми плаща деветстотин флорина, можеш да си представиш, че няма да приеме какво да е насреща. Аз добре го познавам! Какъвто е тщеславен и женолобец, без своята Батсеба той би считал празненството си за пропаднало!

— Щом като е така, защо да не изпратим направо Клерет в Несе?
— подсказва Рембранд, решил поне веднъж да бъде практичен.

Съветът му се оказа неприемлив.

— Това е съвсем ненужно! Тия господа и без друго ще завършат празненството си у хубавиците от съответната уличка!

След като обиколи на няколко пъти ателието със стъпка, натезжала от гнева му, Ластман изведнъж се спря пред своя статив. Върху платното силуетът на Клерет едва се очертаваше.

— Ах, тия жени, тия жени — измърмори той, — всичките са такива! Ама виждал ли е някой такъв непохватен ученик като теб!

И започна да крещи:

— Върви си! И не се явявай пред очите ми без модела, който ми трябва!

Откакто работеше при художника, Рембранд бе привикнал на неговите пристъпи на лошо настроение. Без ни най-малко да се разтревожи, той учтиво се сбогува и слезе по стълбите с равна крачка.

На долния етаж срещна Хаасие. Тя бе коленичила и старателно миеше синьо-белите плочки на входа. От вечерта, която бяха прекарали заедно, Рембранд не бе имал случай да я види за по-продължително време, както му се искаше. Едва бе успял да размени няколко думи с нея между една бърза целувка и един нежен поглед.

Като вдигна очи, прислужницата веднага видя бръчката посред челото му. Тя беше по-силно очертана от обикновено.

— Ти си се карал с майстор Ластман?

— О, ако това може да се нарече каране...

— Все пак, кажи ми!

Той поиска да си тръгне, но тя настоя. Тогава Рембранд най-сетне отстъпи:

— Моделът си отиде — обясни той. — И майсторът ме натовари да открия друг. Но къде, за бога, да отида, за да го намеря? Би ли могла ти да ми кажеш?

Какъв наивник, помисли Хаасие и отговори:

— Къде ли? Там, където се намират модели!

Но някаква идея беше минала през главата ѝ. Като се изправи, тя оправи гънките на полата си и погледна момъка право в очите.

— Ако зависеше от теб — запита тя, — коя жена би избрал за модел?

Без да се колебае, той я прегърна и целуна устните ѝ.

— Теб, теб, скъпа! — прошепна той със сдържана страст. — Аз знам каква великолепна Батсеба би била ти.

Хаасие се притисна по-силно към него.

— Рембранд, ако наистина съм една хубава Батсеба, защо майстор Ластман да не ме нарисува?

Гласът ѝ звучеше ласкателно и нежно. Тя знаеше добре, че не е кой знае каква красавица, че краката ѝ са малко дебелички, но не беше ли тъй млада и свежа?

— Майстор Ластман... — едва успя да каже юношата, объркан и изплашен.

— Да, но недей да се мръщиш така, или ще се ядосам.

Обичаше ли го тя? В действителност по-скоро търсеше развлечение, привличаше я любовната игра. Може би, ако Рембранд беше по-малко сериозен и по-малко несръчен, ако по-често го обземаше бурното чувство от онази вечер, което го караше да прилича на Фавн, в такъв случай, да, тя би го прегръщала, без да лъже. Но той беше още съвсем дете...

— Вместо да стоиш така и да ме гледаш с тъй смешен поглед, би трябвало да идеш при майстор Ластман — продължи тя кокетно. — Толкова бих искала да бъда Батсеба.

— Ти... ти би ли приела, Хаасие?

— Разбира се, че бих приела!

— А помисли ли, че ще трябва да позираш гола пред него?

Тя се разсмя.

— Я го гледай, ревнивецът! Но за майстор Ластман ще бъда само модел!

После с пламенна целувка:

— За теб, мое обичано голямо мече, аз съм истинската Батсеба.

— Наистина ли? Нали си само моя, Хаасие? Нали само мен обичаш?

— Ей че си глупав!

Тя изтри ръцете си в престилката и побутна Рембранд към стълбището.

— Хайде, не се колебай повече. Говори му...

Отначало художникът се слиса. Не, никога не му бе хрумвало за неговата прислужница. Не толкова поради не дотам голямата ѝ хубост, а защото подобен избор би могъл да бъде преценен като неуместен. Сигурен беше, че ако говори с майка си, тя би се противопоставила с всички сили.

Но като размисли, и тъй като старата жена лежеше в отдалечена стая, без да може да следи неговите постъпки, той си каза, че не бива да се колебае. Нямаше никакво време. При това, с цялото си несъвършенство, Хаасие имаше твърде обещаваща външност. Мойарт и неговите приятели биха намерили достатъчно огън у нея.

Той я повика.

— Рембранд — заповяда той, щом момичето се появи, — заеми се с огнището, а ти, Хаасие, се съблечи.

Прислужницата изчезна зад един китайски параван, докато Ластман навличаше работната си дреха... Да видим, докъде беше стигнало платното! Композицията? Нямаше нужда от никакви промени. На преден план, в дясно — Батсеба. Зад нея има една прислужница, заета с прическата ѝ, и друга, която ѝ разтрива крака. В дълбочина, на балкона, цар Давид внимателно се вглежда, за да не изгуби нищо от зрелището.

Майстор Ластман си бе възвърнал обичайното добро настроение.

— Рембранд! — повика той.

Ученикът трябваше да се възхити от съвършеното равновесие на картината. Всичките ѝ елементи се подреждаха около една ос, тръгваща от левия долен ъгъл и завършваща в горния десен ъгъл.

— Ето, моето момче! — тържествуваше майсторът. — Всичко е композицията. Само чрез композицията една творба може да бъде

солидно изградена... Хей, Хаасие, готова ли си?

Малко смутена, въпреки всичко, прислужницата пристъпи към тях. Опитното око на Ластман веднага прецени нейните форми: плътта ѝ беше малко отпусната и краката въздебели; по-нагоре гърдите малко удължени; и после възможно ли бе човек да има толкова космати крака! За щастие, той щеше да работи повече с розова боя...

Като я накара да седне на едно столче, той ѝ обясни с няколко думи в какво положение трябва да застане:

— Дясната ръка на кръста. Да, така!... А сега повдигни левия си крак. Не, не, не тъй високо! Да не искаш Мойарт да получи апоплектичен удар?...

После, към Рембранд:

— Ти ще се наведеш, като че се готвиш да ѝ измиеш краката. Така ще мога да си дам сметка за цялостната композиция.

Юношата коленичи, за да хване левия глезен на Хаасие. И пред него, както и пред художника, се бе разкрила нейната голота, и той също я преценяваше, но от малко по-друга гледна точка; общо взето одобряваше всичко у нея, с изключение на краката, които не бяха чак дотам чисти, и това го дразнеше.

— Наведи се, Рембранд, наведи се! — викна Ластман. — Човек би казал, че се страхуваш от Хаасие.

Като се изчерви, младежът се наведе към краката ѝ с обезформени нокти. Едва тогава почувствува, че го обзема някакво отвращение. Не, не бе възможно това да е същата жена, която бе до него преди няколко дни в мрака на същото ателие. Нима действителността бе тъй различна от мечтата?

Стори му се, че часове са изминали, докато най-сетне художникът престана да нанася линии и сенки с леко докосване на четката. Но с това работата не бе свършена. После се налагаше да застане зад Хаасие, за да изобрази жената, която я вчесва. Докато развързваше кока си, прислужницата му се усмихна. Той няма смелостта да отговори на този малък знак на обич...

С напредването на работата Хаасие привикна с ролята си и скоро почна да разбира намеренията на Ластман само при леко кимване с глава или при бърз знак от негова страна. Никога не бе имал потърпелив и по-послушен модел. Но все пак, когато платното беше

завършено, художникът не прояви задоволство. Той направи нещо, което никога не бе вършил дотогава — повика своя ученик.

— Рембранд — запита той, — какво мислиш за това?

— Трябва ли да изразя всичко, което мисля, учителю?

— Моля те за това.

— Е добре, когато гледам Батсеба по-продължително време, почва да ми се струва, че тя ще загуби равновесие.

Без да съзнава, Ластман започна да поглажда брадата си. Това доказваше, че е затруднен и че забележката на ученика му го е засегнала. Да, Рембранд имаше право: в нарисуваното липсваше естественост! Батсеба приличаше повече на разхождаща се гъска, отколкото на страстно желана жена.

— А ти как би я нарисувал?

Въпросът бе дошъл съвсем спонтанно на устните му. В тоя миг вече нямаше значение, че Рембранд е ученикът, а той — учителят.

— Не зная, учителю — отвърна най-напред юношата.

Но и той бе забравил йерархията. И ето че след кратко мълчание, което не беше дори и колебание, а по-скоро време, необходимо за обмисляне, заговори:

— Аз бих избрал по-достоеен замисъл. Тук Батсеба има вид на каква да е жена. В библията разказът все пак има драматичен тон.

— Зная. След всичките Батсеби, които съм нарисувал досега, можеш да си представиш колко добре ми е позната тази история. Но бих искал да чуя мнението ти за композицията и за цветовете?

— В това отношение картината е много добра, напълно хармонична. Но ако аз я бях рисувал, бих използвал повече светлина, особено като средство за душевен израз... Разбирате какво искам да кажа, нали?...

Внезапно той се почувствува затруднен. Не беше ли отишъл твърде далеч? Да се осмели да критикува художник като Ластман, художник, който освен това беше негов учител? Като помисли така, се сви, очаквайки вълна от обиди, с които съвсем логично трябваше да бъде наказан.

Майстор Ластман не се ядоса. Той само застана право пред своя ученик.

— На какво още мога да те науча? — провикна се той в изблик на искреност. — Всичко, което казваш, е напълно вярно. Бих искал да

мога да нарисувам онова, което ти виждаш!

Шегуваше ли се с него? Не, напротив, изглеждаше съвсем сериозен.

— Знаеш ли какво трябва да направиш, Рембранд? — добави той, като го тупна здраво по раменете. — Да се върнеш в Лайден и да започнеш там самостоятелна работа.

После, като хвърли поглед върху картината:

— Преди да си заминеш, направи едно копие. Може би по-късно ще нарисуваш една свършена Батсеба. Тогава ще разказваш на своите собствени ученици как си извлякъл поука от грешките на Питер Ластман.

XV

Зимата беше твърде напреднала, когато Рембранд се завърна в Лайден. Дебел сняг покриваше стрехите и пътищата. В града цареше спокойствие, което се понрави на Рембранд. Именно това му беше домиляло след шума и оживлението на Амстердам.

Рембранд не се задържаше дълго в къщи, от една страна, защото не му харесваше да остава по-дълго, а от друга, защото се боеше от недискретни въпроси. Не бе посмял да каже, че вече не иска да бъде ученик на някого, че желае да лети със собствените си крила. Сигурен беше, че баща му ще се противопостави най-енергично.

В ателието на Ян Ливенс, където отиваше да потърси подкрепа, получаваше винаги едни и същи съвети:

— Не се оставяй да те водят за носа. Скоро ще бъдеш на двадесет години, покажи, че си мъж. Удари по масата, изрази желанието си!

— Да — отвърна веднъж Рембранд, — ти би имал право, ако имах малко пари. Но аз нямам нито стотинка. Когато човек е с празни джобове, принуден е да мълчи.

Но Ян, великодушно:

— О, ако е само това! Настани се при мен! Място не липсва. И когато започнеш да печелиш, ще си уредим сметките.

Предложението беше щедро и въодушеви сина на мелничаря. Варосаните стени наоколо започнаха да му се виждат великолепни. Какво повече му беше необходимо, за да може свободно да се изяви, далеч от грижите и безпокойствата? Едно ъгълче от ателието със светлина откъм север, статив, четки, бои, медна плоча, резец и щеше да бъде щастлив! Най-сетне щеше да може да се вслуша във вътрешните си гласове, да работи; да, преди всичко да работи.

— Ще си донесеш дюшек — казваше вече Ян, винаги практичен. — Тогава наистина ще бъдеш настанен тук и ще те оставят на мира.

— Ти никога ли не спиш при вашите?

— Рядко. Не обичам да бъда дълго време далеч от работата си. Още повече че тук наистина съм господар на себе си. Не губя никакво

време. Когато съм гладен, слизам в една кръчма, съвсем наблизно. Ще видиш колко ще ти хареса този живот!

Рембранд не се съмняваше в това. И все пак:

— Всичко това е много хубаво, но какво ще трябва да правя, за да продам нещо? Никой не е чувал да се говори за мен.

— Също и за това недей да се безпокоиш. Търговците на картини започват да опознават пътя до моето ателие. Много бих се учудил, ако и ти не се сдобиеш скоро с клиенти.

Като каза това, той свали работната си дреха и облече голямо палто, което му придаваше артистичен вид:

— Ела! — добави радостно. — Да отпразнуваме това пред халба димяща делфтска бира. Премръзнал съм.

В кръчмата „Червен гняв“, близо до Цитаделата, те седнаха един срещу друг. Още веднъж Рембранд разказа за Амстердам и за впечатлението, което му бяха направили както Ластман, така и Зегерс. Още веднъж пропусна да говори за Хаасие.

Този път Ян насочи разговора към нея.

— А Хаасие Тойнис? — запита той неочаквано. — Още ли работи у Ластман?

Рембранд се задоволи да кимне утвърдително.

— Винаги ли е тъй любезна с учениците?

— Учениците? Ти забравяш, че бях сам!

— Наистина! Е добре, досещам се какво те е накарала да изживееш!

За да прикрие смущението си, Рембранд изпи бирата си на един дъх, после постави шумно чашата върху масата.

— Още по една? — Предложи той с най-безразличното изражение.

В същия миг звънчето на входа прозвъня и влязоха двама посетители. Рембранд веднага позна в единия от тях своя бивш учител, художника Ван Сваненбурх, а другият бе търговецът на картини Уйленбург, с когото се бе срещал на няколко пъти при първия си майстор.

Без много церемонии, те седнаха на масата при младите.

Уйленбург беше словоохотлив. Познаваше най-големите художници в Европа и беше пътувал много; беше ходил чак в Русия! Компанията замълча и го заслуша с интерес.

Когато завърши разказите си, той си поръча лула тютюн; същото направи и Ван Сваненбурх. Уйленбург се осведоми какво биха желали Ян и Рембранд, но нито единият, нито другият пушеха.

— Каква грешка! — провикна се кръчмарят. — Тютюнът е най-доброто лекарство срещу чумата. Достатъчно е да се поставят няколко листа тютюн върху едно мангалче на земята, и злото бива прогонено!

Ван Сваненбурх, който не одобряваше фамилиарностите на човечеца, го отстрани с едно „добре, добре!“ После и той започна да разказва за своите отколешни пътувания.

Разбира се...

— Италия — провикна се той съобразно привичката си, — предпочитам Италия пред всичко! Там художниците биват посрещани добре и младите таланти узряват.

И съвсем логично:

— И така, млади хора, кога заминавате?

— Засега не знаем — отвърна Ян.

— Как? Но вече е крайно време. Нима и Питер Ластман не ви посъветва същото?

— Да — този път Рембранд отвърна на художника, — майстор Ластман е също тъй въодушевен, както сте и вие по отношение на всичко, което се отнася до Италия. Но аз, право да ви кажа, намирам тази любов твърде преувеличена.

— А защо, приятелю? — се учуди Уйленбург, като се намръщи.

— Защото ние сме нидерландци, а не римляни. Италианците идват ли у нас? Защо тогава ние да отиваме у тях? Въздухът ли е по-хубав там?

— За тялото — не — намеси се Ван Сваненбурх. — Но за разцъфтяването на художествения усет — да.

— Не ми се вярва, майсторе. Холандските художници отлитат към Италия като мухи на сироп. Те забравят прелестите на собствената си страна.

— Чакай, Рембранд, ти преувеличаваш! Нима ще се осмелиш да твърдиш, че Съединените провинции някога са създали един Рафаел или един Тициан? Италия е страна на майстори. И то истински.

— Лукас Лайденски не е ли бил истински майстор?

Ян Ливенс на свой ред се бе намесил в спора. Рембранд му хвърли признателен поглед.

— Разбира се, че Лукас е бил велик художник — провикна се тогава Уйленбург, — но аз вярвам, че би бил още по-велик, ако бе отишъл в Италия.

— Това е просто предположение! А от лекциите по философия научих, че едно недоказано предположение няма стойност. Наистина всеки художник може само да спечели, като научава повече. И може с полза да заимствува от другите, но защо спасението да трябва да дойде само от юг? Аз не приемам това крайно мнение.

— Отлично! — заключи Уйленбург. — Ето една позиция, която ще трябва да защитиш с четка в ръка.

— Наемам се! — потвърди Рембранд с дълбоко убеждение.

После настъпи кратко мълчание. Ван Сваненбурх отпиваше от бирата си на малки глътки, погълнат от своите мисли, може би търсейки съкрушителен отговор. Но след като спусна капака на глинената кана, успя да изрече само една мисъл, обгърната с дим:

— Младежта е винаги самонадеяна.

После, като се обърна по-специално към Рембранд:

— Знам, че ти си много талантлив, но бъди сигурен, че никой няма да те оцени, ако не отидеш в Италия. Карл V, този тъй горд крал, се навеждал, за да вдигне четката, паднала от ръцете на Тициан. Вярваш ли, че Фредерик-Хендрик би вдигнал четката на някой нидерландски художник?

Без да дочака отговор, Ван Сваненбурх стана и последван от своя приятел, кимна на младите художници. В кръчмата се чу скърцането на снега под стъпките на двамата по-възрастни посетители.

XVI

След някои предварителни опити, съгласно съвета, даден му от Йорис ван Шутен, Рембранд се зае да нарисува своя автопортрет, а също и портрети на всички членове на семейството. Най-напред на мама Нели, после на мелничаря, после на Адриан с неговата упорита гримаса, и дори на бедния Герит. Но предпочитаният му модел оставаше Лизбет. Девойката приближаваше седемнадесет години и продължаваше да бъде много хубава: беше приятно да я гледа човек. Особено когато се смееше. Две красиви трапчинки се образуваха тогава на двете ѝ бузи и млечният цвят на кожата ѝ, леко порозовяваше. Смееше се често, би могло да се каже и заради останалите. Защото Махтелд, която бе омъжена и имаше две деца, бе забравила какво е радост, а Лизет, жената на Адриан, винаги имаше тъжно лице.

Лизбет позираше едновременно за брат си и за Ян Ливенс.

Същевременно бърбеше:

— Спомняш ли си, Ян, твоето заминаване за Амстердам? Вече има шест години оттогава. Беше седми май. В навечерието бе нарисувал моя портрет, портрет на едно наистина смешно момиченце с червени кръгли бузи и с коса, вързана на нещо като конска опашка! Колко бързо минава времето...

Но художникът не искаше да разбере. Тя бе седнала на разклатен стол близо до прозореца, докато той работеше, съсредоточил цялото си внимание върху онова, което създаваше върху платното. В края на краищата, тя би се радвала, ако той погледнеше понякога лицето ѝ! Но в най-добрия случай за миг зърваше как големите му очи се отместват от лицето ѝ към статива.

Веднъж тя се раздвижи.

— Но стой спокойно, де! — викна Ян изнервен. — Никога няма да успея да направя нещо хубаво, ако си играеш така на въртележка!

— Да не съм ти робиня! — отвърна тя, също ядосана.

— О, моля ти се, без капризи! Тъкмо светлината е тъй добра.

— Как капризи? Добре, добре, щом като така ми благодариш за всичките часове, които изгубих в твоя леден таван, сбогом тогава!

Възмущение бе последвало яда ѝ. Тя стана и изтръгна парчето плат, което Рембранд бе завързал около косата ѝ, след което потърси наметката си.

— Омръзна ми вече! — викаше тя. — И аз бих могла да се забавлявам! Ще ида да се пързаям! Това е по-полезно за здравето, отколкото да играя ролята на статуя в компанията на двама мечоци, неспособни да кажат нищо приятно.

Вратата се затвори шумно и двамата художници се спогледаха учудени.

— Жените... — започна Рембранд.

— О, да, жените! Всички знаят! — прекъсна го Ян, поклащайки глава.

Но все пак, когато жената иска нещо... Половин час по-късно те бяха намерили Лизбет върху заледената повърхност на Рейн. Примирието бе сключено веднага и тримата се бяха впуснали по ледената писта, като се смееха гръмко. Колко ясно звънтяха гласовете в студения въздух!

Движеха се бързо, един зад друг, държейки един бастун. Рембранд водеше групата, а Ян я завършваше. Той виждаше гъвкавата снага на Лизбет и движението на краката ѝ в такт с ритъма. Помисли си, че тя по-скоро лети, отколкото се пързая.

Богато позлатена шейна мина близо край тях с шум от звънчета. Хората в нея бяха облечени с кадифени палта и носеха големи шапки с пера. Без съмнение, студенти от богати семейства. Лизбет навярно им хареса, защото почнаха да ѝ подвикват:

— Ела с нас, хубавице! Ще ти бъде по-топло, отколкото между двамата ти кавалери. Ние отиваме в Катвийк, където трябва да бъде избрана кралицата на пързалката, онази, която има най-хубавите малки крачета!

Но Рембранд не одобри тази шега. Той мразеше да закачат сестра му. Със стиснати устни се спусна покрай шейната, теглена от два червеникави коня.

— По-добре нека да се надбягваме! — отправи той своето предизвикателство.

Кочияшът навярно го бе чул, защото веднага изплющя със своя камшик и животните се устремиха напред.

За да се движат по-бързо, тримата кьнкьори приведоха гърбовете си, без да обръщат внимание на думите, които им отпавиха студентите. Редно бе да се очаква, че шейната ще спечели състезанието, но Рембранд беше тъй разярен, че не искаше да се остави да бъде надминат. Като вдъхна дълбоко, той облиза вледенените си устни. Вече не мислеше нито за Ян, нито за Лизбет. Трябваше да се състезава с тези радостни викове и с това звънтене. Да изпревари конете, чиито ноздри изобилно димяха, се превръщаше за момента в цел на живота му.

Скоро, благодарение на неговата енергия и упорство, тримата кьнкьори спечелиха преднина. Звукът от гласове, примесен с шума на звънчетата, идваше все по-отдалече.

— Ние спечелихме! — извика Лизбет с тънкия си гласец.

Рембранд забави темпото, отпусна бастуна и се обърна назад. Без малко щеше да загуби равновесие.

Конете се носеха с всички сили, представлявайки увличаща гледка с гриви, развени на вятъра, и с копита, които едва докосваха земята. Но зад тях шейната странно лъкатушеше, а намиращите се в нея бяха пуснали юздите и виковете им вече съвсем не бяха радостни.

— Животните са се подплашили! — изрева Ян.

Другарят му не се поколеба нито за секунда. Като пусна бастуна, той се втурна подир бързите коне, които бяха свили уши и сякаш летяха като същински митологични животни. Той не чуваше нито виковете на студентите, нито гласовете на Лизбет и на Ян, а само шума от копитата и станалия непоносим звук на звънчетата.

С последно усилие най-сетне изпревари шейната. Тогава, преценявайки, че е достатъчно далече, се обърна, за да се спусне с вдигнати ръце към полуделите животни. Отначало го блъснаха силно назад, но успя да се задържи. С желязна хватка той стисна по една юзда във всяка ръка и веднага зъбалците се окървавиха.

Един от конете се подхлъзна и падна с крака, подгънати под корема. Кьнките на Рембранд се заплетоха в пречупения ок и той се строполи върху легналото животно. Топлината на голямото проснато тяло, до което се опря собственото му, го накара да затвори очи. Всичко, което чувствуваше, беше само някаква тъпа болка в кръста, а

устата му се изпълваше с блудкав вкус на кръв. Когато Лизбет го погледна, помисли, че е мъртъв.

XVII

Разпръснати парчета лед плуваха по каналите, отново беше настъпила пролет. Работилниците за платове в града бръмчаха с нов подем. Това стана не само защото бе настъпило времето на светлината и на слънцето, но и поради по-прозаичната причина, че бяха получени значителни поръчки за платове от Генералните щати. Фредерик-Хендрик, новият статхудер на републиката, назначен за генерал и адмирал, бе решил да създаде голяма войска. Принцът искаше да завладее крепостите, които единствени според него можеха да пазят границите от испанците.

Добре екипирана, тази армия започна да действа, като превзе Грол.

След това въоръжените наемници се заеха да кръстосват страната, за да я подлагат на грабеж и много обитатели на южните провинции побягнаха към градовете, в които очакваха да намерят сигурно убежище. За нещастие, подир тях вървяха тълпи от просяци. Лайден като останалите градове получи своя дял от нежелани обитатели.

Тези скитници се събираха в долнопробните кръчми и се побратимяваха, като си разпределяха алкохола и тютюна. Тяхното шествие, ту смирено, ту безочливо, се влачеше покрай каналите, оградени от хубави къщи, и се губеше понякога из страничните улички. Уличката Мискет не бе пощадена от нашествието.

— Хей — викна Рембранд, когато ги видя за първи път. — Ето модели.

Той започна да ги рисува с тъй голямо увлечение, че веднъж дори заведе един от тях в ателието. Като видя нещастника, Ян Ливенс, който рисуваше някаква малка картина, сбърчи вежди. Обаче когато старецът свали шапчицата си, художникът престана да съжалява за непредпазливата постъпка на своя приятел.

— Каква великолепна глава! — провикна се той. — Ще направя от него един свети Жером!

Като изостави веднага статива, той грабна хартия и перо.

Старецът стана всекидневен гост на двамата художници. Позираше като Жером в пустинята, като Павел по време на пленничеството си, като философ, затворен в празна килия. В продължение на месеци изкачваше, въздишайки, стълбичката към тавана, за да заема желаната поза, в която оставаше неподвижен.

Един ден той не дойде. Жером бе изчезнал. Дватама младежи се чудеха какво ли е могло да му се случи. Не им идваше на ум, че най-сетне слънцето бе привлякло бедния скитник далеч от прозореца на ателието. Рембранд почесваше главата си. Ян се разхождаше яростно из стаята. Какво да прави без модел?

Рембранд разтвори прозореца. Вдъхна дълбоко пролетния въздух. От колко време насам, погълнат от работата си, не бе излизал? Не би могъл да отговори, но колко синьо бе небето и колко приятно миришеше навън!

— Ян! — провикна се той. — Какво би казал, ако излезем да се поразходим?

Когато излязоха, те бързо установиха, че тълпата е по-многолюдна от обикновено. Все пак не можеше да се приеме, че пролетта привличаше по този начин целия Лайден по улиците. Те се обърнаха за обяснение към група минаващи занаятчии.

— Как — им отвърнаха с учудване. — Нима не знаете, че някакъв виден ориенталец е на посещение при кмета? Шегувате ли се?

— Не, наистина не!

Те последваха човешкото море, което се отправяше към Голямата улица.

От двете страни на платното бяха натрупани мъже, жени и деца, държани на съответно разстояние от градската стена. При всяка от вратите на кметството беше заела място по някоя гилдия със своите знамена и флагове. Тъй се образуваха многоцветни групи, които се открояваха великолепно върху тухлените стени. Площадът бе изпълнен от отделение наемници, въоръжени с пики и алебарди; подобни на бронзови статуи, те живописно контрастираха с общинските съветници, облечени изцяло в черно и заели места върху една платформа малко по-нависоко, между оранжево-синьо-бели знамена.

След като си пробиха път с лакти чак до първия ред, двамата млади художници научиха от своите съседи, че Месия-бей, пратеник на персийския шах, ще мине през града, прекъсвайки за малко пътуването

си от Хага за Амстердам. Всички се питаха какво ли е накарало Фредерик-Хендрик да организира почестите за този източен първенец. Не беше ли всичко това заради интересите на компанията в Източна Индия?

Без да го е грижа за тази политическа загадка, Рембранд се задоволяваше да наблюдава с възхищение зрелището, богато с разноцветни униформи и знамена. Съвсем естествено бе, че извади от джоба си блок за скици.

Тъкмо бе започнал да рисува един войник с аркебуза, някакъв гигант с огромен корем, когато отекнаха звуците на тръби и барабани. Сред публиката настъпи оживление, вратовете се протегнаха, ръцете издигнаха малчугани над главите.

— Ето ги, ето ги! — викаха от всички страни.

Колесници, теглени от великолепно украсени фризийски коне, чиито черни одежди лъщяха от пот, се показаха в дъното на улицата. Те минаваха бавно между редиците от граждани и спряха пред кметството. Неколцина души, облечени в яркоцветни ориенталски дрехи, слязоха леко. Тъмните им, почти черни глави бяха украсени с чалми, с по едно хубаво бяло перо; скъпоценни камъни блестяха по ушите им, а шиите им бяха украсени с искрящи златни верижки.

Общинските съветници свалиха широкополите си шапки, поклониха се и изчезнаха заедно със своите гости във вътрешността на сградата. Тогавата тълпата бавно се разпръсна и скоро Голямата улица отново придоби обичайния си вид.

Рембранд обаче не бе мръднал от мястото си, сякаш потънал в някакво вътрешно съзерцание. Другарят му трябваше да го повлече почти насила.

— Жалко — измърмори той, — че не успяхме да нарисуваме някой персиец!

— Наистина! — съгласи се Ян. — Бих платил скъпо, за да може този Месия-бей да ми позира поне половин час в ателието. Да си кажа право, бих се задоволил дори и само с костюма му, защото бих нарисувал портрета ти — а също и моя — във вид на ориенталец!

— Ориенталец! — повтори Рембранд, внезапно пробуден от своята вцепененост, хващайки Ян за ръката. — Ти казваш ориенталец! Ами Порет има костюм, какъвто ни трябва! Сега си спомням! Хайде да

вървим у аптекаря! У него ще намерим празничните дрехи на най-персийския персиец!

XVIII

Младежта вижда всичко в добрата му светлина. Щом се сдобиха с ориенталските дрехи, двамата приятели погледнаха на тях като на играчка и почнаха да се забавляват като деца. Подред и двамата обличаха широкото палто със златни нашивки, получено от аптекаря, докато четката пробягваше върху платното. Обаче полученият резултат се оказа обезкуражаващ. Необичайното облекло придаваше гротескен вид на юношеските им черти. В преобличането им нямаше нищо артистично и накрай те се отказаха да хабят платна и бои напразно. Ах, ако старият Жером беше сега при тях! Той би бил тъкмо на място.

Наскоро след това имаха щастието да го намерят в някаква кръчма в покрайнините. Рембранд видя в това небесна поличба.

— Върни се при нас! — провикна се той, като почти насила го откъсна от неговото столче. — Не можем да работим без теб.

Леко пийнал, просякът не се възпротиви. Последва двамата художници в тяхното ателие. Там Ян се зае да му намъква палтото, докато Рембранд му поставяше чалмата. После, без да губят време, те грабнаха блоковете си за скици.

Уви, ориенталските дрехи не подхождаха и на просяка. Човечецът заприлича на шут, но не и на азиатски принц. Портретът му се превърна в шарж. Той би предизвикал смеха на всички лайденски безделници.

— Свали си палтото — му заповяда, Ян, — и пак облечи дрипите си!

— Не — предложи Рембранд, — нито палто, нито дрипи! Ще ми позира гол като Йов!

Вместо да се обогати с източни видения, ателието се изпълзи с множество платна, посветени на светия мъж Йов. Един Йов, който никак не задоволяваше двамата художници. На голотата липсваше мощ. Прекалената мършавост на стареца се отразяваше на платното.

— Облечи се отново, Жером! Сега ще бъдеш учен. Или не, чисто и просто един старец! Облечи тази лилава дреха и обърни главата си към светлината, тъй че да бъде осветена отляво.

Рембранд започна една гравюра, а Ян, — едно платно. Резецът пробягваше върху медната плоча, а четката — върху бъдещата картина. Ян искаше да нарисува бюст в естествена големина върху кафяв фон, за да изпъкне по-добре червенината на лицето. Този път работата вървеше добре. Скицата се превръщаше в портрет, портретът — в картина.

— Кажу ми, Рембранд, как ти се струва?

Младежът се приближи, за да разгледа внимателно направеното. Мнението му беше категорично:

— Майстор Ластман би бил възхитен, но ти можеш да направиш и нещо по-хубаво.

— Така ти се струва!

— Не. Този портрет е добър, но си сложил твърде много помада. Главата би трябвало да е по-малко загладена, а светлината ти да не струи тъй скъпернически.

Ян присви очи.

— Мисля, че имаш право — склони той най-сетне. — Но аз просто не смея да пипна това нещо! Страх ме е да не разваля всичко. Знаеш ли какво трябва да направим?

— Не!

Внезапно Ян му протегна своята палитра.

— Вземи я! Ти ще я довършиш.

Отначало Рембранд се поколеба. Какво хубаво би могло да произлезе от една съвместна работа, още повече при наличието на различни темпераменти? Но тъй като Ян настояваше, той най-сетне отстъпи и започна да рисува с дървената дръжка на четката по още влажните бои.

Ръката му се движеше бързо. Очертанията на косите и на брадата се изменяха като под силата на някакво вълшебство; картината ставаше много по-силна; придобиваше и повече светлина. И наистина Рембранд беше размесил и жълта боя в палитрата и прибави от нея върху платното. Старческата глава сега беше изцяло преобразена.

— Каква сила на израза! — провикна се Ян, без ни най-малко завист. — Но все пак се боя, че когато Уйленбург види тази картина няма да бъде на моето мнение!

— Толкова по-зле! Нека Уйленбург да си остане в плен на своите предрасъдъци! Картината е нещо, което трябва да бъде гледано в

своята цялост, а не да се изследва в подробности със забит в нея нос. Мен не ми е никак грижа за мнението на хора като него!

Тогава, усмихнат, Ян взе една тънка четка, и нанесе подписа: буквите „Р“ и „Л“ и нищо повече.

— Рембранд и Ливенс — каза той, — но най-вече Рембранд! А сега да идем да изпием по една халба. Умирам от жажда.

— И аз също — провикна се Жером, който се обаждаше само когато бе напълно трезвен.

И той млясна с език по твърде многозначителен начин.

За съжаление, с настъпването на хубавите летни дни привлекателността на природата отново се оказа по-силна и старият скитник изчезна за втори път. Изпаднал в безизходица, Рембранд потърси баща си, майка си, Лизбет, Адриан. Но напразно! Поучени от опита си, всички намериха предлози да откажат. По-късно, казваха те лицемерно, по-късно! Сега има много работа!

— А твоят баща, Ян?

Но и Ливен Хендрикс отказа; беше много зает в шапкарския магазин. Уморен да дири модели, Рембранд се задоволи да нарисува „Варлаам и неговото магаре“, според една рисунка от Дирик Велер. Резултатът беше посредствен. Ян не скри мнението си; не по-малко искрен беше и Порет, който тоя ден се беше отбил в ателието.

— Няма почти нищо от теб в тази картина — каза той. — Това е един лош Ластман. И после, кога най-сетне ще се решиш да рисуваш други растения освен тези нещастни зелени листа, които има на преден план?

Порет беше рязък; знаеше, че Рембранд е достатъчно пряк, за да изтърпи истината, истината без украшения. Но не беше предвидил отговора.

— В такъв случай, господин Порет, ще ми направите ли една голяма услуга?

— На драго сърце! Каква?

— Дайте ми възможност да нарисувам портрета ви.

— Моя портрет ли? Но... Но аз не разполагам с достатъчно пари, за да купя сега една картина, която...

— Но господин Порет — прекъсна го Рембранд, — кой говори за купуване? Аз само държа да ви изразя своята признателност за добрия съвет, който току-що ми дадохте.

Художникът изобрази аптекаря с широка кадифена барета, за да скрие под сянката част от мършавото му лице. Творбата беше изградена върху контрасти и осъществена с трескава бързина. Какво удоволствие бе най-сетне да се запечатат върху платно чертите на едно обичано лице с цялата му задълбоченост! Край на равномерно нанасяните линии, любими на Ван Сваненбурх! Край също и на виртуозните номера, ценени от Ластман! Истинност, само истинност!

Когато портретът беше завършен, Порет изрази своето възхищение. Този път работата беше много добра.

— Гордея се с мисълта — добави той, — че и аз имам известна заслуга, за да се отдадеш на художническото си призвание.

Същия ден Хармен посети двамата художници. За първи път си даваше труд да дойде, да ги види. Разбира се, намери, че стълбите са твърде стръмни и твърде много за един старец.

С истинско усърдие Рембранд го настани в кресло с повехнали цветове, една от последните му придобивки; после му показа своите картини и гравюри.

— Виж ти... Да, да!... — запъваше се отначало мелничарят. — Ето Адриан, ето Лизбет и ето Ян. Гледай! Това пък си ти... Също и тук!... И още веднъж тук!... Господи, колко пъти си рисувал себе си, мое момче?

И със строго изражение допълни:

— Или силно се лъжа, или това е израз на подчертано тщеславие!

Рембранд прихна.

— Ни най-малко, татко! Рисувам често себе си само защото нямам модели под ръка.

— А, добре! А кой е този брадат стар човечец? Човек би казал, че е просяк! Трябва ли да разбирам, че вие се унижавате и двамата да рисувате тъй малко препоръчителни образи? Ами тук! О!... И таз добра! Но той е съвсем гол!...

— Това е Йов, татко!

— Йов ли? Йов върху своята мръсотия! Не! Няма да ме подведете! Недопустимо е да вкарвате в ателието си въшливци,

въшливци, които се събличат! Надявам се, че поне този не ви е оставил нищо?

— Какво да ни остави? — учуди се Рембранд, който не разбираше какво иска да каже мелничарят.

— Разбира се, не златни монети, а гадинки!

Отвратен, Хармен беше извърнал глава. Не, не искаше да гледа повече подобни грозотии! Как можеха!... Нежеланието му бе тъй силно, че Рембранд трябваше почти да го разтърси, за да го склони да погледне към друго платно, към портрета на аптекаря.

— Виж, виж! Този път става въпрос за нещо друго!

Наистина щом видя чертите на Порет, Хармен поомекна.

— Ето една добра работа! — провикна се той поуспокоен. — Това наистина е той. Човек би казал, че ще излезе от платното и ще почне да говори. Сине, защо не рисуваш по-често такива неща?

— Липсват ми модели, татко!

— Да, господин Ван Рейн, липсват ни модели! — подкрепи го и Ян, който бе мълчал до този миг. — И това спира работата ни! Не е лесно да се намират изразителни глави.

— Татко — подхвана наново Рембранд, — ти би могъл да ни улесниш.

— Да — продължи Ян, — достатъчно е само да ни позирате. Ще видите колко ще напреднем!

Хармен се колебаеше.

— Ами мелницата, деца, кой ще се занимава с нея?

Но вътре в него нарастваше желанието да приеме. Мелницата, та това беше само претекст! Тя вече съвсем не вървеше! Въздъхвайки, той най-сетне каза:

— Щом като трябва!

Три секунди по-късно беше седнал върху разклатения стол, заемайки толкова често от Жером, а Рембранд се приближаваше с чалмата.

— Не мърдай, моля ти се!

От своя страна Ян Ливенс поставяше голямата наметка върху раменете на мелничаря.

— Ех, ако можехте да видите колко ви отива! — възкликна той.

— Да, сигурно изглеждам като глупак, който отива на маскарад! — отвърна Хармен. — Трябва ли човек да се оставя да го маскарят

така!

Но още веднъж гласът на изкушението дълбоко в него го подтикваше да погледне другояче на нещата. „Гледай тази хубава позлата — казваше този глас. Възхищавай се на широките гънки които тъй хармонично падат около теб!“ И Хармен пъчеше гърди, засукваше мустаци с важен вид. В края на краищата не беше ли баща на художника Рембранд?...

Синът му беше започнал работа и Ян побърза да направи същото. Неподвижен пред тях, възхитеният старец се бе отдал на своите видения. Децата, казваше си той, понякога създават неочаквани радости. Колко е хубаво да гледаш как тия двамата работят с такова голямо настървение! Наистина нещата не се развиха точно тъй, както аз желяех. Но все пак синът ми не е загубил времето си напразно. Излезе нещо от него! Той рисува портрета ми! Съседите ще има да се блещят! Още отсега ги чувам: „Я, господин Ван Рейн, какъв хубав портрет ви е нарисувал вашият син. Каква прилика!“ А аз ще отговоря: „Е, да, съседе, синът ми не е обикновен художник; той е талантлив. Още когато беше ученик на Ластман, знаете ли какво му каза този голям амстердамски майстор? Иди си у вас, мое момче, няма какво повече да те уча! Е, да, обучението му струваше няколко златни монети, но това са разноски, които вече се изплащат. Има само една грижа, знаете ли, то е, че трудно се намират добри модели. Ще кажете, че всеки може да позира? Грешка, голяма грешка! Потребно е да се намери някой, на когото чуждестранните костюми стоят добре, някой с представителна външност. Тогава, нали разбирате, дългът на един баща...“

Така си мечтаеше Хармен, докато Рембранд и Ян работеха мълчаливо, всеки пред своя статив. Да, този път моделът беше добър.

Уйленбург, който ги посети през следващата седмица, намери че не само моделът, но и платната са добри. Той веднага предложи да ги купи. Цената беше повече от почтена. Но Рембранд остана непреклонен. „Един баща не продава децата си — каза той. — Аз пък няма да продам баща си!“

XIX

Един есенен ден, когато листата жълтееха и паяжините, увиснали по прозореца, приличаха на сребърни украшения, някой почука на вратата.

Рембранд беше зает да рисува поредния си автопортрет. Той хвърли поглед към Ян и този поглед означаваше: „Ще отворим ли или не?“ Ян се задоволи да сложи пръст на устните си. Няма да отворят. Кой ли беше досадникът, който се осмеляваше да прекъсва работата им? Не, нямаха време за празни приказки.

Чукането се повтори.

„Нищо! — мислеха си двамата художници. — Ще се умори най-сетне.“

Той не се умори. Накрай това им омръзна, Рембранд остави огледалото си, тикна четката в разчорлената си коса и отвори вратата.

— Извинете — заговори млад мъж, облечен с елегантен костюм и принуден да вдига глава нагоре, за да говори с художника. — У майстор Ливенс и у майстор Ван Рейн ли се намирам?

Изненадан от въпроса, Рембранд погледна безмълвно изящното лице на своя събеседник. За пръв път го наричаха майстор! После:

— Нека ваша милост има добрината да влезе! — смутолеви той, протягайки ръка, за да помогне на посетителя да се промъкне в ателието.

Когато непознатият се озова вътре, беше негов ред да се учуди. Колко бедна беше обстановката! Но като свали наметката си от пурпурно кадифе и като се разположи в единственото кресло, той започна:

— Дойдох, единствено воден от надеждата, че ще приемете една поръчка, и само затова си позволих да ви безпокоя. Бих искал да бъде нарисуван моят портрет, за да го подаря на баща си. За тази цел се обърнах към майстор Йорис ван Шутен, но той ме посъветва да дойда на улица Мискет, където — ще повтора неговите думи — бих намерил двама млади художници, много талантиливи, и всеки без съперници в своя начин на рисуване.

Като обясни по този начин защо е дошъл, посетителят се осведоми кой от двамата беше Ян Ливенс. Веднага след като разбра, се обърна към Рембранд:

— Помогнете ми, господине, вашето лице не ми е непознато, но къде съм могъл да ви срещна?

— Може би в академията? Аз слушах там лекции по литература една година.

— О! И сте имали смелостта да напуснете следването заради живописата? Това е много хубаво!

Но след минутно размишление:

— Не, не е от академията! Сега се сещам! Нали вие спряхте подплашените коне на една шейна миналата година?

— Да, наистина, аз бях!

— В такъв случай, аз съм ви задължен и по тази причина избирам вас да нарисувате портрета ми.

Рембранд оцени честта, която му бе оказана.

— Ще се радвам много, ако мога да ви доставя удоволствие. Можем да започнем веднага когато имате време за позиране.

Той имаше време още той ден. Роден в Амстердам, където баща му Николас Рутс ръководеше голяма търговска къща, младежът довършваше следването си в Лайден. Докато го слушаше, Рембранд започна първата скица. Знаеше към какво се стреми. Да изобрази елегантен и образован младеж, с мека шапка и голяма бяла яка: всичко това трябваше да се предаде с ясни и топли бои. Никакво губене в подробности. Още от самото начало да се мисли за характера. Едно лице наистина представлява нещо повече от очите, от кожата, от носа, устата, брадичката и челото.

Младият Еберхард Рутс стана постоянен посетител в ателието на двамата художници. Той не само позираше за Рембранд, но прие и Ян Ливенс да му направи малка картина. Тя нямаше да бъде портрет в истинския смисъл на думата, а по-скоро жанров етюд. За тази цел той заставаше пред запаленото огнище с книга в ръка.

Двамата приятели работеха старателно. Но докато Ян и Рембранд трескаво рисуваха, Еберхард се шегуваше, разказваше за любовните си завоевания, очаквайки в замяна изповеди от същия вид и от страна на младите художници. За негово съжаление и Ян, и Рембранд не бяха приказливи по природа. Те изцяло се отдаваха на своята работа, сякаш

се бояха, че всеки миг вдъхновението може да се изпари във въздуха като спукано балонче.

Когато свършиха, Еберхард съвсем естествено попита Рембранд каква е цената; художникът не знаеше какво да отговори. Никога не бе мислил по този въпрос.

Платното бе опаковано и студентът сам го отнесе в Амстердам. Няколко седмици по-късно един вестносец пристигна в ателието и предаде сто златни флорина. Това беше добра цена — първата сума, която младежът бе спечелил с изкуството си. Хармен беше възхитен. Веднага предложи да закупят парче земя — един добър начин за влагане на пари. Но Рембранд се възпротиви: предстоеше му да купува други неща, а не земя! Трябваша му многобройни вещи, свързани с работата, между другото и декор, който би заменил онзи, който отдавна бе заел от аптекаря.

— Сетих се — уточни той, — вчера видях у един антиквар копринен кафтан, лъскава каска и стоманена ризница.

— Толкова ли са ти необходими тия вехтории — измърмори мелничарят.

— Разбира се, мога да мина и без тях! Но всеки художник има нужда от аксесоари. Те могат да бъдат много полезни.

През тия дни тъкмо обмисляше да нарисува един разкайващ се Юда, както и Захарий в храма. Нима би могъл да ги облече като холандски сукнари? Не, това бе невъзможно!

— Добре, добре — най-сетне отстъпи Хармен. — Направи, каквото искаш. Надявам се, че господин Рутс ще те препоръча на всичките си приятели и че те ще ти възложат поръчки.

За щастие той не видя гримасата на Рембранд. Нима баща му винаги щеше да разсъждава така, сякаш синът му имаше магазин?

Минаха месеци. Стените на ателието се покриха с картини и гравюри. Уйленбург, на когото не липсваше вкус, бе отнесъл в Амстердам най-хубавите платна. Почти редовно започнаха да се получават пари. Въпреки това, Рембранд все още не купуваше парчето земя, за което настояваше баща му. Той бе предпочел да си набави тежка преса от брястово дърво, за да може сам да отпечатва своите гравюри. Върху медните плочи се появиха лицата на мелничаря, на Нели, на Лизбет, на Адриан. Без да си дават сметка за това, те навлизаха по този начин в безсмъртието.

Веднъж старият Жером се осмели да се появи съвсем пиян в ателието. Ян се готвеше да го изхвърли, но Рембранд го възпря.

— Не — каза той, — ще го накараме да ни позира като Лот, когото дъщерите му са опили.

— Това е прекалено дръзко — възрази приятелят му.

Но Рембранд не го слушаше. Грабнал хартия и перо, той се настани пред скитника. Старецът се бе отпуснал в един ъгъл и хълцаше разлигавен, съвсем раздърпан. Първата скица бързо бе завършена. Следващата представляваше пияния с чаша в ръка, докато зад гърба му издигаше кулите си град Содом.

— Достатъчно! — викна Рембранд към Жером. — Можеш да си лягаш.

Нещастникът бе повярвал, че художникът наистина е напълнил чашата му. С трепереща ръка я поднесе към устата си и чак тогава разбра, че е празна. Хвърли я с отвращение на земята. После, след като изрече няколко неразбираеми проклетия, се строполи на пода, където захърка.

— Какъв ужас! — не можа да се стърпи Ян. — Видът на тази пияна свиня кара да се бунтува художническата ми чест!

— Художническата ти чест ли? — засмя се Рембранд, който подостряше ново перо и се готвеше да направи трета скица. — Моята чест, Ян, се състои в това, да остана верен на себе си. Защо да е нормално да се рисува разкайващият се Юда, а не и трагедията на Лот?

— Но нито един търговец няма да иска платното ти.

— Пет пари не давам за търговците! Ти мислиш само за продажби. Аз не бих искал да пригоя живота си към най-малките изисквания на господата търговците!

Като опита перото върху опакоето на ръката си, той го потопи в боята и подхвана работа. Но приятелят му не го остави на мира. Този път той държеше да има последната дума.

— Защо да си навличаме неприятности — провикна се той ядосан. — Не намираш ли, че те идват достатъчно бързо и от само себе си? Защо да разхищаваш времето си за произведение, което никога няма да задържи вниманието на някой разумен човек? Не мога да се сдържа, яд ме е, като те гледам, че правиш това!

— Но, Ян, аз нямам никакво намерение да продавам моя пиян Лот.

Събеседникът му остана непримирим.

— В такъв случай — каза той като се отправи към изхода, —
занапред се оправяй сам. Довиждане!

XX

Какво небивало събитие! Една колесница спря на тясната улица Мискет пред къщата, в която беше ателието на двамата художници. Много хора надничаха през прозорците си, други поглеждаха иззад завесите, тъй че почти всички съседи видяха как елегантен благородник слезе и почти веднага запита:

— Тук ли живеят художниците Ливенс и Рембранд?

— Да, благородни господине, точно тук!

Побързаха да отворят вратата и да му посочат стълбите.

— Най-горе, благородни господине. Има вратичка.

За щастие, не се наложи да чука повторно. Рембранд веднага му отвори.

— Позволете ми да се представя — започна благородникът направо, — Константин Хюйгенс, секретар на негово превъзходителство Фредерик-Хендрик.

Ян поздрави несръчно и Рембранд побърза да освободи най-добрия стол, отрупан с различни вещи. Но посетителят отказа да седне. Предпочиташе да разгледа картините.

— А, ето нещо, което не е лошо! — промърмори той, като се спря пред студента със синята книга. — Кой от вас го нарисува?

Ян стеснително отговори, че той е авторът.

— Много хубава творба, майстор Ливенс! — похвали го Хюйгенс, който без да бъде сам художник — занимаваше се най-вече с поезия — беше истински познавач. — Намирам я също тъй хубава, като портрета на младия Рутс, направен от вашия колега и от който имах удоволствието да се възхищавам в Амстердам.

Без да бърза, той разгледа след това всички платна, окачени по стените. Рембрандовият Юда най-силно привлече вниманието му.

— Много добре, много добре, драги! Това ужасно лице, тази разрошена коса, тези сгърчени ръце, образът е отличен.

Рембранд измънка няколко благодарствени думи. Но очите на държавния секретар вече се бяха спрели върху друго платно.

— Това портрет на някоя благородна дама ли е? — осведоми се той.

— Това е майка ми, благородни господине.

— Щастлив сте, майстор Рембранд, че имате такава майка.

Трогнат от искреността в думите на царедвореца, младият художник му показва множество скици на мама Нели. Пред целия този труд, който откриваше малко по малко, виждайки как платната и гравюрите се трупат пред него, без да им се вижда края, Константин Хюйгенс оставаше изумен. Той беше преситен епикуреец, поклонник на бароковия стил на Рубенс, но разбираше и стойността на това реалистично изкуство, лишено от украсителство. Инстинктивно чувствуваше, че след като бе преживяло период на италианско влияние, изкуството на републиката щеше да се изрази в нови форми, по-близки до народа.

— Ако мога да дам на двама ви някакъв съвет — каза той накрая, — запазете в творчеството си тази свежест, която съществува сега. Не работете много. Пътувайте! Да, би трябвало да идете в Италия. Това би ви се отразило много добре!

Ян бързо погледна към приятеля си. Рембранд бе грабнал машинално една четка и я завъртя между пръстите си.

— Пътешествията не ме привличат особено много — отвърна той спокойно.

— Нима! Възможно ли е един млад художник да не е привличан от приключенията! Що се отнася до мен, мога да потвърдя, че пътуванията, които съм направил, представляват най-добрите спомени в живота ми. Познавам Южна Нидерландия, Германия, Италия. Струва ми се, че би било голям пропуск, ако човек не е бил в тези страни, особено в Италия. Представете си гондолите във Венеция, които бавно се плъзгат по спокойните води, пъстроцветните фенерчета, дъгообразните мостове, песните и звуците на китарите, красивите жени!... За един художник това е великолепно! Още повече че човек може да се възхищава, колкото си иска, от картините на Микеланджело, Рафаел, Тициан, Винчи и много други!

— Италианците не идват в Нидерландия, благородни господине!

— Естествено! Какво биха търсили тук!

— Онова, което нямат у тях!

Забележката не бе лишена от духовитост и вече умореното, но проникателно лице на Хюйгенс се озари от краткотрайна усмивка. Като загърна около раменете си широката пътническа наметка, той продължи да разглежда картините; студената светлина на таванското прозорче ги осветяваше ясно.

Същевременно посетителят продължаваше да мисли върху думите на Рембранд.

— Мислите ли — запита той накрая, — че Рубенс би осъществил великите произведения, които познавате, ако не бе посетил Италия?

И тъй като двамата художници мълчаха:

— Познавате ли, приятели мои — продължи той с внезапно избликло чувство, — по-изразителен художник от Рубенс? А от друга страна никой творец не е тъй тясно свързан с античността. Той дължи целия си гений на Италия.

Как да се противоречи на тъй влиятелен човек като Хюйгенс? Рембранд имаше желание да отговори, но това можеше да го отведе далеч. Ето защо предпочете още веднъж да замълчи. Държавният секретар прие това като утвърдителен отговор.

— Браво! Виждам, че успях да ви убедя.

После, на сбогуване:

— Мислете за всичко, което ви казах, приятели. И вярвайте, че съм много щастлив, задето се запознах с вас и че ще привлека вниманието на негово превъзходителство върху вашето творчество. Сбогом!

Щом колесницата се отдалечи, Ян се хвърли към Рембранд.

— Това е чудесно! — възкликна той, като не можеше да сдържа повече радостта си. — Скоро ще получим поръчка от Хага! Представяш ли си, на нашата възраст! Какви физиономии ще направят колегите ни! Когато разберат, че се ползуваме с благосклонността на двореца, ще позеленеят от завист.

След като прегърна силно своя приятел, той се отпусна на един стол и вдигна краката си върху масата. Беше му тъй горещо, че разкопча ризата си.

Но Рембранд беше много по-спокоен.

— Какво ме интересува, Ян, благосклонността на двореца! — измърмори той. — Нямам намерение да ставам царедворец като Хонторст или Ван Дайк. Те умеят да ласкаят не само с думи, но и с

четката си. Винаги ще отказвам да създавам пейзажи от Аркадия или нимфи, забулени с воали и рози, да рисувам с единствената цел да се харесам на някого, пък бил той и принц. Що се отнася до тържествените портрети на членовете от семейството на статхудера, бъди сигурен, че не давам пет пари за тях!

— Рембранд, не се сърди! — запротестира Ян. — Да не би да си мислиш, че съм някакъв светски човек? Чисто и просто добре е да имаш приятели навсякъде. А да получиш поръчка от най-висшата власт в нашата страна...

Той не довърши. Радостта му беше много силна и не му се искаше да я разваля с безплодни спорове.

— Ела — обърна се той към своя приятел, като го тупна по гърба. — Аз отивам в „Червения гняв“ да си оплакна гърлото.

Рембранд го последва. В края на краищата той нямаше право да играе постоянно ролята на мърморко.

В кръчмата Ян се провикна, удряйки с юмрук по масата:

— Две халби, Албертина, и по-бързо! Трябва да пия за здравето на благородния Константин Хюйгенс и на неговия господар Фредерик-Хендрик, покровител на младите лайденски художници.

След втората чаша той запя.

— Хюйгенс има право — възкликна той между две пиански песнички. — Ние работим прекалено много. Не се радваме на живота.

После, след кратко мълчание:

— Албертина! Донеси ни от избата една хубава бутилка мискет. По дяволите бирата!

Виното бе изпито на големи глътки. Когато се напиеше, Ян се развеселяваше, и затова песните следваха една след друга. От време на време Рембранд тихичко му пригласяше. Той също беше уважил бутилката.

Напуснаха кръчмата, клатушкайки се. Стъпките им кънтяха дълго по паветата в среднощната тишина. Не можеха да намерят пътя и напразно оглеждаха стените около себе си. „Дявол да го вземе — непрекъснато мърмореше Ян. — Къде се е дянала тая улица Мискет? Все пак не са я изпили, я!“

— Да запитаме ли някого? — предложи най-сетне Рембранд.

Без да дочака отговор, стовари юмука си върху първата врата, която им се изпречи. Тя се откряна почти веднага и лъч светлина се

процеди през тесния отвор.

— Улица... улица Мискет? — попита той с несигурен глас.

Силен смях го оглуши и същевременно му се стори, че е дочул от дъното на къщата сладки звуци от лютня. Преди още да се опомни, нежни ръце обгърнаха врата му, докато някакъв млад глас шушнеше ласкави думи в ухото му.

— Ян, къде си Ян? Струва ми се, че намерих великолепен модел за дъщерята на Лот.

И той влезе в къщата.

XXI

Новината за ласкателното посещение се разпространи бързо из града. Пръв Йорис ван Шутен дойде да се осведоми за повече подробности. Почти веднага го последва Якоб ван Сваненбурх. От Зотервуде пристигна прославеният маринист Порселис, придружен от Артур Елзевир и Конрад Шилперорт. Рембранд не беше много словоохотлив, но тъй като Ян говореше за двама, никой не забеляза резервираното му отношение.

Хармен също дойде, придружен от Лизбет.

— Браво, Рембранд! Моите поздравления, Ян!

Сега вече добрият мелничар се бе възгордял и разправяше наляво и надясно, че винаги е предричал подобно събитие. Винаги е бил убеден, че синът му не е случаен човек.

— А твоят баща, Ян? Твоят баща още ли не е дошъл?

Сякаш очаквайки само този въпрос, Ливен Хендрикс пристигна в същия миг. Но той не идваше, за да поздрави сина си, а обзет от съвсем лични проекти. Ето вече шест години откак добрата му Махтелд го бе завинаги напуснала. Но човек като него не можеше да живее вечно сам. И ето че тъкмо бе срещнал една забележителна жена, една вдовица, Анета Комерслохтер...

Преди изненаданият Ян да може да каже нещо, баща му вече продължаваше:

— Разбираш ли, всъщност, ти я познаваш... ами да... тя живее недалеч от Голямата улица. Хубава и едра жена... Знам, че е работна и е скътала нещичко. Отговори! Смяташ ли, че мога да се ожения за нея? Ами ти, Хармен, какво мислиш по този въпрос?

Но този път Ян мина в настъпление.

— Че как да те посъветвам, татко? Дори и да се опитам да те разубедя, ти пак ще направиш, каквото си намислил!

— Каквото съм намислил ли? Ей че го каза! Но ако се ожения пак, то ще бъде заради децата. Не забравяй това! Заради твоите братя и сестри. Те всички са на мой гръб.

После той посочи Хармен за свидетел:

— Ти вече ожени двама, а казват, че и Вилхелм мисли да се годява. Лизбет, каквато е хубава, няма да закъсне да си намери лика-прилика. Нали, Лизбет?

— Но, господин Ливен — отвърна тя, — ако вие сте щастлив в любовта, това не значи, че и на останалите им върви така!

Шапкарят се поклони и след това шеговито продължи:

— Смей се, смей се на един стар човек; но, уверявам те, че ако бях на годините на сина си, нямаше да ти се размине току-така!

— Тъй ли? А какво щяхте да направите, господин Ливен?

Като се наведе над ухото ѝ, той прошепна няколко закачливи думи. Лизбет се помъчи да прикрие стеснението си с усмивка.

— Какво богатство е една девойка, която още може да се изчервява! — провикна се той тогава. — Хармен, повярвай ми, не един момък би бил щастлив да отвлече дъщеря ти, за да се ожени за нея.

— Сватбите стават най-често тогава, когато човек най-малко ги очаква — отвърна мелничарят дълбокомислено. — Пък и ние няма защо да бързаме.

— Разбира се! Във всеки случай аз вече очаквам деня, когато Ян ще доведе в къщи някоя хубавичка девойка. Но човек би казал, че синът ми остава безразличен към момичетата, а в това отношение и твоят не е по-добър. Безспорно тях ги бива да нарисуват някоя хубавица на платното, но дързостта им не отива по-далеч.

— Татко, моля ти се! — намеси се Ян, изчервявайки се. — Мисли какво приказваш и не забравяй, че и Лизбет е тук.

— Не се грижи толкова за мен, Ян! — намеси се Лизбет, докачена. — Знаеш, че не съм бебе. Но трябва вече да се сбогувам с вас, защото нямам време за приказки...

Няколко месеца по-късно Ливен Хендрикс се ожени за Анета и премести магазина си в нейната къща. Ян забеляза, че баща му се изменя много. Тъй като сам беше чувствителен младеж, и неговият характер се повлия и той загуби доброто си настроение. Започна често да се кара с Рембранд за щяло-нешяло. Отдавна бе минало времето, когато се разбираха тъй добре и всеки можеше плодотворно да сътрудничи на другия.

От друга страна старият приятел на Рембранд, аптекарят от улица Майерсман внезапно почина. След като бе устоял на чумата, той умря след най-обикновена простуда. Художникът наследи по-голямата част от неговите сбирки. Занапред щеше да може да украсява моделите си с чудесни платове, с хубави полускъпоценни камъни; разбира се, и Ян ползуваше тези изключителни аксесоари.

Веднъж един вестоносец от Хага донесе писмо, адресирано до Ян Ливенс и Рембранд ван Рейн. Тъй като Рембранд бе поел писмото от пратеника, на него се падна да разчупи с помощта на шпатула тежките восъчни печати на малки късчета.

— Бързо, чети! — вълнуваше се Ян.

„След зряло обмисляне — започна спокойно Рембранд — негово превъзходителство благоволи да закупи картината, представляваща четящ студент от Ян Ливенсон, а също и разкайващия се Юда от Рембранд ван Рейн. И за едната, и за другата ще бъдат заплатени по сто флорина. Съставено по волята на негово превъзходителство, на 28 юли 1628 година, в Хага. Константин Хюйгенс, секретар.“

— Още ли не си полудял от радост! — изкрещя Ян. — И двама имаме по една картина, купена от двореца! Най-високата награда за един художник!

— Да не би господин Хюйгенс да си въобразява случайно, че единствен разбира от живопис? — го прекъсна сухо Рембранд. — Прав е, що се отнася до твоя четящ студент. Картината е много добра. Но той се лъже, ако мисли, че моят Юда е най-доброто ми произведение. Аз няма да го изпратя в Хага.

— Но защо, моля ти се?

— Защото смятам, че тази картина не е достойна да заеме място в един дворец.

— Но ти си просто смахнат! Пада ни се изключителният случай да си създадем име още в началото на нашата кариера и ти отказваш! Измисляш всевъзможни причини! Нима не разбираш че занапред всички врати ще се отворят пред нас и че ще можем да определяме на Уйленбург каквито си искаме цени? Ти, който толкова искаш да не зависиш от търговците на картини, нима няма да използваш този единствен случай?

Рембранд спокойно заяви, че не държи да се прочува.

— Или по-скоро искам, но ми се ще да го постигна по такъв начин, какъвто на мен ми харесва! Прочут ще бъда благодарение на картините, които аз смятам за добри. Ти добре знаеш, че моят Юда е прекалено театрален. И общо взето доста слаб. Да го купи частно лице — не виждам нищо неуместно в това! Но статхудерът на Съединените провинции! Не, не и не! За него подходя най-добрата ми картина и никоя друга.

— И коя е, според тебе, най-добрата ти картина?

— Онази, която нося тук!

Той се удари с юмрук по гърдите.

— Ти си съвсем полудял!

Ян се бе спрял близо до прозореца.

— При това положение — повиши глас той — намирам, че е трудно, ако не невъзможно, да дяля едно ателие с теб.

— Имаш право.

Рембранд веднага се отправи към вратичката.

— Желая ти успех, Ян! Ние прекарахме заедно тук хубави години. Никога няма да ги забравя.

— Какво искаш да кажеш?

Тази реакция беше твърде рязка за сина на шапкаря. Той не беше разбрал какво става. Приятелят му превръщаше неопределената заплаха в действителност.

— Какво искам да кажа ли? Ами че си отивам! Щом като пътищата ни се разделят, защо да оставаме заедно?

Със свито гърло тогава Рембранд още веднъж му пожела щастие и напусна ателието завинаги.

XXII

Съответно пригоденият таван на къщата на улица Водопойна се превърна в ателие за Рембранд. Тук съвсем не бе както на улица Мискет; чувствуваше се присъствието на жена, тъй като Нели и Лизбет грижливо поддържаха стаята. Всички съкровища на художника бяха подредени върху етажерки. Често измореният от самотата млад художник потъваше в съзерцание на някой кристал, красива черупка или перо от щраус. Друг път поглеждаше с ръка тежък брокат или гънките на някой кадифен плат, мърморейки неразбираеми думи.

Той вече бе разбрал, че най-задълбоченото човешко творчество може да се осъществи само в тишина.

Само едно нещо го смущаваше в новата уредба: осветлението, което идваше от запад, не беше тъй добро, както у Ян. Но този недостатък беше компенсиран от възможностите за съсредоточаване, които не съществуваха на улица Мискет. Пък и изгледът имаше много достойнства. От прозореца се виждаше дигата с бащината мелница; по-нататък Рейн и полето, над което през някои вечери се носеше лилаво було, но тъй неопределимо лилаво, че му беше невъзможно да го получи върху палитрата.

Славата му се разпространи извън Лайден. Познат в Амстердам и в Хага, самотникът от мелницата привличаше...

Един ден на улица Водопойна се представи някакъв мъж, придружен от сина си. Наричаше се Ду и желаше да води сериозен разговор с художника.

— Убеден съм, че синът ми има дарба на художник — обясни той, без да бърза. — Отначало бе пожелал да изучи изкуството на стъклописа при прочутия майстор Кувенхорн, на когото го поверих. Но Жерард не обикна този начин на работа. Стреми се към нещо по-друго. И тъй като се говори толкова много за вас напоследък, аз си казах, че...

Да, той си беше казал, че Рембранд може би го взел за ученик.

Предложението беше само донякъде приемливо за самотника. Юношата изглеждаше твърде крехък за петнадесетте си години. Трябваше ли да се нагърби с един може би бездарен хлапак именно

сега, когато бе тъй щастлив, че е намерил спокойствие? И после, щеше ли да се съгласи мама Нели? Това все пак би било допълнителна тежест за нея.

Той побърза да я повика и накратко ѝ съобщи за какво става дума. Въпросът бе решен веднага. Дали е съгласна? Но защо не? Тя се обърна към посетителя:

— Ще бъде голяма чест за нас, драги господин Ду, да ни поверите своя син. Аз винаги съм обичала да бъда заобиколена от деца. Жерард ще бъде доволен тук.

— Ами татко? — настоя Рембранд. — И той трябва да си каже думата.

Когато се обърнаха към Хармен, той придоби внушително изражение.

— Най-главното, господин Ду, е да има човек талант. Преди да привлече вниманието на Фредерик-Хендрик, синът ми трябваше да работи дълго и упорито.

Рембранд разбра, че е свършено със свободата му. Жерард бе приет.

За щастие, още отначало той прояви сръчност и услужливост, тъй че можа да освободи учителя си от някои ненужни грижи. Той стриваше боите, подлепяше и подготвяше платната, почистваше медните плочи със същата ненаситна радост, която показваше и по време на ядене. Въпреки всичко Рембранд не можеше да се сдържи да не отбележи, че нещичко у този ученик не му се нравеше. Намираще го прекалено точен и прекалено старателен. „Същинска домакиня! — мислеше си той — а не художник!“ Като наблюдаваше как момчето изтрива прах, мие, почиства четките или палитрите, иронична усмивка неволно се появяваше на устните му.

Но един ден тази усмивка бе заместена от истински гняв. Жерард бе отишъл твърде далеч в усърдието си. Доста време той се измъчваше при вида на една потъмняла стоманена каска. Използувайки отсъствието на майстора, една сутрин той побърза да я изтърка грижливо с пясък и оцет, докато най-сетне тя заблестя. „Ах! — си каза той радостно. — Каква хубава изненада за Рембранд!“

Наистина беше изненада. Художникът едва прекрачи прага и погледът му бе привлечен от необикновения блясък на каската. Той започна със звучно проклятие. После:

— Какво е станало с моята каска, за бога!

Жерард, който очакваше похвала, не разбра възмуцението на Рембранд.

— Майсторе, аз я почистих!

— Дявол да го вземе — отвърна художникът, като стовари юмрук върху масата, — нима съм ти позволил, негоднико?

— Не, майсторе!

— Тогава как посмя да протегнеш глупавите си пръсти? Сега няма да може да ми послужи за нищо! Имах нужда от нейната матовост, която тъй трудно може да се предаде с бои.

— Аз... аз мислех, че трябва да блести!

— Това ли намери да измислиш? Ти си като някоя стара жена, вманиачена да чисти! Ако продължаваш по този начин, ще си останеш педант, който излъсква своята работа, докато отнеме от нея всичко интересно! Питер Кувенхорн ли те научи да рисуваш така? Или това е наследствен недостатък?

Внезапно устните на ученика се разтрепериха и очите му се наляха със сълзи.

— Хайде, хайде! — провикна се Рембранд, като машинално изтри една сълза, която се стичаше по каската. — Не се отчайвай чак толкова!...

Но и сам той бе развълнуван повече, отколкото искаше да изглежда. В края на краищата намеренията на Жерард бяха добри. И после, нима трябваше да изпада в гняв заради една малко по-малко или малко повече блестяща каска!

Тежката му ръка обгърна раменете на ученика.

— Не плачи, моето момче! Запази сълзите си за по-късно, когато и ти ще имаш ученици!

И последните думи бяха казани грубичко, но Жерард усети разликата в тона; сега изпод грубата обвивка се чувствуваше добротата.

Той изтри очи с края на ризата си.

— Така! — окуражи го Рембранд, който трудно би могъл да понесе мъката на едно дете. — А сега, на работа, бързо! Виж това хубаво слънце! Да го използваме!

Станал внезапно бърлив, той, мълчаливецът, без да разбере защо и как, каза в продължение на следващия половин час повече, отколкото

през целия дотогавашен престой на ученика му в неговото ателие. Почувствувал се по-доверчив, Жерард на свой ред направи нещо, което не бе си позволявал дотогава. Той показа малко платно, нарисувано скритом.

— Не е лошо! Никак не е лошо! — заяви Рембранд. — Но според мен, Жерард, то е прекалено изпипано.

Момчето не можеше да схване упрека. Младостта му не му позволяваше да разбере например на какво се дължеше могъществото в творчеството на неговия майстор.

— Може ли да се рисува прекалено изпипано? — попита той наивно.

— Разбира се! Нищо не бива да бъде изтъквано прекалено. Искам да ме разбереш. Една картина не бива да представлява инвентарен опис на предмети; тя е израз на определено чувство, на някакво душевно вълнение. Ето защо това, което си нарисувал, е прекалено хубаво, за да представлява сполучлива творба.

— Но аз се постарях най-усърдно.

— Да, тъкмо така! Ти си се постарал...

Той внезапно се прекъсна и отстъпи три крачки назад.

— Всъщност — подхвана след малко с променен тон, — може би съм прекалено млад, за да бъда добър учител. Мога ли достатъчно ясно да изразя онова, което искам да кажа? Чуй ме, Жерард! Възможно е да не говоря достатъчно ясно, но знам, че нашето изкуство отива по-далеч, много по-далеч от някаква обикновена оцветена повърхност, която е приятна за гледане. Ето, ще споделя нещо с теб. Когато бях малък, ми се струваше, че всички предмети имат свой съзнателен живот. По-късно разбрах, че предметите, да речем една стара обувка, един кривокрак стол, каквото и да е, биха могли да живеят, но само чрез виждането на някой художник. И ако понякога ни наричат творци, то е именно за това, струва ми се. Инак тази дума не би имала никакъв смисъл. Разбираш ли, изкуството означава да даваш живот. И той трябва да бъде даден по такъв начин, че другите хора, които не са художници, да могат да забележат преобразяването и да бъдат трогнати от него до дълбината на душите си.

— Майстор Рембранд — се задоволи да отвърне Жерард Ду, — но на кого би хрумнало да изобрази някой предмет заради самия него, една стара обувка или един кривокрак стол?

— Без съмнение, не на мен — призна тъжно художникът. — Но това би трябвало да е възможно. Нищо не е незначително. Всичко заслужава да бъде възвеличено от нашето изкуство.

— А щом е така, защо винаги избираме хубави неща?

— Защото сме слепи и неспособни да разкрием дълбокото значение на грозните.

Разбираше ли го Жерард Ду? Пръстите му несъзнателно галеха каската.

— Между другото, майсторе — каза той, без да обмисля много думите си, — Кувенхорн ми казваше, че всеки художник има свой жанр. Кой е вашият?

Рембранд стисна устни и лицето му се обърна към неговия автопортрет, последната му творба, намиращ се още върху статива.

— Моят жанр — промърмори той, — целият свят е моят жанр.

Следващите седмици минаха спокойно и вече не се стигна до подобен разговор. Но импулсът беше даден и Жерард работеше със самоувереност, която му бе липсвала до този момент.

Веднъж, като се върна от града, момчето донесе неочаквана новина: Ян Ливенс уреждаше разпродажба на своите картини и гравюри. Това бе обявено чрез нотариус.

— Сигурен ли си в това, което разправяш, Жерард?

— Съвсем сигурен, майсторе!

Отдавнашният приятел сам дойде да съобщи новината. Същата вечер на вратата се почука леко и след малко Ян Ливенс влезе в стаята. Да, той разпродаваше всичко! Решен да напусне Нидерландия, имаше нужда от пари.

— Спомняш ли си Рембранд, онова платно, за което ми бе позирал Еберхард Рутс и което стана собственост на Фредерик-Хендрик? Е, добре, нашият статхудер го подарил на английския посланик сър Дъгли Карлтън. Той от своя страна го показал на крал Чарлз, който тъй го харесал, че ме кани в своя двор.

Тишина последва тези думи. Хармен с мъка се надигна от своето кресло.

— Това е голяма чест за тебе, Ян. Надявам се, че и моят син ще успее също като теб.

— Той можеше! — промълви художникът.

Но Рембранд, вече стиснал юмруци:

— Ти знаеш добре, че не! Пък и да можех, щях да бъда смешен в двореца! Докато за теб съм спокоен, ти бързо ще придобиеш маниери.

Засегнат, Ян се готвеше да отвърне, но Нели се намеси.

— Колко ли щеше да се гордее майка ти, добрата Махтелд, ако можеше да научи това — възкликна тя, сплитайки пръсти.

— Благодаря ви за добрите думи, госпожо Ван Рейн.

— Кога заминаваш? — осведоми се Хармен.

— Идущата седмица. Защо да чакам повече?

— Тогава, желая ти добър успех! — каза Рембранд с по-спокоен глас. — Може би ще се срещнем пак по-късно.

— Може би! — повтори Ян, хвърляйки поглед към Лизбет, която седеше на края на масата.

Девойката не бе казала нито дума.

XXIII

С настъпването на есента дните бяха станали по-къси и светлината, която проникваше в ателието, бе избледняла.

Някаква умора завладя Рембранд. На два пъти се бе опитвал да нарисува възкресяването на Лазар, но и двата пъти беше принуден да признае, че не е успял да постигне желаното.

Но само шедьоври ли трябва да създава един художник? Възлеста оскруша растеше в подножието на дигата. Само преди месеци, Рембранд си спомняше добре, това дърво беше още покрито с червени съцветия; сега листата му бяха пожълтели и гладен скорец кълвеше някакъв забравен плод. Не приличаше ли и художникът понякога на тази птичка, търсеца оскъдната си всекидневна дажба?

„Ще бъда ли някога велик художник?“

Въпросът, поставен в самотата на ателието, остана без отговор. Самият той не смееше да отговори. Съмняваше се.

Все пак, Уйленбург продължаваше да купува картини от него, особено жанрови сцени. Но той би искал да постигне нещо повече, да намери сюжети, по-достойни за своята четка.

Питаше се дали един истински художник трябва винаги тъй продължително, тъй мъчително да се лута в търсения.

Часове бяха минали в размисъл. Жерард бе влязъл в ателието и бе започнал да работи мълчаливо, стараяйки се да не пречи на художника. Въпреки това, по едно време...

— Майсторе!... Можете ли да дойдете за миг?... Бих искал да знам дали мога да оставя тази гравюра така?

Рембранд се обърна и едва тогава видя своя ученик, седнал пред бялата и гола стена, окъпан в разсеяна светлина, която странно подчертаваше неговия силует.

Не отговори на въпроса.

После изведнъж:

— Остани така!

Това беше всичко. С молив в ръка, бързо, настървено той скицираше една фигура, която приличаше на някакво свръхестествено

видение до стената на ателието, осветено от трепкащо злато.

Чудото, помисли си той, ето чудото, което очаквах! Това е Христос в Емаус!

На другия ден с голямо усърдие започна новата творба. Жерард носеше сиво облекло, чийто гънки падаха свободно, и Хармен бе заел място зад масата.

— Татко, твоите очи трябва да изразяват учудване.

Той говореше само когато трябваше да дава указания от този вид. Още веднъж картината, която предстоеше да нарисува, се бе превърнала в единствен смисъл на живота му.

Тогава беше на двадесет и три години.

Веднага след завършването на „Христос в Емаус“ Рембранд започна ново платно; то представляваше Давид и Саул. Харчен позираше за Саул, а Жерард държеше арфата.

Работейки неуморно, художникът редуваше мрак и светлина, светлина и мрак. Вече бе отишъл много далеч от идиличните пейзажи и белите мраморни храмове на своите предшественици. След Давид и Саул се зае със Самсон и Далила, с Навуходоносор и неговия златен идол. После, изоставяйки библейските сюжети, нарисува баща си като офицер, облечен със стоманена ризница, на глава с шапка със синьо щраусово перо. Изработи и няколко гравюри, взимайки за модел майка си, като я обличаше ту в черно, ту във великолепни дрехи от скъпоценни платове. Веднъж дори я накара да позира — то беше за едно платно — като пророчицата Ана, с библия в ръка.

— Дете мое — възкликна тя, когато видя завършената картина, — знаех, че у теб има нещо изключително.

Бързо целуна Рембранд по къдравия перчем.

След настъпването на зимата и на ледените ветрове Хармен остана на легло. Старите му кости пукаха в ставите и вече не можеше да пристъпва. Лизбет, превърнала се в голяма мълчалива девойка, се грижеше за него нежно. Нели отгатваше естеството на нейната мълчаливост, но тъй като дъщеря ѝ не ѝ доверяваше нищо, тя избягваше да я разпитва. Човек трябва да бъде предпазлив към влюбените сърца. Рембранд многократно бе настоявал да му позира, но тя винаги отказваше, без да казва защо. Отдаден изцяло на работата си,

художникът, естествено, не се досещаше за нищо. Когато разбра, че баща му е болен, първите му думи бяха:

— Жалко! Един тъй добър модел!

И веднъж, на майка си, пред скица, изобразяваща Павел:

— За да я нарисувам, трябваше да ми позира един стар тъкач от приюта. Не съм доволен от него. Липсва му белегът на божи избраник. Ах, ако татко беше на крака!

Но тя хвана косматата му ръка:

— Чуй какво ще ти кажа, Рембранд. Не може ли да спреш за малко пресата си? Баща ти не може да понася този шум.

Лицето на художника изрази недоволство.

— Печатането тъкмо вървеше тъй добре!...

Той грабна един още влажен лист и радостно го показа на майка си.

— Виж колко е хубаво...

— Да, да, виждам: изобразил си почивката на светото семейство по време на бягството в Египет. Щастлива съм, че си спомняш тъй добре библията. Но чуй ме, моето момче: баща ти е тежко болен.

Тя му говореше нежно, сякаш се обръщаше към голямо дете, неспособно да разбира.

— Тежко! — повтори Рембранд. — Защо в такъв случай не извикаме лекар?

— Той идва вече три пъти.

— Ами ти нищо не си ми казала?

— Защо да ти казвам? Знам, че и най-малкото разсейване пречи на работата ти. Но този път положението е сериозно. Трябваше да те предупредя.

— Има ли опасност за живота му?

— Доктор Лангелиус има съвсем малка надежда, но смята, че татко ти ще устои още известно време, понеже организмът му по природа е бил здрав.

Останал сам, Рембранд се заудря с юмруци по главата.

— Ами че съм неблагодарник! Мисля само за моите медни плочи и за мастилото, като че ли спасението на света зависи от тях!

После, малко по-късно:

— Жерард! Татко е болен. Ние вдигаме много шум.

— Да, майсторе.

— Ако ми се случи да забравя, напомни ми това, без да се колебаеш. Разбра ли?

— Не съвсем, майсторе.

— Е добре, ако посмея да пипна пресата, без да казваш нищо, чисто и просто ще ме ритнеш.

— Добре, майсторе.

От тоя миг Рембранд и Жерард стъпваха на пръсти из ателието и пресата престана да работи. Човек би казал, че смъртта предварително бе настъпила...

Малко по-късно неочаквано развлечение се появи под формата на един млад художник, Йорис ван Влит, който искаше да направи репродукции от картини на Рембранд.

— Вижте какво правя самият аз — каза той на майстора, като му показва подбор от своите гравюри.

Те бяха слабички, но не без достойнства. Рембранд прие предложението на ван Влит. Впоследствие нямаше причини да съжалява за това. Скромнен, даващ си точна сметка за границите на своя талант, Йорис искаше съвети от художника и се постара да изпълни дадените му препоръки по най-добър начин.

Когато Уйленбург дойде в Лайден, не се поколеба. Гравюрите го заинтересуваха. Веднага предложи да ги купи.

— На каква цена? — осведоми се Рембранд.

Търговецът се учуди. Той не очакваше подобен въпрос от страна на Ван Рейн, който обикновено не обръщаше никакво внимание на тези неща.

— Не бих могъл да кажа точно — беше предпазливият отговор. — Ван Влит не е познат в Амстердам. Но ще направя, каквото мога.

— Ще посъветвам Йорис да не слиза по-долу от три флорина на парче.

Този път Уйленбург подскочи.

— Драги мой — възрази той след минутно размишление, — вие знаете, че собствените ви гравюри достигат тъкмо тази цена, как може да се иска тя и за гравюрите на Ван Влит?

Рембранд не отстъпи.

— Нека да не говорим за мен. Намирам, че гравюрите на Йорис са отлични: „Лот и неговите дъщери“ например има много изящна

тоналност; „Христос в Емаус“ е още по-добър. Вижте каква мекота, какъв блясък? Истински малък шедьовър!

— Не забравяйте, че става въпрос за копия!

— Да, но за копия по Рембранд, господин Уйленбург!

Развеселен от толкова настойчивост, при това съвсем безкористна, търговецът отговори:

— Имайте доверие в мен. В нашия занаят кокошките със златни яйца са рядкост.

— Хубавите гравюри също — отвърна майсторът.

XXIV

Смрачаването бе настъпило рано, но Жерард Ду въпреки това не бе престанал да работи. Докато Рембранд, осветен от една свещ, довършваше някаква гравюра, ученикът му оставаше пред своя статив, наслаждавайки се на меката светлина от пламъка.

— Ах, да можеше да се нарисува това!

Майсторът не намери какво да му каже. Всъщност Жерард често го озадачаваше. Момчето беше талантливо, много талантливо дори, но темпераментът му беше съвсем различен от неговия! И наистина, двамата художници никога не намираха общ път, разминаваха се като случайни минувачи. Търпелив като монах, Жерард изработваше грижливо всичко, докато той... Той познаваше насоките на Утрехтската школа, добре подбрания мотив, умело нагласеното осветление, изкусното съчетание на човешки модел и на неодушевени предмети, цялото проучено с оглед на хубавата подробност и на нищо повече. Но Жерард надминаваше представителите на тази школа, в своите творби той вдъхваше живот на истинска красота, само че без страст. Да, без страст, в това беше същината на разликата. И самият Рембранд се питаше, как е възможно да се рисува без страст!

— Жерард! — повика той след дълго мълчание.

— Да, майсторе!

— Никога не бива да се казва: „Ах, да можеше да се нарисува това“, ако човек не прибави веднага след това: „Но все пак да опитаме!“ Хайде, опитай!

— Ако е възможно — окуражи се тогава ученикът, — бих искал да нарисувам една малка сцена, осветена от свещта.

— Е добре, започвай!

Без да каже нищо повече, защото никак не обичаше да оказва пряко влияние, Рембранд му помогна да композира един натюрморт; няколко стари книги, отворената библия, меден свещник.

Двамата извършваха тези приготовления мълчаливо и само пращането на огъня в камината нарушаваше покоя в ателието.

Започнаха да работят самостоятелно един от друг.

През четвърт час звънчето на часовника на общината разнасяше мелодията си над градските покриви. Нощта бе настъпила и вече повечето от лайденските квартали бяха потънали в сън.

Рембранд най-сетне остави резеца, с който от часове насам очертаваше линии във восъчната повърхност. Тези стотици, тези хиляди линийки, които щяха да се превърнат в гравюра, по-изящни дори от очертанятията върху някое листо, по-тънки от нишките на паяжина.

Той размишляваше. В това ли щеше да бъде смисъла на целия му живот? Да дава нова задълбоченост на всекидневното?

Внезапно Рембранд се заслуша. Конски копита отекваха върху неравните павета и шумът се засилваше, сякаш конникът се насочваше към тяхната къща.

После настъпи тишина и някой почука на вратата. Лизбет отиде да отвори. Чу се непознат глас. Кой можеше да идва по този късен час? Рембранд слезе долу. Във всекидневната стая един човек отиваше към леглото и наметката му се развяваше подир него: доктор Лангелиус.

Мама Нели безшумно разгърна завеските и лекарят се наведе, опипвайки пулса на болния. Рембранд се приближи и видя главата на баща си, малка и сбръчкана върху бялата възглавница.

— Как е той? — прошепна Нели, веднага щом пусна завеските.

— Много е слаб, но няма опасност. Топлината и почивката са най-добрите лекарства за него.

— И... вярвате ли, че ще се оправи?

Доктор Лангелиус вдигна рамене:

— Животът ни се намира в ръцете на бога, госпожо, и молитвата винаги може да направи чудеса. Все пак ще ви приготвя мехлем, за да намажете гърдите му. Ако се почувствува по-зле, съобщете ми. Лека нощ!

Хармен угасна тихо през една свежа пролетна утрин. В знак на траур мелницата престана да се върти в продължение на четири дни и в деня на погребението всички останали мелници от Пеликановата дига скръстиха ръце, за да изпроводят погребалното шествие.

После животът продължи. С учудваща храброст мама Нели първа се съвзе и започна работа, давайки пример на близките си.

Рембранд търсеше утеха в работата, но всичко, което правеше, бе лишено от релефност. Оставаше някак студено.

В града се говореше само за победите на Фредерик-Хендрик над испанците, от които той бе отнел последните им укрепления в Нидерландия. Говореше се също за нови религиозни секти и веднъж, когато бе отишъл в Рейнсбург заедно с Жерард, Рембранд чу странни разкази за последователите на „колежаните“. Те бяха хора изпаднали в религиозен екстаз. Нито арминианци, нито гомаристи^[1], те живееха колективно. Тяхната религиозна служба беше тъй свободна, че всеки мъж или жена можеше да вземе думата, стига да се почувствуваше осенен от Божият промисъл. Жерард, чието любопитство се пробуди и който бе узнал, че няколко членове на сектата живееха в Рейнсбург, пожела да ги види.

— Е добре, остани! — му каза Рембранд. — Аз ще се върна сам.

След като премина по подвижния мост на Бялата врата, той се отпрати механично към черквата „Свети Петър“, където Хармен бе погребан близо до амвона. Влезе с шапка в ръка.

„Татко, скъпи татко — прошепна, едва сдържайки сълзите си, — ти живя просто и почтено; винаги работеше и мислеше само за децата си. Често съм ти причинявал мъка, прости ми! Кълна ти се, че ще живея почтено в труд, като тебе. Почивай в мир!“

Под плочите се намираха останките на най-богатите лайденски граждани. Какво бе останало от тях и от техния разкош. Нищо! „Само споменът и творчеството остават...“ — си каза Рембранд.

---

[1] Религиозни секти, разпространени в Нидерландия по повод едно решение на Дордехтския синод от 1610 г. (Б.пр.) ↑

**КНИГА ВТОРА
САСКИЯ**

I

Откакто бе настъпила 1632 година, се редяха еднакви утрини: Амстердам разгръщаше възхитителното си ветрило от замръзнали канали под сребристото небе. И тази сутрин бе същото. Отдавна вече градът не спеше, но блясъкът на светлината възбуждаше сетивата и сякаш настъпи повторно събуждане сред шума и движението.

Облакътен върху парапета на един дървен мост, Рембранд мечтаеше, или другояче казано, гледаше с влюбени очи бялата ивица от островърхи покриви на редицата патрициански къщи, любопитно надвесени напред към зимното огледало на водата.

„Мой хубав Лайден — прошепна художникът, — ти си нищожество в сравнение с Амстердам!“

От три месеца вече той живееше в големия град на Амстер, но все още не можеше да се насити на неговото очарование. Всеки ден, отивайки от Голямата улица до своето ателие на канала на Цветята, той правеше нови открития: понякога това биваше една фасада с чисти очертания, друг път някоя живописна и спокойна уличка или пък нов канал.

Канали имаше със стотици. Тъкмо сега бе минал покрай Императорския канал, чиято чисто холандска красота продължаваше да го възхищава. „Каква игра на нюансирани отсенки! — си повтаряше той. — Нима е възможно сивият цвят да е толкова богат!“ Ако имаше време, би направил една скица. Но какво да се прави, поръчките вече не му позволяваха никакъв отдых. И толкова дори не би трябвало да се бави.

Сред този шумен и оживен град той вече знаеше, че няма да бъде отклонен от пътя си и името Рембранд няма за дълго да остане неизвестно. Искаше му се обаче онези, които щяха да го издигнат върху пиедестала на славата, никога да не го смятат за човек, с когото могат да правят, каквото си щат.

Въпреки силното си желание, той се откъсна от скицата върху сив фон и се отдалечи по посока на Западната църква. Тъкмо довършваха нейния строеж. Работници, облечени с бархетни ризи,

бързаха по скелите, някои носеха камъни, а други — тежки дървени греди. Камбанарията вече започваше да се очертава и миналата неделя пасторът бе произнесъл първата си проповед в помещението, което още миришеше на гипс.

Рембранд особено много обичаше тази атмосфера на изграждането. Въпреки напредналия час още веднъж се спря, за да я вдъхне с наслаждение. Това беше последната му спирка. С разширени ноздри, щастлив от своята разходка, той тръгна по алеята покрай канала на Принцовете, който малко по-нататък се кръстосваше с канала на Цветята. Ателието му заемаше таванския етаж на една четириетажна сграда.

По Лайден не изпитваше никаква носталгия. Дори последният му спомен беше лош. Когато бе показал своята картина „Въвеждане в храма“, здравомислещата буржоазия ѝ бе оказала твърде лош прием. Обвиняваха автора, че е нарисувал сюжет, който би подходдал по-добре на култ, основан върху външната проява, отколкото на религия, уважаваща живота слово, накратко казано — един католически сюжет. Бяха го нарекли свободомислещ и бунтар, което не беше истина. Това обвинение, дължащо се на глупостта на неколцина, го бе дълбоко наранило, още повече че след смъртта на аптекаря нямаше на кого да се довери. Наистина мама Нели се бе опитала да го ободри. Но какво можеше една слаба жена срещу враждебността на големите производители на бира, на сукнарите и на кожарите? Дори и Жерард Ду се бе отрекъл от художника, тъй като баща му смяташе, че името му не трябва да се забърква в тази разправия.

Истинското утешение бе дошло от Амстердам. Веднъж Уйленбург, търговецът на картини, бе прекрачил прага на къщата на улица Водопойна и бе стоял дълго пред тъй живо критикуваното платно.

— Прокълната творба, внимание! — бе промърморил Рембранд не без огорчение.

Но другият, вместо отговор:

— Купувам я. Колко?

Художникът не бе пожелал да я продаде. „Въвеждане в храма“ се бе превърнало в символично произведение, представляващо всичко онова, което бе изживял, обичал, изстрадал и научил в Лайден, същински ключ към неговата младост.

— В такъв случай — бе настоял Уйленбург, — разрешете ми да я изложа в моята галерия. Ще ми доставите голямо удоволствие.

Наскоро след като бе дал положителен отговор, Рембранд беше заминал за големия град. Бе отишъл като пътник, без намерение да се установява там.

Потънал в мислите си, той вървеше покрай канала. Съжеляваше ли, че в края на краищата бе избрал да живее в един чужд град? Никога не се беше дори и запитвал за това. Още от първия ден красотата на Амстердам бе завладяла сетивата и духа му. Обичаше камъните, къщите, мостовете, изгледите и тази любов не беше помрачена от нищо, което би било чуждо на чистото съзерцание. Колко различно бе всичко сега от времето на юношеството му, когато бе живял у Ластман! По онова време споменът за Лайден го бе карал да се чувствава глух и сляп.

И така веднъж Рембранд бе последвал Уйленбург. Бе приел да нарисова портрет на Николас Рутс, бащата на Еберхард. Художникът бе останал толкова време, колкото му бе дотрябвало, за да пренесе върху платното чертите на този човек с енергична външност. Бе го изобразил с шапка от кожи и с виолетово палто, също подплатено с кожи, полуразгърнато над черна дреха. Този първи портрет на виден гражданин, същинско изпитание за художника, бе получил пълното одобрение на Николас Рутс.

После Рембранд се бе завърнал в Лайден.

За да се реши да скъса окончателно с родния град, бе трябвало да настъпи още едно събитие — смъртта на брат му Герит. Всички съседни бяха посрещнали станалото като избавление, но все пак мама Нели бе дълбоко натъжена. За нея децата не биваше да си отиват преди родителите, такъв бе природният ред. Въпреки че малкият син никога не се бе чувствувал много близък с Герит, все пак му се бе сторило, че са се разкъсали последните връзки, които го свързаха с Лайден. Ето защо бе оставил на Адриан грижата да се ликвидират имуществата на техния брат и с полагаемата му се част бе купил малко парче земя близо до Зотервуде.

Втория път, все с посредничеството на Уйленбург, бе нарисувал портретите на трима други граждани на пристанищния град: Пронк, Лотен и Беерестийн. Стилът на художника им се бе понравил: силен израз, предаден със съзнателно груби средства; изображенията им ясно

показваха, че те умеят да оценят някоя солена шега не по-малко от коя да е добра проповед или от изтънчения обед, полят с многобройни чашки малвоазийско.

— Останете! — бе посъветвал търговецът. — Вие ще успеете в Амстердам, аз съм този, който ви го предсказва. Единствените добри портретисти тук са Николас Пикеной и Томас де Кейзер. Вие сте далеч по-добър от тях.

Рембранд не беше оставил да го молят дълго и оттогава не бе имал случай да съжالياва за своето решение. Амстердам го бе посрещнал с отворени обятия...

Когато влезе в ателието, ученикът му Якоб Бакер вече работеше. Северняк от Харлингген, той бе почти на същата възраст като своя учител.

Двамата художници не загубиха много време за приказки. „Как си?“ — „Добре, а ти?“ — „Благодаря, обожавам този сух студ“, и вече Рембранд се намираше със своята палитра и с четките си пред портрета на Мертен Лоотен, една изразителна глава, в която горяха пламенни очи. Той смяташе да завърши тази творба преди края на седмицата. Работата напредваше без затруднения, всеки замах с четката беше резултатен, ефектите от сенките и светлините се уравниаваха от само себе си.

И все пак Рембранд не се чувствуваше много доволен. Би предпочел да се труди върху тема, която сам е избрал: жанрова картина или библейска сцена, но не му оставаше време за това. Работеше над портрета по цял ден. Вечер в стаята, наета в дома на Уйленбург, изработваше гравюри. Те бяха много търсени от търговците. Искаха ги дори от Париж; една френска къща си бе осигурила изключителното право да изкупува неограничен брой гравюри.

Рембранд остави палитрата и за момент отстъпи пред нахлуващите спомени. В подобни случаи мислеше най-вече за майка си. Виждаше отново старата жена, седнала във всекидневната, да чете единствената книга на семейството — библията.

На вратата се почука. Двамата художници се спогледаха малко изненадани; не беше време, по което идват търговци и не се случваше да бъдат безпокоени от случайни посетители. В Амстердам вече знаеха, че Рембранд не си поплюва.

— Все пак отвори! — заповяда Рембранд на своя ученик.

В сянката на вратата той забеляза силуета на млада жена. Тя попита дали това е ателието на Рембранд ван Рейн. Като я чу, художникът подскочи. Бе познал Лизбет.

— Ти тук? — извика той изненадано, отивайки към нея. — Но какво ти е?

Тя трепереше цяла, готова да се разплаче. Хвърляйки се в прегръдките на едрия си брат, помълви на ухото му, че трябва на всяка цена да му поговори насаме.

Без да каже нито дума, Рембранд свали работната си дреха, взе сестра си за ръка и слезе по стълбите. За щастие слънцето се бе показало.

— А сега — започна той, тъй като младото момиче оставаше безмълвно, — защо си дошла в Амстердам? Някаква лоша новина ли ми носиш?... Мама да не е болна?

— Слава богу, не! — каза тя, поклащайки глава — Мама е много добре.

Този път тя не можа да сдържи сълзите си.

— Рембранд, обеща ми, че няма да се сърдиш, ще ти разкажа всичко.

Към края на канала на Цветята имаше малко хълмче, тъкмо преди да се стигне до вратата на дъскорезницата. Това беше спокойно кътче и строгият силует на една мелница се открояваше върху светлото небе. Изгледът напомняше за Лайден. Рембранд заведе сестра си дотам.

— Говори сега — каза той.

— Всичко е заради Адриан — започна тя най-сетне, — заради Адриан и жена му. Сега те са по цял ден в къщи и не мога да понасям това. Не можеш да си представиш каква усойница е Лизет! От сутрин до вечер злослови за всички, дори и за теб! Аз пък с нищо не мога да им угодя. Когато работя, тя ми натяква; ако се засмея, Адриан веднага протестира, че времената не са весели и няма защо да се преструваме на безгрижни. Освен това... нощите, Рембранд! Ти не би могъл да знаеш какви са нощите ми! Вече не спя; всеки час, който отброява камбаната, аз го чувам с отчаяние. Понякога мисля за теб и за Ян Ливенс. Нали си спомняш? Колко бяхме щастливи тримата по времето, когато майка му беше още жива и ти имаше ателие на улица Мискет. Всяка сутрин и всяка вечер моля небето да се случи някое

непредвидено събитие, което да ме откъсне от този непоносим живот. Но никога не се случва нищо!

Докато тя говореше, Рембранд, бе взел ръката ѝ и я галеше нежно, почти машинално. Лизбет, която си бе дала сметка за това, внезапно помисли за разходката, която веднъж бе направила с баща си при едно посещение у шапкаря. Тя въздъхна.

Настъпи мълчание; художникът не искаше да го наруши. Това бе добре дошло за сестра му; разбирайки, че той и съчувствува, спокойно му се изповяда:

— Избягах от къщи. Качих се на корабчето на разсъмване. Тъй като знаех адреса ти, отидох направо на Голямата улица. Господин Уйленбург ме посъветва да дойда в ателието ти. Кажу ми, Рембранд, нали не ми се сърдиш?

Той попита:

— Ами мама?

Сълзи отново се появиха в очите на Лизбет.

— Тя сякаш е умряла! — прошепна тя. — Едва говори, четете библията и си ляга съвсем рано. С винаги мрачния Адриан и мърморещата Лизет, в къщи просто не може да се диша. О, Рембранд, не мога да остана повече там! Чувствувам, че ще полудея!

„Какво да се прави“? — се питаше той. Знаеше, че Лизбет не преувеличава, но от друга страна трудно можеше да си представи да поеме издръжката на сестра си.

— Ето какво — заяви той най-сетне, — ще ида в Лайден и ако мама не успее да затвори устата на Адриановата жена, аз ще го направя.

Но младото момиче отново поклати глава.

— Невъзможно! — отвърна тя. — Знаеш много добре, че мама не може да понася и най-малката караница. Ах, не трябваше да заминавам! С целия си егоизъм мислех само за себе си. И сега ти създавам главоболия, а ти си тъй добър! Ще се върна...

— Знаят ли, че си тук?

— Оставих бележка на масата.

— Бележка! И туйто!

За миг Рембранд щеше да прихне. Представи си съвсем ясно картината, физиономията на брат си и на снаха си. Имаше какво да

изкуши някой художник — любител на шеговити сюжети, например един Питер Брьогел.

— Женска работа! — въздъхна той, за да се овладее.

После добави:

— Не може да се каже наистина, че твоята постъпка е някакъв шедьовър на логиката. Първо, ти избягваш, създавайки безпокойство на мама; после, едва пристигнала, ми съобщаваш само това: ще се върна там! Не, не, не прави глупости, или по-скоро не прави нови глупости! Тази вечер ще напиша едно обяснително писмо, което утре ще замине за Лайден. В очакване на отговора ще останеш в Амстердам. Аз разполагам със стая и малък кабинет. Ще можеш да спиш в него. Уйленбург сигурно няма да възрази, ако те поканя.

Търговецът на картини не само не възрази, но бе възхитен. Вдовец с две бързо израстващи момченца, той изрази само едно желание: Лизбет да се настани в къщата, за да поеме домакинството.

— Гувернантка? — попита малко по-късно тя. — Защо не? Кажй на господин Уйленбург, че приемам.

Така всичко се нареди. Рембранд нямаше защо да се намесва; търговецът скоро установи, че Лизбет изпълнява задълженията си много грижливо. Храната се поднасяше навреме, къщата блестеше от мазето до тавана.

Веднъж, прибирайки се по Голямата улица, Лизбет видя неколцина добре облечени и високо говорещи мъже да излизат от къщата на Уйленбург. Рембранд беше между тях. Смутена, в първия миг тя помисли да се върне назад, но като размисли, си каза, че може би брат ѝ я е съзрял и ще бъде недоволен от нейното бягство.

Ето защо продължи пътя си и когато се изравни с групата, направи лек поклон, отправен към всички.

— Лизбет! — повика я художникът, виждайки че сестра му не се спира.

Другите поглеждаха ту младия мъж, ту девойката и завист се появи в погледите им.

— Хубаво момиче, Рембранд! — заяви неговият съсед, докато поглаждаше добре поддържаната си брадичка.

Но художникът рече невъзмутимо:

— Позволете ми, господа, да ви представя сестра си.

Последваха поклони и запознавания.

— Е добре — подхвана човекът с брадичката (това беше доктор Лоенен), — сигурно сестра ви често ви е служила за модел. Не може да се отрече, драги, че във вашето семейство има само сполуки!

— И все пак — уточни Рембранд, като се усмихна — последният портрет на Лизбет е от преди цели три години.

Всеобща изненада.

— Как? — се провикна един от мъжете, застанал по-настрани. — Вие подценявате един тъй грациозен профил?

И като се поклони пред Лизбет:

— Позволете ми да се представя, госпожице Ван Рейн: Николас Питерзон Тулп. Брат ви прие да нарисува една картина за нашата гилдия на хирурзите.

— Чакайте, чакайте — прекъсна го Рембранд. — Казах ви само, че ще се опитам!

— Вие? Не ме карайте да се смея!... Вие можете не по-малко от хора като Томас де Кейзер и Николас Елиас.

— Благодаря ви за доверието. Право да си кажа, не се съмнявам много в себе си, но заслуга за това имате и вие всички: лицата ви са твърде интересни. Тъй интересни — да, да, не протестирайте — че бих искал да направя нещо, излизащо извън рамките на обикновеното, нещо, което би представлявало хармонично цяло, а не поредица от отделни портрети. Затова не бих могъл да се задоволя с някой урок пред череп или скелет, а ми е необходим труп, който вече ви поисках. Всъщност сигурни ли сте, че ще имаме трупа на време?

— Не се безпокойте. Префектът Бломертс ми обеща тържествено да свали човека от бесилката утре призори. Тъй като разстоянието от Дам до залата за лекции не е твърде голямо, нашето желание ще бъде изпълнено.

Тогава, усмихвайки се, доктор Лоенен каза:

— Тулп, надявам се, че вашето парче няма да е твърде развалено! Не забравяйте, че майстор Рембранд ще ни кара да позираме известно време и че миризмата на един мъртвец не е никак приятна.

— Бъдете спокойни! — увери ги хирургът. — Трупът ще бъде пресен. Става въпрос за някакъв разбойник от Лайден, за когото

говори цялата област. А освен това, след сеанса ще се утешим с бутилка хубаво вино.

Размениха се още няколко подобни реплики и после се разделиха.

— Довиждане, госпожице Ван Рейн.

— Майстор Рембранд, очакваме ви утре точно в осем часа.

— Разчитайте на мен, господа.

На другия ден сутринта, в осем часа без четвърт, Рембранд се изкачваше по спираловидната стълба на Theatrum Anatomicum където по няколко пъти седмично хирурзите се събираха да изслушват урок по анатомия или по дисекция, изнасян от един измежду тях. След моментно колебание, художникът отвори вратата на кръглата стая, която амстердамското простолюдие — той знаеше това — бе назовало твърде образно „Цитаделата на резачите“.

Още в първия миг забеляза трупа на сравнително млад мъж, прострян върху голяма непокрита маса. Като видя пръстите на краката, които стърчаха, комично вдървени, не можа да овладее една тръпка. После очите му се спряха на шията, белязана със синкава подутина; по този начин белотата на раменете и на гърдния кош изпъкваше още по-добре.

Бе слушал да се говори за осъдения. Бил някакъв извънредно нагъл мъж; цялата страна бе възмутена при новината, че той е нападнал един виден гражданин посред бял ден на Господарския пазар. Заловен и разкарван от затвор в затвор, престъпникът най-сетне бе признал своите деяния, по-скоро в резултат на мъченията, отколкото в пристъп на разкаяние. Смъртната присъда бе изпълнена в Дам за назидание.

Странно впечатление завладя Рембранд. Струваше му се, че лицето на мъртвия му е познато. Духът му бе твърде реалистичен, за да допусне, че може да се касае за халюцинация. Тогава с почти инстинктивно движение протегна ръка и повдигна клепачите. Бяха очите на Адриан Адриаенс.

„Господи, снежната топка!“ — прошепна той.

Намираше се пред трупа на чудноватия си малък съученик от латинското училище в Лайден, бунтаря, който бе готов на всичко, стига ректорът Летинг да го изпъди. „Музикант, шарлатан или моряк, все ми е едно — казваше той тогава. — Но занаята на амбулантен търговец

доста ми харесва...“ Рембранд чуваше гласа му, усещаше го до себе си в покритата от сняг улица и същевременно го виждаше, какъвто бе в действителност: с прекършен врат, с безсилни ръце и крака, с лице, изкривено в гримаса.

Професор Тулп влезе с бързи крачки, последван от своите колеги. Те хвърлиха само бегъл поглед към трупа. Светлината падаше върху него от високия остъклен купол. Никаква сянка не смекчаваше тази гледка на падението. „Ех, стари друже — мислеше художникът, — кой би повярвал, че след смъртта си ще служиш за модел? Животът ти е бил безполезен, но твоето тяло ще бъде полезно за науката, която толкова презираше. Без да искаш, ти ще допринесеш за славата на лекарите и, кой знае, на Рембранд ван Рейн! Защото знай, че ще те направя център на моята картина.“

— Какво, размишляваме ли? — запита го професор Тулп, като се приближи.

— Имате ли вече замисъл за композицията си, майстор Рембранд?

— Струва ми се, че да!

След което покани хирурга да заеме едно от местата и групира колегите му около трупа.

„Що се отнася до теб — помисли той, гледайки Адриан, — ще те нарисувам по такъв начин, че посинелият ти врат няма да се вижда.“

Такава щеше да бъде последната почит, отдадена от Рембранд на нещастният му малък съученик от Лайден, на разбойника, чието сърце — след завършването на картината — щеше да бъде хвърлено за храна на кучетата на градския пристав.

II

Шествието не преставаше. Всеки ден важни мъже и богато нажитени жени се отправяха към ателието край канала на Цветята в търсене на безсмъртието. Всъщност сградата имаше име; наричаше се „Раят“.

Тази вечер Рембранд остави четката с въздишка.

— Господи, свят ми се завива от всичките тези черни шапки и бели яки...

Той викна:

— Якоб! Можеш ли да ми кажеш колко портрета съм нарисувал?

Ученикът се отправи към една дъска, върху която личаха известен брой тебеширени черти.

— Осемнайсет, деветнайсет, двайсет и двайсет и един... Двайсет и един за три тримесечия, Рембранд!

Двадесет и един амстердамски буржоа в празнични костюми, със самодоволни лица, бяха позирали пред него, за да бъдат увековечени в неговите съчетания от форми и цветове.

„Какъв труд!“ — помисли си художникът. И като отпусна тежката си ръка върху рамото на Якоб:

— След този ще спра за малко!

Почти довършената картина представляваше матрона в зряла възраст, със затлъстяло лице; това беше съпругата на един богат търговец, член на общинската управа. Рембранд работеше бързо и със сигурна ръка върху произведения от този вид. Заемаше се само с лицето, а Якоб проявяваше дарбите си върху врата и косата, области, в които беше достигнал до същинско майсторство.

„Превръщам се в занаятчия“ — си каза Рембранд. Беше му омръзнало да прави непрекъснато един и същ портрет — защото, като се изключат някои незначителни подробности, това беше един и същ портрет — и го преследваше носталгията по платна, при които въображението му би могло да се разгърне свободно. Уви, откакто живееше в Амстердам, рядко бе имал случай да рисува жанрови картини. Освен това, по желание на Уйленбург, който искаше да

обогати собствената си галерия, бе направил етюди върху митологични сюжети — твърде ценени по онова време — и това бе всичко.

— Якоб — каза той, преди да излезе, — оставям те да довършиш яката и прическата! На мен ми омръзнаха тия амстердамски жени! Толкова са грозни. Повечето приличат на настойнички на сирачета, такива са важни.

Казвайки това, той вече беше по стълбите...

Пролетното слънце стопляше града. Западната черква, заобиколена от цъфнали дръвчета, издигаше своята източена камбанария, вече почти завършена, към идеално синьото небе. За миг Рембранд се загледа в постройката по навик, после нахлупи сивата си шапка и ускори крачка. Бързият ход никога не му пречеше да размишлява.

Тъкмо му беше минало през ума, че би било хубаво да си направи нов автопортрет, например, някоя гравюра. Какво значение имаше дали Уйленбург ще вдигне ръце към небето и ще поиска още митологични сцени! Все пак той не беше негов слуга. През някои дни му идваше да го изпрати по дяволите, още повече че хилядата флорина, които търговецът на картини му дължеше от три седмици насам, му тежаха. „Все едно, че давам назаем!“ — промърмори той, без да го е грижа за минавачите.

Успокои го малко хубавата външност на едно младо момиче, което му отправи най-смелата си усмивка.

„Естествено — размишляваше той малко по-късно, — това, че ще си направя автопортрет, няма да ми попречи да нарисувам и една малка жанрова картина. Хайде, да се опитаме да си припомним лекциите на уважаемия професор Тизиус. Метаморфозите на Овидий! Хм!... Мидас, Нарцис, отвличането на Европа, доста смътно си спомням това!... Трябваше да си запазя студентските записки.“

Беше достигнал до канала на Императора. По оживлението, което цареше из тази важна артерия на града, разбра веднага, че ще се разсее от своите грижи. И тъй като тъкмо това му се искаше, забави ход и скоро съвсем се спря.

Кораби минаваха по тъмната вода, носейки в своите претъпкани трюмове всички съкровища на Изтока: индийско орехче, карамфил, пипер и кафе. Складовете на Амстердам бяха пълни с тях.

Но интересът му не беше отправен към търговския живот на града. Зад него работници се трудеха на един строеж. Бяха доволни и изразяваха това, пеейки. Знамето на принца се развяваше над главите им, а това означаваше, че и последният кол на основите е бил забит без прекеждия в несигурната почва; сега можеше да се строи. Измежду работниците имаше изключителни типове, които в грубите си облекла бяха далеч по-интересни от самодоволните търговци или превзетите им съпруги.

Блок за скици се появи в ръцете на Рембранд.

Увлечен в рисуването, художникът не забеляза, че към него се приближава един човек, който от известно време го наблюдаваше усмихнат. Той постави с приятелски жест ръка на рамото му.

— Трябва ли да ви запитам как се чувствувате, майстор Рембранд? — заговори той с любезна шеговитост. — Тъй като сте увлечен от своята страст...

— Господин пасторе! — провикна се рисуващът, затваряйки блока си. — Каква приятна изненада!...

Той беше съвсем искрен, като казваше това. Пасторът Силвиус му се беше понравил още откакто чу първата му проповед в старата църква. Оттогава отиваше да го слуша редовно в неделя и понякога надълго разговаряше с него при посещенията му у Хендрик Уйленбург, тъй като пасторът беше покровител на изкуството.

— Винаги твърде зает — продължи Силвиус. — Да, човекът на изкуството прилича на проповедник: в служба на обществото, ден и нощ!

— Може би само с тази разлика — добави Рембранд, с лека нотка на неучтивост, — че човекът на изкуството няма нужда да проповядва.

— Сигурен ли сте в това? Аз подозирам, че живописата е своеобразна прикрита проповед. Ако не беше така, как бихте могли да си представите тъй величествена творба, каквата е вашата „Въвеждане в храма“?

— Поласкан съм от вашето мнение, преподобни! Съжалявам само, че пасторите в Лайден не бяха на същото становище.

— Хайде, хайде! Амстердам не е Лайден. За това свидетелствува уважението, с което се ползувате в моя добър град.

— Вие от Амстердам ли сте? — запита художникът, за да каже нещо, но най-вече да отклони разговора от една тема, по отношение на която имаше още задръжки.

— Разбира се, че съм от Амстердам и се гордея с това, вярвайте ми! Първите петнадесет години след моето назначение прекарах във Фрисландия. Е добре, уверявам ви, че не минаваше ден, без да ми се е искало да се върна. И при това жена ми е фрисландка, драги!

И тъй като Рембранд продължаваше да мълчи, пасторът продължи:

— Между другото научих, че сте нарисували великолепна картина за колегиума на хирурзите. Откъде го зная? Ами защото много се говори за нея в Амстердам! Признавам ви откровенно, че съм твърде любопитен, и ако ви се случи някога да имате свободно време, на драго сърце ще ви придружа до портата Свети Антоний.

— Щом е така, да тръгваме, преподобни! Можем да направим това веднага.

Пасторът Силвиус го последва, заявявайки, че един художник би трябвало да бъде в течение на всички прояви на изкуството от своето време. После заговори за семейството си.

— Съжалявам само за едно на тоя свят — довери се той, въздъхвайки комично, — и то е, че жена ми Аделина не ме дари с кръгла дузина деца. Имам само единадесет, здрави и умни. Не е ли нещастно това незакръглено число?

Те вече приближаваха портата Свети Антоний, откъдето се носеше глух шум от кантари, върху които претегляха котви, оръдия и чугунени отливки.

„Урокът по анатомия на професор Тулп“ беше изложена в зала с внушителни размери и отлично осветена. Пасторът веднага млькна и самият Рембранд дори загледа своето произведение с уважение. За пръв път чувствуваше, че е направил нещо, с което е надминал себе си.

Да, това беше благословена работа. Всеки замах с четката, той си спомняше за това, беше направен с истинска радост. Трупът върху масата и неговото облагородено представяне върху платното бяха престанали да му въздействуват от мига, в който бе започнал творбата. Други неща придобиха значение тогава. Например държането на професор Тулп и особено жестът на лявата му ръка. Ах, тази лява ръка! Само заради нея беше направил двадесет, тридесет етюда, без да

успее да разкрие връзката между желаната простота и изтънчената, професорска патина, неотделима от професията. Едва след като бе прелистил стар блок със скици, той бе намерил търсеното. Внезапно, сред множество забравени и загубени завинаги страници, бе попаднал на рисунка, направена в академията от един невнимателен студент, какъвто беше тогава: ръцете на професор Хейнзиус.

На другия ден те бяха станали ръцете на Тулп.

— Драги Рембранд — каза тихо пасторът, понеже беше неспособен да изрази другояче своето вълнение, — вие сте дали забравима картина на живота и смъртта. Това е поразително! В него виждам едновременно велик, могъщ реализъм и все пак и нещо повече от реализъм. Бих казал, че има истина, една вътрешна истина, изразена в това платно.

Той замълча и след малко запита:

— Знаехте ли какво ще нарисувате, преди да започнете работа? Извинете ме, може би съм недискретен?...

— Ни най-малко, преподобни! В това няма тайна. Никога не започвам една картина с ясно определено намерение. Внезапно — то може да дойде много бързо или след дълго време — се чувствавам пред определено движение, движение, което бих искал да запечатам във форми и цветове, за да достигна до по-висша действителност от тази, която ми е дадена. Но усилието към тази действителност, която трябва да се постигне, не е съзнателно. Всъщност, може ли изкуството да принадлежи към света на ясно определените неща? Не вярвам. Изкуството действа като някакво вълшебство...

Пастор Силвиус предпочете да не отговаря и двамата мъже излязоха.

— Майстор Рембранд — подхвана духовникът, след като бяха повървели покрай каналите, — ценя високо вашата работа. Ако имате време, бихте ли се съгласили да нарисувате портрети на мен и на жена ми? Това би било хубав спомен за нашите деца.

Наистина моделът си струваше труда; главата на пастор Силвиус беше съвсем различно от главата на някой търговец. Въпреки това, художникът отказа.

— Направих много портрети напоследък — обясни той. — Чувствам се малко изморен.

Но пасторът настоя.

— Добре! — най-сетне отстъпи Рембранд. — Само че няма да бъде с маслени бои. Една гравюра.

— Напълно съм съгласен! Обичам този вид изкуство и въпреки че сбирката ми е от най-скромните, тя все пак съдържа един Лукас Лайденски и един Дюрер. Елате у нас някой път, жена ми и аз винаги ще бъдем възхитени да ви приемем. Знаете ли къде живеем? Къщата се нарича „При шишарката“ и се намира между сиропиталището и женския манастир.

— Ще запомня, господин пасторе.

Да се каже, че е доволен, би било лъжа. Прекрачвайки прага на къщата на Уйленбург, той измърмори: „Ето как се обвързвам! Наистина имам време, така да е! И този пастор, който не мисли непрекъснато да заплашва с ада или с мълнията, ми харесва! Но аз се обвързвам, обвързвам се...“

Друга обвързаност: Лизбет!

Едва навлязъл в коридора, девойката изтича към него с писмо в ръка. То беше от Лайден.

„Само, дано мама Нели...“ — помисли Рембранд, хвърляйки палтото си върху един сандък. Но след като счупи печата и набързо прочете написаното, въздъхна с облекчение.

— Какво има? — нетърпеливо запита Лизбет.

— Нищо!... Адриан ми пише, че иска ти да се върнеш.

— В Лайден? Аз? Да се върна там? Защо?

— Ами... Защото той смята, че мястото на едно младо момиче не е в къщата на вдовец, който е подслонил ерген. Нашият обичац ни брат дори заплашва да те върне насила с помощта на правосъдието, тъй като счита, че поведението ти вреди на неговата репутация.

Тогава, обгръщайки с обич раменете на Лизбет, той постави въпроса:

— Кога би искала да заминеш, малка сестричке?

— Но никога... никога! — изплака Лизбет. — Потрепервам само като си помисля да живея с Адриан и Лизет. За мама положението наистина е ужасно, но тя е стара. Докато аз...

Тя тропна с крак.

— Нашият обичац ни брат също се безпокои за твоето здраве — продължи Рембранд все по-иронично.

Лизбет разбра тона му.

— Благодарни му за всички грижи по отношение на мен — отвърна тя, вече усмихвайки се през сълзи. — Аз съм добре.

Това беше самата истина. Откакто живееше в Амстердам, външността ѝ бе придобила учудващ блясък и свежест.

— Знаеш ли — продължи Рембранд, — че ще те нарисувам и ще изпратя портрета ти в Лайден? Така онези лицемери ще видят, че не си болна.

— Ще... ще мога ли да остана?

— Глупаче! С мен ще бъдеш винаги свободна да правиш, каквото си искаш. С изключение на утре. Защото утре ще ме придружиш до ателието, след като облечеш най-хубавата си рокля. Искам да бъдеш хубава, Лизбет.

III

С идването на лятото прозорците на ателието се отвориха широко. Загърнат в широката си изпоцапана блуза, Рембранд разглеждаше червените покриви на група нови постройките, върху които слънцето щедро сипеше своите лъчи.

Но Рембранд обичаше гледката на тази деятелност; тя му напомняше времето на мелницата в Лайден, когато баща му беше още жив. Голямо беше неговото уважение към грубите здравеняци, които с еднаква радост приемаха и чувалите, и халбите с черна бира; те принадлежаха към едно здраво племе, живеещо безгрижно, ден за ден. Техните солени шеги или бруталността на отношенията им никога не го дразнеха; чувствуваше се почти като тях.

И все пак отначало бе чувал обидни забележки:

— Ама че свински занаят за един мъж!

— На тоя силата му стига, колкото да вдигне четката!

Мелничарският син Рембранд стискаше юмруци и отминаваше. Така беше до деня, когато загуби търпение и спря пред група особено словоохотливи носачи. Посочи чувал с брашно и изрева, че ще го отнесе на гръб до горния етаж на склада, и то без ничия помощ.

— За мен това е детска играчка!

Разбира се, всички му се изсмяха в лицето.

В същия миг хвърли палтото си в праха, вдигна чувала на гръб и без усилие се изкачи по тясната стълбичка.

Оттогава тези здравеняци го гледаха с уважение. Когато художникът понякога се хранеше в някоя от техните кръчми, не оставаше дълго сам на масата си; простонародният му вид вдъхваше доверие на всички. И той се хранеше с пръсти. Към края на яденето правеше скици, смееше се гръмко и си отиваше едва когато надзирателят извикваше хората. За миг оставаше на прага, очаквайки като сигнал потъването на първия чувал с брашно в зиналата черна паст на склада.

О, не! Тези момчета не търсеха начини да се прикриват под изкуствена лакировка! Бяха стократно по-добри със своята рязка

простота от благородените търговци от Господарския канал или от канала на Императора.

Измежду богатите Рембранд имаше малцина приятели, и то само по изключение: професор Тулп, Рутс, пастор Силвиус... А останалите... ако понякога отиваше в техния свят, то беше само в качеството на художник. Бе решил да се изкачва по мраморните стълбища на богатите жилища само с този етикет на гърдите! Без съмнение, сега бе облечен с палто от пурпурно кадифе, с черни панталони и с обувки със сребърни токи, но това беше само външната страна на нещата. В действителност оставаше чужд на света на богатите или на учените.

Изведнъж Рембранд си спомни, че бе обещал за същата вечер да вечеря у пастора. Прислужницата на духовника беше дошла да му предаде поканата и той бе приел, без да размисли. Сега съжаляваше за решението си, не само защото още не бе започнал искания портрет, но и защото мислеше за останалите поканени — щеше да се наложи да понася учтиво тяхното присъствие. Силвиус, това беше добре! Но оставаха другите. Например жена му. Безсъмнено, някоя дама със строга външност, като тези, които виждаше постоянно, откакто се бе специализирал в точното възпроизвеждане на чертите на амстердамската буржоазия. С една дума жена, чиито устни навярно бяха забравили да се усмихват.

„Една фрисландка! — провикна се той, тъй като в отсъствие на своя ученик понякога си говореше сам. — Някоя едра фрисландка с коси, червени като морков, с костеливи скули, неспособна да различи художник от фокусник!... Тая вечеря ще бъде весела, няма що! Ще трябва да се говори с внимателни изрази на безинтересни теми, да се минава от едно ястие към друго с идиотска усмивка, да се внимава да не се плюе по земята, да се изтрива устата след... не, преди всяка глътка!“

Но докато се дразнеше, Рембранд си каза също, че той е Рембранд, един от първите художници в Амстердам, че е сигурен в себе си и че за в бъдеще няма защо да го е грижа какво мислят другите за него.

„Дори ако чупя чинии!“

Той се усмихна. Знаеше много добре, че няма да чупи чинии и че ще се държи по възможния най-добър начин; че всъщност лошото му настроение беше само плод на стеснителност.

Тази вечер излезе от ателието си по-рано, отколкото бе свикнал; налагаше се да се погрижи малко за облеклото си, за да направи чест на пастора Силвиус...

Близкият часовник отброи шест удара, когато Рембранд се озова пред вратата на къщата край новото външно укрепление. Бе посрещнат веднага от пастора в преддверие, чиято строга елегантност едновременно привличаше погледа и му даваше възможност да си отпочива: бяло-черна настилка от плочи, разположени шахматно, морски карти по стените, дъбов шкаф.

— Ето най-сетне нашия скъп приятел Рембранд!

Чу се шум на отваряща се врата.

— Представям ви моята жена Аделина и племенницата ми Саския.

Силвиус се бе обърнал и с ръка подкани художника да се приближи към двете жени, застанали неподвижно, но усмихнати.

— Нашата гостенка от Фрисландия, Саския ван Уйленбург, за която ви говорих — обясни той в същото време. — Саския е нетърпелива да се запознае с най-големия амстердамски художник.

Рембранд остана прикован на мястото си. Пасторът говореше твърде добре и младото момиче беше твърде хубаво. Неспособен да изговори няколкото изречения, които бе съчинил по пътя, той се задоволи да се поклони, колкото му бе възможно по-изискано.

От своя страна Саския не изглеждаше никак притеснена. Рокля от черно кадифе подчертаваше закачливия израз на нейното лице, в което две сини очи блестяха от любопитство.

— Много съм щастлива да ви видя у чичо — каза тя с глас, чийто тон бе малко висок. — Вярно е, че съм нетърпелива, но също е вярно, че в тази къща се говори тъй много за вас. Бих искала да видя някоя от вашите творби.

— О, госпожице!... — запъна се Рембранд. — Вашият чичо е преувеличил слабите ми заслуги поради собствената си доброта. Но разбира се, ако работата ми ви интересува, някой ден бихте могли, придружена от него, да дойдете в моето ателие. Естествено, при

условие че изкачването на четири етажа не ви плаши. Живея под покрива.

— Е да, за да господствува по-добре над всекидневното оживление! — намеси се Силвиус. — Но, хайде, влизайте! Тук е леденостудено и човек на моята възраст, уви, трябва да мисли за своята подагра!

Саския се засмя и погледна Рембранд:

— Не му вярвайте! Чичо ми казва това само за да му противореча. Ако не се боеше, че ще скандализира паството си, в неделя би прескачал през две стъпала, когато се изкачва на амвона. Нали, чичо?

— Стига шеги, мое дете! Може би фрисландските пастори имат такъв навик да показват енергичността си пред своите енориаши, но в Амстердам ние сме сериозни. Обзалагам се, че Рембранд мисли като мен!

— Не мога да отговоря. Гостът не бива да казва нищо лошо за домакина, особено когато се намира още в неговия дом. Вие знаете добре, че съм като осиновено дете тук.

Художникът си бе възвърнал цялата самоувереност. Добре настанен на стола, който му бе посочила жената на Силвиус, той следеше с поглед грациозната фрисландка, сега заета с изваждането на четири кристални чаши от абаносовия шкаф, които постави на поднос.

— Една чашка преди хранене е също тъй необходима, както песента преди проповедта — обясняваше Силвиус. — Какво предпочитате, Рембранд? Ананасов или портокалов ликьор?

— Оставям избора на вас, преподобни; предполагам, че вие ще го направите по-добре от мене.

— Тогава, препоръчвам ви портокаловия ликьор, той е лек и тези дами също ще го харесат.

После, след като напълни чашите:

— За нашата първа среща под моя покрив, майстор Рембранд, и с надеждата, че ще се виждаме често тук.

Рембранд изпи ликьора на малки глътки. Питието беше нежно и парливо едновременно — като очарованието на девойката пред него.

Тя говореше малко, като се задоволяваше само от време на време да прибавя по нещо към излиянията на Силвиус, който беше

неуморим. Със силния си глас на оратор, пасторът заговори за Фрисландия, роден край на жена му. Той се възпламени:

— Рембранд, драги, Аделина е бижу, каквото трудно може да се намери днес. Знаете ли, че всяка неделя сяда в подножието на амвона и не си вдига очите, преди да е свършила службата!

Съпругата на пастора се усмихна, без да протестира. Цялото ѝ същество изразяваше истинско задоволство. Чувствуваше се, че познава добре своя мъж и сякаш даваше да се разбере: „Да, той е малко тщеславен като всички пастори! Но ето че в продължение на четиридесетгодишен брачен живот се научих да го обичам и с малките му недостатъци. Вие ще видите, след малко ще ви разкаже любимите си историйки. Ще ги слушате без съмнение за първи път; аз ги зная всичките наизуст. Е добре, въпреки това ще се смея, колкото и вие, и то от все сърце.“

Старата прислужница се приближи дискретно и попита дали може да поднася яденето. Бе избрала момент, в който разговорът бе замрял. Сякаш целият живот в тази къща, помисли Рембранд, се състоеше от такива подробности. Какво спокойствие!

На масата госпожа Силвиус поиска от него да разкаже нещо за Лайден, където тя не беше ходила, и добави, че навярно той никога не е бил в далечната Фрисландска провинция.

Без да се срамува, той заяви, че не е бил никъде извън Лайден и Амстердам.

— Аз си оставам холандски селянин.

— Как — се провикна Саския, — никога ли не сте били в Италия?

— Не, госпожице; досега обстоятелствата не са ми позволили това и се съмнявам, че ще намеря време да отида.

— Но моят зет Вибранд де Геест прекара там четири години и според него те са най-хубавите в живота му.

— Да — намеси се домакинята, — нашата племенница е сродена с известен портретист. Де Геест се ожени за сестра ѝ Хенриета.

— Вибранд — продължи Саския — нарисува портрети на всички фрисландски първенци.

Със сериозен глас, дори по-сериозен, отколкото би желал да бъде, Рембранд тогава запита:

— А дали вашият зет, госпожице, е нарисувал портрета на младата сестра на жена си?

— О, майстор Рембранд, аз не принадлежа към кръга на фрисландските първенци! И Вибранд има по-важна работа, отколкото да рисува своите балдъзи. Ние сме шест!

— Съжалявам, че ще ви противореча, но ми се струва, че вашият зет не би могъл да намери по-добър модел от вас.

— А, ето че художникът се обажда!

Пасторът се намеси в разговора весело, докато наливаше отново чашите със силно рейнско вино.

— За живописиста! — вдигна чашата си той.

— За здравето на всички фрисландки и фрисландци, преподобни! — отвърна художникът, като изпразни чашата си на един дъх.

Но през кристала бе имал време да зърне лицето на Саския. Великолепният му овал бе заобиколен от златисти коси, нежната кожа имаше свежестта на плод, ноздрите потрепваха нервно и под червените устни брадичката беше откровено очертана. В сравнение с всичко това колко тежки и груби му изглеждаха собствените му пръсти, стиснали чашата.

Обръщайки се към младото момиче, той каза с глас, подкрепен от виното:

— Понеже зет ви ми изглежда твърде зает, за да ви рисува, ще ми бъде ли позволено, госпожице, да го заместя някой ден?

Този път Саския се изчерви и за да скрие смущението си сведе глава. Разбира се, доброто възпитание не ѝ позволи да остане дълго така. Когато малко по-късно отговори на художника, тя го гледаше право в очите:

— Вашето искане ми прави чест, майстор Рембранд. Но се съмнявам, че сестра ми Хенриета — която ми е като майка — ще се съгласи.

— За едно снизхождение, измолвано най-почтително от мен? От месеци насам ми се налагаше да рисувам само портрети на уважавани буржоа и техните жени. Четката ми се стреми да изобрази едно младо цвете, вместо всичките тези стари дъбове.

— Господи, колко комплименти! — се провикна Силвиус, докато разрязваше овнешкото задушено, поставено в голям меден поднос. —

Освен това, протестирам. Вие обещахте да нарисувате портрети на мен и на жена ми. Нима Саския ще се ползува с предпочитание?

— Остави свобода на художника — намеси се съпругата му, която бе отправила многозначителен знак към Саския. — Ни най-малко не се обиждам, ако ни сравнява с дъбове. Дъбовете устояват на превратностите, докато цветята повяхват.

— Я гледай, ти ми даваш хубава тема за проповед!

След като пресуши още веднъж чашата, пасторът се обърна към Рембранд.

— Дадено, драги мой! — заяви той. — Ако непременно искате да нарисувате портрета на моята племенница, аз разрешавам. Преднина на младостта!... И все пак... чакайте!... Струва ми се, че в галерията на Уйленбург съм виждал портрет, подписан с вашето име? Имам предвид портрета на едно младо момиче! Нали нямам грешка?

— Ни най-малко, преподобни!

— Майстор Рембранд изглежда обича хубавите цветя — промърмори Аделина Силвиус, като хвърли кос поглед към племенницата си.

Но Саския изглеждаше твърде заета с ястието от зеле, което прислужницата току-що бе поднесла на масата, и сякаш нищо не чуваше. Все пак след малко именно тя запита госта, който бе седнал срещу нея:

— Красиво ли е наистина това младо момиче, чийто портрет сте нарисували?

— Много красиво, поне по мое мнение.

— И... русо ли е?

— Също като вас, госпожице.

— Младо?

— Без съмнение на вашата възраст.

— И неговия портрет вие сте го направили...

— Най-малко четири пъти!

Саския, която несъзнателно навиваше края на салфетката си, повтори:

— Най-малко четири пъти?

И после, с леко нападателен тон:

— И тази красота не успя да ви накара да забравите сериозните амстердамски буржоа?

Ръката на художника бе отпусната до чинията, пълна със зеле. Значи тази яка ръка, върху която леко падаха диплите на белия ръкав, тази ръка с почтен и вдъхващ доверие вид бе рисувала бог знае коя леконравна хубавица!

Така мислеше Саския. Но Рембранд вече отговаряше на последния ѝ въпрос:

— Не, госпожице, не, сестра ми не успя да направи това!

— А, става въпрос за сестра ви! — почти против волята си възкликна добрата госпожа Силвиус. — Не знаех, че имате семейство в Амстердам.

— Лизбет се грижи за домакинството на Уйленбург. Приятелят ми, който е вдовец, все не успяваше да си намери гувернантката, която търсеше. Освен това, Лизбет се грижи много и за мен. Тя просто замества майка ми.

— Чудно е — забеляза Саския, — че никога не съм срещала този Уйленбург, който има същото презиме като мене. Може би все пак ни е някакъв далечен роднина?

— Да, твърде далечен. И Хендрик Уйленбург не е много уважаван в семейството.

Тъкмо навреме на масата бе поднесено ястие от мляко, приготвено по някаква испанска рецепта, открита от семейство Силвиус: ориз, брашно, захар, мляко и розова вода. Заговориха на друга тема.

Рембранд се хранеше изобилно, с лакомия, свойствена за недобре възпитаните деца. За разлика от него, Саския деликатно поднасяше към устата си малки лъжички. Как блестяха дребните зъби между ярките устни! И колко бе привлекателна тази млада фрисландка от добро семейство, с изтънчени движения, тъй дребна в своята кадифена рокля!

Пасторът тъкмо говореше за баща ѝ. Кмет на Лиоварден, той навремето си бил изпратен като делегат във фрисландското събрание с титлата съветник.

— Нали Ромбертус бе назначен през 1597 година, Аделина?

— Да, на 12 май 1597 г. Брат ми беше забележителен човек, но, уви, бе подложен на много изпитания.

— Аделина казва истината, драги Рембранд — отново подхвана пасторът. — Представляващ Лиоварден в Делфт, доктор Ромбертус ван

Уйленбург бил натоварен да обсъди с принца интересите на своя град. Вилхем Оранжски го поканил на масата си на 19 юли 1584 година. Да, на 19 юли 1584! Тоест, същия ден, в който Балтазар Жерард нахлул в стаята и изпразнил своя пистолет върху Мълчаливия. Той умрял в ръцете на Ромбертус.

— Татко често ни е разказвал за този ден — прошепна Саския в последвалото мълчание.

Рембранд отлично познаваше историческите факти около това събитие. Още като дете много пъти бе слушал в училище за смъртта на основателя на Свободната република, убит за няколко гроша. Последните думи на принц Вилхелм му дойдоха на ум: „Господи, смили се над моята душа и над този беден народ!“ Значи именно бащата на Саския ги е изслушал!

Развълнуван, той погледна към младото момиче, което едва съдържаше сълзите си. Защо нямаше право да я утеши, нея, която нямаше вече нито баща, нито майка и която съвсем сама щеше да тръгне по житейския път?

— Ще останете ли дълго в Амстердам? — запита той, за да промени разговора, докато прислужницата поднасяше десерта.

— Не мисля — отвърна тя с неопределен жест. — Сестра ми Ани, която живее във Франекер, е болна, и зет ми Марковиус, който току-що бе назначен за професор по теология, ме помоли да се заема временно с тяхното домакинство. Не можех да откажа.

— Но тогава ние дълго време няма да може да се видим?

— Не зная. Нали виждате, аз нямам свой дом и винаги съм на гости някъде. Най-често съм у сестра си Хиета. Нея и зет си Ван Лоо обичам най-много от цялото семейство. Разбира се, след чичо и леля.

— Това означава — провикна се пасторът, — че тя обича най-много Амстердам.

— Разбира се, че обичам Амстердам! — призна Саския, без да вникне в скритата мисъл на своя чичо. — Тук винаги е оживено като в кошер с пчели и това ме възхищава.

— Сравнението ти би било достойно за Фондел! — се пошегува още веднъж Силвиус, потапяйки голяма ягода в крема.

После се обърна към Рембранд:

— Но защо не си сипете! Не се бойте, всички тези плодове са от градината и са набрани от Саския.

— Нима? — учуди се художникът. — Вие имате голяма градина в Амстердам? Подобно нещо ми се струваше невъзможно в град като този.

— Драги мой, в Амстердам всичко е възможно. Когато си построих тази къща, купих в същото време парче земя, което се намираще зад нея, между сиропиталището и бившия женски манастир. Щом като свършим с вечерята, племенницата ми ще ви го покаже, нали, Саския?

— На драго сърце, чичо.

Над града се здрачаваше, когато Рембранд се раздели с новите си приятели. Той мина покрай Рокин приятно възбуден. С истинска наслада вдишваше катранения дъх от корабите, които изглеждаха тъй големи из тъй малките канали, че сякаш искаха да излязат от водата, за да се врежат във фасадите. Този дъх поддържаше у него спомена за един друг аромат: от цъфналия жасмин в градината на пастор Силвиус.

Беше великолепна градина, изпълнена с особено ароматични растения: мащерка, сушан, мента, пореч и много други, чиито имена, знаеше и които произхождаха от Индия. В тази градина той се бе разхождал със Саския по една пътека, посипана с бял пясък. Закъсняла пчела бръмчеше около тях. В осем часа камбаната на бившия женски манастир бе започвала да бие и девойката бе обяснила: „Католиците наричат този звън на вечерната молитва поздрав от ангела на Мария.“

Саския, русата Саския! Беше му доверила всичко за себе си! Сега Рембранд знаеше, че тя има шест сестри и двама братя, че най-големият ѝ брат — неин приятел и нейна най-добра закрила — умрял миналата година, че останалите двама, адвокатът Улрикус и офицерът Идсерт, били ревностни калвинисти, винаги готови да стегнат живота в менгеме.

За миг Рембранд затвори очи.

Видя отново Саския под жасмина, чиито цветчета капеха като снежинки над косите ѝ. Върху раменете и върху ръцете ѝ контрастът между белотата и черния цвят на плата беше поразителен. Тя носеше траур за своя най-голям брат Ромбертус — сега и това беше известно на художника. После беше настъпила нощта и над кулата на Борсата се бе издигнал лек облак, крехък като лицето на Саския. Ах, Саския, Саския, какво чудесно женско име! Едновременно интимно и благородно, достойно за някое митологично същество... Рембранд и

Саския, това звучеше добре. Почти тъй добре като Пирам и Тизба, като Персей и Андромеда, като Плутон и Прозерпина.

Като си припомни за легендите, научени през досадните дни на студентските години, художникът се усмихна. Каква хубава картина би могъл да направи: Плутон, отнасящ Прозерпина в триумфална колесница, запрегната с тъмни коне, бързи като вятъра! Плутон и Прозерпина... Рембранд и Саския... Главата му се въртеше; не беше навикнал да пие толкова вино...

Вярно, че беше пил много. Изведнъж го досрамя. Не се ли бе държал прекалено фамилиарно? Щяха ли да го приемат още веднъж у пастора?

„Хайде, хайде! — се намръщи той. — Стига лудешки мисли! Върни се към четките. Няма сега да вземеш да си загубиш ума заради няколко руси къдрици около миловидно закачливо лице. Тази малка фрисландска фея не е за тебе, мелничарски сине! Не си въобразявай, че тя ще се интересува от теб само защото си започнал да ставаш известен художник? На нея ѝ трябва човек с положение, някой учен, някой магистрат, някой богат търговец, но не и човек на изкуството!... Но все пак, сестра ѝ се е омъжила за Вибранд де Геест! Да, но името Де Геест означава нещо на Север. Не бяха ли му дали прозвището «фрисландският орел»? Естествено!... Ами ако Рембранд пък стане «амстердамският орел»? Също не би било лошо!...“

Стъпките му минаваха покрай канала на Императора. По улицата имаше още хора и коли се движеха по всички посоки. Но той не виждаше нищо, не чуваше нищо. Бе отдаден изцяло на мислите си. В края на краищата, какво му пречеше да печели повече пари? Не му ли предлагаше богатият Герит Готхарт петстотин сребърни флорина за един портрет в естествена големина? Ако се предположи, че би приемал всеки месец по една такава поръчка, без да се държи сметка за митологичните и жанрови картини, както и за гравюрите, изработвани вечер, няма ли да бъде бързо в състояние да осигури на Саския щастливия живот, който тя заслужаваше?

„Дявол да...“

В тъмнината се бе сблъскал с острата издатина на една ограда.

„Ама че съм глупак! — промърмори той, като разтриваше хълбока си. — Ето че почвам да бълувам за една руса девойка и да

правя бакалски сметки, за да строша костите си в първата срещната балюстрада.“

След това тръгна по-внимателно и се отправи към Голямата улица.

„И все пак — въздъхна той, като отваряше вратата, — колко би било хубаво човек да си има собствен дом!“

IV

Наскоро след това двама нови ученици се явиха в ателието с препоръчителни писма от Хендрик Уйленбург: Фердинанд Бол, момък на петнайсетина години, дошъл направо от Дордт, и Говерт Флинк, по-голям от него е две години и произхождащ от Клев. Рембранд ги беше приел с нежелание. Впоследствие разбра, че няма да съжалява за тази отстъпка, направена, за да послужи на търговеца, у когото живееха двамата млади художници — оказа се, че те са талантиливи. Измежду двамата майстори предпочиташе Говерт, поради неговата сериозност и поради благочестивия му характер. Фердинанд пък, ако не го накарваха да замълчи, пееше от сутрин до вечер доста непристойни мелодийки. Освен това, той се беше съюзил с Якоб Бакер; от своя страна Якоб въобще не работеше и създаваше впечатление, че живее в Амстердам преди всичко за свое удоволствие. Посещаваше редовно редица заведения с лоша репутация и ни най-малко не взимаше под внимание предупрежденията, които Рембранд не преставаше да му прави.

От вечерта, прекарана у пастора Силвиус, Рембранд почти не излизаше, като посвещаваше цялото си време на живописта. Той работеше напрегнато върху портретите и митологични сцени, които трупаше в един ъгъл на стаята. Между другото, тук имаше и едно отвличане на Прозерпина, нарисувано по разказа на добрия професор Тизиус, когото той наистина обичаше. Тази творба засега бе предизвикала възхищението на неговите ученици и най-вече на Говерт.

— Майсторе, това е великолепно — беше се провикнал той.

За да добави веднага със своето наивно откровение:

— Прозерпина е същински жив портрет на госпожицата, която дойде онзи ден. Нали си спомняте, русата госпожица...

Отначало Рембранд бе свил рамене. С какво чертите на богинята можеха да напомнят за лицето на Саския? Тя не му беше послужила за модел. Но като размисли, или по-точно като се вгледа внимателно в своето платно, беше принуден да признае, че жената, отвличана от

мрачния Плутон, ужасно прилича на пасторската племенница. Наистина, той не бе престава нито за миг да мисли за нея...

Саския! Да, тя беше дошла в ателието, придружена от своя чичо. Беше ѝ показал последните си картини: портрета на капитан Йорис де Колери, отвличането на Прозерпина и една малка картина, представляваща Диана в банята, за която му бе позирала жена в не най-първата си младост. Саския бе похвалила точността на четката в портрета на мъжа, свенливо се бе възхитила от Прозерпина (беше ли се разпознала?), но пред Диана бе запитала:

— Вярвате ли, майстор Рембранд, че богинята на светлината, на живота и на плодородието би приличала на този женски образ?

— Нямах по-добър модел под ръка.

— И все пак — бе настояла тя — аз си представях другояче една богиня.

— По-хубава?

— Не, но по-величествена, по-благородна.

— А аз търся човешкото дори и у една богиня.

— Не е ли по-добре да се търси божественото дори у човека? — бе забелязал Силвиус.

Рембранд бе дал общ отговор в смисъл, че такава е ролята на пастора, а не и на художника. После тримата бяха отишли при портата Свети Антоний, където Саския мълчаливо се бе възхитила от „Урокът по анатомия“. Това мълчание беше най-голямата похвала от нейна страна...

Щеше ли да види отново девойката? Тя беше заминала при сестра си във Франкер, без да се сбoguва с него. А той, който тъй много бе желал да я нарисува и с това намерение вече бе купил огърлица от матови перли за шестстотин флорина, той, който вече си представяше как я окачва на врата ѝ, как вижда восъчния им блясък върху бялата кожа, той оставаше сам със своите тъжни мисли и с каторжническия си труд.

Една сутрин, беше към края на лятото, намери вратата на ателието си затворена. Готвеше се да чука, когато остър женски смях, последван от мъжки глас, го възпря и той се заслуша. Веднага разпозна гласа на своя ученик Якоб, макар че той звучеше по-нежно от обикновено. Той възхваляваше красотата на несравнимата Ева, която, очевидно, се намираще до него.

С един ритник Рембранд разтвори вратата. Квк смееха да се подиграват така с него? Успя да види как силуетът на гола жена изчезна зад ориенталския параван, украсен с дракони и змии. Якоб Бакер бе останал неподвижен. Също разсъблечен, той стоеше прикован на мястото си от уплаха. След като хвърли сърдит поглед към малката купчинка от дрехи върху стола: червен корсаж, жълта рокля, блуза от бял лен, майсторът се обърна със заплашителен глас към своя ученик:

— Значи, играем си на Адам и Ева? Не си се поколебал да използваш моето ателие тъй, че да поставяш в опасност доброто ми име? Мълчи, разбойнико! А сега ще ти помогна да довършиш играта си, като те изгоня от рая!

Той грабна дрехите, хвърли ги по стълбите.

— Върви си със своята хубавица, Якоб!

Като остана сам, Рембранд се опита да успокои възмущението си. Застанал пред витрината, в която блестеше огърлицата на Саския — защото, макар че никога не беше я носила, тя оставаше завинаги нейна, — той помисли най-напред, че е щастлив, загдето Якоб не беше украсил с нея своята любовница. После ръката му се протегна, отвори витрината, взе бижутото, чийто допир беше тъй освежителен за шепите му. Една по една целуна перлите и отново видя Саския, усмихната в градината на Силвиус, под цъфналия жасмин.

Събраха се облаци, които внезапно помрачиха стаята. Капки дъжд зачукаха по стъклата. Есенно време, си каза той, непостоянно като жена. Перлите в ръцете му бяха потъмнели. Дъждът се усили. Стори му се, че би заплакал...

Свивайки рамене, Рембранд върна огърлицата на мястото ѝ и се приближи към статива. В края на краищата, защо да не се смее над тези Адам и Ева, които току-що бе изпъдил от таванския рай? От този рай, където малко по-рано се бе явила русата дъщеря на кмета... „Богинята на светлината, на живота и на плодородието би ли могла да прилича на този женски образ?“ Какво да се прави, благородна госпожице! Старата Мария не е тъй сдържана като вас. Позирайте за Диана, ако смееете, и не хвърляйте тъй пренебрежителен поглед към натежалите форми на дъщерята на народа, чиито крака са станали мазолести, защото всеки божи ден е трябвало да чисти, да пере и да шета за нищожна надница. И въпреки това, тя може да бъде весела и любезна.

Разбира се, че неговата Диана не беше красива! Но защо само чертите на хубавите жени трябва да бъдат възпроизведени? Разбира се, ако Саския би позирала за него, платната, които ще направи, биха били съвсем различни! Саския като Диана, Саския като Батсеба! Саския като...

Внезапно той си припомни за Хаасие Тойнис, прислужницата на майстор Ластман. Не се почувствува горд от държанието си по онова време. Доброто момиче положително заслужаваше повече. Строго погледнато, не се ли беше отнесъл към нея както Якоб Бакер със своята приятелка? С какво право сега претендираше да направи своето ателие светилище на благоприличието?

Едно огледало отрази лицето му. Стеснен от самия себе си, отвърна поглед.

„Добре — промърмори после, — ето те в ролята на обвинител! Честна дума, приятелю, ти би трябвало да станеш пастор. Не те ли е срам, ти, който изгаряш от желание, да ти позира гола една руса девойка, която искаш да рисуваш като Диана, като Батсеба или като Даная? Особено като Даная. Припомни си рисунките, които правеше по време на лекциите на Тизиус по митология? Даная, дъщеря на Акризиус Аргоски, хубава като светлината, пробужда страстта на Юпитер, който я обладава под формата на златен дъжд. Да, ето за какво мечтаеш ти, благочестивце!... И избираш бисери, и рисуваш портрети на богати амстердамски буржоа, и работиш като луд, и всичко това, за да можеш в края на краищата да си купиш една рядка жена. Защото именно до това се свежда всичко.“

Изправи се тъй рязко, че табуретката се обърна и се търкулна чак до стената. Стиснал пестници, почна да се разхожда из стаята, продължавайки да си говори сам:

„Да купиш! Да купиш!... Недей да си въобразяваш много. Дъщерята на един кмет, бил той жив или мъртъв, не е за теб. Тя ще се омъжи за някой важен благородник от своята фрисландска област. Колкото и да забогатееш, всичката вода на Амстел не би стигнала, за да измие петното на твоя произход. Погледни! Виж недодяланата си глава и големия си нос. Раменете ти, дори и обгърнати с наметка от синьо кадифе, са твърде широки, а ръцете ти са ръце на мелничар, независимо от това, дали носят или не дантелени маншети...“

Едва шумът, който се чу откъм стълбите, го възвърна към действителността. Няколко мига по късно Говерт и Фердинанд се появиха на прага, където спряха изумени пред изкъртената врата.

— Откъде идвате? — измърмори Рембранд.

— От улица Макова — отвърна Фердинанд. — Когато дойдохме в ателието тази сутрин, вратата беше затворена. Понеже знаем, че Якоб Бакер има ключ, отидохме до квартирата му, но там ни казаха, че не се е прибирал през нощта.

— Нима това е причина да се разхождате? Портретът на господин Ван Ос трябва да бъде завършен идущата седмица, а платното все още е в това състояние, в което ни бе дадено от рамкировача. Смятате ли, че мога сериозно да работя с чираци като вас? Искате ли да ви изхвърля по стълбите, както току-що направих с вашия приятел Якоб!

Въпреки всичко това продължи:

— Хайде, стига приказки! Фердинанд, подготви платното. А ти, Говерт, бързай при търговеца на бои. Ще купиш английско червено и сиена, но да знаеш, че ако не се върнеш след десет минути, можеш да си ходиш в Клев и да кажеш на баща си да ти търси друг майстор. Разбрано ли е? Говерт не отвърна нищо; той познаваше Рембранд. Все пак, преди да слезе надолу, се обърна закачливо и като посочи към повредената врата:

— Трябва ли също да се отбия и при дърводелеца? — осведоми се той.

— Дърводелеца? Защо?

— Какъв въпрос! За да поправи вратата!

Рембранд едва потисна усмивката си.

— Струва ми се, че ти се занимаваш малко повече, отколкото трябва, с неща, които не те засягат... Но, хайде, отивай! Инак вие двамата бихте могли да се простудите и би било жалко...

V

Една зимна утрин някой почука на вратата на ателието и Говерт отвори. На прага се появи мрачен мъж, облечен в черно; без да се представи, без да обясни каквото и да било, той пожела да види Рембранд ван Рейн.

Художникът работеше близо до прозореца и стативът не му даваше възможност да вижда входа. Обаче при звука на този глас той трепна и веднага стана.

— Ти ли си, Адриан?

Беше смутен. Няколкото крачки, които трябваше да направи, за да посрещне брат си, не му бяха достатъчни, за да се успокои.

— Както виждаш — отвърна гостът, — аз съм! Имам да ти говоря!

— Да не би да е за... мама?

— Не, мама е добре, доколкото може да бъде жена на нейната възраст. Друга работа ме води тук, Рембранд.

Художникът се загърна с една наметка.

— Да бяхме отишли другаде? — предложи той. — Ще можем да говорим по-спокойно.

— Няма нужда! Не искам да губя ценното ти време.

И като отмерваше думите си:

— Чисто и просто дойдох да взема Лизбет.

— Да вземеш Лизбет! Каква глупост!

Но Адриан, който бе придобил най-строгото си изражение, вече търсеше из джобовете си и накрая извади някаква хартия, която протегна към по-малкия си брат.

— Чети! — заповяда той. — Написано е ясно на най-чист холандски.

— От кого е това писмо?

— От господата от Лайденския съд! Това не е писмо, а съдебно решение.

— Тогава запази си го! Дори и да е подписано от принца, то не ме интересува. Ако предложим, че сестра ми иска да се върне в

Лайден, защо би било нужно да я принуждаваме? Тя свободна ли е или не?

— Не съм дошъл да ме учиш. Като отказваш да прочетеш това решение, ти сам признаваш вината си. Ще ти дам един добър съвет, Рембранд, не упорствуйвай. Тези господа от съда имат достатъчно силни средства, за да накарат една малолетна девойка да се върне в жилището на своите родители.

— Някога, Адриан, ние уреждахме семейните си въпроси без помощта на съда.

Поиска му се да даде знак на учениците си да излязат за малко.

— За една тъй сериозна работа — вече възразяваше брат му, — аз съм сигурен, че баща ни би действувал също като мен. Писах ти писмо, ти не ми отговори. Да не би да си си въобразявал, че ще се оставя да ме изиграеш?

— Нямах право да постъпваш така. Горката Лизбет не иска да живее с мрачни същества, каквито сте ти и жена ти.

Адриан отмина личната нападка и продължи:

— Забравяш, че като по-възрастен брат аз съм законният настойник на Лизбет. Е добре, аз намирам, че нейното място не е в домакинство, където няма господарка на къщата.

— Аз смятам, че мястото на нормално младо момиче като Лизбет не е в тази студена гробница, в каквата се е превърнала нашата къща. Тя ни най-малко не обича ада.

— Спести ми артистичните си речи, Рембранд! Ако всички холандци приличаха на теб, страната ни щеше да бъде загубена. Аз се считам за най-смирнен слуга на бога и защитавам репутацията на нашето семейство.

Рембранд вече едва се сдържаше.

— Един ден бъдещето ще реши въпроса за репутацията на нашето семейство! — викна той. — Но остави сестра ми на мира!

— Значи, отказваш да изпълниш решението?

— Не съм съгласен да ме безпокоят повече с глупости.

Като каза това, художникът отново взе палитрата и четките си и седна пред своя статив.

За миг Адриан остана неподвижен посред ателието, без да знае какво да стори. Да спори още с тази луда глава Рембранд? Какъв смисъл би имало! Тогавя вдигна падналия на земята документ, прибра

го, после бавно слезе по стълбите, убеден, че е действувал в името на морала.

На Голямата улица, където Рембранд се върна рано, атмосферата беше напрегната. Адриан бе идвал и бе отправил заплахи. Ако Лизбет не вземеше утрешния кораб, той имаше право да накара да арестуват брат ми.

— Е добре, нека ме арестуват! — викна художникът, като стовари юмрук върху масата.

Необходима беше намесата на Уйленбург, за да го вразуми.

— Драги мой, бих бил крайно недоволен от заминаването на Лизбет, но повярвай ми, твоето арестуване няма да оправи нищо. По-добре е най-напред тя да послуша; после ще видим дали няма някакъв начин за спасяването ѝ от Адриан.

С очи, зачервени от плач, Лизбет тогава извика:

— Освен това аз искам да видя мама, която е вече тъй стара! Дали ще живее още дълго? Би било лошо от моя страна да я наскърбявам.

Най-сетне Рембранд бе принуден да признае, че трябва да се подчинят на закона.

— Къде е отседнал Адриан? — осведоми се той.

— В „Императорска корона“. Но утре, в седем часа, ще бъде на кораба.

— Добре! Утре ще заведе Лизбет до кораба.

Жребият беше хвърлен. Този път Лизбет избухна в ридания, като хлипаше:

— Не, не, Адриан, ти никога няма да бъдеш щастлив! Лошо е това, което правиш. Бог ще те накаже...

— Да бъдеш щастлив — прошепна Рембранд. — Какво значи да бъдеш щастлив?

VI

През цялата зима на 1632 година Рембранд работи с настървение, като завърши цяла поредица от портрети и нарисува голям брой жанрови картини. Работите му вървяха отлично. Всъщност те съответствуваха на развитието на града. По това време Амстердам се радваше на непрестанни успехи, които го издигнаха до равнището на голям град с международно значение. Печалбите на компанията за Източна Индия и на компанията за Западна Индия бяха приказни; Ян Питерзон Коен бе завладял Якатра, за да направи от нея, под името Батавия, столица на холандските владения на изток; Пит Хайн бе пленил една испанска ескадра, натоварена със злато, със сребро и със скъпоценни камъни на стойност дванадесет милиона флорина, а също с кожи, мускус, амбра, коприна и индиго, — товар, оценяван на два милиона. Той бе докарал това неவிжданo богатство от залива Матанзас до Нидерландия; корабопритежателите наемаха нови галеони за плавания до Бразилия; в областта на Рио Гранде, преселници бяха организирали могъщи кантори...

Облагодетелствуваните от тези нови богатства бяха добре познати на Рембранд; той четеше мислите им по лицата на техните съпруги, чиято кожа — би могъл да се употреби този израз — бе покрита с маска от злато и от религия. Естествено, това ни най-малко не пречеше на майстора да създава от своите модели забележителни портрети. Той бе привлечен от равновесието и силата, излъчвани от богатите му клиенти. „Холандската жена — бе казал веднъж Фердинанд Бол — е слепена от глина и от сирене.“ Докато работеше, Рембранд често си спомняше за това непочтително определение.

Но от какво беше направена фрисландската жена? Интересуваше ли се той все още от този въпрос? Бе прогонил от душата си образа на хубавата Саския, но не и от сърцето си...

Дните бяха вече почнали да стават по-дълги и слънцето се изкачваше по-високо в небето, осветяваше ателието му със светлина, чиято посока все повече се приближаваше към отвесната. От колко време помещението не беше проветрявано? Отваряйки един прозорец,

Рембранд за миг проследи бягащите облаци. Тази сутрин решително не му се работеше. Да стоиш затворен и да рисуваш жилетки, палта, яки, маншети около вечно презрително гледащи лица — каква досада, докато въвн беше тъй хубаво! По улицата ехтеше весела песен на жена. Надвесвайки се, той можеше да види носачите, които се смееха и псуваха, докато работеха. Махна им с ръка за поздрав.

Кой беше казал пред него, че Амстердам прилича на оживен кошар... Ах, да, наистина това сравнение беше хрумнало на Саския ван Уйленбург. Саския, която...

— Стига! — извика той, като ядосано ритна едно столче. — Франкер е далеч, а тя е още по-далеч!

Почти без да усети, се намери на улицата, вървейки енергично към Дам, където виковете на рибопродавците понякога биваха заглушавани от тържествения звън на камбаните на Южната черква. Опита се да си пробие път през гъстата тълпа, но не успя и най-сетне се остави да бъде повлечен по улицата на Билките. И изведнъж навалищата оредя.

Зяпачите се бяха отдръпнали към къщите и из съседните улички, като отвориха път за едно погребално шествие. Осмина сериозни мъже носеха върху раменете си ковчег, покрит с тежък черен плат, който бе украсен с дълги ресни. Сваляйки шапка, Рембранд запита най-близкия човек дали знае кого погребват в една тъй хубава предпролетна сутрин?

— Но, господине — възкликна човекът, — това е Питер Ластман! Преди време той живееше на Голямата улица; но откак го повали болестта, се беше настанил у своя брат, който се грижеше отлично за него. О, за него може да се каже, че беше преуспял! Помислете си само! Остави три къщи... Жалко само, че не остави и някой хубав наследник!

Бъбривецът остана назад; Рембранд се беше присъединил към шествието. Минувачите изразяваха почитта си и продължаваха своя път. В края на краищата в големия град едно погребение не представлява особено рядко зрелище.

Смъртта на бившия му учител — осъзнаваше го добре — го развълнува повече, отколкото можеше да си представи. Какво оставаше наистина от този знаменит художник? Тялото му щеше да се превърне в прах и после също тъй напълно да изчезне, както отлиташе звънът на

камбаните, отнасян от вятъра. Отсега нататък за него щяха да свидетелствуват само картините му и между тях може би само едно-единствено платно, защото то беше изразило неговата душа, щеше да му осигури безсмъртие.

Погребалното шествие мина по един мост.

„Да — си каза Рембранд, — ти беше сръчен художник, умееше добре да подреждаш действащите лица в своите картини. При теб научих много, и то за кратко време. Но на твоите бои липсваше топлота, бяха мъртви бои и поради това ти никога не можа да достигнеш Лукас Лайденски, нито дори бедния Йорис ван Шутен.“

Преди да завие по улица Пясъчната кариера, шествието спря пред широко отворената врата на черквата. После всички отново тръгнаха и на Рембранд му се стори, че ковчегът твърде бързо бе спуснат в гроба, в който братът на учителя хвърли шепа прясно изкопана пръст.

Тази вечер художникът се върна късно на Голямата улица. Бе скитал целия ден из града, без цел, постоянно залутан в мислите си. Изморен и гладен се нахвърли на студеното ядене, което прислужницата набързо му приготви — тъй като се беше прибрал след времето за вечеря, и по-скоро изгълта отколкото изяде няколко грамадни филии хляб със сирене и масло.

— Бях започнал да се безпокоя — призна Уйленбург, като го гледаше със закачлив поглед. — Къде беше целия ден? Отидох до ателието ти.

— Охо! Ти си започнал да ме следиш? — се провикна Рембранд с пълна уста.

— Не! Само че някой искаше да те види.

— Голяма работа! Сигурно пак търговец, който смята, че на всяка цена трябва да има портрет?

— Не точно това. Става дума за пастор Силвиус и неговата племенница.

Рембранд престана да се храни. Беше побледнял.

— Саския... — измърмори той. — Саския е в Амстердам?

— Да, драги.

— Но за бога, защо не ми казахте по-рано?

— Защо се връщаш толкова късно в къщи?

— Вярно. И... ти говори ли със Саския?

— Съвсем малко. Тази чест се падна на твоите двама ученици.

— На моите двама...

Той не довърши. Фердинанд и Говерт спяха в мансардната стая. През две стъпала художникът изкачи стълбите и отвори вратата, без дори да почука.

— Фердинанд...

Той замлъкна. Двамата му ученици се бяха настанили край бутилка вино, от което пиеха с наслаждение. Малко смутени, те се надигнаха тромаво.

— Чудесно — каза най-сетне художникът. — Тук се пие вино, докато аз трябва да се задоволя с най-обикновена халба бира!

Като взе бутилката, напълни догоре първата чаша, която му попадна, и я пресуши на един дъх.

— Моите поздравления, момчета! Имате вкус, въпреки младостта си. Това мискетово вино ми напомня напитката, която господин Уйленбург пази с толкова любов в своята изба.

Но Фердинанд не беше от онези, които не умеят да се оправят.

— Господин Уйленбург не би ни предложил вино на нас, бедните чираци — каза той, като си придаде нещастно изражение. — Той предпочита да го пази за себе си и за майстор Рембранд.

— Добре е, че хубостници като вас не биват отглеждани с хубаво вино! Но кажете ми, някой ме е търсил днес следобед, и...

— Една хубава руса девойка — прекъсна го Фердинанд, като се усмихна закачливо. — Хубава руса девойка със сини очи...

— Накъсо — довърши Говерт, — госпожица Саския ван Уйленбург.

— И какво искаше тя?

— Не знаем нищичко. Тя търсеше вас.

— Дълго ли остана в ателието?

— Толкова, колкото ѝ бе необходимо да разгледа картините в него.

— Дали някоя от тях по-специално привлече вниманието ѝ?

— Да, майсторе. Вашият последен автопортрет. Тя си отиде, като ни замоли да ви предадем нейните поздравии.

Рембранд нервно поглади брадата си. Като взе отново бутилката с мискетово вино, той я вдигна срещу светлината и установи, че е

почти празна. Веднага слезе в мазето, където избра бутилка бургундско вино измежду прашните редици покрай стената.

— За твое здраве, Говерт, за твое здраве, Фердинанд! Хайде, изпейте нещо весело! Да се веселим!

Говерт откачи своята лютня от стената и започна да акомпанира. Фердинанд, чийто глас не беше лош, запя някаква модна песничка, с текст от поета Бредеро. Последва втора, после трета... Бутилката с бургундско бързо беше пресушена.

Рембранд стоеше с отворени очи, но не виждаше нищо около себе си. Обстановката в мансардата беше изчезнала, за да стори място на градината, изпълнена с ухание на жасмин и на ароматни растения.

Слепоочията го боляха. Саския, русокосата Саския, мислеше той, нима тя наистина е птичка, която никой мъж не би смогнал да задържи?

Фердинанд току-що бе изпял песен, в която се казваше нещо подобно. Но сега в стаята беше настъпила тишина. Фердинанд бе замлъкнал, а Говерт с ръката си заглуши последните трептения на струните.

— Благодаря, приятели — прошепна Рембранд с уморен глас.

С натежала глава и затварящи се клепки той се прибра в своята стая. Едва си легна и пред очите му се мярна златночервено видение; от градината близо до женския манастир внезапно избликна голям пламък. После той окончателно заспа.

До слуха му не достигнаха дванадесетте удара, отброени малко по-късно от камбаните на Южната черква.

VII

След известно време Хендрик Уйленбург си позволи да изрази безпокойство във връзка със здравето на майстора.

Художникът, държащ в ръцете си пълна чиния с попара от бял хляб, му отговори:

— Добре съм, благодаря. Виждаш, че се тъпча като ламя?

— Може би, но не работиш като ламя — отвърна търговецът полушеговито, полузагрижено. — Откакто нарисува автопортрета си със златната верижка, горе-долу нищо не си направил, нито с четката, нито с резеца. Нима Саския дотолкова те е замаяла?

Притеснен, Рембранд отстрани чинията си. Трябваше да признае, че наистина образът на девойката го преследва навсякъде.

— Добре, ти си влюбен и мога да разбера това. Саския е хубава. Но трябва да ти призная, съмнявам се, че ще можеш да се ожениш за нея.

— Какво искаш да кажеш? Едва си я виждал и претендираш...

Уйленбург с жест се опита да успокои буйния си приятел.

— Не се ядосвай! По-добре постарай се да ме изслушаш. Вярно е, че не познавам Саския, но познавам семейството, и то добре. Трябва да знаеш, че в по-голямата си част то се състои от най-ревностни калвинисти.

— Извинявай! Става въпрос за Саския, а не за нейното семейство.

— Не мисля, че е точно така. Когато се жениш за една младо момиче, ти приемаш и неговото семейство. Сигурен съм, че само ако се осмелиш да погледнеш към Саския, ще се вдигне цяла армия от чичовци и лели, от братовчеди и братовчедки, за да защитава детето. Разбира се, ти ще постъпиш както си знаеш; но имай предвид, че Саския е издънка на стара фамилия. И ако Вибранд де Геест можа да влезе в семейството то е не заради художника, а заради поета. Защото той е също и поет. Освен това семейството му е твърде почтено и нещо, което не е съвсем излишно, твърде богато.

— Богато! Но аз мога да печеля достатъчно пари, за да покрия Саския със злато от главата до краката, стига да поискам. Не съм ли в разцвета на силите си?

— Самсон също е бил силен и все пак не е трябвало да поглежда към Далила. Що се отнася до парите, с които можеш да разполагаш, не се сравнявай с Де Геест в това отношение. С твоя артистичен темперамент, ти винаги ще гледаш на парите като на нещо второстепенно.

Рембранд реши да бъде дипломатичен.

— Нека да е така! — примири се той. — Но по отношение на Саския уверявам те, че се лъжеш. Тя ни най-малко не е просмукана от аристократически предразсъдъци. Напротив, чувствава се изолирана сред своите, тя ми го каза.

— Ето че сега я съжаляваш! Драги мой, състраданието не е любов. Слушай! Аз съм с петнайсет години по-възрастен от тебе и имам известен опит, какъвто ти нямаш. Е добре, мога да те посъветвам само едно — да заминеш веднага. Пътувай, иди в чужбина, разведри се!

— Не обичам да пътувам. Не ме интересува опознаването на чужденци.

— Но... ти никога няма да можеш да се освободиш от своята любов, ако...

— Да се освободя? Защо? Най-добрият лек срещу любовта е пак любовта.

— Добре, добре! В такъв случай тази вечер можем да поизлезем.

Рембранд най-напред довърши храненето си. После, преди да стане:

— Не мисли, че съм монах или лицемер. Не отричам, че в тоя миг може би у мен говори природата. Но въпреки това намирам, че би било светотатство да купя ласките на някоя лека жена, мислейки за онази.

Уйленбург се разсмя.

— Ама че чудак! Знаеш ли, че съм чувал за един художник, който се освобождавал от плътските си желания, като рисувал разюздани картини? Би могъл да опиташ...

— Тоя художник е бил варварин! — отвърна Рембранд, който вече бе взел палтото си.

В ателието той не обърна никакво внимание на своите ученици. Можеха да работят каквото си искат. Върху статива му го очакваше недовършеният портрет на една жена. Приблужи го с отвращение. Какво значение имаше дали Маргарита Бургграф, родена Билдерхек, щеше да умре, без да остави спомен за чертите си. Никакво. И все пак не би могло да се каже, че е грозна. Със своите обещаващи очи и с устните си, създадени за целувки, тя дори е могла да бъде привлекателна. Не, нейният съпруг, този любезен господин Бургграф не се е отегчавал с нея навремето... Рембранд бавно размеси малко карминова боя върху палитрата и много внимателно се зае да рисува устните.

— „Хайде — промърмори той — да оставим да съхне тази млада уста върху лицето на една малко попрезряла русокоса жена.“

Шум от стъпки по стълбите го накара да вдигне глава. Някой почука и на вратата се показа нещастник с дървен крак, който учтиво запита дали господарят няма нужда от ловец на плъхове. На плъхове? Сигурно имаше. Унищожители на свещи, на платно и на хляб. Когато човечецът разпръсна на много места из ателието някаква жълта отрова, която миришеше лошо, той се изправи.

— Както е вярно, че се наричам Рейнке Валког — заяви той, — също така е вярно, че утре няма да остане нито един жив плъх. Всъщност, аз ще се върна да видя.

Смеейки се, защото знаеше, че това винаги предизвикваше известен ефект, той полуотвори чантата, окачена на колана му. Тя беше пълна с мъртви гризачи. Обаче Рембранд надви отвращението си и спря за дълго погледа си върху него. Хрумна му да направи гравюра, изобразяваща човека с плъховете.

— Рейнке — предложи той внезапно, — ако ми позираш с твоите животни, ще ти дам един флорин.

Това беше добре дошло за нещастника. Той прие, без да се колебае.

— Не мърдай!

Рембранд бе вече започнал работа. В димящия метал изрязваше портрета на търговеца на отрова с неговите малки чудовища с дълги мустаци и изострени муцуни.

— Ето! — провикна се той, когато завърши. — Вземи своя флорин, кралю на плъховете! Но внимавай да не се напиеш. Би могъл да паднеш във водата и плъховете ти ще те изядат суров.

Шегуваше се по този начин, за да се разсее. В дъното на душата си се чувствуваше тъжен и изморен. Защото бе работил без радост — в тоя миг напълно съзнаваше това. Уйленбург бе имал право. Една промяна на климата би му се отразила добре.

Като се върна при платното, внимателно се вгледа в устните, които бяха придобили релефност над месестата брадичка.

„О, Маргарита — изсмя се той, — тази уста ти отива доста добре. На колко си години? На тридесет и пет, на четиридесет? А как изглеждаше, когато беше на осемнайсет години?“

Заболя го главата. Дявол да го вземе, защо Уйленбург се беше намесил със своите съвети? Вдовец от години насам, какво знаеше той за любовта? И особено за раждащата се и чиста любов! Каква представа можеше да има за младата и очарователна жена, надарена от създателя само за щастието на мъжа?

Внезапно ръката полетя върху медната плоча и тънкият резец изрази веднага цялата сила на страстта му. Скоро се появи очертанята на жена с привлекателно тяло, легнала върху легло. Но тя имаше само тяло, съвсем бяло, докато лицето оставаше в сянка. И това тяло гореше от желание. То изразяваше мъката и очакването, от които страдеше Рембранд, Рембранд, който гравираше с ожесточение, каквото би могла да има човката на изгладняла птица, чукаща на някой прозорец. Зовът беше съвсем пряк, като вика на някой елен, отправен към неговата самка.

Същата вечер, облечен с най-хубавата си дреха, с бяла яка, извадена над нея, Рембранд отиде на гости у пастор Силвиус. Той направи това, без да мисли, сякаш бе станал играчка на неукротими сили.

В отговор на неговото почукване, прислужницата отвори почти веднага.

— Господин пастора? Той работи в своя кабинет... Господжата? О, господжата е изморена и си почива в своята стая. Но може би госпожица Саския...

В коридора, срещу светлината се очерта фин профил.

— Каква изненада! Господин Ван Рейн!

— Госпожица Саския!

Въведен в една от стаите с изглед към улицата, Рембранд се настани в голямо кожено кресло. Племенницата на пастора седна срещу него, от другата страна на масичка, върху която имаше медна мастилница.

— Много отдавна не сте идвали — укори го тя с нежен глас.

Той не знаеше какво да каже. Тъй като продължаваше да мълчи, тя най-сетне взе гъшето перо, с което започна да си играе. Никакви пръстени не украсяваха нейните пръсти, но имаше ли нужда от украшения при наличността на тези ръце, тъй бели и закръглени? Тъмносиният ѝ корсаж с широко деколте, поръбен с бяла кожа, бе прилепнал към гърдите ѝ и това също струваше повече от най-хубавите скъпоценности на света.

Внезапно тя заговори за сестра си във Франекер. Бедната, била толкова болна! Нямало съмнение, че ще трябва скоро да се върне при нея, ако не за друго, то поне да се грижи за децата. Къщата била голяма, а пък нали мъжете си имат други грижи...

Тя говореше и като изразяваше мислите си пред Рембранд, същевременно си възвръщаше увереността. Сега очите ѝ гледаха право в лицето на художника. Не се нуждаеше вече от перото. Една немирна къдрица падаше на челото ѝ и тя упорствуваше да я отмята назад с кокетно движение. Понякога пръстите ѝ докосваха една от бузите с привичен жест.

През това време Рембранд мислеше: „Какви очи, господи, какви очи има тя! Те изразяват нежно и чисто сърце. Никога не бих могъл да обичам други очи, освен тези!“

Пред сиянието на този поглед той чувствуваше, че се успокоява на свой ред и скоро се овладя достатъчно, за да участва в разговора и дълго да говори, без да се запъва. Разказваше за баща си, за майка си и най-вече за Лизбет.

— Сестра ви е много красива — каза Саския. — Нали видях портрета ѝ във вашето ателие. Вие си приличате...

— Да — подхвана внезапно натъженият художник. — Колко съжалявам, че не можа да остане в Амстердам. Знаем, че не е щастлива в Лайден, където брат ми сметна за необходимо да я извиква под претекст, че се е грижила за домакинство без господарка. Трябва да се има предвид, че семейството Ван Рейн има много строги нрави.

Саския за миг погледна към прозореца, където слънцето, преди да се скрие, пръскаше червенина.

— О, семейството! — прошепна тя с жест на умора. — То може да предизвика толкова излишни страдания. Защо на човек тъй често му дотежава да изпълнява волята на братя и сестри?

Рембранд силно стисна облегалките на креслото, в което беше седнал. Ноктите му се впиха в кожата.

— Всеки — продължи тя, без да си дава сметка за смута, който предизвикваха думите ѝ у нейния събеседник, — е отговорен за собствения си живот, въпреки че понякога е трудно да се опълчи човек срещу една стара традиция.

— Всъщност — забеляза тогава Рембранд — нещата са по-трудни, когато човек е самотен. Но щом край вас има някой, който ви разбира и ви закриля, Саския, въпросът се изменя.

— Да, вие навярно имате право. Тогава животът би бил друг. Но вие, майстор Рембранд, сигурно вие намирате здрава опора във вашето изкуство.

— То вече не ми е достатъчно. Не че се съмнявам в себе си, но бих искал творчеството ми да бъде по-велико, по-дълбоко, с една дума по-човешко. Нуждая се от свое собствено огнище. Разбира се, не се оплаквам от Уйленбург, но все пак оставам негов гост, а един гост никога не би могъл да бъде докрай верен на себе си. Не вярвате ли, Саския?

За втори път той назова името на младото момиче съвсем естествено, в хода на разговора, но нито той, нито тя не бяха забелязали това.

— И аз също съм само гостенка — каза Саския, — вечна гостенка, която минава покрай истинските радости на живота.

Този път юмруците на Рембранд се свиха видимо върху масата.

— Саския.

Но следващите думи не идваха.

— Саския... — повтори той.

Той грабна малките бели ръце, тези малки ръце, които никога вече не искаше да изпуска.

Вечерта настъпваше. Неусетно белите кожени украшения на Саския и бялата яка на Рембранд се бяха приближили. Облегнати един на друг, допрели страните си, те мълчаха.

Най-сетне с едно нежно движение, девойката се отдръпна.

— Ще запаля свещите — прошепна тя. — Чичо Йоханес ще слезе, а той не е свикнал да влиза в тъмна стая.

И тъй като ръката на Рембранд все още търсеше нейната:

— В нашия дом ще има много светлина.

— Да, много светлина — повтори художникът. — Но ти ще бъдеш най-яркият светлик.

— Скоро ли ще бъде това, Рембранд?

— Когато пожелаеш, любима. Аз съм готов.

VIII

Корабчето, което ежеседмично свързваше Амстердам с Харлинген, пореше сивите води Зуидерзее. То се наричаше „Олденхове“ и откакто браздеше малкото вътрешно море, бе опознало добре пътя си. Вятърът, слаб при тръгването от Харлинген, се бе засилил и платната жадно се издуваха, докато малки вълни се разбиваха в корпуса.

Младоженците Рембранд и Саския се връщаха от своето пътуване до Фрисландия, където се бе състояла сватбата. Облегнати на перилата, един до друг, те радостно наблюдаваха играта на вълните под яркото юнско слънце. От седмица насам художникът бе очаквал този момент. Сам с жена си, на няколко левги от тяхната къща и от работата. Най-сетне!

— Щастлив съм — прошепна той, обгръщайки с покровителствен жест раменете на Саския. — Всичко друго вече принадлежи на миналото. Понякога се питах дали ще излезем живи от твоето семейство. Господи, каква тържественост! Щях да се страхувам по-малко в пещера с лъвове.

Младата жена се усмихна.

— Уйленбурговци са такива, любими. Те никога не забравят декора. Но нека да не мислим вече за това! Колкото до парите, зет ми Ван Лоо ще се справи. Само че трябва да се предвиди известно време преди окончателното уреждане.

— Саския, не ми говори за пари! Каква нужда имаме от тези фрисландски пари? Ще покажа на Уйленбурговци, че ние можем да живеем много добре само от плода на работата ми.

— Но, Рембранд, Герит ван Лоо беше много любезен към теб. Ти се разбираше добре и с Франц Коопал. Това означава, че двама Уйленбурговци са спечелили одобрението ти.

— Ван Лоо наистина е мъж на място! Но Франц е зееландец и това обяснява факта, че е тъй далеч от фрисландската строгост, както и аз.

На хоризонта камбанариите на Харлинген се стопяваха в синкавата лятна мъгла. Рембранд не можа да сдържи една въздишка на облекчение. Без съмнение, не би могло да се каже, че са били нелюбезни към него. Уйленбурговци бяха твърде аристократични, за да допуснат подобно нещо, но всеки със своето държане бе побързал да покаже, че между тях има разлика, и не един поглед бе изразил скрита антипатия. Дори Хенриета, жената на Вибранд, тъй добра по характер, бе показала с изкуствения си тон, че издига преграда между своя съпруг „орела на Фрисландия“ и някакъв си портретист. Наистина, Вибранд се беше държал много добре, но все пак малко покровителствено; Рембранд му бе подарил един от портретите на Саския, нарисуван през годината, когато бяха сгодени. Коопал, комисар във Флесинг, и жена му Тиция, да! Те се бяха показали безупречни. Но останалите...

Рембранд облиза устните си, солени от водния прах.

„Колко са горделиви, мислеше си той, горделиви въпреки добросъвестното си състрадание! Улрикус адвокатът и жена му Мааике, Идсерт офицерът, професорът Марковиус в траур за своята съпруга Ани, всички изразиха пренебрежение и презрение към мен.“

Да, лош спомен му оставаше от сватбата. Всичките тези жени, педантични и богато украсени със злато, всичките тези мъже, облечени в черно и бяло! Какъв маскарад! Докато пасторът четеше брачната формула, човек би казал, че думите минаваха над бъдещите съпрузи като безмилостни вълни над двама нещастници, които се давят. И тези вълни нямаха край.

Най-сетне Саския и Рембранд можаха да излязат от черквата вървейки с отмерени крачки по голям червен килим и се качиха в скъпа кола, която най-напред трябваше да ги откара у Ван Лоо. Цялата обиколка бе траяла четири дни: два за семейство Ван Лоо, един за семейство Де Геест в Люварден и един за Марковиус, чийто мълчалив дом приличаше на гробница. Професорът, който се опитваше да забрави смъртта на жена си, като подхващаше изтънчени теологични спорове, не бе намерил достоен събеседник в лицето на Рембранд.

Отвратен от Фрисландия, художникът бе дал най-богатия бакшиш в живота си на кочияша, който ги бе откарал до пристанището на Херлинген. „Поне той ще запази добър спомен за мен!“

— Да не настинеш, мила?

Корсажът на Саския се повдигаше с равномерния ритъм на вълните. Човек, би казал, че младата жена отдаваше тялото си на природното движение.

— Съвсем не — протестира тя. — Много обичам да чувствавам вятъра. Струва ми се, че той ни пречиства.

Към обед тя извади от малък куфар цяла купчина сладкиши. Морският въздух им беше отворил апетит и те си хапнаха добре.

Към три часа достигнаха остров Маркен. Саския посочи на Рембранд красиво стъкмени корабчета, които се движеха, разпънали всичките си платна, докато великолепни галеони се отдалечаваха величествено към открито море.

След като минаха Пампус, камбанариите на Амстердам се показаха над вълните. Сърцето на Рембранд заби по-силно. Наближаваха. Вече можеха да различат Старата църква, кулата Монтелбан; улицата на Сдружението на стрелците беше някъде в тази посока.

— Виж, Саския — почти извика художникът, — някъде там се намира нашата къща.

„Олденхове“ започна да се люлее по-малко; вече се плъзгаше между дигите на Ватерланд. В Дюргердам и Шелингву беше ден за пране. Ярочервени ризи и кафяви панталони се развяваха на вятъра. Детски пеленки също се люлееха между дрехите на възрастните. Весело настроен, Рембранд побърза да ги покаже на жена си, която се изчерви. Но капитанът на корабчето, който се бе загледал в тях, се провикна:

— Хей, млади човече, пристигаме! Скоро ще имате време да се прегръщате колкото си искате.

Саския се засмя на тази добродушна закачка.

Малко след това част от платната бяха свалени и корабчето се плъзна между рибарските лодки, които отиваха за змиорки в Зуидерзее. Кеят на Тексел, където „Олденхове“ акостираше, се намираше съвсем наблизо.

Рембранд слезе пръв от всички пътници. Щом стъпи на земята, вдъхна дълбоко. По-късно със същото щастливо усещане отключи вратата на своя дом. Саския влезе първа, за да се спази обичаят, а той ѝ помогна да си свали наметката. Холът беше мебелиран с прост дъбов шкаф и няколко стола.

— Колко ще бъдем щастливи тук, любима! — прошепна Рембранд, като нежно целуна Саския.

Тя притисна къдрокосата глава на художника до гърдите си и пламенно отговори:

— Ще направя всичко, за да бъда добра съпруга на художник.

IX

От този ден животът заприлича на щастлив сън. Рембранд се чувствуваше тъй добре в къщата на улицата на Сдружението на стрелците, че понякога оставаше цяла седмица там, без да излиза. Времето му беше поделено между Саския и работата и просто не можеше да разбере как е могъл да живее тъй дълго без присъствието на любима жена способна да отгатне и най-малкото му желание.

И други неща се бяха променили. Фердинанд и Говерт сега бяха настанени у майстора. Саския се грижеше за тях, но показваше известно предпочитание към кроткия Говерт. Усмивайки се на немския акцент, от който младежът не успяваше да се освободи, тя често дискретно му даваше малко джобни пари, защото финансовото му положение не беше никак блестящо, докато с Фердинанд работите стояха другояче. Син на известен лекар от Дорд, той получаваше всеки месец доста кръгла сума. Вечер всички се събираха във всекидневната стая; Говерт свиреше на лютня, а Фердинанд пееше модни песнички. Понякога Саския му пригласяше.

Тези мигове бяха особено обичани от Рембранд. Потънал в голямо кожено кресло, той не се насищаше да гледа жена си. Нейното розово лице с руси коси беше изцяло осветено. „Какъв великолепен семеен живот — мислеше си той — и колко малко е нужно, за да достигне човек до върха на блаженството!“ Така донякъде забравяше, че се трупаха все нови и нови поръчки; че пастори, кметове, търговци, доктори, девойки и матрони обсаждаха неуморно ателието му, за да притежават портрет, рисуван от Рембранд; че печелеше много пари със замайваща лекота.

Разбира се, платната, на които се появяваше Саския, ставаха все по-многобройни. Човек можеше да я види почти навсякъде, накитена с бисерни огърлици, със скъпоценни камъни, със златни верижки и тежки сребърни гривни. Когато му се налагаше да излиза, връщаше се със скъпи подаръци за съпругата си. Вече беше желан клиент на бижутерите по Волска улица, а лицето му беше също тъй познато и на търговците-евреи от квартала на Бухалите.

Една-единствена сянка помрачаваше малко това безоблачно щастие: държането на семейство Уйленбург. Писмата, идващи от Фрисландия, които се отнасяха за частта от наследството на младата жена, бяха без изключение написани в сух търговски тон. С чисто служебен език те обясняваха, че капиталът на Саския не би могъл да бъде прехвърлен веднага и че засега ще трябва да се задоволяват с получаването на рента. Господин Ван Рейн трябвало да разбере, че това решение е взето единодушно от семейството в негов интерес.

Без съмнение, Уйленбург не се беше излъгал в деня, когато бе говорил на Рембранд за семейството на Саския: тези строги калвинисти бяха готови на всичко, за да попречат на съпруга — натрапника — да се възползува от богатството на своята жена. В по-голямата си част то се състоеше от недвижими имуществва — земя, чифлици и къщи. Но нито Рембранд, нито Саския имаха някакъв опит в това отношение. В отговор на една молба за обяснение, младата жена бе получила от Герит ван Лоо писмо с хвалебствен тон: парите били отлично пласирани, не трябвало да се безпокоят, капиталът щял да даде печалба, когато му дойдело времето.

Рембранд престана да се грижи за този въпрос.

Но през пролетта пристигна ново писмо от Фрисландия. Художникът не беше писал преди това.

— Аз бях писала — призна Саския. — Не исках да ти досаждам, но държах да получа уточнявания.

— Ти, ти, ти!... — провикна се комично художникът. — Та нима имаме нужда от твоите пари? Аз сам печеля толкова, колкото цялото ти семейство събрано заедно!

Тя го възпря с движение на ръката.

— Не, няма да те слушам. Отивам веднага в Ротердам за една серия от скици и корабът тръгва в десет часа. Хайде, целуни ме!

Но както се бе навел над Саския, тя привлече едрата му къдрокоса глава до лицето си и му прошепна нещо на ухото.

— Ето защо, господин съпруге — довърши тя, като отново се изправи, — след няколко месеца ще ни трябват много пари.

— Саския! Моя малка Саския!... Истина ли е?...

Вземайки я внимателно върху коленете си, той бавно погали страната ѝ.

— Да, Рембранд, истина е. Щастлив ли си?

— Какъв въпрос! Щастието сякаш прелива в мен.

Той я целуна по челото, на мястото, където се спускаше малката немирна къдрица, и добави веднага:

— За това ли се отнасяше твоето писмо?

— Нима предвидливите родители не трябва да мислят за бъдещето на своето дете?

— Саския, ние няма да похарчим нито една монета от Фрисландия за нашето дете. Смятам това за въпрос на чест. И ти би трябвало да правиш същото. Виж ръцете ми! Ако пожелае, те могат да произвеждат злато. Злато за теб и за нашето бебе. Не говори вече за Фрисландия, ами кажи кога ще бъде събитието.

— Нормално би трябвало да е към свети Никола.

— Чак тогава ли? — учуди се Рембранд. — Та аз имам време да извърша много нещо! Само че колко е досадно, гдето трябва точно днес да отида в Ротердам... Е, добре, толкова по-зле! Онези господа ще почакаат. О, Саския, дали ще бъде момче? То трябва да има твоето изящно лице.

— Ако не е?... — се пошегува младата жена, която художникът бе настанил в едно кресло.

А той се удари по челото:

— Ще трябва да съобщя на мама! Тя ме обича толкова много и ще бъде щастлива от тази новина.

— Защо — прошепна тогава Саския с тон на упрек, — досега не си ме запознал с майка си?

— Защото тя е стара и не бих могъл да я помоля да дойде в Амстердам.

— В такъв случай заведи ме в Лайден! Там ще те чакам, докато ти довършиш пътуването си до Ротердам.

— Саския! Сериозно ли мислиш това? В твоето състояние!

Тя се засмя.

— Да не мислиш, че ще прекарам всичките тези месеци седнала в кресло с топла тухличка на краката? Моля те, бъди по-разумен!

— Аз... аз не зная какво да правя! — заекна художникът, като почесваше брадата си. — Разбира се, че с удоволствие ще те заведа в Лайден. Майка ми ще може да се грижи за теб. Лизбет също, но...

Рембранд загледа жена си, която, облечена с домашна рокля от червено кадифе, изглеждаше като принцеса.

— Но какво?

— О, нищо! Знаеш ли, Саския, къщата ни е твърде малка. А освен това там е моят брат Адриан.

— Не говори глупости, Рембранд. Сигурна съм, че къщата ти ще ми хареса и че ще обикна майка ти. Вие сигурно много си приличате.

— Ако Адриан се държи неприятно — каза той тогава, като целуваше жена си по двете бузи в знак на съгласие, — не му обръщай внимание. Така е най-добре.

— Брат ти Адриан не би могъл да се държи неприятно със съпругата на майстор Рембранд.

Усмивка на превъзходство се бе появила върху нейните чувствени устни.

Рембранд мислеше да наеме кола, но Саския предпочете да се качат на корабчето, теглено от коне. По-голямата част от пътуването прекараха седнали върху бирена бъчва, прегърнати, наблюдавайки бавното придвижване на летния пейзаж встрани от тях.

В Хаарлем имаше дълъг престой. Но нито той, нито тя имаха желание да слязат на сушата, въпреки че Франц Халс живееше в този град. Рембранд много ценеше неговите картини, но тъй като не се познаваха, намираше, че не е уместно да се натрапва на един колега.

Когато корабчето хвърли котва в малкото пристанище на Лайден, Рембранд не се реши веднага да тръгнат към улица Водопойна. Държейки Саския под ръка, той се отправи към пазара на Змиорките и по една тясна уличка достигна до Голямата улица. Както винаги, тя беше многолюдна.

— Скоро ли ще стигнем? — запита Саския, която започваше по-тежко да се отпуска на ръката му.

— Да, мила. Извинявай, може би не трябваше да те принуждавам да ходиш тъй дълго.

— Защо? Напротив, радвам се, че мога да видя Лайден.

Успокоен, Рембранд тогава я поведе към уличката на черквата Свети Петър. Показа ѝ великолепния паметник и после:

— Сега ще стигнем до Рапенбург. Там се намира академията, където съм следвал.

— Какво? Ти си искал да станеш учен? — провикна се Саския, усмихвайки се отново. — Разкажи ми това!

Той заговори за годината, прекарана в университета, за скуката си, за малкия си другар със снежната топка, който се бе превърнал в трупа от „Урокът по анатомия“. И накрай:

— Ако бях станал почитан професор, щеше ли все пак да се ожениш за мен?

— Този, когото обичам, е моят майстор Рембранд! — прошепна младата жена, която наистина вече беше на края на силите си.

Когато мама Нели се показа на вратата, старото ѝ сърце заби по-силно.

— Рембранд, мое дете! — каза тя, протягайки ръце. — Сигурна бях, че бог ще изпълни молбата ми. Господи, колко отдавна не съм те виждала! А ето, значи, и твоята жена Саския? Нейното име беше Саския, нали? О, миличка, колко изморен вид имате! Да, разбирам много добре! Аз имах девет деца!... Но настанете се в това кресло, то има удобно облегалo. Ти, Рембранд, донеси дърва. Ще приготвя топло мляко с анасон; като се прибави и малко масло, това е най-доброто средство да се съвземе човек. Ще видите, Саския! Лизбет скоро ще се прибере и ще си хапнем всички заедно.

Оживена, щастлива, суетейки се насам-натам, мама Нели нареждаше както някога на своя син.

— Иди за вода!... Раздухвай огъня!... Отрежи едно хубаво парче пушена шунка!... А, Саския, предупреждавам ви, трябва да пазите шунката! Когато беше малък, Той винаги си хапваше от нея между яденето. Едно малко парченце сега, друго малко парченце после, но ние откривахме това. Мъжът ми, горкият, напразно се опитваше да го отучи от тая лоша привичка.

Саския слушаше изненадана и възхитена. Каква изумителна личност била тази стара майка! Съжаляваше, че Рембранд не я бе завел по-рано в Лайден, че не бе ѝ показал по-рано очарователната малка къщичка.

— Мамо — внезапно извика тя под властта на вълнението, — мамо!

И прегърна мама Нели.

— Дете мое! — отвърна дребната старица с дълбока нежност в гласа си.

Беше вече тъмно, когато Рембранд се прибра в стаята. Лизбет току-що се бе върнала.

— Добър вечер, Рембранд! Как се чувствуваш?

Тя изглеждаше изморена. Дори и нещо повече от изморена. Художникът я загледа с мъчителна изненада. Нямаше я някогашната весела девойка! Сега беше отслабнала, бледото ѝ лице беше изпито, зачервените ѝ очи горяха, като че от скрита треска. След като хапна без апетит, тя обясни, че е прекарала следобеда у „колежани“ от Рейнсбург, сред които намирала известно успокоение.

— Не е ли това най-главното в нашия живот на бедни грешници?
— каза тя с отпаднал глас.

После се прибра да си легне рано, преди всички останали.

— Да — въздъхна мама Нели, — така е, откак се върна от Амстердам. Но да не говорим за това. Каква полза? И без това тъй малко време ще бъдем заедно.

Х

След като прекара няколко дни в семейната къща, тъй благочестива и изпълнена с покой, Саския осъзна, че вече по-добре разбира своя съпруг. Рембранд бе заминал за Ротердам и Нели бе започнала да разказва всевъзможни случки, свързани с детството на най-малкия си син. В замяна на това младата жена обясняваше колко много е ценен талантят на художника в Амстердам.

— Той винаги ще търси нещо — каза тогава мама Нели, разкривайки до каква степен познава истинския характер на Рембранд. — Това е момче, винаги привличано от някаква мечта, мечта, която сам той мъчно би могъл да опише. Той живее въвн от действителността, или по-скоро вижда света с по-други очи, не като останалите смъртни. Саския, вие никога не бива да забравяте това. Той често се държи като дете и ако не внимавате, последиците биха могли да бъдат много лоши.

После добави:

— Ще ви бъде трудно да му бъдете добра съпруга, Саския, както на мен ми беше трудно да му бъда добра майка.

— Ще направя всичко, което зависи от мен — обеща младата жена.

Подир това мама Нели започна да разказва за другия си син, за този Адриан с тъй мъчен характер, винаги мрачен.

— Няма ли да му отидем на гости, мамо?

Нели я погледна с признателност.

— Ще идем — отвърна тя. — Трябва да ви предупредя, да не се ужасявате от неговите маниери. Той е много затворен и не се отпуска дори и пред жена си. Винаги незадоволен, но праволинеен и работлив.

— А Лизбет — запитва Саския, — мислите ли че тя е щастлива?

— Не, не е щастлива. Сърцето ѝ е дълбоко наранено. Но какво да се прави, има случаи, при които дори и майката не може да помогне. Трябва да се осланяме на бога.

След това дойде ред на историята за Ян Ливенс...

— Тя държи за него със странна любов, която човек не може да осъди. Сигурна е, че го обича и нито за миг не престава да мисли за

него. Адриан не иска да разбере, че в Амстердам Лизбет се е чувствувала по-малко самотна, а също и по-малко отдалечена от своя Ян. Затова той отиде да я вземе. Сега?... Сега, тя вече не иска да напуска Лайден. Намери някаква утеха тук.

— При „колежаните“?

— Да. Тя се моли много. Нямам право да ѝ попреча.

Цялата младост на Саския внезапно се разбунтува.

— Но тя е още съвсем дете! Нима това ще бъде цялото ѝ бъдеще?

— Не зная. Хората със своята гордост понякога си въобразяват, че знаят какво им приляга най-много. Междувременно бог ги взема за ръка и ги повежда...

От срещата си с Адриан Саския запази объркан спомен. Груб и мълчалив мъж се бе появил на вратата на мелницата. Воденичните камъни скърцаха, крилето се въртяха, дъхът на малца се носеше навред и проникваше дори и в дрехите. По външния си вид Адриан приличаше малко на Рембранд, но без своеобразното излъчване и най-вече без жизнеността на своя брат. Младата жена се заинтересува за работата му, за съпругата му, с която би желала да се запознае. Но мелничарят бе свил рамене, отвърщайки, че са зле настанени, като обикновени работници, и нямат възможност да посрещат гости. В това разсъждение Саския бе открила нещо от Рембранд. Не се ли бе държал и той така във Фрисландия, подчертавайки повече отколкото трябваше селската си същност?

Тя се сбогува, като каза:

— Радвам се, че се запознах с вас, Адриан.

Но той:

— Аз не забравям, че всеки трябва да си стои на мястото. Гарванът не става орел, а за себе си знам, че съм само гарван. Нека Рембранд да внимава! С него може да стане същото, което се е случило на Йеробоам, който обожавал бика. Нека не излиза извън това, което му съответствува, както не излизам аз. Довиждане, госпожо.

Рембранд донесе от Ротердам папка, пълна със скици. Беше в добро настроение.

— Виж, мамо! — провикна се той още преди да седне. — Това са портрети на най-добрите търговци от града и на техните уважавани съпруги.

— Как ти се струва града? — осведоми се Саския.

— Грозен, мила, но не мога да се оплача, че съм бил зле посрещнат.

После се настаниха край трапезата.

— А, чакайте, щях да забравя! — каза той, като грабна първата филия хляб. — Никога няма да се сетите кого срещнах съвсем случайно на ъгъла на една улица: Ян Ливенс! Голям човек! Но все пак, не е успял да се наложи в Англия, където Ван Дайк обира цялата слава. Оженил се е, живее в Анверс и има малък син. Работите му вървят добре. Да, само че това не ме кара да се чувствавам по-млад.

Като каза това, той отпи голяма глътка бира, без да забележи смущението, в което Лизбет бе изпаднала при неговите думи. Тя побледня, изправи се и безшумно се отдалечи в съседната стая.

— Саския — прошепна мама Нели, — запалете, моля ви, една свещ. Вече е тъмно.

„Господи — помисли тя, докато изпълняваше молбата на старицата, — защо не можех да осветя и отчаяната душа на Лизбет! Сега никакво чудо не би могло да се очаква!“

XI

Тази година зимата настъпи по-бързо, отколкото се очакваше, и вече дебел снежен килим покриваше както улиците на Амстердам, така и кейовете покрай каналите. За миг Саския опря челото си на един от прозорците, гледащи към градината. В края ѝ течеше Амстел, или по-точно един от ръкавите на Амстел, наричан от местните жители Вътрешен Амстел. Белите брегове се открояваха странно върху фона на калната вода, по която продължаваха да плават шлепове по посока на Кръглата кула. Това беше гледка, която се харесваше на младата жена още от първия ден. Тя я караше да си шепне в самотата на стаята: „Боже, колко приятна е тази къща! Никога не бих искала друга!“

Силен огън отопляваше салона, в който тя бе заела любимото си място — на нисък стол. Откъсвайки се от съзерцанието, Саския се настани пред другия прозорец, откъдето се виждаше различна гледка: оживената улица, по която минаваха топло облечени и обути хора. Тя познаваше по-голямата част от тях — близки съседи и търговци от околните улици.

Виж, ето прислужницата на Боерел, със своята муселинена шапчица, разперена около главата ѝ...

„Хей, внимавай, момиче!“ — без малко щеше да се провикне Саския. Хлапаци, въоръжени със снежни топки, я бяха избрали за прицел!... Бум, готово!... Право в главата...

Тя не бе чула приближаващите се стъпки. Внезапно се почувствува сяпа затворница. Една ръка ѝ затулваше очите, а друга я бе обхванала здраво.

— Мога ли да знам защо госпожа Саския се смее?

Но тя нямаше нужда да чуе гласа на Рембранд, за да разбере, че това е той. Миризмата на блажни бои, която разнасяше навсякъде, го издаваше веднага.

— Смея се, защото съм щастлива — призна тя, като облегна главата си върху грубия плат на работната му дреха. — Защото знам, че ти си тук, в нашата къща.

Рембранд нежно целуна жена си по врата. Откак бе забременяла, беше станала още по-привлекателна.

— Има ли нещо, с което бих могъл да направя жена си още по-щастлива?

— Може би! Да те виждам малко по-често през деня. Толкова ли си зает?

— О, поръчките не ми дават възможност да си отдъхна. Току-що довърших портретите на Мартен Даиж и на жена му Махтелд и ето че тази сутрин пристигна нов клиент: Ян Елисон, млад търговец, който иска да има портрет на своите родители.

— Спешно ли е това, Рембранд?

— Да. Бащата на Елисон е пастор в Норуич, в Англия. Идущата седмица той ще прекара няколко дни в Амстердам заедно с жена си. Ако откажа да изпълня поръчката, тя ще бъде дадена на Ван дер Хелст, което не бих желал да стане.

— Защо? Нали всички трябва да живеят?

Художникът се усмихна.

— Знам, че ме намираш твърде алчен. Но аз само защитавам мястото си. Ако Ван дер Хелст се нуждае от пари, ще му предложи на драго сърце кесията си. Но едно платно и един клиент, не! Това е съвсем друго нещо.

Бременността на Саския завърши в първите дни на декември. Поради силния студ, който бе сковал града, ставаше почти невъзможно задоволителното отопляване на стаите. Акуширането бе поверено на един млад лекар евреин, Ефраим Буено, горещо препоръчан на Рембранд от Хендрик Уйленбург.

Раждането беше твърде трудно.

Рембранд се бе оттеглил в своето ателие, защото му се струваше, че ще пречи на всички. За първи път се почувствува самотен и чужд в собствената си къща. Всичко му се виждаше странно — шумът на набързо затваряната врата, шепотът на жените, всичко. Сякаш беше отхвърлен от обществото. Разхождаше се нервно из стаята и понякога поглеждаше към прозореца. Нарочно не бе спуснал завесите, но и навън всичко му се виждаше странно. Нощта бе настъпила и само една малка светлинка върху корабче, сковано от ледовете на Амстел,

равномерно се поклащаше. Припомни си за неспокойното лице на собственика. Ако ледовете не се размразяха, човекът щеше да остане блокиран. Това означаваше, че няма да спечели нито флорин, че малкото му семейство щеше да заживее в глад и студ.

„Възможно ли е — заговори сам на себе си възропталият художник, — подобни неща да стават в християнско общество като нашето? Докато на едни липсва всичко, други се радват на изобилие. Тук например...“

Той замлъкна. Не се ли чу някакво повикване долу? Но не, напротив, ужасяващо спокойствие цареше в цялата къща.

След това той се върна отново към прозореца, после се изправи пред статива, върху който се намираще портрета на пастор Елисон.

„Я гледай! Кой пее по това време?“

Очите му се отправиха към тавана.

„Ако е Фердинад... Пък нека пее... Саския обича гласа му и трябва да се признае, че наистина пее хубаво.“

Накрая все пак по стълбите се чуха стъпки, бързи стъпки. Беше Дюверти, младата прислужница, която винаги се смущаваше от едрата фигура на Рембранд.

— Господарю, докторът иска да слезете.

Едрият мъж опря треперещата си ръка на перилата. Ефраим Буено го чакаше в подножието на стълбите.

— Моите поздравления, майстор Рембранд, вие сте баща на син!

— Благодаря, благодаря... — запъна се той съвсем развълнуван.
— Ами жена ми?

Лицето на доктора се помрачи малко.

— Трябва да ви призная, че не беше лесно. Да благодарим на бога, че пожела да я запази жива. Елате!

Вратата на стаята се отвори и силен дъх на спирт и на лаванда посрещна Рембранд. Прекрачвайки прага, веднага видя Саския. Свещта, оставена близо до леглото, осветяваше нейното бледо и изпито лице. Наоколо се разстиляше венецът от русите ѝ коси.

— Рембранд! — прошепна тя, обръщайки само сините си очи към него. — Момче е!

Като взе свещника, художникът се приближи до люлката, в която спеше съвсем мъничкото бебе. Развълнуван, на него му се стори, че

съзерцава собственото си лице в умален вид: голяма глава с широк нос и малко кривогледа очи. Изпод шапчицата се показваха руси косички.

— Доволен ли си? — попита Саския, тъй като Рембранд оставаше безмълвен пред сина си.

Тогава, връщайки се към нея:

— Да, любима, много доволен — каза той. — Сега вече не желая нищо повече.

На 15 декември 1635 година в старата църква пастор Силвиус кръсти първородния син на Саския и Рембранд. В памет на бащата на младата жена детето получи името Ромбертус.

XII

Акушерката, която бе прекарала четири седмици в къщата на улицата на Сдружението на стрелците, се сбогува: „Довиждане, госпожо Ван Рейн, довиждане, майстор Рембранд. Запазете доверието си в мен. Пожелавам скоро госпожата отново да поиска да яде кисели ябълки.“ Саския бе надвесена с усмивка над люлката, където малкият Ромбертус спеше със стиснати юмручета.

Съпруга, дете, реномирано ателие, вече нищо не липсваше на господаря на къщата. Фрисландското семейство можеше да промени първоначалната си преценка, защото името на Рембранд по това време затъмняваше имената на всички други нидерландски художници. Майсторът дори вече не приемаше всички поръчки за портрети. Тези господа можеха да чакат...

В ателието бяха приети четирима нови ученици. Те бяха настанени на тавана, където бяха подредени няколко удобни малки стаички. Тъй като и четиримата живееха в Амстердам, всяка неделя се прибираха по домовете си и така Саския имаше един цял почивен ден. Тя се разбираше добре с тях, въпреки че понякога беше малко трудно да бъдат умиротворявани. Фердинанд Бол, особено, беше кавгаджия; може би не по-възрастен от своите другари, той имаше предимството, че бе по-сигурен в занаята и бе надарен с по-богато артистично чувство. Оттук произтичаше неизбежната завист. От друга страна баща му го смяташе все още за твърде млад и не се съгласяваше той да заработи самостоятелно.

През това време Рембранд бе замечтал за осъществяването на едно желание, което му бе много скъпо: искаше да има свое собствено жилище. Но ето че Боерел не се съгласяваше да продаде къщата на улицата на Сдружението на стрелците, а освен това тя щеше да се окаже твърде малка в случай че им се роди второ дете. Не, на тях им трябваше триетажна къща, с достатъчно големи стаи, за да се поставят в тях картини, предмети на изкуството и всевъзможни любопитни вещи, събрани около първите съкровища на добрия аптекар от Лайден.

Замечтан, Рембранд съзерцаваше последната си придобивка: един Джорджоне. По този повод Уйленбург не бе скрил неодобрението си:

— С лопата ли ринеш парите?

Ами да, печелеше толкова, колкото пожелаеше. Колко? Никога не знаеше точно, но сумата явно беше значителна. Още повече че и от страна на Саския най-сетне бе получил четири хиляди флорина, към които се беше прибавила рентата от капитала. Но тия пари не го интересуваха! Не искаше да се докосва до тях. И той имаше гордост.

Рембранд бе навлязъл в своите щастливи години и успехите му бяха необикновени.

Също и по отношение на Саския.

Трудното раждане, което бе преживяла, би следвало да я загрози. Но вместо това, тя изглеждаше само по-зряла, по-разцъфтяла. Моминската ѝ красота се бе превърнала в красота на свършена жена.

Този ден, вместо да се качи в ателието, Рембранд взе палтото си и се надвеси над люлката, в която Ромбертус усилено смучеше пръстчето си.

— Излизаш ли? — запита Саския, вдигайки поглед от бродерията си.

— Да, научих, че ще има разпродажба у Ван Зомерен. Само ще надникна! Според Баренд дори и само заради сбирката от гравюри си струва да отиде човек.

— Взе ли си поне пари? Последния път, спомням си, беше излязъл без пукната пара.

— Но, Саския, нали знаеш, че навсякъде ми имат доверие! — възрази Рембранд.

Въпреки това отвори ковчежето — скрито под леглото — и напълни кесията си.

Когато проникна в голямата зала, която заемаше целия първи етаж на хотела „Гербът на Франция“, многобройни любители вече бяха насядали на неудобните столове. От двадесет години насам собственикът смяташе за въпрос на чест да не ги заменя с други. Рембранд с труд си проби път през навалищата и мнозина го загледаха с любопитство, защото знаеха кой е. Неколцина знаеха също, че той е луд да купува.

Баренд ван Зомерен благоволи лично да му предложи едно от най-добрите места в залата. Малко по-късно търгът започна. Разговорите утигнаха, комисарят оценител обяви условията на наддаването и двама прислужници пристъпиха с първите предмети.

Отначало цените бяха твърде скромни. Една картина, приписвана на Палма Векио, бе обявена за шест флорина, но от една левга личеше, че е фалшива. Самият хотелиер закупи доста обикновена стъклария. После качеството се подобри; имаше няколко малки платна и статуетки от италиански произход, за които трима любители предложиха почти подходяща цена. Рембранд не им обърна особено внимание, макар че съжеляваше, загдето тези хубави творби получаваха по-малка цена от същинската им стойност. Междувременно един прислужник се бе приближил, носейки мадона, изработена от дъб. Нейното дете държеше гълъб в малката си шепа. Фанатичните калвинисти отвърнаха глави с презрение. Кой ли би могъл да се интересува от такова ужасно нещо...

Обаче Рембранд се заинтересува. Веднага бе разпознал работата на истински майстор. Каква безкрайна нежност в жеста на Мария, надвесена да целуне детето! Ами то! Малкото му телце беше същински шедьовър.

Някой плахо предложи пет флорина, след което сумата се увеличи на десет.

Повече от десет флорина... никой?... Комисарят вече се готвеше за съдбоносното почукване, когато се чу глас:

— Петнадесет!

Беше Рембранд.

Веднага всички глави се обърнаха към него. Някакъв мърморко прошепна, но така, че да го чуят: „Майсторът харесва ли идолите на римокатолиците?“ Неколцина избухнаха в смях.

— Петнадесет флорина. Никой ли не предлага повече от петнайсет флорина?... Следователно, дървената кукла е за майстор Рембранд. Едно, две, три, продадено!

Художникът беше чул забележката и смеховете, предизвикани от нея. Но мислено си каза: „Смейте се, глупци, смейте се преди всичко на собственото си скудоумие, вие, които виждате в тази дървена статуйка само едно суеверие. Може би вие се смятате за умни, но всъщност приличате на малоумни, които се опитват да съберат вода в

кошница. Идвате тук, дебнейки някоя добра сделка с бакалските си души и не сте способни да разберете, че един творец е вложил най-доброто от себе си в една статуя. Но аз ви познавам. Рисувал съм портретите ви с плисирани яки, широки като воденични камъни около охранените ви вратове. Рисувах ви такива, каквито сте в действителност, просмукани от чувство за собственото си превъзходство. И за вашата важност. Претендирате да олицетворявате свободната мисъл на една свободна република. Всъщност сте само хищни вълци, лешояди, готови да отрекат заради няколко гроша бога на милосърдието и на опрощението.“

Той би продължил дълго своя вътрешен монолог, ако не бяха представени няколко изключително красиви предмета: шест сребърни свещника, две златни огърлици и множество гривни. Веднага забрави калвинистите, мадоната, републиката и положи големи усилия да не се изкуши.

Защото искаше да купи нещо по-скъпо.

И наистина, след едно гърне от изящно изработено сребро, което бе купено за сто и двадесет флорина от Хармен Бекер — непочтен търговец от канала на Императора, забогатял от търговия с черни роби, изпращани в Испания — комисарят обяви разпродажбата на папка с гравюри от Лукас Лайденски. За тях беше дошъл Рембранд.

Халби с бира се вдигаха навред из залата, разносяни от усмихнати прислужници, към които любителите на изкуството отправяха весели закачки. Една след друга, художникът изпи две; после, след като изтри мустаците си, отиде да разгледа отблизо тези изключителни творби.

— Интересувате ли се от тези гравюри? — прошепна изведнъж един глас зад него.

Като се обърна, Рембранд позна Хармен Бекер.

— Интересувам се от всяко произведение на изкуството, господине.

Лицето на другия наподобяваше усмивка.

— В такъв случай — продължи търговецът със същия тон, — недейте да наддавате прекалено много.

— Какво искате да кажете?

— Оставете ме аз да купя гравюрите, ще ви ги препродам с малка печалба. По този начин ще спечелим и двамата.

Рембранд изпита желание да отвърне грубо, но се сдържа.

— Ще видим — задоволи се да отвърне той. — Извинете ме!

И се запъти към дъното на залата, на едно място, откъдето нито един жест на комисаря не би могъл да му убегне.

Първоначалната цена бе определена на 100 флорина. Тя се повиши полека; след като Бекер предложи 150, някой си господин Крецер — сто и шейсет. Това беше пошло.

От своя ъгъл Рембранд очакваше, наблюдавайки не без ирония тези любители на изкуството, които изглеждаха, като че седят около някаква игра, докато всъщност ставаше въпрос за придобиването на художествено съкровище с изключителна стойност.

„Сто и седемдесет, сто и осемдесет!“

Един богат търговец на вина Катенбург на свой ред добави десет флорина, но тогава Бекер вдигна ръка, за да съобщи, че стига до двеста.

„Хайде, господа, хайде! — забавляваше се Рембранд. — Двеста мизерни флорина за двадесет гравюри от Лукас Лайденски. Десет флорина парчето. Кой дава повече! Десет флорина за гения на един човек, чийто шедьовър стои скрит на тъмно в Лайденската община! Ех, господа, ей сега ще видите колко струват тези гравюри!“

Внезапно го обзе ярост. Мизерните малки суми, които се предлагаха отдясно и отляво, му изглеждаха сега като лични обиди. Той се раздвижи в ъгъла си. Играта беше траяла достатъчно.

— Четиристотин флорина!

Веднага настъпи мъртва тишина: комисарят бе останал неподвижен, с чукче, вдигнато във въздуха.

— Мога ли да знам — успя най-сетне да каже той — кой прави това последно предложение?

Отговорът му беше известен, но искаше просто да си отдъхне за миг.

— Рембранд ван Рейн!

— Вие предлагате четиристотин флорина, майстор Рембранд?

— Предлагам четиристотин флорина.

— Добре! Продължаваме... Четиристотин флорина за една папка с гравюри от Лукас Лайденски. Четиристотин флорина!

— Четиристотин и петдесет!

Някакъв благородник с изпъчена външност излизаше на арената. Рембранд не го познаваше, но беше доволен, че беше пресякъл малката игра с по десет флорина.

— Петстотин! — провикна се той радостно.

След минутно колебание непознатият предложи петстотин и петдесет флорина. Рембранд почувствува как кръвта заигра по-бързо в жилите му. Борбата му харесваше.

— Шестстотин!

— Дават се шестстотин флорина, шестстотин! Кой предлага повече от шестстотин флорина?

Този път никой не отговори. Противникът на Рембранд напусна залата, отвърщайки демонстративно глава.

— Шестстотин флорина! Шестстотин! — подхвана отново комисарят с тон като че ли изричаше литания. — Първи път, втори път! Никой ли не предлага повече? Продадено!

Чукчето падна с глух звук върху зелената покривка; Рембранд бе придобил двадесетте гравюри на своя съгражданин.

Изпитвайки желание да излезе на чист въздух, той бързо напусна залата. Но по стълбите някой го спря: професор Тулп. Рембранд не бе забелязал присъствието му по време на търга.

— Хайде да прием по чаша бира долу — предложи лекарят любезно.

Седнали един срещу друг, двамата мъже най-напред погледнаха движението на тълпата по Новата дига, без да разменят нито дума. Пиеха тъмната бира на малки глътки.

Тулп се изкашля, за да проясни гласа си.

— Не би могло да се каже — започна той тогава, — че направихте особено изгодна покупка.

— Зная, професоре, но не това беше моето намерение.

— Не помислихте ли, че Бекеровци, Крецеровци и подобните им биха могли да ви се разсърдят?

— Това ми е съвсем безразлично, драги мой! Твърде много уважавам творчеството на Лукас, за да допусна да се пазарят за него като за торбичка пипер.

— Разбира се, че в качеството си на художник, вие имате това право и дори, бих казал, че одобрявам постъпката ви. Хора като Рембранд ван Рейн са редки, докато такива като Бекер са прекалено

много. Но не трябваше да разгневявате човек със значението на Ян тен Гроотенхюис. Люде като него обикновено имат добра памет.

Художникът искрено се изненада.

— Какво казвате? Ян тен Гроотенхюис? Но аз не познавам този господин! Той беше ли мой съперник?

Тулп поклати утвърдително глава.

— Толкова по-зле! Защо да не мога да наддавам, щом това ми харесва?

— Защото Тен Гроотенхюис е главен пристав и капитан от гражданската гвардия, защото има влияние и престиж. Приятелството на човек като него може да бъде неоценимо за вас.

— Възможно е! Но въпреки това продължавам да вярвам, че съм художник, а не търговец. Обичам Лукас Лайденски и исках да покажа това. Никой, дори и някой принц, не би могъл да ми попречи. Довиждане, професоре, ще бъда щастлив, ако ми дойдете на гости тези дни.

— До скоро виждане, скъпи Рембранд! Извинете ме, ако съм се намесил във въпроси, които не ме засягат. Но не забравям, че ви дължа може би своето безсмъртие.

Когато художникът отвори вратата на салона, веднага разбра, че нещо се е случило. Саския се хвърли в прегръдките му.

— Рембранд, Рембранд! — извика тя.

— Какво има? — попита той, обезпокоен, като целуна немирната къдрица върху главата на жена си.

— Писмо от Хага, писмо от принца!

Той разпечата плика, който Саския му подаде, и набързо се запозна със съдържанието на писмото.

— Добри новини ли?

Рембранд се усмихна.

— Много добри — прошепна той на ухото ѝ.

И като взе младата жена на коленете си:

— Константин Хюйгенс пита дали съм готов да нарисувам три големи картини върху темата на Исусовите страдания за негово превъзходителство Фредерик-Хендрик.

— Ще приемеш ли поръчката?

— Разбира се! Ще покажа на всички тези педанти, че Рембранд познава своя занаят.

XIII

С настъпването на хубавите дни богатите търговци и благородниците бяха напуснали града, за да потърсят подслон сред свежестта на вилите си, построени по бреговете на Амстел и на Вехт. Те прекарваха времето си, като се забавляваха да играят на любов, или пък да ловят риба, или да ходят на лов. Най-изтънчените отиваха да слушат песните на птичките по островчетата и виковете на пауните из сенчестите алеи.

Саския също беше напуснала Амстердам: Хиета току-що бе родила дъщеря и това събитие трябваше достойно да се отпразнува. Бе доверила желанието си на Рембранд с известно безпокойство.

— Искаш да идеш във Фрисландия? — бе отвърнал Рембранд усмихнат. — Но това е много хубаво! Аз ще остана тук да поработя и ще се справя добре, докато се върнеш.

И така Саския се беше качила на кораба, изпратена до пристанищния кей от мъжа си, който носеше бебето.

— Да се грижиш добре за Ромбертус! — заръча той. — Недей да правиш сметка на парите. Искам във Фрисландия да разберат, че си жена, която живее в охолство, щастлива, загдето е съпруга на художника Рембранд.

Камбаната бе отброила двата си удара.

— Довиждане, Саския! След три седмици ще те чакам тук!

„Олденхове“ бавно се отдалечи и докато широкия му силует се забелязваше, Рембранд продължаваше да размахва шапката си.

Този ден нямаше настроение да работи. Три седмици без жена му и без детето, това беше цяла вечност. В него се загнездваше чувството, че е загубил всичко, че отново е станал самотникът от времето, когато живееше у Хендрик Уйленбург, само че лишен от младостта.

На пътя му имаше някаква кръчма. Той влезе почти без да обърне внимание на това и поръча халба бира, която остави да се стопли на слънцето с пълно безразличие. Глупави мисли минаваха през главата му. Ами ако някоя буря погълнеше целия кораб! Ами ако малкият Ромбертус паднеше в морето при някое несръчно движение на Саския!

Малко по-късно вървеше покрай Дамрак, където чу как камбаната отби девет часа. Сепна се. Нима само два часа бяха минали откак „Олденхове“ се беше отделил от кея на Тексел! Нима това бе възможно? Часовникът трябва да беше повреден. Но не, беше наистина девет часа. Смяната на караула го потвърждаваше без никакво съмнение. Пъстрото шествие на войниците, въоръжени с мускети, алебарди и пики, минаваше по Дам, марширувайки под такта на барабаните зад развятото знаме. От време на време кратка заповед разсичаше еднообразието на тази организирана врява.

Рембранд тръгна в крак с войниците. Колко лесно тялото възприемаше ритъма! Едно, две! Едно, две! Това пречи да се разсъждава!

Достигайки до къщата на Уйленбург, той спря, не защото толкова държеше да види търговеца на картини, но домакинът бе на прага и му махаше с ръка. Нямахше как да избяга.

— Дошъл е един любител от Германия — му каза Уйленбург, като го побутваше към галерията си. — Той иска да ти говори.

Рембранд не възрази. Този или някой друг...

Разговорът беше обикновен, но след като се прибра в ателието си, художникът си припомни някои думи на своя приятел. Тъй като германецът, изглежда, обичаше старите поговорки и бе помолил двамата холандци да му направят честта да запишат по някоя пословица в неговия албум, Уйленбург бе побързал да надраска някаква максима за умереността. Едва сега Рембранд разбра намека. Търговецът на картини беше имал предвид именно него.

„Лукас Лайденски сигурно има пръст във всичко това!“ — измърмори той, като ритна една табуретка, поставена не на място.

И наистина, историята за търга бе вдигнала голям шум из града.

„Те много се лъжат, ако си мислят, че ще се прекланям пред пристави и всякакви други важни благородници. Аз съм художник и свободен човек!“

Едно огледало отрази лицето му. За миг се спря и се вгледа в израза на очите си. Не, не можеше да познае този поглед. И веднага:

— Филип!... Хей, Филип!...

Филип Конинк беше един от неговите ученици. Той дотича задъхан.

— Донеси ми бързо едно платно. Кое ли? Да!... Вземи онова, на което горната част е изрязана в полукръг. Смятах на него да нарисувам портрета на кмета, но нищо!

На масата имаше кадифена шапчица. Той дори не си даде труд да търси по-далеч. Сложи я на главата си, а после се обви в палто, поръбено с кожа, и веднага започна да работи. Нанасяше боите едновременно плавно и енергично. И рисуваше своя портрет, портрета на един човек, който съзнава могъществото си, на един мелничарски син, чийто поглед бе станал заповеднически като погледа на някой крал.

Докато Саския беше във Фрисландия, Рембранд не преставаше да работи с някакво ожесточение. Това беше едничкото му спасение и той го знаеше. Цели часове минаваха неусетно; изпитваше своеобразно опиянение да се съсипва така пред някое платно. Хранеше се съвсем малко, не говореше с никого; някои от учениците помислиха, че е полудял.

Започна голяма композиция: „Ослепяването на Самсон“. Но с такава настойчивост, че учениците бяха съвсем смаяни. Постоянно трябваше да позират, да заемат различни пози, да почват отново, да внасят малки изменения, да излизат съобразно желанието на гръмкия му глас, а после, при съответно повикване, да се връщат. Нестихваща буря отекваше в ателието. Стигна се дотам, че майсторът си позволи да говори грубо на кроткия Говерт Флинк, който се оттегли, без да каже нито дума, но набързо опакова вещите си и напусна къщата завинаги. Така си отиде един стар ученик...

Когато узна за заминаването му, Рембранд се разгневи, викайки високо, че е непоносимо човек да губи времето си с банда от никаквици, лишени от талант.

Накъсо казано, беше станал омразен!

Ала необходимостта да се прекарат три седмици без Саския не беше ли нещо, което би могло да подлуди и най-уравновесения мъж! И все пак една вечер вратата се отвори, и то доста преди края на определения срок.

Той беше вдълбочен в библията, която четеше при светлината на една свещ. На прага се очерта силуетът на стройна жена.

— Саския!

Да, беше тя; с Ромбертус на ръце.

— Влизай, мила, влизай бързо!

Рембранд се втурна към жена си, грабвайки детето в прегръдките си.

— Защо се връщаш вече? Да не се е случило нещо?

А тя:

— Ще ти разкажа... Нека да си почина за миг; много съм изморена.

Докато люлееше заспалия си син, художникът научи, малко по малко, подробности около пътуването.

— Цяло проклетие е да имаш семейство като моето — казваше Саския. — Всички се съюзиха, за да ме критикуват и най-ревностен беше Улрикус. Не минаваше ден, без да ми говори за моя брак; естествено, несполучлив брак; пълно несъответствие, същински срам! Накрай не можех повече да слушам. Струваше ми се, че полудявам...

Рембранд полека остави Ромбертус в люлката и се приближи към жена си, за да я прегърне. Гневът срещу тия негодници от Фрисландия все още не го обземаше; беше твърде щастлив от завръщането на Саския. Но знаеше, че избухването му щеше да се разрази ужасно. Засега отнесе изморената млада жена на леглото и изми ръцете и лицето ѝ с парфюмирана вода.

— Искаш ли да хапнеш нещо?

Тя поклати глава отрицателно. Чувствуваше се добре така. Не желаше нищо.

За няколко дни Саския се оправи благодарение на грижите, с които я обгръщаше нейния мъж. Сега, когато тя беше във от опасност, у него малко по малко започна да се надига гняв, който не можеше да овладее. Щеше ли да избухне? Щеше ли на свой ред да се качи на кораба, за да отиде при Уйленбурговци и да каже истината право в очите на тези горделивци? За щастие, скоро си даде сметка, че това не би било правилно решение.

Още веднъж се наложи да потърси успокоение в работата. Тъкмо по това време му попадна една картина на Тербрюген; тя представляваше засмян циганин, някакъв веселяк, който сякаш се надсмиваше над всички глупави условности на човешкия живот.

Направи по нея една гравюра и се успокои.

Да, това беше истинското разрешение! Не бяха ли смешни тези фрисландски Уйленбурговци със своите аристократични предразсъдъци. А Рембранд не им приличаше! Той беше странствуващият рицар и бе спасил Саския от техните нокти, за да я поведе към светлината.

Навличайки тъмночервена дреха, препасвайки шпага, поставяйки на главата си кадифена шапка, украсена с пера, той повика:

— Саския! Ела тук, мила! Облечи най-хубавата си рокля, сложи си бисерна огърлица и златна верижка!

После, когато това бе направено:

— Седни тук, на коленете ми, за да те прегърна с мелничарските си ръце! Виж, напълнил съм до горе с мискетово вино тази хубава чаша! Защото ще прием за нашата любов, Саския, за нашето щастие! Да се смеем над ония, които биха искали да разкъсат нашата спойка, да се смеем до сълзи!

Това беше първият радостен автопортрет на Рембранд.

Уви, преди още да изсъхнат боите по картината, малкият Ромбертус се разболя. Остра кашлица разкъсваше гърдите на бебето. Повикан набързо, доктор Буено не скри своето безпокойство.

— Майстор Рембранд — предупреди той художника, като го дръпна настрани, — пригответе се за най-лошото.

И набързо напусна къщата, загърнат в широката си наметка.

XIV

Погребението на малкия Ромбертус ван Рейн стана в Южната църква през една слънчева утрин. В шествието участваха само неколцина близки хора, между които пастор Силвиус и Хендрик Уйленбург. Саския бе останала в къщи и нейните очи, изгорени от сълзи, изразяваха всичко, което бе изстрадала.

На другия ден занесоха люлката на тавана и завивките бяха прибрани заедно с пеленките в торби, в които прибавиха камфор. Малките ризички и гащички бяха поставени в богато украсен шкаф, пред който Саския свикна да коленичи всеки път, когато мъката ѝ бе прекалено силна.

Горе, в своето ателие, Рембранд рисуваше успокояващи сцени от Стария завет. Край на композициите, изпълнени със страст, и на жанровите картини! Естествено, продължаваше да изпълнява поръчки за портрети, но без желание. Ръката му се движеше по платното, водена само от професионалния навик. Занаятчийското умение заменяше сърцето в тази област от неговата работа.

По този начин бяха изработени три портрета на богати граждани, после дойде ред на жената на някакъв стар магистрат. Тя обаче не беше стара. Напротив, младостта ѝ разцъфтяваше с предизвикателна красота.

Рембранд постави в косата ѝ пера от жерав, покри врата и ръцете ѝ с бисери. Малко вдъхновение сякаш се възвърна у него и понякога му се случваше, в присъствието на хубавия модел, да забравя траура, който опечаляваше къщата. Случваше му се дори да забравя и Саския.

Със своя женски усет, съпругата бързо разбра опасността.

— Рембранд — предложи тя една вечер, след като жената на магистрата бе останала по-дълго, отколкото го изискваше предвиденият сеанс, — какво би казал, да се поразходим малко! Есенният въздух ще ми подеждва добре и градът е тъй хубав през тоя сезон...

Тя се усмихваше. За миг художникът си припомни младото момиче, което през една тъй далечна вечер му беше отворило онази

врата със същата усмивка. То беше у пастор Силвиус.

Хванати под ръка, те се отправиха към Хаарлемския площад, твърде оживен през този час на деня. Но тълпата се трупаше най-вече около входа на голяма палатка от сиво платно. Там един клоун гръмко хвалеше представлението.

— Това е някакъв цирк! — провикна се художникът. — Ела, да не се блъскаме с безделниците.

Гласът на циркаджията бе заглушен от силен рев. Това ги накара веднага да променят решението си. Циркът всъщност беше менажерия.

Двойката влезе заедно с всички останали.

В една малка клетка спеше грамаден лъв; по-нататък имаше два тигъра, които се разхождаха наоколо и поглеждаха недружелюбно към посетителите. Един слон взимаше монети с хобота си. Рембранд се забавляваше като дете. За него това зрелище беше съвсем ново. Никога по-рано не беше виждал диви зверове.

Веднага те се превърнаха в модели за цяла поредица от скици, с които изпълни блока си. Вече не ставаше дума да се връщат у дома! Като раздаде бакшиши наляво и надясно, той получи позволение да остане и след затварянето. Саския не протестира. Напротив! Тя знаеше, че увлечен в работата си, няма да се сети за жената на магистрата. Може би животните бяха за нея същинско спасение.

През следващите дни Рембранд постоянно се връщаше в менажерията. Най-сетне щеше да може да нарисува един Данаил в пещерата с лъвове, без да бъде принуден да използва като образец хералдичните животни от медалите! Ах, колко хубаво беше да се работи така, по живи модели! Чувствуваше се прероден. Струваше му се, че излиза от някакъв мълчалив сън, изпълнен с мрачни кошмари.

Заради слона той дори отиде веднъж със специален блок от подебела хартия. По този начин можеше да възпроизведе направо ефекта от грапавата кожа. И тъй като клоуните — които станаха негови приятели — не се уморяваха да го наблюдават как работи, той използва случая да направи скици и на тях. Животни и хора, всичко му послужи!

Друга възможност да се разсее малко беше съобщението, че ще има нов търг в „Гербът на Франция“. Той дори не помисли да се бори с изкушението. Но тъй като не можеше да вземе участие в публичната

проява от такъв вид веднага след смъртта на Ромбертус, заяви на Саския:

— Знаеш ли, мила, видях у Ван Зомерен една великолепна картина от Херкулес Зегерс. Трябва да я имам. Ето защо смятам да изпратя вместо мен Лендерт ван Бейерен. Момчето има буден ум и е най-добрият от учениците ми.

— Има писмо от Фрисландия — каза Саския.

— Да, да, ей сега!

После, без да чака отговор, повика Лендерт.

— Ще ти поверя една важна поръчка — му каза той с вид, сякаш се отнасяше за някакъв сериозен политически въпрос. — След обяд ще идеш на търга у Ван Зомерен и ще купиш картината на Зегерс. Нищо друго. Колкото до цената, можеш да наддаваш до сто флорина.

— Сто флорина ли? — учуди се ученикът. — За една тъй малка картина!

— Да, моето момче. Ние, художниците сме длъжни да поддържаме честта на професията си.

Но малко по-късно, когато поласканият от доверието на майстора ученик се отдалечи:

— Сто флорина! — възкликна Саския на свой ред. — Не е ли наистина много?

— Може би, но смятам, че дължа извънредно много на Херкулес Зегерс.

И за да прекрати този разговор:

— Дай ми моля ти се писмото от Фрисландия!

Това беше дълго послание от Герит ван Лоо, отнасящо се до дела на Саския. Доктор Албертус ван Лоо и съпругата му Майке изтъкваха правата си върху старото гнездо на Уйленбурговци — една семейна собственост, намираща се в Риперкерк; главата на семейството Ромбертус им бил обещал този имот и още докато бил жив той, Албертус заплатил съответни вноски. Въпреки това, с оглед на лошото състояние на постройката и липсата на грижи за поддържането ѝ, той бил престанал да я изплаща... И така следваха цели страници, които Рембранд прелистваше с досада, като се питаше защо му пишеха всичко това и какъв интерес можеха да имат всичките тези въпроси за него.

Но малко по-нататък вниманието му внезапно бе привлечено от друг пасаж. Герит добавяше, че Албертус обвинявал Уйленбурговци в посрамване честта на семейството и изгубване на значителна част от имуществото на жените, която била изнесена от Фрисландия и била разпилявана в неразумно прахосничество.

Този път чашата бе преляла. Намекът — твърде ясен — се отнасяше до художника и неговата жена. Саския, която рядко се гневеше, не скри раздражението си.

— Какво безочие! Като си помисля за всичко, което баща ми направи за Албертус!

— Успокой се, мила! — започна да я утешава Рембранд. — Още днес ще подам чрез нотариуса тъжба за обида пред фрисландския съд.

И тъй като видя, че предложението му не променя лошото настроение на жена му:

— Ела да ме придружиш из града — добави той. — Може би ще намерим някой накит, който ти подхожда, като минем покрай антикварите по кея на Императора.

Но Саския поклати глава отрицателно.

— Не искаш ли? — настоя той. — Наистина ли? Чувствуваш се изморена? Е добре, полегни си малко, ще ти премине.

„Бедната! — помисли той, след като я бе занесъл на леглото. — Колко ли е мъчително това положение за нея! Кой знае... Може би по-добре щеше да бъде да не ме беше срещала никога. Може би Хендрик Уйленбург бе имал право? Всъщност какво още бе казал той? Ах, да! Самсон е имал голяма природна сила и все пак е сгрешил, като се оженил за Далила...“

Библията бе върху масата. Рембранд протегна ръка и я отвори, за да прочете още веднъж разказа, който му бе добре познат. Обичаше да потъва в тази атмосфера на източен блясък. Тогава си представяше и най-малките подробности: дълга маса, покрита с избрани ястия и напитки, поднасяни във великолепни съдове от натруфени прислужници, гостите излегнати върху възглавници. Самсон, който им задава странни гатанки, и до него изпълнената с безразличие далечна Далила. Светлината пада право върху лицето ѝ, струи по дрехите, по ръцете, по гърдите ѝ.

Рембранд се изкачи в ателието си...

В главата си носеше нова творба, картина с цветове, натежали от заплаха: маслинено зелено, жълто, синьо, златно, червено; творба, представляваща драмата на силния и простодушен евреин, който не си е избрал другарка между своите и чието падение се подготвяло безмилостно.

XV

Следващото лято Саския роди момиченце, което получи името Корнелия в памет на майката на Рембранд. То беше крехко дете, което сякаш се учудваше, че живее, и лежеше неподвижно в люлката си, без да мърда и през деня, и през нощта.

Саския остана дълго на легло. Когато най-сетне можа да излезе от стаята си, трябваше да полегне на дивана в салона. Чувствуваше се постоянно изморена, имаше остри бодежи в гърба. Доктор Буено, който започна да се явява често на улицата на Сдружението на стрелците, препоръчваше почивка и предписваше дълги рецепти. Тъй като не можеше и да се мисли, че Саския ще кърми детето, наеха кърмачка — жената на някакъв надничар от Ланздорп.

Рембранд бе станал по-мълчалив и по-затворен от всякога. След като бе завършил в напрегната творческа треска картината „Сватбата на Самсон и Далила“, той също се чувствуваше изморен. Амстердам бе приел новата му творба с възторг, надхвърлящ всички очаквания. Отвред се сипеха похвали и комплименти. Между любопитните, които се трупаха в галерията на Уйленбург, мнозина идваха с определени намерения. И наистина, луди пари бяха предложени за това платно.

Но художникът не мислеше за пари, тъй като малко преди това бе престанал да се интересува от решението на фрисландския съд, който отхвърляше молбата му. Разбира се! Трябваше да помисли за това по-отрано. Нима тия фрисландци нямаше да се поддържат? Всичко беше съвсем ясно! Друг път той ще се въздържа да прахосва пари за юристите. По-добре би било да ги хвърля във водите на Амстел, или още по-добре да ги даде на комитета, който подготвяше посрещането на Мария Медичи, майката на Луи XIII. По политически причини Фредерик-Хендрик държеше да засвидетелствува своето уважение и да посрещне с най-големи почести кралицата майка. Из целия град се издигаха триумфални арки; организаторите завършваха подготовката на гигантски фойерверк, а също така и на „воден празник“ в Рокин, който щеше да бъде гвоздеят на посрещането.

Членовете на общинския съвет бяха натоварили художника Хонторст да изработи портрет в естествена големина на височайшата гостенка. Тия господа сякаш не знаеха, че в техния град живее Рембранд ван Рейн, прочут художник, покровителствуван от двореца. Наистина не можеше да се очаква, че хора като Бикер, Панкрас, Реал и други градски първенци непременно ще имат вкус. Тяхната работа бе да се занимават с доставки на барут и куршуми за испанците; най-малко така се говореше от ухо на ухо. Нима Рембранд щеше почитателно да се покланя пред подобни предатели? По-скоро би умрял!

Веднъж самият Константин Хюйгенс се яви на улицата на Сдружението на стрелците. Дошъл в Амстердам да урежда посрещането на Мария Медичи, той използваше случая да поръча на художника от страна на своя господар две нови картини по темата на Исусовите страдания. Към „Разпятието“, „Свалянето на кръста“ и „Възнесението“ трябваше да се прибавят „Погребението“ и „Възкресението“. По друго време Рембранд би бил възхитен. А сега слушаше почти с безразличие елегантния царедворец, който винаги беше един и същ, винаги любезен и внимателен като в деня, когато бе влязъл в Лайденското ателие и Ливенс бе спечелил приятелството му. Осведомявайки се за успешния ход на работата, Хюйгенс получи студен отговор. Той си тръгна малко разочарован, не без да подчертае факта, че негово височество би оценило едно бързо изпълнение на исканите картини.

Не, нито Саския, нито Корнелия се чувствуваха добре. Отново повиканият доктор Буено разглеждаше преbledнялото лице на бебето с безпокоен поглед. Щеше ли да каже истината?

Тишина цареше в къщата. Тя бе още по-потискаща, понеже навън радостният шум на празненството беше достигнал до своя връх. Коли и каляски минаваха постоянно и за да не смуцават много съня на двете болни, прислужницата бе пръснала пясък пред вратата. Кога щеше да свърши всичко това, господи?

Същото беше и от другата страна, откъм градината, покрай която течеше Амстел. Лодки с ярки цветове се плъзгаха по водите ѝ. Те бяха изпълнени с хора, които мислеха само за едно — да пеят и да свирят. По-надалеч беше изградено малко изкуствено островче. На него имаше дървен храм, боядисан в бяло и украсен с множество гирлянди от

цветя. Скоро кралицата майка трябваше да отиде там, за да присъствува на водния празник.

Рембранд грижливо пусна всички завеси, после запали свещ. Седна край леглото.

Саския спеше и мъжът ѝ установи до каква степен болестта бе подмладила чертите ѝ. Беше се поотвила малко; Рембранд внимателно оправи завивката.

„Колко е ледена!“ — промърмори той, като докосна ръката на младата жена.

Възможно ли бе това да е същата ръка, чиито ласки съвсем неотдавна тъй лесно разпръсваха всички грижи?

С въздишка той обърна очи към люлката, където спеше малката Корнелия. Потрепера. Неподвижността на детето му се видя неестествена.

Грабвайки свещника, приближи светлината към неговото лице: то бе придобило восъчна белота и зеленикава пяна обграждаше полуотворените му устни. Очите вече не виждаха нищо. Цял разтреперан, Рембранд закри с муселинената завеска тази чудовищна гледка.

На 13 август 1638 година малката Корнелия ван Рейн беше погребана в Южната черква, до Ромбертус. Из улиците камбаните звънях радостно и тръби звучаха в чест на Мария Медичи.

XVI

Петък вечер, на Голямата улица. През малките стъклени кръгчета, обрамчени с олово, от един прозорец на приземния етаж Рембранд гледаше как улицата бързо потъва в мрак. Евреи с бледи лица, обгърнати в копринените си кафтани, бързаха към близката синагога. В отсрещните къщи свещници с по седем свещи осветяваха съботната обстановка. И Рембранд се усмихваше, защото му допаднаше тази атмосфера, изпълнена с успокоение, към която, като подходящ декор, се прибавяше снежният пейзаж на зимата на 1640 година.

Казваше си, че направи добре, като купи тази къща. На улицата на Сдружението на стрелците, където бяха загубили Ромбертус и Корнелия, Саския се чувствуваше зле. След смъртта на момиченцето веднага се бяха преместили в една голяма влажна и тъжна сграда, която в квартала наричаха „Сладкарница“. Ателието му там беше зле осветено и постоянно имаше течение от недобре затворените прозорци. Тогава художникът реши да купи свое собствено жилище, жилище построено неотдавна, и най-сетне спря избора си на една хубава къща, разположена близо до шлюза Свети Антоний.

Собственикът искаше за нея тринадесет хиляди флорина. Цената беше висока. Но тъй като човекът изпитваше най-живо възхищение към Рембранд, задоволи се с хиляда и двеста флорина в брой, като останалата част можеше да бъде изплатена на шест или седем годишни вноски.

Рембранд с изненада установи каква мъка му струваше събирането на хиляда и двеста флорина. Налагаше се да изплати хонорарите на доктор Буено и да плати на аптекаря, да покрие разносните по погребението, да купи надгробен паметник, да изхарчи не малко пари за пренасянето; като връх на всичко болната Саския имаше нужда от допълнителна прислужница за поддържане на домакинството. Така че в края на краищата не остана много нещо в ковчежето, където Рембранд прибираше своите спестявания.

Всъщност отдавна капакът на това ковчеже не беше повдиган. От месеци насам можеше да се каже, че художникът вече не работи.

Пред прозореца, по който оставаше още неразтопен сняг, Рембранд бе потънал в размисъл. Въпреки че се унасяше в очарованието на улицата, мислеше и за паричните си затруднения. Защо от Хага не изплащаха изпратените две картини за Исусовите страдания? Това беше дразнещо наистина! Бяха му стрували толкова мъка и труд. Защо?

Внезапно се изправи. На масата имаше мастилница и перо. Вместо постоянно да се двоуми, не беше ли по-добре да драсне няколко думи до Константин Хюйгенс. Да, а нямаше ли по този начин да създаде впечатление, че няма доверие? Колко жалко, че тъкмо сега Саския не беше до него! Тя винаги му даваше добри съвети при деликатни положения.

„А ако отида при нея? — питаше се той полугласно. — Това ще ѝ достави удоволствие и същевременно ще изпълня задължението си към леля ѝ. Откакто умря пастор Силвиус, не съм пристъпвал прага на техния дом.“

Когато посягаше да вземе палтото си, отново се разколеба. Защо трябваше да безпокои болната Саския с парични въпроси? Нима беше дете, та да трябва да иска мнението на другите за всяка своя постъпка? Не, той ще отиде при жена си, но преди това ще пише до Хага. Без да предупреди никого.

Жилището, което семейство Ван Рейн имаше на Голямата улица, беше наистина хубаво. Навред стените бяха покрити с картини и гравюри. Дори и Саския бе помогнала на Рембранд при подреждането на платната в хола — няколко малки картини на Йорис ван Шутен и един пейзаж от Херкулес Зегерс. Художникът понякога дълго го съзерцаваше; също тъй обичаше продължително да разглежда и гравюрите на големия непризнат майстор. Зегерс бе умрял безславно. Един ден, съвсем пиян, се бе търкулнал по стъпалата на стълбището.

„Вярно е — отвърщаше сам на себе си Рембранд, когато мислеше за нещастния край на художника, — но неговото творчество продължава да живее и това е единственото нещо, което има значение!“

В подножието на стълбището имаше картина в сив тон от Ян Порселис, спомен от Лайден. После, във всекидневната стая, най-ценните платна — от Ластман, Ян Ливенс, Говерт, Янсзон, Франц Халс и картината му от Джорджоне.

Да, жилището беше хубаво.

Най-горе беше ателието на майстора. Добре осветено, то бе отделено от ателието на учениците с малка стая, в която Рембранд пазеше всичките си съкровища, събирани още от далечното време на аптекаря. С една дума, той водеше живот на голям художник, но на голям художник, чиито вкусове струваха ужасно скъпо.

От Константин Хюйгенс беше поискал две хиляди флорина. В отговора си секретарят на принца отговаряше любезно, но ясно, че парите са много. Изпаднал в ярост, Рембранд се готвеше да скъса писмото, когато в стаята влезе Саския и му припомни, че някои сметки остават неизплатени. Как беше възможно това? Дългове! След като бе работил в продължение на години като каторжник и бе печелил купища пари!...

Саския почна да обяснява. Тя винаги е била пестелива, но една голяма къща изисква много разноски. Само като си помисли човек колко много трябва да се харчи за дърва, за отопление и за свещи!

— И после, Рембранд — прибави тя, — ти купуваш толкова скъпи вещи, а си единственият, който внася пари в семейството. Аз не съм богата, за каквато ме мислеше. Оказваш се свързан с една фрисландка без никакви истински имуществва.

Обезоръжен от тази забележка, той прегърна жена си.

Но трябваше да се заеме с работа, това беше ясно! Отново трябваше да почне да печели хиляди и хиляди флорини. Като начало налагаше се да отговори на Хюйгенс. Не, нямаше да се остави на хората от двореца.

— Наистина ли имаш нужда от пари, Саския?

В гласа му се долавяше решителност.

— Но да, мили. Последните ти покупки погълнаха всичко, което ни оставаше. А все пак трябва да ядем!

При тази забележка художникът не можа да се сдържи и се изсмя. Пари за ядене. Все пак не бяха стигнали дотам?

— Е добре — каза той с примирителен тон. — Веднага ще пиша на Хюйгенс. И да проявим господарска щедрост, щом като той не я проявява. Ще му оставя пълна свобода да определи сам цената на двете картини. Всъщност, Саския, колко точно ти трябва?

Младата жена се замисли за миг.

— Хиляда и двеста флорина — каза тя.

— В такъв случай да не проявяваме господарска щедрост. Ще поискам хиляда и двеста флорина от Хага и нито стотинка по-малко. Хиляда и двеста флорина за две картини върху Исусовите страдания от майстор Рембранд! Кой дава повече? Никой? Продадени на негово превъзходителство принца на свободната република на Съединените провинции Фредерик-Хендрик!

И по-тихо:

— Между нас да си остане, мила Саския, той е по-малко щедър от най-лошия евреин от търговския квартал!

XVII

Рембранд удържа обещанието си: отново се зае с работа.

Няколко месеца по-късно художествените галерии на Амстердам пак излагаха в голямо количество нови гравюри от художника. Търсенето им беше постоянно. Братя Данкертс, Хуго Аларт, Клеменс де Йонге, всички идваха да купуват гравюри и предлагаха добри цени. Често майсторът ги приемаше, облечен в старата си работна дреха, отговаряше, че е много зает, че рисува портрети и жанрови картини. Но в същото време знаеше, че трябва да се възползува от тази изключително благоприятна мода, която се превръщаше в прехласване, но можеше да се окаже краткотрайна.

Той бе подхванал една значителна творба от този дял на творчеството си: „Мария на смъртното си легло“. Идеята за нея му бе хрумнала една неделна утрин в старата църква, където редовно ходеше, придружен от Саския. Беше хубав ден, през прозорците нахлуваше изобилно слънце във вътрешността на църквата. То разпръсваше навред великолепните цветове на чудесния стъклопис, изработен от Питер Аертс, представляващ смъртта на божията майка.

Мария на смъртното си легло... Дали темата ще се хареса на калвинисткия град? Рембранд не се загрижи за това нито миг. Беше привлечен от лицето на девата и това единствено имаше значение за него. Веднъж вече се бе опитвал да възпроизведе атмосферата на сцената на благовещението, но без да успее. Този път искаше и трябваше да сполучи. Скоро дюзини скици се натрупаха в ателието. Искаше му се гравюрата да внушава едновременно интимни и грандиозни чувства, защото Мария символизираше нежността, простотата, любовта, тя символизираше също величието, благородството и почитта.

Всяка вечер, във всекидневната стая, където Саския бродираше, той се навеждаше над своята творба. Атмосферата, която цареше в голямата къща, беше спокойна; големи пънове бавно изгаряха в огнището и свещите, поставени в свещници от ковано желязо, хвърляха топлина си светлина над медните и калаените съдове. Отдолу

понякога се чуваше песен: Хендрикие Стофелс, младата прислужница, си тананикаше мелодия от Сир Халевин, докато внимаваше за пещта. Това момиче се нравеше на Рембранд. Беше седемнадесетгодишно и произхождаше по права линия от неговото родно село; препоръчано бе от кърмачката на бедната Корнелия.

Както обикновено Хендрикие се изкачи към осем часа, за да попита дали може да слага вечерята. След като размени поглед с Рембранд, Саския отвърна утвърдително.

— Доволен съм, мила — каза художникът, разчиствайки масата. — Добре поработих тази вечер.

После, след последен поглед върху мрежата от линии по медната плоча, той си изми ръцете.

Яденето беше просто: супа, следвана от чиния със сирене и хляб с масло, после кана домашно пиво за Рембранд и мляко за Саския и прислужницата. Противно на нидерландския обичай, Хендрикие се хранеше на господарската маса, тъй като художникът бе решил така.

Със сериозен глас той прочете молитвата, на която го бе учил баща му, след което тримата започнаха мълчаливо да се хранят. Рембранд мислеше за гравюрата. Саския се опитваше да забрави болките, които отново бе започнала да чувствава в гърба, а прислужницата скритом поглеждаше към господаря си.

„Труден е за разбиране, мислеше си тя, и все пак добър. Чудно ми е, защо е винаги погълнат от нещо, разсеян, докато госпожата мисли за всичко? Добре че тя не е нито властна, нито обича да се кара. Наистина с нейното здраве...“

Погледът ѝ се отмести от художника към господарката.

„Гледай, гледай! — възмущаваше се безмълвно Хендрикие. — Вместо да се храни с апетит, господарката едва отхапва по мъничко хляб. Поне да си изпиваше млякото! Но не! Наистина за бременна жена това не е разумно. Колко различно е всичко тук, от онова, което знаех у нас!“

Пред очите ѝ се мярна нейното село Рансдорп, малката весела къщичка, в която крещяха здравите деца и винаги простата всекидневна стая.

Тя си спомняше... През първите дни в къщата на Голямата улица, тържествена като църква, тя се чувствуваше много смутена. Тази дама, зиморничаво загърната във великолепна домашна дреха, и този

мълчалив мъж, който ходеше насам-натам с изпоцапана художническа блуза! Тя не знаеше какво да мисли и за учениците горе, винаги готови да ѝ хвърлят закачлив поглед, наричайки я „ангеле мой“ или „мое съкровище“. Трябва да се каже, че бързо свикна с тези обръщения и вече не ги намираше много компрометиращи, но Рембранд веднага се бе намесил, за да въдвори ред. „Който не се отнася добре към Хендрикие, ще има работа с мен“ — беше викнал той.

В края на краищата, ако госпожата не ядеше, то си беше нейна работа. Това не беше причина и прислужницата да ѝ подражава. Със здравите си зъби Хендрикие отхапваше от големите филии с масло, без да забравя да си взима от сиренето. Тя не можеше да си позволява да се глези. Ставаше в шест часа и веднага трябваше да се заеме с работа. Госпожата се събуждаше едва в седем, когато вече беше разтребено. През някои дни се случваше тя да става и още по-късно. Разбира се, имаше извинение, тъй като очакваше дете, въпреки че майката на Хендрикие винаги бе казвала, че за бременната жена е най-добре да не променя нищо в начина си на живот.

Младата прислужница би се учудила, ако ѝ кажеха, че всъщност тя ревнува малко Саския. Но истината беше именно такава. Нощем ѝ се случваше да сънува грамадна къща, добре осветена, украсена с хубави портрети на баща ѝ и на майка ѝ. Виждаше самата себе си облечена с красива червена дреха, даваща нареждания на една прислужница, разхождаща се из стаите, за да провери дали работата е извършена както трябва...

— Хендрикие, можеш да раздигаш! — заповяда Саския, която се изправи с уморен вид. Той би предпочел парче хляб със сирене или с посолено масло, или парче от медено хлебче с бадеми. Хендрикие, която го гледаше, му направи знак, че и тя е на неговото мнение.

— Би трябвало да си лягаш — я посъветва Рембранд, като и хвърли продължителен поглед.

Малко по-късно, докато Хендрикие миеше чиниите, той зави отпадналото тяло на Саския с топли завивки и след това спусна завесата на леглото.

Трябваше да поработи още малко. Но когато взе резеца и се наведе над медната плоча, забрави за времето и ръката му се спря едва когато камбаната на старата църква беше отброила дванадесет удара над заспалия град.

XVIII

Последните новини, получени от Лайден, не бяха добри. Махтелд неочаквано беше умряла, а мама Нели се чувствуваше все по-зле. Адриан бе счел за свой дълг да предупреди Рембранд.

Художникът не се поколеба нито миг. Още същия ден напусна заснежения Амстердам и се отправи по водния път към Лайден.

На улица Водопойна намери една старица, която с мъка можеше да се движи, и то с помощта на бастун. Тази гледка му причини мъка; тя никак не отговаряше на образа, който си бе създал за майка си, тъй пъргава някога. За щастие, умствените ѝ способности не бяха засегнати.

— Е, моето момче — му каза тя, — сега вече притежаваш своя къща? Това е много хубаво. Но колко ти струва тя?... Какво?... Тринайсет хиляди флорина? Сумата е наистина значителна. Как можа за тъй малко време да спестиш толкова много пари?

Рембранд предпочете да избегне отговора. И тъй като Лизбет, седнала край огъня, сякаш зъзнеше, запита я за здравето ѝ.

— Нищо ми няма, добре съм, благодаря ти.

Тя лъжеше. В действителност кожата на лицето ѝ беше отпусната и похабена като на бабичка, многобройни бръчки дълбоко се врязваха около гънките на устата ѝ. Рембранд обаче не настоя. Чувствуваше, че някаква пропаст се е образувала между сестра му и него, без да намира средство да я премахне. Топлата привързаност, която свързваше двамата, докато бяха деца, беше изчезнала завинаги. Тъй като мълчанието започваше да става натегнато, той я попита само по какъв начин прекарва дните си.

— Занимавам се — отвърна тя уклончиво. — Моля се...

После влезе Адриан. Като забеляза по-малкия си брат, в първия миг се отдръпна, но се овладя. Рембранд се направи, че нищо не е забелязал.

— Здравей! Как си?

— Добре — измърмори мелничарят, — което ще рече, че съм здрав и стоя на мястото си.

Той не каза нещо много повече и си отиде по-рано. Тъй като Лизбет също си лягаше рано, накрай художникът остана сам с мама Нели. Тя се беше приближила към огнището и Рембранд също бе примъкнал стола си към приятната топлина. Майката и синът с глави, приведени към огъня, образуваха спокойна картина.

Но Рембранд знаеше, че то вече е само илюзия. Това, което някой външен човек би нарекъл успокоение, той го окачествяваше като печал. И наистина беше така. Изчезнала беше предишната атмосфера на доверие, въпреки че всяко нещо бе останало на мястото си. Полицата с калаени чинии, дъбовата поставка за цветя, столовете от Малин, сплетените класове, украсяващи огнището. Дори и духалото беше там, близо до кофата за пепел, край вързопа съчки, както го беше виждал винаги.

Парализираната старица раздвижи устни.

— Рембранд, цялата ли сума за къщата си имаше в брой?

Този въпрос продължаваше да я занимава. Усещаше, че синът ѝ скрива истината. Този път той бе принуден да отговори, но вместо да опише същинското положение на нещата, предпочете да сподели, че е купил сградата на Голямата улица заради Саския.

— Само заради нея ли?

— Не, също и за мен, трябва да бъда справедлив. Разбираш ли, мамо, нужно ми е пространство, за да творя. Потребно ми е да има красота около мен.

След като продължи да говори по този начин, мама Нели все не казваше нищо и се задоволяваше само да кима. Най-сетне той остави увъртанията. Беше платил хиляда и двеста флорина в брой за къщата. Останалото...

— Ами ако работите ти тръгнат зле? — прекъсна го тя.

— Моите работи? Но аз съм още млад, мамо, и получавам много поръчки.

Старата продължаваше да кима.

— Наистина, млад си! И именно заради това не знаеш, че всичко е непостоянно в тоя долен свят. И по-силни от теб са били унизявани, Рембранд.

Художникът стана и разръчка огъня, който хвърли жива светлина върху мама Нели. Колко би искал да я нарисува! Да ѝ направи още един портрет!

Той беше последният...

През следващото лято Саския роди момиченце, което получи същото име като предишното. Този път раждането премина без усложнения, но все пак детето не изглеждаше особено здраво.

Младата майка пожела сама да го кърми, като си мислеше, че по този начин то ще укрепне. Отначало доктор Буено се противопостави, но после склони.

— При условие — заяви той, — че майката на малката Корнелия ще се храни добре!

И така, щастлива и засмяна, Саския започна да кърми новороденото, а от своя страна Рембранд се осмели да се надява, че идват по-добри времена. Той дори нарисува едно свето семейство, съвсем малка картина, която жена му гледаше с вълнение, защото самата тя бе позирала за Богородица, Корнелия — за малкия Исус.

Уви, щастието още веднъж щеше да се окаже съвсем краткотрайно. Докато човек мисли, че още слуша песните на славеите, внезапно забелязва, че се намира между оголените клони на дърветата, из които вие студен вятър... В началото на август Корнелия умря и баща ѝ сам я изпрати до гробницата в Южната черква, където вече почиваха малкото ѝ братче и малката ѝ сестричка.

Месец по-късно Рембранд бе принуден да се наведе над друг гроб — на мама Нели. Когато обвитият в черно ковчег мина покрай Рапенбург, все още няколко есенни листа оставаха по дърветата... След тленните останки на майка си Рембранд и Адриан вървяха един до друг, сами; бе се оказало невъзможно да открият Вилхелм, чийто адрес не беше известен. Адриан носеше дреха от сукно, а Рембранд — от черно кадифе. Минувачите поздравяваха набързо, но продължаваха пътя си, без да се питат кой е настанен в този лек ковчег, носен от осем души.

Този път в сърцето на Рембранд нямаше отчаяние. Мама Нели беше стара, беше изживяла един полезен живот. Поне тази смърт можеше да приеме с примирение. Докато трите малки ковчега...

XIX

Удавена във виелици и дъждове, зимата през тази година беше особено мъчителна. Рембранд напускаше ателието си колкото е възможно по-рядко. Отдаден на усилена работа, успяваше да забравя грижите си и най-вече жена си, която не преставаше да плаче.

Саския плачеше дори и нощем, защото не можеше да спи; изтерзана слушаше как камбаните на Южната черква отброяват часовете, докато картината на трите малки гроба, изкопани при основите на празната и заледена постройка, неотменно оставаха пред зачервените ѝ очи.

Но все пак налагаше се животът да продължи. Не ѝ ли оставаше Рембранд? А на него не му ли оставаше Саския? Една млада жена като нея нямаше право да се обезкуражава до такава степен. Беше почти обидно за бога.

„Господи! — често се молеше тя. — Дай ми сили да не се съмнявам в твоята мъдрост. Направи да не бъда тежест на съпруга си и работата му да не страда поради моите мъки! Умолявам те, дай ми още едно дете, едно малко същество, в което да мога да се надживея, едно малко същество, силно като Рембранд! Не проклинай нашето семейство.“

Жестоко я мъчеха и старите болки в гърба. Но тя не се молеше да бъдат облекчени болките ѝ. Бог има по-важна работа, отколкото да слуша оплакванията на една жена, която не се чувства добре.

Дори и посмъртно мама Нели беше дала доказателство за любов към децата си. Наследството бе на стойност десет хиляди флорина, в което влизаха двете къщи и мелницата.

Докато нотариусът четеше разпоредбите на завещанието, лицето на Адриан бе помръкнало. Преди време майка му му беше дала хиляда и шестстотин флорина, за да се обзаведе и заплати с кредиторите си, докато още имаше обуцарско дюкянче. Щеше ли завещанието да бъде отчайващо? Наистина, половината от мелницата — която беше

смисълът на живота му — му се падаше по право и той имаше предимство върху къщата на улица Водопойна. Но въпреки това... За да задоволи интересите на всеки, нотариусът предложи да бъдат плащани годишни вноски от по сто флорина на Лизбет, Рембранд и Вилхелм (пристигнал в подходящ момент) до погасяването на дълга. Но Вилхелм изиска да получи целия си дял, стигайки дотам да предлага неотложна продажба на къщата, в която живееше брат му. След многобройни обсъждания и дълги разпавии, накрай Рембранд, когото всичко това най-малко интересуваше, плати за останалите. Той трябваше да се задоволи само с една ипотека върху мелницата. Но тя влечеше след себе си толкова големи данъци, че той предпочете да продаде със загуба правото си няколко дни по-късно.

Върна се в Амстердам по-зле от всякога.

Очакваше го една покана от госпожа Сикс, родена Виимер, вдовица на богат търговец на коприна... Без съмнение се отнасяше до някаква поръчка за портрет. Рембранд, който отново имаше нужда от пари, отиде у дома ѝ. Озова се пред жена на около петдесет години, чиито доста студени черти бяха смекчени от дантелено боне, от което, изглежда, никога не се разделяше.

Отдавна познаваше този тип на забогатяла буржоазка: от висотата на едно добре хранено тщеславие тя гледеше презрително низшия свят на трудещите се. Въпреки това на Рембранд му се стори, че зад студенината на сивите ѝ очи отгатва някакво по-човешко чувство, чуждо на нейната каста.

Наистина ставаше въпрос за портрет. Бързо се споразумяха за размерите и за цената на платното. Госпожа Сикс не беше дребнава.

— Ще ми позволите ли да направя още днес няколко скици? — предложи художникът заинтересуван от двойствеността на нейната личност.

Тя не направи никакви възражения.

Докато позираше, в мига, когато Рембранд се готвеше да откъсне четвъртия лист от своя блок, вратата внезапно се отвори и в стаята влезе елегантен младеж.

— Майсторе! — възкликна той, без да се смуцава. — Щастлив съм да се запозная с вас. Много отдавна очаквах този момент.

Художникът забеляза как горда светлинка проблесна в очите на неговият модел. „Виждате ли — казваше нейният поглед. — Това е

моят син! Нали е хубав?“

От този миг той вече знаеше как да вдъхне живот на своя портрет: трябваше да нарисова една майка, една майка, ощастливена от своя син.

Но Ян Сикс не бързаше да излезе от стаята. Чувствуваше се, че действително е привлечен от художника. Ясно бе, че думите, с които се бе представил, не представляваха обикновена любезност на светски човек. Той сподели, че сам е любител на изкуството и че колекционира изделия от порцелан и от ковано желязо; после уточни, че все още не притежава нито една картина от Рембранд, но че в замяна на това се е сдобил с известен брой негови гравюри.

След като сеансът завърши, Рембранд бе поканен да разгледа съкровищата на младежа. Бързо разбра, че тази сбирка е създадена с много вкус. В нея бяха представени Брьогел, Халс, Ван Остаде, Ван Скорел и на почетни места — Джорджоне, Тициан и една съвсем малка картина от Лукас Лайденски.

— Ще окача портрета на майка си до нея — бе казал Ян.

Когато си тръгна, Рембранд се чувствуваше почти щастлив. Найсетне бе срещнал любител на изкуството, с когото можеше да разговаря. Но когато прегърна Саския, щастието му беше съвсем пълно: тя му съобщи, че очаква бебе.

— Четвъртото, мили — прошепна тя, усмихвайки се за пръв път от месеци насам. — То ще живее, предчувствувам това.

Времето беше тъй приятно, че един прозорец бе оставен отворен. През него нахлуваше веселата глъчка на града заедно с аромата на пролетта. Долу, в кухнята, Хендрикие пееше. А в голямата стая на приземния етаж придобилата повече увереност Саския се молеше.

„Благодаря ти, боже! — казваше тя полугласно. — Благодаря ти, че изпълни молбата ми. Няма да се покажа неблагодарна. Но направи така, че да бъде момче, момче, силно като баща си!“

Много пъти Ян Сикс идваше на Голямата улица и прислужницата, която го въвеждаше в къщата, не познаваше друг посетител, който тъй да бърза при изкачването си към ателието.

Рембранд го посрещаше винаги радостно. Наистина, младежът беше само на двадесет и три години, но вкусът му беше солиден и той

се изразяваше добре, без излишни приказки. Предразположен към доверчивост, той дори заговори за себе си: беше се заел да пише голяма поема, назована „Медея“, а вече бе създал множество стихотворения, които се радваха на успех при знаменитите срещи в Муидеркринг. Беше много близък с големия поет Фондел.

— Но какво да ви разправам за него! — провикна се той със смях. — Сигурно вие познавате Фондел по-добре от мен!

Рембранд призна, че дори не се е запознавал с него.

— Виждате ли — призна той скромно, — аз чета малко. Откакто прекъснах следването си, съм разгръщал само Овидий и Библията и това е всичко.

— Значи вие не обичате книгите, майстор Рембранд?

Гримаса на майстора:

— Понасям ги някак си.

— Но тяхната мъдрост...

— О, истинският художник никога не може да извлече мъдростта си от книгите! Той трябва да си представя и да изгражда, а не да регистрира. Трябва да се ръководи само от бога и от природата.

Сикс беше малко изненадан.

— Но все пак — възкликна той, — интелигентността е необходима, за да разбираме бога и природата!

— Не! Интелигентността не ни помага да чувствуваме висшето творчество. Тя ни предава смисъла на много произведения, признавам, но не на всичките. Например тя вдъхновява трактати, да кажем, върху изсушаването на Хаарлемското езеро, върху перспективата и анатомията, но какво би могла да даде на художника, който е в плен на своите илюзии, своите мечти и дори на своите натрапчиви идеи?

— Накратко, вие искате пълна свобода за човека с изтънчени чувства?

— Какво искате да кажете?

— Че според вас всичко е позволено в изкуството?

— Да... стига да е искрено, почитено и красиво. Мога да рисувам, ако това ми харесва, какъвто и да е недействителен сюжет, някой стар нехранимайко върху легло от рози. Единственото ми правило е да не се спирам наред път, а да следвам докрай онова, което чувствавам...

Ян Сикс замлъкваше за миг, после ново възражение му идваше на ум и дискусиата се подхващаше наново, за голяма радост на

двамата събеседници.

XX

В началото на лятото едно писмо от Коопал, зетят на Саския от Флесинген, съобщи за смъртта на Тиция.

Със съобщението в ръка, Рембранд се поколеба за миг пред вратата. Трябваше ли да съобщи на Саския, че сестра ѝ не е вече между живите? Наближаваше времето за раждане. Нямахше ли да се окаже съдбоносна тъжната новина? Накрай той реши, че няма право да скрива неща от този род.

Заговори ѝ нежно, като на дете.

— Бъди силна, мила! Нали трябваше да ти го кажа? Да, така, плачи, Саския, плачи! Това ще те облекчи.

Но докато я вдигна, за да я отнесе в леглото — защото искаше тя да си почине, — си помисли: „И Тиция си отиде. Колко млади умират тези Уйленбурговци... Да, родът им е крехък... Та нали и Саския загуби вече три деца?“

От своя страна младата жена умоляваше небето да ѝ даде рожба със здрав организъм. „Вземи мен — молеше се тя, — но не и малкото същество, което нося в утробата си. Нека Рембранд има син, на когото да може да се опира в старостта си.“ После тя идваше на себе си и се питаше дали е била напълно искрена. Трудно нещо е да умре човек тъй млад. „Господи, остави ме да поживея малко на земята, до детето ми, за да мога да бъда още и съпруга, и майка!“

Рембранд се наведе над нея:

— Как се чувствуваш, мила?

От работната му дреха се излъчваше приятна миризма на бои, позната и напомняща за живота миризма.

— Много съм добре — излъга тя с усмивка. — Седни малко до мен. Имаш ли няколко минути?

Тъкмо сега нямаше. Рембранд не разполагаше с тия няколко минути. В ателието го очакваше спешна работа. Същата сутрин бе дошъл Франц Банинг Кок, общински съветник и помощник-кмет. Той искаше да поръча голяма картина за залата, в която се събираха

войниците, въоръжени с алебарди. Би ли приел майстор Рембранд да нарисува портрет на цяла група?

Откровено казано, той нямаше голямо желание да направи това. В тоя миг търсеше някакво миролюбиво вдъхновение; а една картина за гражданската гвардия по необходимост трябваше да изразява могъщество и слава, да показва множество пики, копия, знамена и флагове. Но предложението беше съблазнително.

— Какви размери смятате да има картината? — бе попитал той за всеки случай. Отговорът беше неочакван: осем на дължина, шест — височина. Това щеше да бъде най-голямата картина от този вид. Ателието не беше достатъчно високо, за да я побере.

— И колко души трябва да се изобразят върху нея господин Банинг Кок?

— Шестнадесет! Шестнадесет члена на гражданската гвардия под моето ръководство и на моя помощник Вилхелм ван Руйтенбург. Ще композирате картината както намерите за добре, майстор Рембранд. Ще ви платим по сто флорина на човек.

И така Саския трябваше да разбере, че наистина той няма време за приказки.

— Почини си, любима! След малко ще дойда да видя дали спиш. Тя го пропъди със смях.

— Върви си! Хайде, върви си! Не виждаш ли, че ми пречиш да си почивам.

Рембранд започна да изпълва тетрадка за скици. Опитваше се преди всичко да измери вътрешната стойност на шестнайсетте трудолюбиви граждани на Амстердам и трябваше да си признае, че резултатът невинаги отговаряше на неговите очаквания. Наистина, градът притежаваше цяла поредица от картини, които представляваха поделения от гражданската гвардия. Бартоломеус ван дер Хелст бе автор на една от тях, а Николас Елиас — на друга. Дори негови бивши ученици, като Говерт Флинк и Якоб Бакер, бяха получили поръчки и бяха изпълнили задачите си по задоволителен начин. Да, твърде задоволителен, но нищо повече! Нямаше ли възможност да се изтръгне от този сюжет нещо истински велико?

Рембранд се унесе в размисъл. Шестнадесет граждани, шестнадесет члена на гражданската гвардия от второто окръжие на града. Това са спокойни хора, но готови при най-малкия знак да

грабнат оръжие в защита на града. Те се появяват, излизайки из сянката, приветствувани от цялото население, от млади и стари. Да живее гражданската гвардия!... Не, картината не трябва да бъде сбор от портрети, несвързани помежду си. Напротив, тя следва да представлява единна композиция, в която всяка подробност хармонира със съседната.

„Би трябвало... — започна да говори полугласно той, увлечен от своето видение, — би трябвало вървящата група да прониква през рамката, да се отправя към мен. Защо към мен? Ами защото съм един от техните, свободен гражданин на една свободна общност, всеки член от която има един и същ идеал. Да, сега виждам: от фона в полумрак, един фон, който искам да бъде загадъчен, ще извлека цяла симфония от светли цветове, яркочервено, лимоненожълто, златистозелено заедно с лилаво и ръждивокафяво. Тук-там по някое копие, което просветва! Някоя сабя хвърля своя отблясък! Но без това да вреди на единството на моята група. Има значение само групата! Не съществуват шестнадесет члена на гвардията, съществува гвардията като цяло!“

И скиците продължаваха да се трупат в ателието, където Рембранд работеше с непознато до тогава въодушевление. Банинг Кок, придружен от Ван Руйтенбург, бе дошъл да се осведоми за подготовката, но не се върна повече. „Тия художници, възпламеняват се за нищо и никакво!“ — мислеха си двамата улегнали граждани.

Но все пак:

— Отлично, майстор Рембранд. Но не забравяйте — напомни Руйтенбург, — че всички членове плащат еднакво; в съответствие с това те имат право да изискват достойно място в картината.

Рембранд дори не слушаше. Ако трябваше да държи сметка за брътвежите на всички, чиито портрети рисуваше!...

И само за да сложи край на разговора, отвърна:

— Не се безпокойте за нищо, господин ван Руйтенбург. Всичките ви хора ще направят великолепно впечатление със своето оръжие. Естествено, господин Банинг и вие ще бъдете на преден план.

Поласканият лейтенант се поклони. Едва отскоро той бе придобил благородническата си титла; дядо му се наричаше просто Ян Микелсон и беше собственик на малко дюкянче.

Платно с учудващи размери бе опънато между две колони във вътрешността на старата църква. Човек би казал, че това е крилото на грамадна легендарна птица. Филип Конинк и Гербранд ван ден Екхут трябваше да подготвят за рисуване тази площ, което съвсем не беше лесна работа. Една сутрин Рембранд се отправи към черквата, натоварен със скици. Големите стълби вече бяха приготвени. Той можеше да започва работа.

И така, от шестнадесетте гвардейци, художникът щеше да направи — тъй както беше решил още от първия ден — една-единствена композиция. Щеше да покаже на всички творческата сила, която усещаше след двадесет години напрегнат труд. Това засега все още бяло платно щеше да наложи превъзходството на нидерландската школа и да ознаменува собствения му триумф.

Наистина, като по силата на някакво вълшебство, през следващите седмици багрите и светлината започнаха да се съчетават тъй, както никога под неговата четка. Франс Банинг Кок и неговият лейтенант Ван Руйтенбург напредваха, следвани от пъстра група граждани, които носеха хоругви, пики и мускети. Само шестнадесет гвардейци ли имаше тук? Виждаха се сто и шествието, излязло от една от градските врати, сякаш никога нямаше да свърши. То отиваше към светлината, тъй както подхождаше за защитници на свободата, на тези бойци, обкръжени от минавачи, от улични момчетии, от момиченца. Понякога удар с копие щеше да прогонва кучето, залаяло пред барабана.

„Фонът?“ — се питаше Рембранд. Той щеше да има бронзов цвят, като камбаната, която от време на време щеше да отеква над главите. Не можеше да пожелае по-добро ателие от тази църква! Със светлината, оцветена и прецедена през стъклописите, тя представляваше урок по изкуство пред един друг урок по изкуство. Трите картини върху тавана, „Поклонението“, „Благовещението“ и „Смъртта на Мария“, щедро предлагаха своите червени, сини и зелени бои. Същинско чудо беше в ход: изтръгвайки от нощта гражданската гвардия, един велик художник разбираше най-сетне смисъла на текста от Битието: „И настъпи светлина.“

През един слънчев юнски следобед Хендрикие дотича задъхана.
— Майстор Рембранд, елате бързо. Жена ви роди момче.

От височината на своята стълба художникът хвърли щастлив поглед към феята със син корсаж и червена пола, която бе дошла да го зарадва. После слезе бързо и протегна палитрата и четките на Филип Конинк, затича се бързо към къщи, без да си даде труд да сваля работната си дреха.

На 22 септември 1641 г. детето беше кръстено в Южната черква. По молба на Саския и в памет на умрялата леля, то бе кръстено Титус.

XXI

Лятото мина, после и есента; дойде зима, а Рембранд продължаваше да работи над своята картина. Сега нощта настъпваше бързо; още в четири часа художникът трябваше да слиза от стълбата и да напуска импровизираното ателие в просторната църква.

Тоя петък гъста мъгла бе покрила целия град, принуждавайки художника да се прибере още по-рано от обикновено. В еврейските къщи по Голямата улица свещите вече горяха...

Но защо един от учениците му беше казал, че в италианските църкви навярно се работи по-удобно? Италия... топлината... Това насочи мислите му към Саския. От месеци насам, по-точно откакто бе родила, тя лежеше със силна треска и грижите на доктор Буено не бяха дали никакъв резултат. Беше много болна.

Поради тази болест се бе наложило да наеме още една прислужница. Наистина Герти — икономката с яки зачервени ръце — заслужаваше само похвали, но Рембранд не обичаше нейното заповедническо държане и още по-малко вида ѝ на господарка на къщата, който придобиваше понякога. Тя прекалено много заместваше Саския. Каква полза, че беше пестелива! В неговите очи това беше скъперничество. Тя създаваше цяла драма по повод на всеки похарчен грош. Освен това играеше и полицейска роля, държейки сметка кога излиза и се връща всеки един. „Кога ще се върне господинът?“ — „Не, госпожата не бива да опитва да се изправя, това би било опасно!“ — „Хендрикие! В девет часа да си в къщи! Разбра ли?“ Колко омразна бе за малката прислужница тази груба жена от народа, която ѝ заповядваше да пере в понеделник и да мие прозорците в петък! Като че ли мъничко въображение и разнообразие не би внесло по-приятна атмосфера в къщата! Малката на драго сърце би се оплакала на майстор Рембранд, но не знаеше как да направи това. Никога не би посмяла да го стори.

„Я виж, вече е време за отиване в синагогата!“

Художникът беше възкликнал така, без никаква причина, съвсем несъзнателно. Поради самотата си често му се случваше да си говори

на висок глас. Бе забелязал, че минава съседът му Монталто, придружен от четиримата си сина, а сега следваха и други: доктор Буено, старият Радек, Харим и бременната му жена.

При последното си посещение Буено бе казал:

— Кураж, драга госпожо, когато дойде пролетта, вече ще бъдете добре!

Да, казвайки кураж, той не бъркаше. Имаше нужда от кураж в нейната къща! След смъртта на Тиция бе умрял и Герит ван Лоо, единственият член на семейството, който поне малко защищаваше интересите на Ван Рейновци. Саския бе тъй изтощена, че дори не можа да поплаче, когато научи за смъртта на своя зет.

Понякога Хендрик Уйленбург се появяваше за кратко, донасяше цветя или плодове. Но не внасяше веселост. Самият той имаше много грижи, защото търговията му с картини не вървеше и се бе принудил да заеме две хиляди флорина от Рембранд.

— Ще можеш ли да ми ги дадеш, приятелю, без това да те затрудни?

Разбира се, че щеше да го затрудни, но как да откаже нещо на човека, който бе изковал славата му? Толкова по-зле за къщата. Падежът приближаваше, но кредиторът му може би щеше да почака малко по-дълго. Щом бъдеше завършена голямата картина на гражданската гвардия, все пак хиляда и шестстотин флорина щяха да бъдат получени; освен това се очакваха и други поръчки. Самият кмет Андрис де Граф го беше помолил да изостави за малко огромното платно на групата на Банинг Кок, за да се заеме с неговия портрет. Наистина, той бе отказал, но това бе доказателство, че го денят по достойнство и че не бива да се безпокои.

Обаче Хендрик Уйленбург не споделяше това мнение.

— Драги мой — бе казал той, — не одобрявам твоето държане. Ти караш твърде влиятелни хора да бъдат недоволни от теб. В края на краищата, с право или не, те винаги са по-силните.

Но Рембранд се задоволи само с вдигане на рамене.

От известно време се говореше най-вече за сключване на мир. Адмирал Тромп бе нанесъл окончателен удар на испанското могъщество. Най-сетне Съединените провинции щяха да могат да се възползват от плодовете на една борба, която бе траяла близо осемдесет години! В опиянението от победата Генералните щати

декретираха, че Фредерик-Хендрик за в бъдеще ще носи титлата височество. По този начин веднага ставаше възможен бракът между неговия син Вилхелм и Мери от Великобритания. Младият принц бе на шестнадесет години, а принцесата — на единадесет. По този начин щяха да бъдат свързани две могъщи страни.

Населението на Амстердам не пожела да остане настрана от всеобщото оживление. Не можеше да се каже, че богатите търговци бяха чак толкова влюбени в мира. Те всички бяха забогатели от доставки за противника, но тъй като младата височайша двойка щеше да дойде в Нидерландия, те смятаха за въпрос на чест да я посрещнат както трябва. Отново по улиците бяха издигнати триумфални арки и общинският съвет гласува още веднъж големи суми за организирането на бляскави празненства.

За Рембранд пристигането на принца щеше да бъде предимно източник на грижи. И наистина, Банинг Кок веднага бе настоял да се ускори завършването на картината.

— Нали разбирате! Негово височество принц Фредерик-Хендрик и майката на принцеса Мери ще вечерят в залата на Сдружението на алебардиерите. Необходимо е картината да бъде там.

Той беше твърде възбуден, но Рембранд му отговори малко грубо, че не е бояджия, от когото може да се изисква доставка на определена дата и че малко го е грижа дали творбата му ще бъде видяна от едно единадесетгодишно момиченце, та ако ще да е и английската принцеса.

— Аз съм художник, господин Банинг, и не мога да приема никакви пазарлъци. По това се различавам коренно от английската кралица, за която всеки знае, че идва в Нидерландия да преговаря за кралски скъпоценности. По-скоро бих предпочел да разкъсам платното със собствените си ръце, отколкото да го разваля.

— Но аз не искам от вас невъзможни неща! — провикна се началникът на гражданската гвардия с примирителен тон. — Все пак ви остава достатъчно време, за да завършите нашите портрети преди съдбоносната дата, дявол да го вземе! Впрочем, знаете ли, че съм много любопитен да видя какво е направено? Ще ми бъде ли позволено да ви обезпокоя утре във вашето ателие в Старата черква?

Рембранд се бе съгласил против волята си. Мразеше този вид натрапничество.

— И така, до утре, майсторе!

В действителност художникът бе направил всичко, което можеше, за да ускори работата. Всеки ден, въпреки че месец март бе твърде студен, той отиваше на черква за най-голямо неудоволствие на учениците, които му помагаша. Веднъж дори Филип Конинк и Лендерт ван Бейрен, удължавайки обедната почивка, бяха имали нахалството да изчезнат в една съседна кръчма пред кана топла бира в компанията на благосклонни хубавици. Рембранд ги бе посрещнал рязко при завръщането им.

— Вие сте мокри кокошки! Поколение от нищожества! Не сте способни дори да държите четка между анемичните си пръсти, а искате да ставате художници!

Да, тези хлапаци имаха нужда да им се говори строго. Осъдителна беше липсата на интерес у тях към голямата творба, която се създаваше. Сътрудничеството им при нейното осъществяване беше съвсем повърхностно, те правеха само онова, което се изискваше от тях, като имаха вид на малки момчета, наказвани от чудат магистър. Нима не виждаха величието на сцената, богатството на цветовете, чудото на играта на сенки и светлини?

И все пак той знаеше, че те не могат да разбират всичко това, че им беше невъзможно — поради недостатъчна зрелост — да го следват на върха, който бе достигнал; също тъй съзнаваше, че никой от изобразените гвардейци, нито дори Банинг Кок ще може да го разбере. Разбира се, той бе изразил задоволство. Неговата личност беше подчертана! Какво го интересуваше останалото? Но вече Руйтенбург, който също бе идвал, се бе учудил от тъмнината на фона и бе запитал не е ли недостатъчна приликата между някои от членовете и изображенията им.

Началникът му бе направил дискретен знак да замълчи. Понякога той ясно разбираше намеренията на художника, но в други моменти и той оставаше един от многото недоумяващи. Тогава изпитваше силна боязън и разпитваше Рембранд, предупреждавайки го, да не достига до твърде дръзка интерпретация, напомняше му, че гвардейците са прости хора, дюкянджии, чиято художествена култура не би могла да бъде висока.

— В това отношение, господин Банинг, те не се различават от всички, на които вече съм рисувал портрети. Разберете, че ако

трябваше да държа сметка за мнението на хора, които не разбират нищо в тази област, щях да захвърля палитрата си и да ида да продавам индийско орехче и карамфил.

— Обаче това е един занаят, който изисква повече талант, отколкото можете да си представите! — бе възразил Ван Руйтенбург, засегнат в тщеславието си на търговски внук.

И бе прибавил на себе си:

„Какво самочувствие! Като че ли художникът стои много по-високо от добрия търговец!“

Той се бе сбогувал, препоръчвайки с известна надменност:

— Внимавайте най-вече да има прилика в портрета ми!

Но Рембранд, невъзмутим:

— Най-важното е вътрешната прилика.

„Нощната стража“ беше преместена в голямата зала на Сдружението на алебардиерите през една хубава сутрин към средата на май. Платното беше завършено в желания срок с цената на огромен труд. Всъщност Рембранд все още не беше напълно доволен от него. Някои подробности например бяха изработени твърде набързо. Но за щастие, бедата не беше голяма. След като веднъж картината заемеше своето място, той щеше да се върне след празненствата, за да нанесе необходимите поправки.

Залата беше грамадна, напълно подходяща да се постави в нея гигантското платно на майстора. Високи прозорци я осветяваха задоволително. Цялата мебелировка се състоеше от дълга маса, заобиколена с дванадесет кресла, предназначени за ръководството.

Рембранд не се почувствува ни най-малко угнетен в тази зала. Откакто работеше в църква, величествеността му прилягаше като ръкавица по мярка. Когато бе идвал, за да разучи предварително осветлението, той бе избрал мястото на своята картина: стената срещу камината.

Какво бе неговото учудване, когато откри, че тази стена е вече заета от друго платно, подписано от Якоб Бакер — онзи ученик, когото се бе принудил да изгони от ателието край канала на Цветята. Картината му представляваше група от гвардейци, командувани от брата на кмета Корнелис де Граф. Авторът, който също беше в залата, съзерцаваше творбата си с видимо удовлетворение. Ала щом забележа Рембранд, отправи се към него с усмивка:

— Щастлив съм да ви видя тук, майстор Рембранд! Значи, вашата работа е завършена?

Художникът свъси вежди.

— А кой ти даде позволение, Якоб Бакер, да окачиш на това място една от твоите картини?

Той крещеше.

Бакер не се развълнува ни най-малко. Отвърна нагло:

— Самият благороден кмет Андрис де Граф. Той смята, че най-доброто място по право се пада на картината, която изобразява неговия брат.

— Възможно е тази чест да се пада на неговия брат! — подхвана Рембранд, — но във всеки случай не и на теб!

И добави с ръце на хълбоците:

— Побързай да откачиш своята картина, ако не искаш аз да се заема с това!

Някогашният му ученик съзнателно бавно се загърна с широката си виолетова наметка.

— Не, драги колега — отвърна той, без да повишава глас, и контрастът между двамата художници беше забележителен, — вие ме изгонихте веднъж и това стига. Вашето всемогъщество има граници, майстор Рембранд ван Рейн.

— Никой не може да ми заповядва! — викна пак Рембранд. — Това място съм го избрал отдавна и държа да го запазя.

— И дума да не става, майстор Рембранд. Да не си мислите, че пред вас все още имате свой ученик? Ако се осмелите да пипнете картината ми, ще се оплача.

Този път гневът заслепи художника. Без да успее да се овладее, той вдигна ръка и удари съперника си между очите. Якоб се простря с цялата си дължина край масата.

Тогава Рембранд усети, че някой го дърпа за наметката. Обърна се. Беше неговият майстор, рамкировачът Думер.

— Помислете за вашето изкуство, майсторе! Помислете за жена си!

— Но не мога да оставя да ми бъде откраднато мястото от това нищожество!

— Естествено, не! Но все пак, избягвайте разправиите. По-добре предупредете господин Банинг Кок, който е твърде влиятелен. Хайде,

хайде! Приберете се в къщи. Аз ще остана при знаменосеца на второто окръжие, който няма да позволи да бъде победен от гвардейците на господин Граф, въпреки че командирът им е брат на кмета.

Наложи се обаче да се подчинят на необходимостта. Могъществото на кмета беше по-голямо от влиянието на гвардейския капитан и групата на Корнелис Граф остана господар на мястото. Голямата картина на Рембранд бе поставена в тъмния ъгъл на залата, тъй че медният блясък върху фона на платното беше сведен до някакъв мръсен и размътен полумрак.

Рембранд напусна сградата с проклетие на уста и тръшна вратата, крещейки, че никога вече няма да стъпи там.

Творбата не бе оценена съобразно истинската ѝ стойност. Най-напред започнаха шушукания, после мълвата нарасна и достигна дюкянчетата из Дамрак и по Новата дига. „Чухте ли какво казват за картината, на която майстор Рембранд е нарисувал Кок и неговите хора?“, „Знаете ли, че художникът без малко щял да убие Якоб Бакер, защото си бил запазил по-хубаво място?“, „Кметът трябвало да се намеси!“

Слуховете бяха продължили да се носят из града. Ян Бругман, един от гвардейците от второ окръжие, търговец на семена по професия, твърдеше пред всеки срещнат — а клиентелата му беше многобройна:

— Не ми говорете за картината на Рембранд! И като си помисля, че платих сто флорина, сто почтено спечелени флорина, за да имам портрет. А знаете ли какво видях, като влязох в залата? Една компактна група, група, в която не можах да разпозная нито себе си, нито своите другари. Виждаха се само капитанът и неговият лейтенант. Ами останалите? Нима обикновеният гражданин има тъй малко значение в очите на майстор Рембранд?

Не, наистина Ян Бругман не беше доволен. Нито Питер Дрис, нито Андрес Йорис, нито който и да било от шестнадесетте членове на гвардията. Когато се събираха в помещението, те открито изразяваха мненията си.

— Тоя Рембранд като че ли рисува с кал! Прочут художник ли? Ама че смешно! Той всъщност ни излъга! Въобразил си че може да

изрази първата нелепост, която му дошла на ум, и че ние сме достатъчно глупави, за да я приемем! Той ни обиди. Защото какво направи от нас, защитниците на града? — само невзрачни участници в една тъмна група.

Тези думи достигнаха до Рембранд, но никой не узна какво мислеше той за тях. Бродеше мълчалив из къщи, без да обръща внимание на смеховете на веселата тълпа, които достигнаха до него, и на целия този шум около посещението на принца. Хендрикие отиде да види шествието, защото в силното си желание да наблюдава отблизо короновани глави тя бе успяла да се изплъзне от бдителността на Герти Диркс.

Герти нямаше нужда от развлечения. Работата я съсипваше. Саския и Титус, това беше много. Разбира се, тя не се оплакваше, обичаше да бъде полезна, не би могла да понася живот в недобре поддържана къща, но все пак понякога ѝ беше мъчително да има насреща си само един мъж, който е като ням, и една болна жена. Бедната Саския! С верния усет на жена от народа Герти разбираше, че госпожата никога няма да се съвземе. Че този доктор евреин, колкото и да е способен, нямаше да може да я излекува. Трябваше да стане някакво чудо...

Чудо!... Саския също го знаеше. Цялото ѝ същество подсказваше, че само такова нещо би могло да я спаси. Господи, и то в момент, когато едно бебе плачеше в люлката и когато съпругът ѝ изглеждаше потиснат от тежки грижи! Въпреки че тя не излизаше вече, мълвата бе успяла да проникне в къщата и да достигне чак до нея. Герти не бе успяла да скрие от нея, че неколцина недоволни гвардейци бяха вдигнали скандал пред вратата.

Какво можеше да направи тя пред прага на смъртта за това мъничко детенце и за другото дете, което се наричаше Рембранд?

Една сутрин около девет часа, докато художникът бе отишъл да се поразходи около укрепленията, тя прие в стаята си нотариуса Питер Баркман, придружен от двама писари. Дълъг и подробен документ бе съставен със сухи изрази. Но докато ѝ го четяха, Саския усещаше силният пламък на своята любов да сияе над изреченията, казвани монотонно. Същинска радост я обзе дори, когато младият писар Йоханес Рейниерс изрече, че „гореспоменатият Рембранд ван Рейн, неин съпруг, ще остане собственик на всичките имуществва на

наследодателката до момента, в който се ожени за друга жена, и до смъртта си, ако не се ожени повторно“.

На 19 юни 1642 година Саския ван Уйленбург бе погребана в Старата черква близо до Малкия орган. По време на ритуала слънцето все блестеше през стъклописите, но Рембранд вдигна глава само в мига, когато ковчегът се плъзна в гробницата и заглъхнаха звуците на органа. С празен поглед той проследи дългия слънчев лъч, който отразяваше върху надгробните плочи своята радостна светлина. Даваше ли си сметка за това? Всичко, което успя да направи, бе, че промърмори няколко неразбираеми думи, и после закри с ръце очите си, от които струяха сълзи.

КНИГА ТРЕТА
ХЕНДРИКИЕ

I

Мрачни облаци, дошли от Северно море, нахлуваха над града. Някои от тях оставаха закачени по островърхите кубета на черквите, а други се разкъсваха, давайки възможност да се видят яркосини петна, към които гълъбите се издигаха в див полет. Спрял за момент пред шлюза Свети Антоний, Рембранд разглеждаше с интерес тяхната вихрушка. Тази сутрин той бе излязъл да се разхожда рано към укрепленията, надявайки се да види живописни сцени за скициране.

Наближаваше обед, беше време да се връща; докато Герти Диркс обичаше точността, той от своя страна мразеше шума на упреците. Скоро пред него се очерта стряхата на къщата върху фона на оловното небе. Под този покрив беше всичко, което обичаше, като се започне от скъпоценните предмети на неговата колекция и се стигне до сина му Титус, този Титус, чиито изящни черти напомняха за Саския... Саския! Вече пет години бяха изминали от нейната смърт.

Пет мъчителни години! Бе продължил да работи, желаейки да си запази завидно място между изтъкнатите художници в Амстердам. Но все пак трябваше да се признае, че вече не беше някогашният търсен портретист; „Нощната стража“ беше отбелязала началото на неговия упадък. Въпреки това продължаваше да има много поръчки, тъй като продавачите продължаваха, както и в миналото, да ценят високо неговите библейски сцени и гравюри.

Старите ученици си бяха заминали, други бяха заели техните места. А след тях отново други. Но веднъж оформени като художници, всички преспокойно забравяха своя учител, освен в случаи, когато го критикуваха, както бяха направили Фердинанд Бол и Говерт Флинк. От своя страна Рембранд не си даваше никакъв труд, за да поддържа, както би трябвало, връзки с артистичния свят на Амстердам. Безплодните дискусии го дразнеха.

Камбаната на Южната църква пръсна своите наивни ноти над покривите и над каналите. В къщата на Голямата улица Герти бе сложила вече масата, без да се грижи за закъснелите, които трябваше да се оправят сами. Изключително работоспособна беше тази жена, но

нямаше никакво търпение! И все пак беше с добро сърце... Когато биваше готов да се ядоса, художникът мислеше за това, а също и за всичко, което тя правеше за сина му, а също и за... да, какво да се прави! Един самотен мъж и една самотна жена в една голяма тъжна къща; неизбежно бе това да се случи.

Рембранд не можеше да се лиши от своята икономка, а също и Титус, въпреки че от известно време детето отблъскваше с някакво особено нетърпение целувките и милувките на Герти. Скоро щеше да навърши шест години и без съмнение намираще, че е вече голямо за такива прояви на обич.

Забързан, художникът изкачи петте стъпала, водещи към вратата, която тежко се отвори. В огнището гореше торф — Герти бе пресметнала, че торфът е много по-евтин от дървата, — а пред него Титус седеше на малко столче. Достатъчно беше да го види човек на това място, затворен в себе си, за да се досети, че това е едно крехко и болнаво дете. Заради него Герти беше принудена понякога да отоплява къщата още от месец октомври.

Щом видя баща си, Титус остави книгата си с картинки и отиде да го посрещне.

— Татко — извика той с остър глас, — ще може ли да отида след обяд с Хендрикие да видя менажерията?

Рембранд се усмихна на малкия, чието лице бе обкръжено от старателно вчесани букли.

— Откъде знаеш, че има менажерия?

— Хендрикие ми каза, татко. Тя разправя, че там имало животни ей толкова големи!

Разпервайки ръце, той се изправи на пръстите на краката си. Но се спря, защото Герти идваше от кухнята с овален поднос — печеното с изобилен тлъст сос.

— Пристигате тъкмо навреме — измърмори тя, като хвърли поглед към часовника. — Бихте могли да започнете да режете месото; надявам се, че е крехко.

Долавяйки умолителния поглед на Титус, Рембранд веднага разбра положението:

— Значи ти искаш да отидеш на менажерията с Хендрикие? Не виждам нищо лошо в това.

— Не съм на същото мнение — намеси се Герти, като застана пред него с ръце на кръста. — Преди всичко не мисля, че този вид зрелища са подходящи за деца. Освен това имам нужда от Хендрикие след обяд. Днеска е ден за чистене. Всичко е безобразно...

След това тя започна да поднася, сякаш въпросът беше вече решен.

„Няма съмнение, помисли си Рембранд, че домакинството се води безупречно и Титус е възхитителен в своето костюмче от черно кадифе с бяла якичка. Но колко разочарован изглежда синът ми. Не, не бива! Защо Герти му отказва това удоволствие, след като обикновено е тъй снизходителна към него?“

— Не виждам — възрази той упорито, — поради какво зрелището на менажерията е лошо за едно шестгодишно дете?

— Има известни граници, майстор Рембранд! Какво биха си помислили вашите клиенти, ако видят сина ви сред тълпата.

— Това ли било? Моята репутация, Герти, не може да бъде тъй лесно разклатена и дори сам бих придружил Титус, ако не бях тъй зает. Обичам тия панаирни зрелища, често съм ходил да ги гледам със Саския.

— Значи, ще мога, татко?

— Разбира се, Герти ще намери начин да уреди всичко...

— В такъв случай, майстор Рембранд, ще трябва да се сърдите сам на себе си, защото къщата ще заприлича на същинска кочина — отвърна прислужницата, като почервения от гняв.

Рембранд направи чест на обяда, който се състоеше от овнешко с ориз и печен лук. Герти умееше да готви. Това трябваше да ѝ се признае. Самата тя вече бе забравила скорошния си изблик на яд и се хранеше тъй лакомо, че маслото лъщеше по пръстите ѝ и се стичаше по брадичката ѝ. Междувременно обаче тя не забравяше да наглежда Титус; детето имаше тъй лош апетит! Ето защо оставаше слабичко, въпреки всичките грижи, които се полагаха за него. Не, то очевидно не приличаше на баща си! Тя скритом погледна към господаря. Отпуснал юмрук върху покривката, художникът ядеше с удоволствие сочното месо и едрия ориз, подправен с розова вода, канела и захар. Колко беше силен! Много по-силен от нейния покоен Абрахам. Бедният

тромпетист според другарите си бе загубил парче по парче белите си дробове, надувайки своя музикален инструмент. Животът ѝ с него беше твърде жалък, но тя си даде сметка за това едва след като постъпи на служба на Голямата улица.

— Хайде, Титус, едно малко парченце месо — настоя тя нежно, като му нарязва малки хапки овнешко. — Това, е хубаво за теб!

— Не обичам месо — запротестира Титус. — Хендрикие каза, че понеже ядеш от него, си погрозняла. Тя уверява, че ябълките са много по-добри за здравето.

— Хендрикие не знае какво говори — разсърди се Герти. — Момичета като нея мислят само за удоволствия.

Хендрикие мълчеше не защото се боеше от Герти, но сдържаше готовия си ироничен отговор поради присъствието на Титус. Тя се задоволи с помирителна усмивка, при което малка трапчинка се образува край устата ѝ.

Титус почти насила хапна парче месо, чийто вид му беше противен. Защо винаги трябва да яде неща, които не обича? Той би предпочел хляб със сирене или с посолено масло, или парче от медено хлебче с бадеми. Хендрикие, която го гледаше, му направи знак, че и тя е на неговото мнение.

Рембранд от своя страна мислеше за работата си. Преди няколко дни му бяха поръчали да нарисува голяма картина: „Сузана и старците“. Сюжетът му се нравеше, но му липсваше модел, а никак не му се искаше да търси между леконравните жени от съответния квартал. По отношение на старците нямаше затруднение, постоянно срещаше достатъчно нещастници, чието единствено желание беше да спечелят някоя пара! Потънал в мислите си, неволно погледна Герти. Наведена над Титус, опитвайки се да го накара да яде, тя изглеждаше огромна. Не, никога Герти не би могла да бъде подходяща Сузана, със своите големи ръце, големи крака, преливаща гръд и широки бедра. Освен това, когато бе опитвал да я накара да позира, не бе успявал да ѝ наложи да стои неподвижно. Виж, Хендрикие позираше добре. По нея беше нарисувал една идеална Мария за голямото платно: „Светото семейство и ангелите“. Наистина, някои критици бяха отбелязали, че със своята приятна усмивка и с пълните си устни тя придаваше твърде земен вид на Исусовата майка... Много земно бе това младо момиче със старателно вчесана коса! И самата Мария, божията майка, беше

момиче от народа, едва съзнаващо величието на ролята, която ѝ е отредена — и тя бе предано почтено дете като тази малка селянка от Рансдорп.

Дали Хендрикие усети, че мисълта на майстора се върти около нея? Тя стеснително се изправи:

— Ще ида да поднеса яденето на младите горе. Така ще бъде готова навреме да изляза с Титус. Сега рано се мръква.

— Тяхното месо е отделено — отвърна Герти, — остава само да го разделиш на пет порции. Или по-добре аз ще се заема с това. Сложи ориза в глинения съд и им го занеси; аз ще им сервирам.

Горе едно подготвено платно, поставено на статив, очакваше майсторът да започне рисуването на „Сузана и старците“. Не за първи път Рембранд се заемаше с този сюжет. Около дузина години по-рано Саския му бе служила за модел. По онова време те живееха още на улицата на Сдружението на стрелците. Художникът току-що бе завършил своята „Даная“. Сякаш беше вчера онази априлска утрин... „От половин час те гледам как спиш, Саския.“ — „Нима не ме знаеш вече достатъчно, Рембранд?...“ Колко хубав беше тогава животът! Рембранд тръгна напред-назад из своето обширно ателие. Наистина, десетте изминали години донесоха много промени; бе имал млада жена, която разпръсваше неговите грижи и чиито целувки бяха достатъчни, за да го правят щастлив.

Спря се пред последния портрет на Саския, рисуван по памет една година след смъртта ѝ. Тази Саския вече не беше нито Сузана, нито Батсеба, нито Даная, но една Саския, която се опитваше да надзърне в непознати кръгозори. През последните месеци на живота си тя често бе имала това особено изражение — загрижено, майчинско, изражение на жена, която все още не е изпълнила изцяло своята мисия.

„Уви, бедната Саския! — си каза тъжно Рембранд. — Животът ти не бе лесен, той бе твърде тежък за крехките ти рамене. Ти беше жена на художник и аз не ти спестих нищо; любовта ми беше твърде брутална за тъй деликатно същество. И все пак ти ми даде всичко, нуждаех се от теб за работата си и никога не изказа някакво недоволство; карах те да играеш ролите, родени от моето въображение, украсявах те, обличах те съобразно хрумванията си...“

Да, всичко това беше вече свършено! Сега Герти Диркс споделяше леглото му. Тя беше здрава, сигурно щеше да живее сто

години! Нима трябваше да остане свързан с тази жена завинаги? Герти бе желала да има дете от него, но се оказа бездетна. Всъщност тя не беше лоша; изцяло се посвещаваше на Рембранд, както и на сина му. Кой от двамата, той или тя, беше отговорен за плътската им връзка? Той вдигна рамене. За себе си знаеше, че не е светец. Но как тези мисли му бяха дошли пред портрета на Саския, портрета, на който тя носеше диамантения пръстен, подарен от него на Герти в ден на глупава страст?... Добрата Саския! Тя бе направила необходимото, за да могат доходите от нейните имоти винаги да улесняват и неговия живот, и живота на Титус. Рембранд се отпусна в креслото.

Често изпитваше голяма умора през последните дни! А все пак не беше стар, бе на четиридесет и две години. Но на раменете му тежеше товар — товарът на самотата, въпреки присъствието на Титус... Да, това беше вярно! Момчето на драго сърце излизаше с Хендрикие; Герти ревнуваше. Тя нямаше право, Хендрикие просто беше млада, а всяко дете обича да играе с по-младите. Без съмнение и за самата Герти не можеше да се каже, че е стара; само че тя бе преминала тридесетте и изглеждаше по-възрастна, отколкото бе в действителност. Извънредно сръчна във всички други области, тя не проявяваше никакъв интерес към работата на художника. Със Саския той непрестанно говореше за нови проекти, за своето творчество. Герти се задоволяваше с ролята си на домакиня. Всичко беше на мястото си и цялата къща светеше като огледало.

Той стана, отвори една папка и се загледа в последната си завършена творба — портрета на Ян Сикс, неговия приятел — една гравюра. Ето какво беше успял да направи съвсем наскоро: игра на сянка и светлина, загадъчна смесица от лъчи и тъмнина, откъдето се показваше замечтаното лице на Сикс. Приятелството на този млад поет беше взискателно: Рембранд беше обещал няколко гравюри за изданието на неговата „Медея“, пиеса, която щеше да се играе след няколко седмици. За нещастие, сюжетът не го заинтересува. Твърде изкуствен! Сикс му бе прочел своята трагедия, но художникът напразно бе очаквал да се вдъхнови... Нищо не бе почувствувал. Не намираще търсеното. Не го намираще и другаде. А все пак искаше му се да намери средство отново да се изяви в своето творчество. Мислеше за цветовете, които биха подходжали на целомъдрената Сузана — червеникавокафяво, дълбоко червено; за него тази героиня

беше същество от плът и кръв, действителност, макар и материализирана въз основа на една мечта. Ах, ако можеше да намери нужното вътрешно спокойствие!... И ако можеше да намери модел!

Долу отекна кресливиият глас на Герти, която говореше на един от неговите ученици. Мъчително му беше да слуша този звук, както и самата мисъл за Герти му беше мъчителна. „Хайде — помисли си той, — нека гледаме честно на нещата! Герти изпълнява ролята на майка за Титус и на съпруга за самия мен. Но тя е престанала да ме привлича като жена и всеки ден пропастта, която ни разделя, се увеличава все повече.“

Той въздъхна.

Защо мъжът никога не се чувства задоволен? По времето на Саския не познаваше такива безпокойства; тя отговаряше на цялото му същество и двамата образуваха едно цяло. Докато с Герти съвсем не беше така.

Обичаше ли я? Би ли се почувствувал тъжен, ако тя напуснеше къщата завинаги? Отчаян, ако тя умреше внезапно? Грозни мисли, може би, но истината трябваше да се гледа в очите. Нямах ли право да се домогва до рая на младостта, на любовта, на радостта?

„Аз съм лош, боже мой — промърмори той, — търся само наслаждения, претендирам, че съм християнин, а не съм дори и човек. Злоупотребих с привързаността на една жена и сега ми се иска да заменя това удоволствие. Изповядвам своя грях, обаче този стремеж е твърде силен у мен. Искан ми се да слушам друго нещо около себе си, а не гласа на Герти Диркс, искам още нежност и любов, за да ги прелея в моето творчество.“ Пръстите на Рембранд галеха едно елече, поръбено с кожа, което би подходило на грациозния силует на някоя млада жена, жена като Саския. Машинално потърси голямата библия с кожена подвързия и я отвори на познатите страници от „Песен на песните“. Постепенно се замечта тъй дълбоко, че не помисли да слезе долу до момента, в който Хендрикие го повика за вечеря.

II

Есента завършваше красиво в същинска симфония от медни отсенки. Рембранд не можеше да понася да стои дълго време затворен. Още от сутринта излизаше със своя скицик и отиваше към селото Хутевал, после поемаше пътя на Ватерграафсмеер за Димен. Поръчваше си сладкиш и бира в една селска кръчма и бърбеше със застаряващия кръчмар, когото познаваше отдавна.

— Да, Фредерик-Хендрик е вече на небето! Какво ни готви неговият син Вилхелм? Да се надяваме, че ще бъде мир, господин Рембранд, страната се нуждае от това.

Рембранд обичаше живота на открито, който му напомняше за младежките години в Лайден. Обичаше да върви по малки пътечки, изпълнени с аромата на сено и на зрели плодове, към които от време на време се прибавяше дим от запален тор. Рисуваше някоя полуразрушена полска къща, някоя стара камбанария и лягаше в тревата, за да наблюдава полета на дивите гъски, отправящи се на юг.

Въпреки че не обичаше да пътешествува, изпитваше належаща нужда от промяна.

Промяна в отношенията си с Герти. Но след като бе мъчително самото установяване на факта, че две същества вече не се разбират помежду си, как да каже същото това нещо на своята прислужница? Трябваше му да събере кураж, да намери подходящи думи...

Шапката му се бе търкулнала в тревата, вятърът духаше в разрошената му коса, която бе започнала да посивява на слепоочията — бе го забелязал тази сутрин. Противно на това, сърцето му оставаше младо, младо като целия този слънчев пейзаж, в който небето се оцветяваше в сребристосиво и кървавочервено. Неговото сърце беше твърде голямо за Герти Диркс, неговото сърце искаше да живее и да достигне до зрелост.

Когато се върна в къщи, Герти подреждаше купчините пране в стаята. Тя грижливо пипаше плътния лен, фината батиста, бляскавата дамаска. Както някога мама Нели... Рембранд я поздрави и остави

своята наметка върху един стол по-внимателно, отколкото правеше това обикновено.

— Много се забави, Рембранд! А пък знаеш, че съм много заета в дните за пране и не мога да се занимавам с учениците!

— Имаш ли някакви оплаквания от тях?

— О, те се разполагат, както си щат, когато майсторът го няма. Особено Николас Майес. И Карл ван дер Плуим би трябвало да бъде надзираван по-строго. Той прекалено се интересува от Хендрикие. Ако върви така...

— Хайде, Герти, сигурно работата не е толкова сериозна. Тия млади хора са весели; а пък Хендрикие е достатъчно разумна, за да се опасяваме от каквото и да било по отношение на нея.

— Така мислех досега — отвърна Герти с раздражен глас. — Но днес я изненадах да се смее и шегува с Карл. Докато прави това, тя не работи и ето че аз едва намерих време да се приглася за хранене.

Рембранд недоволно сви рамене. Винаги такива разправици заради хора, които дори не бяха от неговото семейство.

— Да не би да кажеш, че е по моя вина — продължи икономката. — Аз работя, блъскам се от сутрин до вечер и ето как ми благодарят!

— Но, Герти, животът ти тук не е толкова труден! И не мисля, че имаш лош вид през последните години.

Сянка на съжаление мина по лицето на жената.

— По-рано ти не беше такъв. Сега тук съм само домакиня; човек би казал, че вече нямаш нужда от мен.

— Работата е там, че стареем.

— Искаш да кажеш, че аз старея! Много добре разбирам, че съм излишна тук, въпреки всичко, което направих за теб и за Титус.

Като скри лице в ръцете си, тя избухна в ридания и Рембранд изпита досада. Жените!... — помисли той. Въпреки че бе нарисувал стотина, никога не успяваше да ги разбере напълно; всяка имаше свои настроения и капризи. И за да избегне сцената, която се подготвяше, той предпочете да се измъкне. Влезе във всекидневната стая, помрачена от настъпващия здрач; Титус, който седеше върху любимото си малко столче пред камината, се хвърли в прегръдките на баща си.

— За какво мислеше, моето момче?

— Мислех за мама Саския — прошепна Титус. — Колко жалко, че вече я няма!

— Нещастен ли се чувствуваш?

Рембранд скри в кафявата си ръка мъничката бяла ръчичка, която толкова приличаше на ръката на Саския.

— Не татко, аз те обичам много и Хендрикие е винаги добра с мен.

— А Герти не обичаш ли?

— Не много, татко; тя винаги нещо заповядва и гласът ѝ е неприятен. Не е като Хендрикие.

— Виждам, с Хендрикие двамата се разбирате отлично! Ами я ми кажи, хубаво ли беше в менажерията? Не си ми разказал нищо.

— Защото ти винаги работиш, татко, или пък излизаш. Хендрикие казваше, че можеше да дойдеш с нас, защото нямаш кой знае колко удоволствия в живота си.

— Хендрикие е бърбица — каза Рембранд.

Погледът му проследи светлината на пламъците, която падаше върху плочата, украсяваща камината. Тя изобразяваше Адам и Ева в рая. „Странно, че е казала това — помисли си той. — Не вярвах, че е наблюдателна“.

— Знаеш ли — продължаваше Титус, — че Хендрикие ми обеща да ме заведе скоро в лабиринта при Канала на Розите. Колко хубаво ще бъде!

— А какво интересно видя в менажерията?

— Лъвовете, татко. Представи си — усмихна се детето дяволито, — според Хендрикие главата ти е хубава като лъвска глава.

— Жалко, че не мога да рева тъй силно! — каза художникът, като взе Титус на коленете си.

Рембранд се хранеше, без да казва нито дума; Герти бе от дясната, а Хендрикие — от лявата страна, докато Титус бе седнал срещу него. Макар да бе мълчалив, това не му пречеше да наблюдава и му се струваше, че открива Хендрикие за пръв път. Тя носеше пристегнат корсаж от синя вълна, косите ѝ бяха повдигнати в лека прическа. Колко беше хубава! Наистина художникът познаваше чертите ѝ отдавна, защото му беше позирала за „Девойката край прозореца“ и „Девойката, гледаща през прозорчето на вратата“ — две платна, които бяха имали голям успех, защото повечето критици не

допускаха вече, че Рембранд ще може да осъществи тъй свежи творби. Особено „Светото семейство“ бе имало страстни поклонници и противници. Хендрикие като Мария и Титус като малкия Исус бяха играли ролята на отлични модели.

От този ден нататък Рембранд започна по-често да се гледа в огледалото. То не лъжеше, беше тъй искрено, както бе погледът на Титус. Да, наистина, майсторът беше остарял! Никакво съмнение! Чертите му бяха станали по-тежки и по-подчертани, без обаче да се забелязва отпадналост. Напротив, лицето дори сякаш бе придобило повече съдържана сила; та нали Хендрикие бе казала на Титус, че баща му има лъвска глава? Но беше ли това лице способно да събуди любов? Не отблъскваше ли повече, отколкото привличаше? Разбира се, ако портретистът още веднъж се опиташе да вземе сам себе си за модел, отлично щеше да успее да си придаде изражение на завоевател. В действителност чувствуваше, че не се е променил. Винаги оставаше донякъде учуден от хода на живота и на света. И се стремеше само към просто чувство. В края на краищата защо да не възпроизведе още веднъж съвсем искрено чертите си?

Рембранд започна работа. С изненада откри, че не успява да гравира в медта желаното изражение. Не можеше да концентрира вниманието си, а освен това го занимаваше и онова платно, предназначено за Сузана, което още не бе започнато!... Той уморено остави резеца. Не, така не можеше да продължава! Ето че сега следеше собствената си прислужница, опасявайки се да не би тя да влезе в интимни връзки с един от неговите ученици. Като че ли той самият, живеещ с жена, за която не се е оженил, имаше право да проявява вискателност! Превръщаше ли се той във фарисей като бакалите от второто окръжие, които се подиграваха с голямото платно, окачено в залата на алебардиерите? Той ревнуваше, да, ревнуваше от Карл ван дер Плуим, защото една прислужница му се усмихваше любезно. „Прислужница — подхвана отново мисълта си той, — каква грозна дума! По-добре кажи Хендрикие Стофелс. Ти си влюбен в нея, ето истината! Не споменавай вече Карл. Единствена Герти е пречка и ти си й прекалено задължен, за да я захвърлиш като някакъв предмет, негоден за употреба.“

Колко неразумен се бе показал! Защо бе трябвало да допуска тази близост с Герти — вярно е, че тя не бе затруднила хода на

събитията! И най-вече защо ѝ бе направил тъй скъпи подаръци: сребърни обици, кораловата огърлица и дори великолепия диамант, някога носен на пръстен от Саския?

Саския! Какво би казала тя, ако би узнала? Тя, тъй изтънчена, тъй руса, би ли одобрила връзките му с Герти Диркс? Герти вече беше напълняла, скоро щеше да бъде дебела като повечето жени, приближаващи четиридесетте. А и характерът ѝ не беше такъв, че да накара човека да забрави външността ѝ! Но това ли бяха истинските причини? Не я ли упрекуваше за това, че е само почтена и предана? Нямаха ли значение вече тези качества? Нуждаеше ли се той и от красота? „Вдовец с едно дете, играя ролята на донжуан“ — измърмори той. Но и този упрек не беше справедлив. Онова, от което се нуждаеше, беше нежността, милата привързаност. „Баща ти няма много удоволствия в живота си“ — беше казала Хендрикие на Титус. Как бе прозряла това? Наистина, тя живееше от шест или седем години в къщата, беше там още преди смъртта на Саския. Нали тя му беше донесла новината за раждането на Титус? Но тогава още изглеждаше като малко момиченце, тази хубава млада жена! Сигурно отдавна беше разбрала какви бяха отношенията му с Герти, защото не ѝ липсваше наблюдателност, а още по-малко женска интуиция. Ами ако посмееше да се посъветва с нея! Би могъл да я запита относно дилемата, която му предстоеше: да скъса с Герти или да се ожени за нея... Не, това беше абсурдно, има въпроси, по които човек не може да се съветва. Дори и на такъв сигурен приятел като Ян Сикс Рембранд не се осмеляваше да каже нещо; в кръга на Ян Сикс биха погледнали на Герти Диркс като на най-последна прислужница. Тогава? Да поиска ли съвет от доктор Ефраим Буено? Докторът го посещаваше от време на време и напоследък Рембранд бе гравирал портрета му. Буено познаваше хората...

Докторът живееше в еврейския квартал, на пет минути път от Голямата улица. Хубавата му къща се наричаше „При зеления папагал“. Той сърдечно посрещна госта си и веднага на масата се появи чудесно португалско вино. Въпреки всичко обаче Рембранд не се решаваше да заговори за онова, което го занимаваше; за да оправдае

посещението си, би предпочел да се оплаче от въображаема подагра или треска.

Буено му показва — чиста случайност ли бе това — един гравирен портрет.

— Познавате ли стила на автора, майстор Рембранд?

Що за въпрос! Би го разпознал между хиляда.

— Разбира се, приятелю, това е от Ян Ливенс!

Буено се усмихна.

— Ливенс дойде да се посъветва с мен във връзка с едно произшествие, някакво падане от кон. За да ми благодари, ми даде тази рисунка.

— Значи Ливенс живее в Амстердам?

— Да, на канала на Розите. Сигурно знаете, че е вдовец?

Не, Рембранд не знаеше това; той не се срещаше с други художници. Но тъй като отдавнашният му другар от Лайден го интересуваше повече от останалите, попита:

— Как е той?

— Много добре, като не се смята известна слабост на крака. Уви, в добро здраве, но малко позакъсал, средствата му са по-скоро ограничени, както често се случва с художниците! Но скоро ще бъде по-добре.

— Говорите за крака му ли?

— Не, за кесията му. Майстор Ливенс скоро ще се жени повторно за много богата жена. Разбирате, нали?

Да, Рембранд разбираше: някоя матрона с двойна брадичка, чиито спестявания бяха натезжали като плътта ѝ.

— Лъжете се, драги. Майстор Ливенс има предвид съвсем младата и хубава дъщеря на общинския ковчезник и изглежда, че предложението му има големи шансове да бъде прието.

Художникът постави малко рязко чашата си върху дъбовата маса.

— Как, та Ян е съвсем малко по-млад от мен! Допускате ли, че подобен брак би могъл да бъде щастлив?

— Нима един художник ми задава този въпрос? — учуди се Буено, като повдигна пълната си чаша, за да погледне през нея.

— Виждате ли, майстор Рембранд — продължи той, тъй като гостът му мълчеше, — по принцип приемам, че младите трябва да се свързват с млади. Но все пак един художник излиза извън

обикновените мерки и само от него зависи да превърне брака си в щастлива творба.

— Не надценяват ли художниците, докторе?

— А не се ли подценяват вие сам, майстор Рембранд?

— Не бих могъл да кажа. Що се отнася до моето творчество, не!

— отвърна той гордо, почти арогантно.

— Но аз имам предвид живота ви!

— Аз съм самотник, докторе!

— Да, защото сте голям художник; това е цената на вашето изкуство.

— Питам се дали е тъкмо така. Готов съм да приема с признателност всяка ръка, протегната към мен. Те са тъй малко!

— А може би вашата остава свита в джоба ви, майстор Рембранд! — и доктор Буено леко забарабани по масата.

Внезапно държането му се промени; тонът му стана професионален, сякаш пред него бе кой да е от неговите болни:

— Какъв е поводът за вашето посещение, драги господине? От какво се оплаквате?

— Ами... право да си кажа, не се чувствавам много добре, навярно съм настинал. Може би ще трябва да ми пуснете кръв.

— Наистина, вярно е, че не се чувствувате добре, майстор Рембранд, но пиявиците няма да ви помогнат. По-добре идете на гости при колегата си Ливенс и следвайте неговите съвети вместо предписания.

Шегуваше ли се доктор Буено? Рембранд със смущение слезе по дъбовите стълби, придружен от домакина чак до вратата, украсена със зелен папагал.

III

Много дни минаха, преди художникът да се реши. Хубаво щеше да бъде да отиде при Ян Ливенс, но трябваше ли да обезпокои младоженците по време на медения им месец — тъй като междуременно Ян се беше оженил? Да се ожени за Герти? Решително, не. Да започне наново живота си с млада жена? Самата мисъл за това го смути дотолкова, че отиде да охлади главата си със студена вода. Хендрикие, която беше в кухнята, му подаде чист пешкир и го запита дали не е изморен.

Как да ѝ отговори, че би желал да даде майка на Титус? Понякога Рембранд си казваше, че един разумен разговор с Герти би бил най-простото разрешение. Той би ѝ изповядал: „Герти, аз съм ти безкрайно признателен, че ме поддържаше тъй храбро, когато бяхме ударени от болестта и от смъртта. След това ти беше добра посвоему, когато видя, че съм заплашен от самотата и измъчен от чувствено желание. Но това време отмина. Сега си давам сметка, че нашата връзка не почива на истинска любов, тоест върху една духовна общност, и фалшът на нашето положение ме задушавя. Герти, ти никога не си дори погледнала моите картини! Когато влизаш в ателието, то е, за да изтриваш прах или да миеш. От друга страна аз не мога без модел за Сузана, за Батсеба... Даная? Не, вече няма да рисувам Даная. Подобно тъй бляскаво въодушевление, уви, не се случва два пъти в живота на един художник. Но така или иначе, моделът, от който се нуждая, трябва да бъде млада и хубава жена. Зная колко болезнени са за тебе моите думи, Герти, но твоето женско тяло не ме привлича вече. При това положение би било низко да продължавам да живея с тебе. Разбери все пак, че съм зрял мъж, а не старец, който се опитва да стопли своята немощ от присъствието на пламенна млада жена.“

Но възражението идваше почти веднага:

„Мислиш ли сериозно, Рембранд, че би могъл да говориш така на една жена, тоест на едно същество, глухо за разума? Стига сантиментални извъртания! Скъсай без много приказки с твоята икономка, и то колкото е възможно по-скоро. Не липсват млади жени,

които биха се почувствували щастливи да носят името госпожа Ван Рейн.“

Камбаната на Южната черква отекна три пъти и звукът ѝ заглъхна в нощната тишина. Рембранд не можеше да заспи. Хладно бе през тази ранна пролет, а ръцете му се потяха, устата му се изпълваше с горчивина. Не можейки да издържа повече, реши да слезе на долния етаж да потърси чаша студена вода. След като се измъкна от леглото, отиде към вратата, затваряйки я след себе си с безпокойство.

Студената и бяла светлина на луната нахлу в стаята. Той се загледа в малкия вътрешен двор, заприличал на седефена черупка, в която един преобразен бъз имаше вид на разцъфнало бадемово дърво. Внезапно се чу лек шум, едва доловимо изскърцване на врата и стъпки отекнаха по мраморните плочи. Някаква сянка закри бъза, минавайки пред прозореца на Рембрандовата стая — тънък силует върху белия фон на двора. Сънуваше ли? Човек би казал, че това бе видение от Аркадия, пасторална картина от Елсхаймер, или от великия Караваджо...

Но това бе жива действителност: очарователна млада жена, в която Рембранд без труд позна Хендрикие. Близко до бъза тя стоеше окъпана в сребърна светлина; двете ѝ дълги плитки бяха свързани на тила, широкият отвор на нощницата ѝ откриваше шията, прилепваше към формите на нейното тяло.

Шумът, предизвикан от едно неволно движение на художника, я накара да подскочи. Бърза като сърна, тя се устреми към вратата, затваряйки я след себе си с безпокойство. Но Рембранд я бе изпреварил; слязъл по кухненската стълба, той вече беше там, пред нея, с разтуптяно сърце, а двете му ръце се протягаха към раменете ѝ с безкрайна предпазливост. Закръглеността на тези рамене прилягаше тъкмо на неговата прегръдка.

— Мила — каза той с дълбок глас. — Мила...

Хендрикие прекара ръка по челото си.

— Сънувах — прошепна тя, — и това беше тъй странен сън, майстор Рембранд.

— Продължавай да сънуваш, мое дете.

Той беше взел ръката на девойката, тази загрубяла длан, която тъй много бе работила в неговата къща.

— Няма ли никога да я издърпаш? — попита той с глас, който се опитваше да овладее.

Хендрикие вдигна към него добрите си очи с цвят на лешник, позлатени от светлината на свещта.

— Хендрикие, искаш ли да бъдеш майка на Титус?...

Майка на Титус? Усмиввайки се с цялото си лице, тя обгърна врата на Рембранд.

— А също и майка на майстор Рембранд — прошепна щастливо тя.

IV

На 5 юни 1648 година сутринта тържествени тръбни звуци отекнаха от височината на кулата на старото кметство. Един херолд пристъпи пред прозореца на заседателната зала: мирът бе настъпил! Испанският крал признаваше независимостта на Съединените провинции на Нидерландия. Занапред в герба на републиката върху главата на лъва щеше да има корона.

Този ден черквите бяха препълнени от верующи и улиците гъмжаха от шумна тълпа мъже и жени. Титус и Хендрикие, които бяха излезли да видят зрелището, се върнаха възхитени.

— Рембранд, и ти трябва да отидеш, градът е украсен като в приказка!

Рембранд отказа; разбира се, споделяше всеобщата радост, но трябваше да работи. Картината му, изобразяваща целомъдрената Сузана, беше почти готова. Господин Адриан Барк бе почакал малко повечко, за да я получи, но бе вложил сполучливо своите петстотин флорина. Получаваше прекрасно голо тяло, в червеникавокафяви и яркочервени тонове, за което бе позирала Хендрикие.

У художника също можеха да празнуват победа. Герти Диркс бе отстъпила кралския жезъл, взет сега от Хендрикие Стофелс. Разбира се, заминаването на Герти беше мъчително. Съсипана, изпаднала в нервно разстройство, тя бе изразила докрай любовта си към сина на Рембранд, защото правеше от Титус наследник на цялото си имущество. Най-сетне Рембранд можеше да се наслади на спокойствие в собствената си къща! Какво великолепно лято! Той изживяваше радостно всеки ден. Придружен от Титус и Хендрикие, бе отишъл в Рансдорп, чиято голяма камбанария господствуваше над тучни ливади. Майката на Хендрикие ги бе посрещнала в къщичката от червени тухли, тъй ниска, че когато вдигнеше ръка, Рембранд достигаше до тавана.

Хендрикие го бе помолила да не казва нищо за техните отношения на майка й — тя не би могла да разбере...

Селцето се състоеше от няколко разкривени къщички; то подслоняваше надничари, които работеха по чифлиците и вечер, прегърбени от умора, насядваха около бедната вечеря. Само някои от тях притежаваха по една крава, повечето, като майката на Хендрикие, имаха по една коза. Скоро тази коза стана любимка на Титус.

— Татко, и аз искам една козичка. Ще си живее в нашия двор и аз ще ѝ бера трева около укрепленията.

— Козите са много скъпи, моето момче — отвърна Рембранд, усмихнат. — Ако искаш да си купим една, най-напред ще трябва да пестим. Съгласен ли си?

Въпреки своите шейсет години, майката на Хендрикие беше още пъргава. След смъртта на нейния Херберт, преди двадесет години, цялата тежест на домакинството бе паднала върху нея. С девет деца — Хендрикие тогава още не била проходила — животът ѝ не бе преминал леко.

Албертина разказваше за преживяното, изтривайки по някоя сълза, после нарязва филии чудесен хляб, опечен от нея. Рембранд се почувствува щастлив от тази чиста простота. Хендрикие бе постлала разкривената маса с покривка на сини квадрати, подредила бе четири пръстени чинии, но домакинството не разполагаше с четири ножа! Имаше по четири филии хляб на човек, към които по избор можеше да се добави сирене или масло. Титус бе пожелал да вземе и от двете, но му отказаха това излишество, осъдено от традицията.

Когато се свечери, Рембранд се възхити от лилавата светлина, която се разпръсваше върху лицата на Титус, Хендрикие и мама Албертина. Той се проникна от спокойствието на атмосферата, посъсредоточен от всякога...

Хендрикие внасяше в къщата на художника отмора и успокоение. Отношенията между двамата се ръководеха не от някаква бурна страст, а от нежността на привързаността, която никога не може да се насити. Ето, такова щастие подходеше на Рембранд, най-сетне той можеше да живее изцяло за своята работа.

Но все пак понякога любовта гореше с по-ярък пламък. В подобни мигове бе нарисувал Хендрикие такава, каквато я виждаше при събуждане, бялото ѝ рамо върху възглавницата, гърдата, прикрита

под завивката. Обичаше ли тя истински Рембранд? Това беше въпрос, който младата жена не си задаваше никога. Откакто бе я целунал под лунната светлина, тя живееше в непрекъснато очарование; съществуването ѝ се бе превърнало в хубав сън. Движеше се из къщата усмихната, винаги готова да гали и да пее. Бледите страни на Титус се зачервяваха, когато участвуваше в игрите му, защото и самата тя обичаше да се забавлява като дете. Любов? Привързаност? Имаха ли значение думите, с които би могло да се изрази онова, което изпитваше? Отношенията ѝ с Рембранд бяха възможно най-чистите отношения между мъж и жена... Това поне изразяваше автопортретът, който художникът бе нарисувал през онези дни, седнал пред масата и осветен от отворен прозорец. Изглеждаше спокоен, господар на себе си, въпреки че бе преживял жестоки изпитания. Тази творба — гравюра — го представяше облечен само с работна дреха и шапка на глава. Занапред той вече нямаше да употребява барети, нито изкусни прически, нито кадифени дрехи, нито стоманени каски. В този автопортрет, който се прибавяше към дългата поредица от предишни автопортрети, мъжът се стремеше само към спокойствие и сдържаност като отшелник.

Рембранд отново търсеше вдъхновение в библията: разказите за добрия самарянин и за Христос в Емаус, които вече му бяха послужили за сюжет, сега бяха отразени, без да е необходима вътрешна борба. Окуражаван от Хендрикие, той предаваше собствените си представи, изпадайки в състояние на пълна хармония.

V

Току-що подписаният мир трябваше, разбира се, да бъде ознаменуван и в областта на живописата. Говерт Флинк, Фердинанд Бол и Бартоломеус ван дер Хелст нарисуваха за правителството щедро заплатени платна. Рембранд се запита дали ще се обърнат и към него. Бяха ли забравили почитаемите управници, че той продължава да работи в ателието си на Голямата улица, или се отвърщаха съзнателно от него поради скандалната му картина „Ротата на Банинг Кок“? Но художникът, който не желаше да се връща към миналото си, нито да рисува картини, изпълнени с оживление, дълбоко в себе си не се стремеше да получи такава поръчка.

Искаше му се да изразява своите чувства дискретно и да продължава по-нататък по пътя към вътрешното си усъвършенствуване. Що се отнася до Хендрикие, тя можеше да бъде само щастлива, тъй като Рембранд беше щастлив; но все пак се засягаше, като виждаше как го забравят. Би искала да говори за това с някого; с Уйленбург например, когото вече не виждаше, но в когото знаеше, че може да има доверие.

Търговецът на картини я посрещна приятелски.

— Защо градските съветници вече не поръчват картини на Рембранд, господин Уйленбург?

Направо зададеният въпрос сякаш го затрудни. Той почна да върти табакерата си и това продължи тъй дълго, че мълчанието стана мъчително за младата прислужница. Накрай той се реши да отговори, и то откровено.

— Отчасти и ти си виновна за това, Хендрикие.

Страшното откритие беше направено! Младата жена се надигна ужасена.

— Аз ли, господин Уйленбург?

— Отчасти да, Хендрикие. Успокой се и ме изслушай. Мислиш ли, че начинът по който живееш с Рембранд, окуражава клиентите да се обръщат към него?

— Начинът, по който живея...

Гласът на Хендрикие издаваше нейното вълнение и устните ѝ трепереха.

Какво общо имаше тя с творчеството на Рембранд?

— Много повече, отколкото можеш да си представиш! — отвърна Уйленбург. — Разбира се, аз те ценя и те разбирам. Но богатите буржоа, които подбират своите художници, не проявяват никаква търпимост. Въпреки че, с малки изключения, те съвсем не са непогрешими, портретите им трябва да бъдат рисувани само от добродетелни хора. Важното според тях е външното благоприличие. Ето, и миналата седмица господин Ван Руйтенбург бе в моята галерия и аз се опитах да му говоря за Рембранд. Фарисеят не искаше и да ме чуе. „Как — ми каза той, — оня сатир, който живее с някакво леко момиче?“ Сега ясно ли ти е защо богатите забравят Рембранд?

Хендрикие не проля нито една сълза, но очите ѝ горяха.

— Положението, в което се намиращ, е твърде сложно — продължаваше неумолимо приятелят на художника. — Какъв съвет да ти дам? Не мога да настоя пред Рембранд да се ожени за теб — което очевидно би било най-доброто разрешение. Но уви, за това не може да става дума.

— Не може да става дума ли, господин Уйленбург?

Той остави табакерата си върху масата и се наведе към младата жена, за да ѝ разкаже онова, което знаеше за завещанието на Саския.

— Ако Рембранд се ожени повторно, загубва доходите от наследството. Вярваш ли, че имате достатъчно средства, за да запазите домакинството и след като се лишите от тези пари?

Хендрикие безпомощно сведе рамене и с усилие промълви:

— Не зная. Почти нищо не знам за работите на Рембранд.

В действителност Хендрикие не беше тъй наивна, тя отлично знаеше, че ковчежето е празно. Не се ли бе наложило самата тя да плати от джоба си някои малки дългове?

— Е добре — заключи Уйленбург, — по-хубаво би било да знаеш, че Рембранд по отношение на парите е съвсем неразумен. Той винаги харчи повече, отколкото печели.

Стигнала вече близо до вратата, Хендрикие заяви спокойно:

— Благодаря, господин Уйленбург. Сега знам какво трябва да бъде моето поведение.

След като се върна, тя не спомена нищо за това посещение. Но установи, че търговецът на картини имаше право. Щом получи малко пари, Рембранд се държеше тъй, сякаш разполагаше с хиляди флорини. При всяко излизане из града се връщаше с някое дребно украшение, разпятие от слонова кост, богато инкрустирана арфа, и какво ли не още...

Към края на юни се получи нотариално заверено писмо от Герти Диркс. Откакто напуснала къщата на Рембранд, заявяваше тя, било й невъзможно да се оправи. Наложило се да заложи всичките си имущества и сега искаше финансова подкрепа.

Рембранд не бе забравил, че тя бе живяла седем години в неговия дом; веднага заговори да изпрати няколкостотин флорина. Хендрикие се обезпокои, защото от нейните собствени спестявания, на които бе посягала толкова пъти, не бе останало вече почти нищо. Не беше ли по-добре да обещаят на Герти месечна издръжка? По този начин щяха да знаят докъде биха стигнали нейните искания.

— Но всичко, което тя има, е заложено! Знаеш ли, че съм й дал и скъпоценности?

Да, Хендрикие знаеше, че в ръцете на Герти беше хубавият диамант на госпожа Саския, както и някои украшения. И като си налагаше да не проявява и най-малка ревност, тя все пак не можеше да не помисли, че трябва да се съжاليا, за това положение.

— Не би ли било разумно и ние също да си послужим с посредничеството на нотариус?

Наистина, си каза тогава Рембранд. Това момиче, с цялата си простота, има и умни хрумвания; то му напомняше малко за собствената му майка.

Нотариусът Ламберти, когото посети една хубава сутрин, му предложи удобен стол. Рембранд показа писмото от Герти.

— Но това е съвсем ясно, майстор Рембранд! Искат да изтръгнат от вас пари. Не се оставяйте да ви се налагат! Вие можете да я настаните в приют, да й купите канарче и ментово дръвче в саксия, но не развързвайте кесията си.

— Все пак — отвърна Рембранд, — мой дълг е да й помогна!

— А защо? Седем години служба у вас, това не е чак толкова много и тя няма още четиридесет години.

— Тя твърди, че е болна.

— Разбира се, всички жени на тази възраст са болни, ако няма някой мъж край тях.

Господин Ламберти се вгледа в Рембранд с лукавия си поглед.

— Предполагам, майстор Рембранд, че вие не сте водили с тази Герти само платонически разговори. Нали?

Рембранд кимна утвърдително с глава.

— Е добре, преди всичко трябва да ви посъветвам никога да не признавате това обстоятелство, защото то би могло да ви навлече сериозни неприятности.

— Хайде де, кого би могло да интересува това.

— Пазете се. Една жена, изоставена от своя любовник, е способна на всичко. Уверявам ви. От друга страна брачният съд не се шегува при подобни случаи. Да, тия господа изпитват нужда да покажат, че и те са полезни с нещо. Особено вие, майстор Рембранд, имате интерес да сте предпазлив, защото репутацията ви е твърде компрометирана...

Рембранд го погледна учудено.

— Да, майстор Рембранд, зная по какъв начин говорят за вас. Да не си мислите, че в един голям град като Амстердам никой не обръща внимание на своя съсед? Уверявам ви, няма човек, който да не е чул да разправят, че живеете със сегашната си прислужница.

Рембранд побледня от гняв.

— Кои са тия мръсници, дето са имали нахалството да се занимават с частния ми живот?

Настъпи кратко мълчание:

— Целият град — каза нотариусът. — Щяхте да узнаете, ако бяхте обърнали внимание на онова, което се говори. Аз дори не бих се учудил, ако именно Герти Диркс се е погрижила ловко за разпространението на мълвата.

Рембранд почувствува, че главата му се върти. Ето какво било положението, а той, нещастникът, не беше забелязал нищо! Цял Амстердам се подиграваше с него, презираше Хендрикие.

— Нека да завършим, драги господине. Какво ме съветвате да направя?

— Засега нищо, майстор Рембранд.

— Моето мнение не е такова. Герти Диркс се е грижила предано за сина ми и за мен. Между другото, тя го посочи за свой единствен

наследник.

— Хм! Кой знае какво ли притежава!

Тогава Рембранд му довери, че тя разполага с различни украшения на жена му.

— В такъв случай положението е друго. Да уговорим една спогодба. Предложете да ѝ плащате годишна издръжка, да речем по сто флорина, при условие че наследството няма да претърпи никакви изменения.

— Не, двеста...

— Това би било твърде много, защото и без друго тя ще иска да се увеличи първоначално предложената сума.

— Ще ѝ дам 160 флорина годишно — викна Рембранд нервиран, — и двеста флорина еднократно това е въпрос на част — за да вземе бижутата от заложната къща.

На връщане на Рембранд му се стори, че всеки минувач го разглежда с любопитство, сякаш е някакъв слепец!

Ударът беше тежък за него, разбираше, че е загубил спокойствието, към което винаги се бе стремил. Обиждаха го, заплюваха го. Е добре, той все пак отново щеше да се залови за работа, с творчество щеше да отговори на клеветите.

Какво друго му оставаше да направи, освен да се ожени за Хендрикие и да устрои празненство, което да заслепи цялото население на Амстердам? Тогава щяха да опознаят Рембранд ван Рейн и Хендрикие Стофелс. Тя щеше да носи черно кадифе, украсено с малинова дантела; тежестта на облеклото щеше да подчертава женското ѝ достойнство, бисери и скъпоценни камъни щяха да красят врата и китките ѝ; щеше да бъде истинска радост да я съзерцава човек! Той щеше да върви до нея, горд като принц. Та не беше ли същински крал в областта на изкуството? Щеше да носи наметка от червено кадифе, шапка с пера, дантелена яка и шпага. Луксозна каляска щеше да ги отведе до Старата черква, в която бе нарисувал шествието на гражданската гвардия. И както тази творба беше замислена като фанфарен звън, сватбата на майстор Рембранд също щеше да прозвучи като фанфарен звън и всеки щеше да види какво презрение изпитва той към дюкянджиите!

Когато се върна в къщи, още с отварянето на вратата го лъхна познат мирис на малц. На стола бе захвърлено черно палто, като онези,

каквито носеше Адриан. И наистина беше той.

— Добър ден, братко, как си?

— Благодаря, Рембранд. Бог ми отрежда тежки изпитания.

Хендрикие остана в кухнята. Не пожела да се изкачи, оставяйки двамата братя да си поговорят сами. Постара се да приготви хубава вечеря.

В Лайден нещата вървели зле. Работата, извършвана в мелницата, едва можела да покрива данъка върху вятъра. Въпреки мира, целият край задлъжнял, цените на хранителните продукти се повишили. Някоя работилница за бира не работела с пълен капацитет и мелниците се въртели едва-едва. Хиляди жители на града били записани като нуждаещи се.

И тогава дойде признанието:

— Също и аз, братко, също и нашата сестра Лизбет.

— Лизбет! — повтори Рембранд. (Отдавна не беше помислил за нея). — Как е тя?

— Бог ѝ отне разсъдъка, невинна е като дете.

— А ти, Адриан?

— След като работих цял живот, доживях шейсетата си година, за да се храня от подаяния. Дойдох в Амстердам, за да ти кажа всичко, както си е. Защото поне твоите работи вървят добре.

Рембранд положи ръка върху рамото на Адриан.

— Щастлив съм, че дойде, братко, няма да те изоставя. Всички Ван Рейновци са солидарни, не съм забравил времето на улица Водопойна.

VI

Есента отново бе оцветила Амстердам в червено и златно. Сухите листа се сипеха над вътрешната градина, където Титус въртеше пумпалче с камшик върху гладките мраморни плочи. Там играта вървеше много по-добре, отколкото върху неравните павеа на улицата.

— Хендрикие! Гледай колко хубаво завъртам моя пумпал!

Младата жена надникна през прозореца.

— Наистина, никога не съм виждала пумпал, който да се върти толкова! Слушай, Вибекке — викна тя на прислужницата, — наглеждай тенджерата, ще видя дали още мога...

— О, госпожата сигурно е забравила! — прекъсна я момичето.

Токовете на Хендрикие затропаха по камъните, тя протегна ръка към камшичето. Въртейки се, пумпалът очерта златиста следа. Ван Хоогстратен, един ученик на Рембранд, го бе боядисал в жълто. Камшикът изплющяваше с металически отблясък, а острието оставяше следи по плочите.

— Сега е мой ред — провикна се скоро Титус, подскачайки от нетърпение.

— Ето, но побързай!

Титус отново грабна камшика. Върхът на езичето му се подаваше между зъбите и малки капчици пот проблеснаха около нослето му.

Внезапно Вибекке извика, за да съобщи на госпожата, че юфката е увряла! Трябваше бързо да се връща в кухнята! Там Хендрикие се зае да приготви вечерята: печени филии с масло и змиорки, както и млечница с юфка — едно евтино, но все пак хранително меню. Защото бе крайно време да се пести в дома на майстор Рембранд. Значителни суми бяха заминали за Лайден. Рембранд на драго сърце се притече на помощ на своя брат, въпреки че последният не беше приятен човек! Художникът му бе нарисувал странен портрет, за който Адриан се бе съгласил да позира с тежка стоманена каска. Залисана, Хендрикие сипваше в юфката много захар, за да се услади на Титус, и не чу неколкочкратното почукване на вратата.

Тя подскочи, когато видя че в кухнята нахълтва Герти Диркс.

— А сега, Хендрикие Стофелс — заяви тя без друг поздрав, — трябва да получа онова, което искам. Няма да си отида, преди то да стане.

— Какво искаш да кажеш?

— Сигурно майстор Рембранд ти го е обяснил, както ти е обяснил и други неща.

В този миг в стаята влезе Титус, зачервен и оживен от играта. Като забеляза посетителката, той се опита да побегне, но Герти го задържа, като го хвана за края на дрехата.

— Мили малък Титус, целуни Герти.

— Не — викна Титус, опитвайки се да се отскубне. — Не. Ти ми причиняваш болка и ако не ме оставиш на мира, аз ще, аз ще... ще те бия, Герти Диркс.

— Я гледай, ти добре ме помниш, щом ме назоваваш с цялото ми име. Защо не искаш да ме целунеш? Нима и ти, моето момче, ме отблъскваш? Някога баща ти искаше...

— Да, ще извикам татко — викна детето с острия си гласец. — Той е силен, той ще те изпъди.

Титус се изкачи тичешком по стълбището към ателието. Знаеше че никой, освен Хендрикие, няма право да безпокои баща му. Но толкова по-зле. Почука, не получи отговор, почука пак, след това забарабани с юмруци по вратата.

Накрай се дочуха стъпки, в които се долавяше раздразнение. Но загриженото лице на Титус възпря упреците върху устните на баща му.

Винаги когато влизаше в ателието, Титус се чувствуваше обзет от странно смущение, поради особената тишина, която цареше там. Този път детето забеляза, че близо до огъня е седнал един стар евреин, който често служеше за модел.

— Е, Титус, какво търсиш тук?

Малкият си пое силно дъх, за да набере смелост:

— Герти Диркс е в кухнята, татко.

Овладейвайки гнева си, Рембранд изтри ръцете си в работната дреха. Без да каже нито дума, заслиза по стълбите, тъй че Титус помисли, че има право да остане там, където беше. Върху почти завършеното платно видя двама старци, една жена с чекрък и мъж близо до огъня, където вреше гърне. През отворения прозорец надничаше разцъфтяло крушово дърво. На Титус му се стори, че от

изрисуваната повърхност се откроява някакво дихание, дихание което би го отнесло като малко зрънце, отвяно от вятъра. Моделът бе изобразен от баща му в същото положение, в което още се намираще, със скръстени ръце и затворени очи, но светлината не падаше от същата страна, от която идваше в ателието.

Помисли си, че е чудесно да може човек да създава такива картини! Ако би могъл, той би нарисувал портрета на Хендрикие, портрет с хубави цветове в златна рамка и би й го подарил, защото тя беше тъй добра; дори и мама Саския не би могла да бъде по-добра. Във всеки случай още утре щеше да направи за нея една хубава рисунка: малката къщичка в Рансдорп, ниска и малко изкривена, с нейната зелена врата и с жълт невен по перваза на прозореца.

Откъде се бе взело това вълнение у Титус? От съзерцанието на картината, от заспалия старец, от странната светлина или от всички тези неща, взети заедно? После вълшебството се разпръсна; старецът започна да хърка и звукът бе грозен, като гласа на Герти Диркс, тази вещица, сякаш излязла от приказките, които детето понякога искаше да чуе от Хендрикие.

Само дано не стори зло на Хендрикие — си каза то. — Тя е тъй лоша! Я да видим! Може би татко, макар и тъй силен, не може да се справи сам?

Детето излезе от ателието и се плъзна по перилата на стълбите. За миг се поколеба, преди да влезе. Естествено, не беше хубаво да се подслушват чужди разговори. Но гласът на Герти Диркс достигаше до него и, без да иска, той чу:

— Казвам ти, Рембранд, че не е свършено! Мислиш ли, че можеш да се отървеш от мен със сто и шейсет флорина, след като бях на твоите заповеди ден и нощ? Една жена като мен...

— Но Герти...

Хендрикие се бе обадила. Титус се разтрепера тъй, че нямаше сили да се отдалечи. Ах, ако беше голям! После се намеси баща му, повишавайки тон.

На вратата се почука; детето побягна в малката тъмна стаичка, където Рембранд отпечатваше своите гравюри. То разпозна провлечените стъпки на Вибекке, която отиваше да отвори, после гласа на Октав Октавсон, общият, който често позираше на художника.

Този глас беше още по-силен от гласа на Рембранд, и човекът носеше винаги, заедно със своите дрехи, силна миризма на кожа.

Вибекке придружи Октав до кухнята. Не, Титус нямаше да слуша повече, знаеше, че това е нередно. Очите му бяха привикнали на тъмнината на стаята, където пресата простираше шестте си заплашващи ръце. Във въздуха миришеше на сярна киселина, примесваха се и други неприятни миризми; не позволяваха на детето да влиза там, всичко в стаичката бе опасно, бутилките съдържаха отрова.

Прогонен от липсата на въздух, Титус, без да иска, се върна отново при кухненското стълбище. „Я гледай, някой плаче — учуди се той полугласно. — А, това е Герти; щом е тя — нищо. След като викаше така срещу татко и срещу Хендрикие“.

Почти едновременно с това се чу гласът на Октав:

— Хайде, Герти, бъди разумна и подпиши.

— Няма да подпиша.

Тя крещеше и на моменти стенеше тъй, сякаш умираше. Беше ужасно. С разстроено лице, Титус влезе във всекидневната стая, където малко по-късно Хендрикие го намери в състояние на силен нервен шок.

VII

От много седмици насам Рембранд не смееше да мине покрай огледало. Лесно бе да се дават добри обещания, но да се изпълняват беше друго нещо. Все пак той наистина бе имал намерение да се ожени за Хендрикие и да смаже Амстердам под разкоша на церемонията. Но ето че Хендрикие все още носеше моминското си име и тъгата, причинявана на Рембранд от това, беше по-силна от грижите, създадени от разправията с Герти. Бившата му икономка наистина не се беше държала добре. Възможно ли бе една обичана жена да се промени тъй, виждайки, че мъжът ѝ се изплъзва? Рембранд беше сигурен, че би се държал съвсем другояче, ако Хендрикие изразеше някой ден предпочитания към друг мъж. Герти бе отнесла въпроса пред брачния съд. Призован, той не се бе явил два пъти. Третият път, в негово присъствие, Герти бе заявила, че той ѝ е направил устно предложение за женитба и че е имал полова връзка с нея. Какво би могъл да отговори един мъж при подобно положение?

— По първата точка отговарям не. По втората отказвам да отговоря, благородни господа.

Това бе разсмяло магистратите, които се придържаха строго към буквата на закона. Но нямаше буква, предвидена за случая Герти — Рембранд. Накрай те решиха, че художникът ще изплаща на ищеца двеста флорина годишно, вместо сто и шестдесет. Добре! Но беше ли необходимо да се дискредитира един мъж и да бъде разкарван пред съдилищата, за да се получи този резултат?

Двеста флорина!... Той плащаше вече хиляда флорина на Адриан и двеста на Лизбет. Някак щеше да се справи, но какво щеше да стане с разкошната каляска и с великолепия празник? Отсега нататък беше вече невъзможно да се мине без парите от Фрисландия. Винаги парите се противопоставяха на неговите желания и му попречваха да уреди по-добре живота си! Каква ирония на съдбата! Десет години по-рано хората умоляваха майстор Рембранд да се съгласи да нарисува портретите им. Тогава той беше художник на мода, виртуоз, който печели къщата си с помощта на своята четка...

Своята къща, уви! Преди седмица беше получил писмо от собственика Кристоф Тиис. Не можеше да се каже, че този човек бе проявил прекалено нетърпение! Но все пак това писмо припомняше на Рембранд, че продължава да дължи цялата сума, неизплатена при покупката — осем хиляди четиристотин и седемдесет флорина. Парите... те се изплъзваха из ръцете, топяха се като сняг върху езика!... Като си помислеше, че беше време, когато ковчежето беше натъпкано със златни монети! За да бъде погубен художникът, се бе оказала достатъчна голямата творба „Нощната стража“. Тогава негодниците бяха започнали да му се присмиват и да казват, че той вече не е в крак със своето време.

Наистина, той не вървеше в крак със своето време, защото мислеше за бъдещето. Бе се отказал да създава смели творби от вида на „Нощната стража“. Бе започнал да търси сантиментални сюжети като „Жертвоприношението на Аврам“ или „Ослепяването на Самсон“. Занапред се насочваше към по-висока цел. Искаше да проникне чак до вътрешната същност на нещата и да пресъздаде отражение на действителността, по-дълбоко от самата действителност. Рембранд разбираше трудността на задачата; седнал пред масата, тъй че светлината да пада от север върху медната плоча, покрита с пласт от восък, почернен с дим, той работеше усилено всеки ден. Скиците се трупаха около него, докато погледът му се вдигаше от време на време към една гравюра от Лукас Лайденски — „Оздравяването на слепеца от Йерихон“, или се спираше върху библията, разгърната на разказа за чудото на любовта върху Галилейската планина.

Рембранд знаеше, че амстердамските пастори, не споделят тази религия. Според тях Исус беше инструмент на отмъщението, преследващо жестоко и най-малкото отклонение от вярата. Проповедите, произнасяни в неделните дни по църквите, говореха само за изкупление и грях, за прегрешение и възмездие, за ад и проклятие. Докато художникът искаше да се присъедини към тълпата от страдащи и недъгави, които бяха следвали Исус. Всеки от тях бе дал своя принос от благотворителност, от себеотрицание и от жертвоготовност. Беше ли и той изпълнен с такива чувства? Ами слепците, сакатите, немите и парализираните бяха ли заслужили да бъдат излекувани от Христос? За художника това не беше теологически проблем. „Моята гравюра — мърмореше той с резец в

ръка, — трябва да изрази съчетанието между светлина и мрак с помощта на нежни линии, деликатно издълбани в медта. В нея трябва да може да се съзре чудото на човешката любов.“

VIII

Седемнадесетият век навлизаше във втората си половина, донасяйки на Съединените провинции множество нови събития. Младият и властолюбив принц Вилхелм II не бе доволен от подписването на мир, какъвто не желаше. Защо републиката не поддържаше неговия тъст Чарлз I, обсаден от английския народ? Младият статхудер се гневеше срещу Генералните щати, които отказваха да се бъркат във вътрешните работи на една друга страна. После, след като крал Чарлз се бе качил на ешафода, след като главата му се бе търкулнала върху пясъка, Англия също беше станала република.

В Нидерландия бе решено да се намали числеността на армията; държавният дълг беше нараснал много, данъците докарваха гражданите до изнемога. По-специално провинция Холандия, противопоставяйки се на желанието на младия принц, по своя собствена инициатива бе разпуснала войските си. Последва обратно нареждане, изпратено от Генералните щати. Вилхелм II застана начело на една депутация, която трябваше да се опита да спечели различните градове на негова страна; Амстердам, крепост на владетелите граждани, бе съобщил на принца, че няма да го приеме. Тогава той бе обсадил града и подменил състава на общинския съвет с по-покорни хора.

Възмутеният народ се бе събрал пред сградата на съвета: ура за Бикер, ура за Хюидекопер, ура за Де Граф! Гражданската гвардия на оръжие! В ковачниците чуковете искряха денонощно над пики и алебарди. По паважа на Голямата улица прогърмяха големите топове, изкарвани на позиция на укрепленията.

Естествено, и обитателите на Рембрандовата къща се бяха увлекли от войнственото оживление. Младият Самуел ван Хоогстратен, макар и да произхождаше от Дордт, бе грабнал един мускет и се бе присъединил към хората, настанени близо до външните крепостни стени; с него бяха Ламбрет Думер и Абрахам Фурнелиус. Когато се завръщаха изгладнели, по най-неподходящи часове,

Хендрикие се грижеше за тях с неуморната си преданост. Вече никой не мислеше за живопис и за гравюри: амстердамци искаха да покажат, че техните знамена могат да служат и за друго нещо, освен за големите паради из града. И виното се лееше изобилно в залата на въодушевените алебардиери. През последния ден на юни 1650 година принцът започна да обсажда града начело на няколко хиляди души конница и пехота. Банинг Кок поведе своите съратници. Трябваше да победят или да умрат. Междувременно кметът Бикер бе накарал да отворят два шлюза. По този начин около града между Амстелвеен и Димен, от страната, от която очакваха армията на принца, селяни докарваха добитък, докато ливадите се изпълваха вече с вода.

Сметките бяха излезли верни. Нито един потомък на великия Мълчаливец не можеше да се бори срещу този безгласен противник. Генералните щати призоваха принца назад.

Какво правеше Рембранд по време на тази криза? Той не беше войнствен, но все пак сърцето му биеше по-бързо, когато слушаше барабана на гражданската гвардия, маршируваща по Голямата улица. Това бяха същите ония хора, чиито портрети бе нарисувал върху голямото платно в тяхната зала, платното, което по погрешка беше наречено „Нощната стража“. Е, добре, нека да запази названието си! Защитниците на родината щяха да изпълнят дълга си по укрепленията, в очакване изображението им един ден — Рембранд беше сигурен в това — да бъде прославно с цялото богатство на цветовете си. Героичната атмосфера временно бе раздухала огъня, който художникът смяташе за угаснал в себе си; той довърши една голяма картина на конник: горд боец върху кон, изправящ се на задните си крака. Последваха няколко портрета на въоръжени граждани. После пламъкът угасна, докато принцът умираше, обезобразен от дребна шарка...

Интимност, спокойствие. Рембранд отново бе започнал да наблюдава евреите от Голямата улица, излизаци от домовете си в петък вечер. В ателието той даваше уроци на Титус. Бащата можеше да прецени, че момчето нямаше да стане гениален художник, но имаше известни дарби и обичаше да рисува. Беше хубаво десетгодишно дете, чиито черти напомняха лицето на Саския, но с добавка — един израз

на размисъл, който липсваше на майка му, нещо като сянка от меланхолия. На свой ред и Хендрикие очакваше дете...

Майсторът бавно мина от Абрахам ван Дийк към Хайман Дюларт, две четиринадесетгодишни момчета, които отскоро работеха при него. Николас Маес и Карл ван дер Плуим вече имаха свои собствени ателиета. Рембранд се наведе над русокосата глава на младия Дюларт.

— Ефектът е добър, Хайман, но би трябвало да се получи по-силно изражение. Рисунката ти с въглен е пълна с въображение, трябва само да продължаваш по този път.

Чудновато момче беше Хайман Дюларт! Рембранд се чувствуваше привлечен от този характер, тъй различен от неговия. Това бе мечтател, поет, сериозен като Титус, с когото се разбираше отлично, въпреки разликата във възрастта. След свършването на урока, учениците се върнаха в своето малко ателие. Останал сам с Титус, Рембранд внезапно се заслуша.

— Стори ми се, че някой почука на вратата. Трябва да е доктор Буено.

— Болна ли е Хендрикие, татко? — обезпокои се Титус.

— Не, не е болна. Обичаш ли много Хендрикие?

— Много, татко.

— Какво би казал, ако тя скоро ни даде едно бебенце, едно момченце или едно момиченце?

— Възможно ли е?

Рембранд прегърна крехките раменца на сина си.

— Да, възможно е. Ще бъдеш ли доволен?

— Разбира се, татко, особено ако мога да си играя с него, но нали бебетата почти винаги спят.

— Откъде знаеш?

— Хендрикие ми разказа, че бебетата трябва да спят, за да пораснат.

— Да чакаме това малко бебе, Титус. Скоро ти няма да бъдеш вече сам.

Рембранд замълча, защото Вибекке дойде да запита дали майстор Рембранд ще приеме някой си господин Тиисзон. Чувайки това име, художникът се почувствува неудобно. Но Кристоф Тиис му стисна приятелски ръката и обясни за какво е дошъл. Държеше най-вече

майстор Рембранд да не изтълкува погрешно причините за неговото настояване; ако искаше да му бъде заплатено, то бе само защото и сам той имал да урежда някои задължения. Осем хиляди и петстотин флорина бяха значителна сума за такива времена.

— Защо казвате такива времена, господин Тиис? — се учуди художникът.

— Ами защото англичаните, провъзгласявайки техния акт за корабоплаване, пронизаха Амстердам право в сърцето. Войната може да избухне всеки миг. Английски военни кораби нападат холандски търговски кораби. Ето защо властите възложиха на адмирал Тромп командването на един флот, предназначен да оспори британското господство над моретата. В очакване на развързката, никакъв кораб не пристига в пристанището, което е почти мъртво.

Рембранд слушаше с изненада. Погълнат от собствените си грижи, не бе забелязал почти нищо от станалите напоследък събития, тъй важни за историята на неговата страна.

Докато говореше, посетителят дискретно оглеждаше обстановката. Какво богатство от картини!

— Навярно печелите много пари, драги господине. Успяхте ли да съберете сумата, с която ще покриете дълга си за къщата?

В действителност, Рембранд наистина бе спечелил много пари, откакто се бе настанил на Голямата улица. Би трябвало от време на време да прави вноски на собственика; но каква полза имаше сега да съжалява за своето нехайство! Болестите, смъртта, намаляването на поръчките, ударите, понесени от други членове на неговото семейство... Но господин Тиис можеше да бъде спокоен, щеше да му бъде заплатено. Не, не би желал някой друг да бъде затруднен по негова вина.

— Нали имате доверие в мен, драги господине?

— Имам доверие във вас и ви се възхищавам, майстор Рембранд; надявам се, че ще излезете без много мъчности от този труден период. Ние, нидерландците, вече сме се сблъскали и с по-опасни противници от тия англичани! До скоро виждане!

В края на хубавия месец, през който всичко цъфти, докато брястът пръскаше своя аромат във вътрешния двор, а нидерландският флот влизаше в първото си сражение срещу англичаните край Дувър,

Хендрикие роди дъщеря. Щастливата майка сияеше, а Рембранд бе застанал до нея.

— Да го кръстим ли на твоята майка, Хендрикие?

— Не, ако си съгласен, нека да е на твоята майка.

Това означаваше да го кръстят Корнелия.

— Добре, мила. Ако беше още жива, майка ми щеше много да се радва.

Две седмици по-късно, преди още детето да бъде кръстено, трябваше да го погребат в Южната черква.

IX

Рембранд нарисува портрет на Хендрикие. Върху фон на нежен здрач се открояваше разцъфтялото лице на младата жена. Големите ѝ кафяви очи имаха просто, нежно и любящо изражение. Този път нямаше нужда от никакво украшение, тя носеше само обици, които подчертаваха свенливата усмивка на свежите ѝ устни, блясъка на страните ѝ, детския чар на добре очертаната брадичка. Гъвкавата ѝ шия се показваше от кожената наметка, с която бяха обгърнати раменете ѝ. Кестенявите коси обгръщаха лицето и играеха върху сериозното чело тя бе сложила на главата си чудесна баретка. Хендрикие Стофелс от Рансдорп щеше да живее извън времето. Защото онова, което художникът бе изобразил, не беше толкова нейният портрет, колкото скритият извор, от който човешката любов се струи като недокоснатата капка роса върху цвета на лалетата.

Едва бе спрял звънът на новогодишните камбани и на вратата на Голямата улица се почука. Вестоносецът, пожелавайки на Хендрикие честита нова година, ѝ подаде един плик. Вън беше много студено. Хендрикие усети, че и тялото ѝ се вледенява, защото този вид съобщения, скрепени с кървавочервени печати, рядко означаваха нещо добро. Тя не знаеше да чете, но се боеше, че вестта ще причини нови грижи на Рембранд.

И наистина, тъй като кредиторите на господин Тиис настояваха да им се плати, той молеше майтор Рембранд да му изплати, ако е възможно, дължимата сума. В противен случай той щял да бъде принуден да прибегне до съответни мерки.

Хендрик Уйленбург, към когото се обърнаха, не знаеше какъв съвет да даде. Сам той не беше в състояние да върне на Рембранд сумата, която бе заел от него: търговията вървеше зле, войната с Англия дезорганизираше всичко. Рембранд дори не си спомняше вече, че Уйленбург му дължи пари. Но какво щеше да стане, ако сумата, искана от Тиис, не беше изплатена в срок?

— Къщата ти ще бъде продадена, Рембранд, и за нея ще се получи ниска цена, понеже сега много големи къщи в Амстердам са

празни.

Да бъде продадена къщата! Художникът никога не беше помислял за такава възможност. Това не е възможно, това би било смъртоносен удар върху неговото изкуство.

— Защо не продадеш част от скъпите вещи, които притежаваш — посъветва Хендрикие.

— Не, те представляват част от плътта и кръвта ми. Още повече, че щом къщите се продават на ниска цена, търсенето на произведения на изкуството няма да бъде по-голямо.

— Имаш право — потвърди Уйленбург. — Все пак адмирал Тромп се държа добре при Портланд и Михаел де Руйтер държа високо нашето знаме срещу по-многоброен противник в Плимутския залив. Но тази морска война струва много скъпо.

По-нататък Хендрик разви своите политически възгледи, критикувайки решението на Върховния съвет, който назначаваше за регенти на посмъртно родения син на Вилхелм II едновременно и принцесата, и бабата.

— От това разрешение — заяви той — могат да възникнат само разправии и Ян де Вит трябваше да ги предвиди.

Рембранд сви рамене. Тези въпроси ни най-малко не го интересуваха.

Тогавя Хендрикие Стофелс, опитвайки се да намери някакъв изход, спомена името на Ян Сикс. Нали той беше богат? Нали ценеше изкуството на Рембранд, нали беше негов приятел? Самата тя не изпитваше симпатия към този надменен мъж, който си даваше вид, че никога не я забелязва. В неговите очи тя щеше да си остане завинаги само прислужница. Но всичко това можеше да бъде отминато! Рембранд се поколеба отначало. Той не се виждаше вече с Ян Сикс; младият благородник отбягваше къщата на Голямата улица. Докато някога оставаше до късно вечер да разговарят за изкуството и за красотата, за истината и за любовта към ближния, сега той се появяваше много рядко. Може би беше зает с предстоящия си годеж? Нали щеше да се ожени за хубавата Маргарита, дъщерята на професор Тулп?

Въпреки всички колебания през една януарска утрин Рембранд се насочи към „Синият орел“. Градът бе покрит със сняг, шейни минаваха със силен шум от звънчета.

Ян Сикс посрещна госта си приятелски, осведоми се за здравето му и за неговия син, но без да спомене за Хендрикие. Бе облеган на голяма библиотека, със скръстени ръце, с един крак, изнесен малко по-напред. Пред него Рембранд бе седнал в голям абаносов стол и се чудеше откъде да започне. Известно време двамата се наблюдаваха, после художникът, не намирайки думи, просто измъкна едно писмо и го подаде на Сикс. Чертите на младия благородник веднага станаха постудени и неподвижни; поетичната му душа презираше нотариалните текстове; от друга страна, цялата тази история не го засягаше.

— Какво искате от мен, майстор Рембранд?

— Един съвет, драги Сикс. Как бих могъл да събера тази сума във възможно най-кратък срок — отвърна художникът, като погледна към тежката сребърна ваза, върху която играеха отражения от пламъците в голямата камина.

— Това е една значителна сума, майстор Рембранд — измърмори Сикс, докато му връщаше листа.

Рембранд поглеждаше ту към пламъците, които поглъщаха пъновете, превръщайки ги в бяла пепел, ту към силуета на мъжа, млад и строен, пред хубавите подвързии на книгите. Все пак реши да направи още едно усилие:

— Дойдох да ви попитам, господин Сикс, не познавате ли някой, който би могъл да ми заеме тази сума?

— Вие не си давате сметка за положението! В тоя момент, когато толкова търговски къщи обявяват фалит една след друга!

Сикс, който се разхождаше напред-назад из стаята, бе видимо затруднен, загдето художникът се бе обърнал към него.

— Аз не мога нищо да ви обещаая, Рембранд — заяви той най-сетне, но ще видя дали един от моите приятели... Във всеки случай, не разчитайте много.

Разтопеният сняг се свличаше по керемидите, мърсеше се с кафяви и сиви петна. Къде бе останала белотата от първия ден? В същото време Рембранд потъваше в огорчение. Наистина, опасността да бъде прогонен от своето жилище бе отстранена, бе платил дълга си, правейки заеми наляво и надясно: четири хиляди флорина от търговеца Хертсбек, същата сума от съветника Корнелис Витсен.

Господин Витсен обичаше изкуството и синът му Николас рисуваше доста добре; може би майстор Рембранд щеше да се учуди, като видеше постиженията му?... Тъй като току-що бе назначен за общински съветник, той бе в добро настроение.

— Но не забравяйте, майстор Рембранд, че този заем е само за една година!

Не, той нямаше да забрави това, защото господин Витсен се бе показал щедър. Бе заел сумата без лихва по приятелско споразумение, докато Хертсбек бе поискал пет на сто и гаранция в недвижими имуществва. С оглед на това Ян Сикс от своя страна му бе броил хиляда флорина без лихва, при условие, че Рембранд посочи солиден гарант. Рембранд и Хендрикие, след дълго търсене, намериха човек, готов да им направи тази услуга, това бе Луис ван Людик, художник-любител. И така, Рембранд се представи пред съответните чиновници и потвърждаването на задълженията бе съответно регистрирано. Но още колко пъти трябваше да се подпише, преди да настъпи краят на това мъченичество?

Когато всичко свърши, Рембранд се утеши, като нарисова един Фауст, и веднага забрави за пошлостите на тоя свят.

Х

Междувременно всекидневието следваше пътя на обичайните си превратности. Лизбет бе умряла и Адриан, който пристигна да съобщи тъжната новина, порази Рембранд с жалкия си вид.

— Тъй зле ли вървят работите, братко?

— Хлябът на милосърдието е корав, той тежи на стомаха като камък.

— Но все пак той е даден с любов, Адриан.

— Стига и това, че е даден, Рембранд.

Адриан беше както винаги недодялан и недоволен:

— Аз постоянно съм се опитвал да служа на бога според силите си. Защо винаги получавах само мъка в замяна на това?

— Не зная, братко. Може би прекалено съзнателно си се опитвал да се понравиш на бога или си смятал средството за по-важно от целта.

— Вървах все по божия път Рембранд; бях смирен между смирените и работех по цял ден. Виж дрехите, които нося, те са от моята сватба. Никога не съм прахосал нищо, а същевременно се чувствавам тъй изстуден вътрешно, че треперя, като си помисля за последния си час.

Можеше ли Рембранд да отговори на Адриан, че неговото смирение всъщност е било гордост и че като е вярвал, че служи на бога, той винаги е търсел само себе си? Преминавайки през живота, Адриан беше оставил ръцете и сърцата наоколо си празни. Рембранд осъзна, че и сам той притежаваше малко от тази склонност да се затваря в себе си, че беше грубоват и с тежък характер. Но той поне се стремеше към повече ведрина.

— Ако трябваше да започвам отново — продължи Адриан с жест на отчаяние, — бих живял тъй, както живях. Но животът ми върви все така — излизам от едно отчаяние, за да навляза в друго.

Той отпусна върху коленете си своите безпомощни ръце, чиито длани бяха загрубели от работа.

— Ах, завиждам на Лизбет! Тя отиде с облекчена душа в божия дом.

— Носим ли отговорност ние за нашата природа?

Рембранд бе поставил ръка върху рамото на Адриан.

— Аз често съм мислил за смъртта, братко.

— А аз за живота, Адриан.

— Ти се стремеше към външни ефекти и не се задоволи като мен със скромна роля; ти търсеше слава и се опитваше да проникнеш в загадката на съществуването.

— Творчеството ми го изискваше, Адриан. Загадката вдъхнови най-хубавите ми картини.

— Под претекст, че създаваш изкуство, ти задоволяваше гордостта си. Това художество е лишено от смисъл и няма да намери оправдание.

Рембранд се вглежда дълго в упоритото лице на своя брат. В тоя миг му се искаше да го нарисува, за да може това ограничено същество, което осъждаше красотата, да послужи за създаване на красота, да послужи против волята си.

— Да оставим тия разговори, Адриан. Това ми е все едно. По-добре да изпием една кана от Делфт. Не се виждам всеки ден с брат си.

— За твое щастие, Рембранд — заключи Адриан почти с ирония в очите си.

Времето минаваше. Хендрикие отново очакваше дете. За пръв път в живота си Рембранд посрещна тази новина без никаква радост.

— Това дете ще има доста стар баща, Хендрикие!

— Ти не си стар, Рембранд — запротестира тя. — Колко картини и гравюри направи от зимата насам? Всеки млад мъж би могъл да ти завиди.

Добрата Хендрикие! Винаги готова да утешава!

— Може би скоро ще можем да се оженим, мила — прошепна той нежно.

— Няма за какво да бързаме, Рембранд. Чувствувам се щастлива и така. Докато се грижа за теб и за Титус, не ми е потребно нищо повече.

Тя започна да гали гъстите му къдрави коси.

„Каква сила, каква подкрепа е да имаш такава жена в трудни времена!“ — мислеше художникът.

А тя, опитвайки се да овладее вълнението си:

— Гърлото ме сърби, Рембранд! Това означава добра новина.

Бедната Хендрикие се лъжеше. Малко след сключването на позорния за Нидерландия мир с Англия — беше началото на юни — църковният съвет покани майстор Рембранд и Хендрикие Стофелс, и двамата живеещи на Голямата улица, да се явят по повод на едно „дискретно християнско напомняне“. Щяха ли те да помолят да им бъдат простени греховете, които „безчестяха всеки член на обществото, който ги беше извършил“?

Но Рембранд не се смяташе за виновен, животът му бе откровен и почтен. Защо трябваше да дава сметка пред съвета за особените обстоятелства, които го принуждаваха да действа по един или друг начин? Нямахше ни най-малко намерение да се подчини на присъдата на онези, които в неговите очи бяха най-обикновени смъртни.

— Няма да се явя, Хендрикие; ти постъпи както желаш.

Младата жена се чувствуваше разколебана. Тя знаеше много добре, че интимният ѝ живот с Рембранд е облагороден от взаимна любов. Но все пак не можеше да прогони чувството на известна виновност. Не беше ли настоявала пред Рембранд да не се променя нищо в сегашното им положение?

— Много ме е страх, Рембранд, да не би съветът да ни отлъчи, защото тогава никой няма да иска да купува твоите картини.

— Хайде, Хендрикие, недей да се безпокоиш толкова. Какво лошо могат да ни сторят? Уверявам те, че не ме е грижа за тях.

Хендрикие повдигна глава, за да се вгледа по-добре в лицето на Рембранд; никога до този миг не беше го виждала такъв: могъща глава върху набит врат — тя си припомни за лъва от менажерията! Да, той беше силен мъж, който не би се преклонил пред никой църковен съвет, който сам решаваше кое е добро и кое лошо и се подчиняваше само на вътрешния глас на съвестта си.

— О, Рембранд! — изхълца тя, като го прегърна. — Имаш право! Но остави ме да си поплача, не мога иначе.

Църковният съвет не се отказваше от намерението си да ги накара да му се подчинят. Получи се второ писмо, което Хендрикие поиска да ѝ бъде прочетено. Тогава научи, че ако те продължават да упорствуват и отказват да се подчинят на моралните правила, занапред ще им бъде отказано участие.

Това беше тежък удар за простата душа на младата жена, начало на проклетие в тоя преходен живот. Нощем, докато усещаше как се

движи детето в нея, в бедната ѝ глава звучаха думите на заплахата. Още следната вечер, без да каже на Рембранд къде отива, тя почука на вратата на съвета. Около дългата маса със зелена покривка бяха заели места дванадесет мъже със строги лица и черни шапки. Председателят, червендалест бръснат мъж, я посрещна със следните думи:

— И така, вие сте Хендрикие Стофелс, понастоящем живуща на Голямата улица? Вие не отговорихте на нашето първо предупреждение.

Хендрикие, която бе извънредно много изморена, се облегна на масата. Нямаше ли да ѝ предложат стол?

Председателят почна да я съветва бащински, не беше лош човек, но изпълняваше своя дълг. Обясни ѝ защо ще ѝ бъде отказано участие, ако не промени държането си. Хендрикие слушаше под силното впечатление на тези дванадесет строги лица, свидетелстващи за безупречен живот: тия дванадесет благоденстващи граждани на Амстердам можеха ли да разберат, че художник като Рембранд се движеше във от техния духовен кръгозор?

— Съжالياваме, че майстор Рембранд не е дошъл с вас, защото в резултат на това въпросът вече не може да бъде уреден. Тъй като горепосоченият остава непокорен, за свое най-голямо съжаление аз ще бъда принуден да поискам от божия служител, който проповядва, да съобщи обстоятелствата на този тъй неприятен за паството ни случай. Като избягва да споменава, разбира се, имената.

Хендрикие затвори очи. Тя бе посрамена. Та нали всеки веднага щеше да разбере кои са тези „един наш брат и една наша сестра“?

Цялото паство щеше занапред да се отвращава от нея и да я сочи с пръст — нея, Хендрикие Стофелс от Рансдорп, обвинена в проституция.

— Ще решите ли да напуснете този Рембранд ван Рейн? — попита един от съдиите.

Но тя, въпреки отчаянието си и без да сведе очи, промълви:

— Никога няма да напусна Рембранд! Зная, че той се нуждае от мен.

— Нуждае се от вас? Как? Прислужници не липсват...

— Рембранд се нуждае от мен заради своя син, заради своето творчество. Нямам право да ви кажа всичко, господине, но на нас ни е невъзможно да се оженим.

Едри сълзи капеха върху тялото, натежало от бременността.

— Добре — продължи председателят, — плачете, щом като това ви облекчава, но докажете искреността на вашето покаяние, като се възвърнете към добродетелен живот. Все още не е късно. Ако майстор Рембранд не може да се ожени за вас, напуснете неговата къща и се върнете при майка си. Бог е милосърден към грешниците...

Хендрикие неловко постави ръце на корема си, усещайки се покрита с позор.

След като напусна стаята на съвета, тя се отдалечи като някаква сянка, самотна под сводовете на черквата, където угасваше дневната светлина.

На десетия ден от месеца на гроздобера през 1654 година, докато старият редут навличаше златна дреха на мястото на зеленината, Хендрикие Стофелс от Рансдорп роди дъщеря. В петък, 30 октомври, в седем часа вечерта детето беше кръстено в Старата черква. То бе назовано Корнелия ван Рейн, като че майка му беше законна съпруга на Рембранд.

XI

Отново в къщи имаше малко бебе. Тоя път новороденото беше едро, е къдрави косички, закръглено челце и две малки сиви очи над голямо носле: накратко казано, Корнелия приличаше на Лизбет.

Нищо не можеше да накара Титус да се отдели от нея. Той галеше нежната кожа на детето, носеше завивки и се угрижваше дори при вида на изпоцапаните пеленки. Когато майката беше в кухнята, целуваше бързо бебето по малкото челце, разлюляваше леко люлката и изговаряше всевъзможни ласкави имена. По това време беше тринадесетгодишен, лицето му бе останало слабичко и очите му понякога гледаха някак надалеч. Твърде различен от другите деца, но обичан както от учителите, така и от съучениците си, защото винаги беше готов да послужи на всекиго. „Би дал и ризата си!“ — казваше Хендрикие. Титус, Хендрикие и Корнелия образуваха за Рембранд едно щастливо семейство. Отново художникът можеше да работи, да обяснява на своите ученици смисъла на благородното им дело. Всички те, както и някога, по времето на Саския, се хранеха на общата маса и прекарваха весело следобедите във всекидневната стая.

Хендрикие се бе разхубавила.

— Ей такава ще те нарисувам, мила.

— Като коя?

— Като Батсеба. Струва ми се, че най-сетне имам сили за това.

Развълнуван, той ѝ показа една малка картина, старото копие на „Батсеба“ от Питър Ластман. „Може би един ден ще нарисуваш съвършена Батсеба!“ — му бе казал поклонникът на Италия преди толкова години! Е добре, през 1654 година Хендрикие щеше да му позира и картината щеше да бъде в естествена големина!

Рембранд работеше по-мъчително от всякога, влагаше от себе си във всяко докосване на четката до платното, като скулптор, който се бори с камъка. Не пестеше силите си, защото именно чрез работата си можеше да запази своята къща, своите съкровища, всичко на което държеше. Така се роди неговата Батсеба, съвършена по тяло и по дух.

Това беше плаха, целомъдрена творба с благородно вдъхновение, издържана в строг тон, получен от жълтеникаво бяло и матовозлатно.

Един ден Рембранд изпита и друга радост — узна, че го ценят високо и много далеч от неговия домашен кръг. Бе пристигнало писмо от Месина.

— Къде е то, Рембранд?

— В Италия, Хендрикие.

Рембранд погледна редовете, написани по италиански. Хендрикие чакаше, Титус чакаше.

— Дай да го видя, татко! — поиска юношата, който не бе възпитан да спазва прекалено строго външните белези на благоприличието.

Но и Титус не знаеше италиански. Най-сетне той се надвеси над Корнелия, която смучеше пръстчето си в люлката:

— Представи си, сестричето ми — каза той, — получихме писмо от Италия и никой не може да ни го прочете. Нали е смешно?

Към кого да се обърнат? Ами разбира се, към Уйленбург! Той бе пътувал толкова много. И наистина, загадката бързо бе разрешена с помощта на търговеца.

— Е добре, драги мой, каква чест! — провикна се той. — Маркиз Антонио Руфо, издател на Омировите съчинения, поръчва да му нарисуваш едно платно. Той би желал то да бъде високо два она и широко също два она. Трябва да бъде изобразен Аристотел пред бюста на Омир.

— Отлично, Хендрик, аз имам един много хубав бюст на Омир!

— Почакай да ти прочета края. Синьор Руфо ще ти заплати петстотин лири, когато получи картината.

— Аристотел пред бюста на Омир — мърмореше Рембранд, който не бе дочул последните думи на своя приятел — От това може да стане много хубава картина. Хендрик, приемам!

— Но дали е достатъчна цената?

Художникът отново не чу; пред него вече се очертаваше фигурата на великия философ, поставил ръка върху главата на Омир.

И така всичко вървеше добре, поне за момента. Дори изглеждаше, че в Амстердам понякога си спомнят за съществуването на Рембранд; бе получил доста поръчки и ученици се бяха явили. Все пак Рембранд подскочи в деня, когато го посети Ян Сикс. Споменът за

дълга му веднага проблесна пред него. Но Ян Сикс не спомена нищо за пари. Напротив!

— Идвам да ви помоля, ако можете, да ми нарисувате портрет в един доста кратък срок, майстор Рембранд. Това е подарък, който искам да направя на бъдещата си съпруга и тя го очаква с нетърпение.

Челото на художника се сбърчи малко, споменаването на доста краткия срок не му се нравеше. Ян Сикс, който сякаш бе доловил това, добави:

— Току-що видях у Йонге вашата гравюра „Трите кръста“. Това е великолепна творба, майстор Рембранд.

— Ще ви изпратя един екземпляр, ако това ще ви е приятно — заяви щедрият художник. — И за колко време горе-долу трябва да бъде завършен вашият портрет?

— Ако е възможно, за петнадесет дни.

— Ще ми е нужна само една седмица.

— Той трябва да бъде в естествена големина и да бъде жив най-вече — уточни Сикс.

— Не се бойте, скъпи приятелю, не за пръв път ще ви рисувам.

— Остарял съм оттогава.

— Могат ли няколко години да променят характера?

— Обстоятелствата влияят върху развитието на човека — отвърна Сикс с пресилена усмивка. — Да не забравя, майстор Рембранд, сега живея в „Къщата на Насау“. Ще ми съобщите, ако трябва да позирам.

Портретът беше изключително сполучлив. При това Ян Сикс бе позирал само два пъти; човек би казал, че картината е нарисувана с един-единствен замах, толкова сполучливо беше всичко. Излъчващ типично холандска атмосфера, това беше благороден портрет на една благородна личност. Веднага личеше, че Ян Сикс беше също и поет, любител на красотата, покровител на изкуството. Но благородството задължава! Скоро след като старият Херман Думер постави рамка на картината, за да я окачи в голямата зала на „Къщата на Насау“, Ян Сикс изпрати писмо до Рембранд. В него учтиво му напомняше, че датата на изплащането на неговия дълг е преминала и че сумата от хиляда флорина трябва незабавно да бъде изплатена, в противен случай гарантът Луис ван Людик ще бъде държан отговорен.

Прочитайки това писмо, Рембранд остана зашеметен, сякаш ненадейно е бил ударен от крилото на въртяща се мелница. Ударът беше тежък.

Като излезе набързо от къщи, той заскита мрачно из града. Избягваше оживените улици и търсеше близостта на обикновените хорица, живущи по бедните улички около Южната черква.

Несъзнателно стъпките му го отведоха към укреплението на алебардиерите. За миг се поколеба върху моста на канала, съвсем близо до „Къщата на Насау“. Там живееше неговият приятел, благородния Ян Сикс, господар на Вименум и на Вромаде. Налагаше се да му говори, писмото не можеше да бъде нищо друго, освен някаква грешка. Как можеше да се предположи, че подобно писмо ще бъде изпратено от човек с тъй изтънчен дух? От тъй страстен поклонник на неговото творчество? Та нали Рембранд, изработвайки неговия портрет, току-що му бе придал блясъка на безсмъртието?

Да влезе ли? Минавайки покрай голямата фасада на сградата, той хвърли поглед към съседната къща, където живееше Ана, майката на Сикс. Внезапно го поразил нейният мрачен и мълчалив изглед. Затворените прозорци бяха закрити с тежки завеси. Да не би някой да беше умрял? Той почука леко на вратата. Отвори му старата гърбава прислужница, която не можа да го познае. „Да, госпожа Сикс, родена Виимер, издъхна тази нощ. Бог да я прости!“

Заедно със зимата и с гарваните пристигнаха и други лоши новини. Адриан бе умрял и жена му се намирала в бедствено положение.

— Ние не можем да я изоставим, Хендрикие.

— Имаш право, трябва да си помагаме взаимно.

Наистина, дълг на всеки бе да помага на ближните си. Но какво трябваше да се прави, когато липсваха средства? Нямаха пари както за да поддържат Лизет, вдовицата на Адриан, така и да заплатят на многобройните търговци, които чакаха отдавна. Дори и най-дребните дългове, събрани, образуваха учудващо голяма сума!

— Колко ще получиш за платното на синьор Руфо, Рембранд?

— Петстотин лири, Хендрикие.

— А колко прави това в наши пари?

— Колко ли? Не знам.

— Каква е уговорката ти с Ян Сикс за неговия портрет?

— Нямаме никаква уговорка.

Хендрикие въздъхна.

— Ами картината на дъщерята на Диего д'Андрате, която нарисува тази година, платиха ли я?

— Не, Хендрикие. Господин д'Андрате намери, че няма прилика и ми поиска да я поправа. Няма да я пипна. Разбираш ме, нали?

Кога Рембранд щеше да сложи ред в работите си? Имаше картини и гравюри, изложени почти навсякъде: у Уйленбург, у Клеменс де Йонге, у братя Данкертс и дори в Париж. В ателието бяха разхвърляни многобройни платна, оставени наполовина, до които художникът не се докосваше. Дори не знаеше кои са заплатени и кои не са, защото не си държеше никаква сметководна книга. Като си дадоха сметка, че така не може да продължава, решиха за в бъдеще Хендрикие и самият той да обръщат по-голямо внимание на сметките. Но пари им бяха необходими веднага. Ян Сикс искаше да му се плати и погасяването на този дълг беше въпрос на чест.

Уви, откъде да вземе назаем? Един търговец на име Герит Болисен бе му заел осемстотин флорина с лихва четири и половина на сто — той нямаше да загуби. Но откъде да се вземе останалото? Абрахам Франсен, аптекарят от улица Агнес, пожела да услужи на художника. Познаваше Рембранд, който не много преди това бе пресъздал образа му в гравюра. Самият магазин на приземния етаж напомняше за спомените на художника от Порет. Но Франсен не беше богат.

— Ще поговоря за това на брат си Даниел — обеща той.

Доктор Франсен, едноименникът му от улица Карамфил, също се съжали над Рембранд.

— Аз не мога да направя много — призна той, — тъй като не съм меценат, а почтен хирург, и клиентелата ми е бедна. Но все пак ще бъда щастлив, ако мога да ви намеря малко пари.

Рембранд беше трогнат от тази симпатия.

— Вие сте велик художник — продължи лекарят, — най-великият, когото познавам. Би трябвало да бъдете богат. Но уви, какво биха могли да разберат търговците от вашето творчество? И така, позволете на един беден хирург да ви предложи своя мехлем.

Като каза това, той сипа вино в чашите, надраска няколко цифри на едно листче и накрая предложи да намери най-малко три хиляди

флорина, разбира се, без лихва.

— Не искам да ми бъде заплатено в картини и гравюри — каза той тогава, — но ако някой ден имате подходяща мъничка картина, която... О, има време за това!

По пътя за дома Рембранд имаше чувството, че пристъпва в някакъв сън. Отново бе възвърнал доверието си в хората.

XII

Като преминаваше през редиците островърхи кулички на камбанариите, оживявайки цвета на кафявите керемиди и навявайки умора с топлината си у хората, ярката светлина на лятото се лееше над Амстердам. Предната част на къщата на Голямата улица беше хладна. В топлите дни Хендрикие обичаше да се настанява в хола, откъдето виждаше движението на шлюза „Свети Антоний“. По-рано, когато горната част на вратата беше отворена и вътрешността на къщата се виждаше като картина в рамка, минувачите охотно хвърляха поглед вътре, любопитни да узнаят как изглежда жилището на прочутия майстор Рембранд. Тези погледи доставяха удоволствие на Хендрикие, създаваха у нея чувството, че е господарка на всичко отвъд прага, на цялата къща от мазето до тавана — господарка на сградата, господарка на Рембрандовото сърце. От известно време насам през горещите следобедни часове Хендрикие продължаваше да остава в хола, но никой минувач не можеше вече да забележи картините, окачени по стените, нито хубавия полилей на тавана, защото вратата оставаше затворена. Човек би повярвал, че завесите на околните къщи са спуснати и въпреки това се чувствуваше, че от всички страни съседите шпионират къщата, тази къща, на която Хендрикие по-рано бе господарка. По-рано... Нещастieto се бе разразило като някаква буря и напомняше на младата жена за деня, в който Зуидерзее се бе нахвърлил върху Ватерланд и солената вода бе заляла отводните площи. Напразно се бяха опитвали да издигнат импровизирани диги срещу тази дяволска сила; плодовете от дългогодишен труд бяха погубени.

Репутацията на един човек може да се разруши като дига. Вече нищо не можеше да спаси Рембранд, освен някакво чудо. Той сякаш бе попаднал в някаква здрава паяжина, чиито краища бяха в ръцете на кредиторите. Достатъчно им бе да подръпнат малко, за да го принудят да се мята като нещастна муха, попаднала в клопка. Хендрикие въздъхна. Едно чудо!... Събитията от последните два дни бяха прекършили всички нейни надежди. Още веднъж си припомни как се

бе случило всичко. Една ранна утрин, докато Южната черква отбиваше осем часа, чукчето на вратата бе проехтяло. Някакъв мъж със строго изражение на лицето я бе запитал дали Рембранд ван Рейн е в къщи. Но да, Рембранд си бе в къщи и работеше. Уви, господин Франс Бруйнинг, секретар на службата за открити наследства, не беше лош човек, но бе получил нареждания. Нали Рембранд бе поискал от Върховния съвет право да ликвидира съобразно закона имуществото си, за да задоволи своите кредитори? В резултат на това комисарите на службата бяха посочили господин Хенрикус Торквиниус за куратор с оглед на възможното най-добро управление на тези имущества. Точен и изпълнителен, Франс Бруйнинг изпълни задачата си за два дни. Най-напред бе описал седемдесет и деветте завършени или изработени донякъде картини. После бе обиколил всички стаи, от ателието до стаята със сбирките, от кухнята до тавана. Описът ставаше все по-дълъг, страници се прибавяха към страниците и Рембранд не преставаше да показва на Бруйнинг нови и нови предмети, които един след друг биваха опипвани, оглеждани и записвани. Никога никой служител на закона не би подозрял, че у майстор Рембранд има толкова много събрани богатства: испански кресла, шкафове, украсени със скулптури, полилеи, странни предмети като копия, лъкове, щитове, саби, бляскави стоманени шлемове, цял арсенал, който художникът измъкваше пред него сякаш с помощта на вълшебство. Когато Бруйнинг смяташе, че всичко вече е описано, Рембранд се появяваше с някой сицилийски брокат, бродерия, най-фини дантели, великолепно кадифе, гоблени с повехнали цветове, килими от Смирна и Самарканд, бронзови съдове, прозрачни ветрила от слонова кост, венециански чаши, които човек едва се осмеляваше да докосне, медали, фин порцелан, музикални инструменти, кожи от белки, корали и полускъпоценни камъни, каквито досега никога не беше виждал. Очарован, той описваше, постоянно описваше, докато най-сетне на майстор Рембранд му останаха само всекидневните дрехи, бельото — без онова, което беше приготвено за пране — както и пособията, необходими за неговата работа.

Хендрикие никога нямаше да забрави тези два дни. Тя не разбираше как Рембранд бе успял да остане усмихнат, когато бяха научили, че благородният Сикс е преотстъпил, своето право в полза на някой си господин Орниа, много богат търговец на желязо, а

последният от своя страна не се беше поколебал да атакува гаранта на художника Ван Людик. Нима можеше да се допусне, че господин Сикс има належаща нужда от хиляда флорина? Един приятел! Един поклонник! Пред това лицемерие Хендрикие предпочиташе всяка брутална грубост. По едно време бе помислила, че трудностите са преодоленни; но кредиторите бяха паразити; щом някой от тях се напиваше с кръв, шест други изгладнели насекоми се появяваха на негово място. Много късно разбраха, че Рембранд е сгрешил, като е прехвърлил — по съвета на Уйленбург — собствеността на къщата си върху Титус, създавайки по този начин впечатление, че иска да се измъкне, заобикаляйки закона. Възмутените кредитори го бяха заплашили със затвор.

Изтощена от преживяното през последните дни, младата жена прекара пръсти по скулптирания шкаф, който се намираше до камината. Тъй като беше нейна лична собственост — Рембранд ѝ го беше подарил — шкафът не бе включен в описа. Благодарение на този дъбов мебел, пълен с хубаво ленено бельо, занаядът тя беше по-богата от Рембранд.

След като си помисли това, малко се посъвзе. Макар и лишени от средства, те оставаха свързани чрез взаимни чувства и заедно щяха да насочат отново хода на събитията към по-добър път. Но макар че се опитваше да се окуражава, Хендрикие живееше в потискащ свят, в някакъв кошмар, от който много би искала да се освободи. Често си представяше във въображението си всички стаи на къщата... Като се приближи на пръсти към малкото легло, в което спеше Корнелия, тя погледна през тесния отвор между спуснатите завеси към детето, което ѝ бе дал Рембранд, и на устните ѝ се появи усмивка. Корнелия спеше както всеки следобед. Поне тази собственост не беше описана от господин Бруйнинг! Също и Титус.

„Но тогава ние сме богати! Титус, Корнелия, без да се брои и големият шкаф с бельо! Ще ни вземе ли бог под своето покровителство?“

С леки стъпки тя се изкачи по стълбите към ателието; сега беше сигурна, че ще може да утеша своя велик мъж, своето голямо дете...

XIII

Следващите дни бяха мъчителни. Всичко вървеше от зле към по-зле. Обвиняваха Рембранд, че е фалирал, той, който никога в живота си не бе извършвал наказуема постъпка. От своя страна той беше съгласен да приеме всякакво разрешение на въпросите, стига да бъдеше оставен да работи на спокойствие. Ала господа кредиторите не бяха склонни да приемат никакво разрешение: след като Рембранд бе поискал ликвидацията, нещата трябваше да се развият по-нататък: особено след като бяха узнати подробности по описа. Щом като къщата беше пълна със скъпоценни предмети, трябваше да се извлече максималното от нея. Такъв беше лозунгът. И планът на военните действия се очертаваше бързо: „Да поставим Рембранд под попечителство, в случай на нужда дори да го затворим, само за да си получим парите, и то, разбира се, със съответна лихва!“ По това време неколцина доблестни мъже доказаха, че може да се разчита на тях. Ван Людик откупи от Орниа дълга на Рембранд. От своя страна Даниел Франсен не поиска нищо. Той бе сключил с художника договор, по силата на който Рембранд обещаваха, че ако кредиторът му не бъде доволен изцяло с полученото от разпродажбата на движимите имуществва, ще изплати дълга си чрез няколко картини.

Един следобед на Голямата улица се появи посетител. Беше доктор Арнолд Толинкс, известен амстердамски лекар, чийто портрет Рембранд бе гравирал преди няколко години. Отначало разговорът между двамата мъже не вървеше.

Майстор Рембранд е доста остарял, мислеше си докторът.

Доктор Толинкс има доста лош вид, установи Рембранд, но главата му е още по-интересна, отколкото преди няколко години.

Толинкс изтри потното си чело. Изморяваше се бързо и сърцето му не беше в ред.

— Ето защо — иронизира сам себе си той, — преди да спре окончателно, бих искал отново да ме нарисувате. Ще може ли?

— Знаете ли, господин Толинкс — отвърна с горчивина художникът, — че съм поставен под попечителство? Името ми е

опетнено, всеки има право да ме обижда.

— Вие се лъжете, майстор Рембранд. Никой не може да ви обиди, без да попадне под санкциите на закона. Господин Франсен ми обясни вашето положение и в поведението ви няма нищо укоризнено. Вие не сте във фалит.

— Не зная, докторе, но сигурно е, че моите кредитори се боричкат за плячката. Те се боят, че движимите ми имущества няма да съберат достатъчна сума, ако се разпродадат на търг. Знаете ли какво би станало тогава? Къщата ми би трябвало да се продаде и това би било края на майстор Рембранд от Голямата улица.

Към края на изречението гласът на художника беше станал почти недоловим.

Доктор Толинкс се чудеше какво би могъл да направи, за да помогне. Беше стар, болен и от опит беше установил, че е безполезно да се очаква приятелско отношение от който и да било богат амстердамец към майстор Рембранд.

— За това, че е разорен — му бяха отговорили, — вината си е само негова. Не водеше ли разгулен живот? Къщата му на Голямата улица прилича на вавилонски храм...

— Художнически нрави — възразяваше Толинкс, — но не забравяйте неговия талант.

— О, да — иронизираха почтените търговци и магистрати. — Има една картина от него в залата на Сдружението на алебардиерите, каква цапаница! Властите би трябвало да я свалят оттам. Това е един опасно свободомислец човек, а може дори и да е розенкройцер. В долната част на платното от залата на алебардиерите имаше нарисувана една роза, която властите поискаха да се заличи. Помислете си само, фалирал, свободомислец, розенкройцер, кабалист и живее със своята прислужница! Той не вярва нито в бога, нито в закона, отказано му е причастие. Как се осмелявате да ни говорите за такъв човек? Не, доктор Толинкс. Ако се отнасяше до някой почтен художник, до някой добродетелен и достоен за помощта ни човек, отговорът щеше да бъде различен.

Прогонвайки тези възпоминания, Толинкс отново заговори:

— Не бива да гледаме нещата откъм най-лошата им страна, майстор Рембранд. Хората, които ви желаят доброто, са повече,

отколкото си мислите. И така, ще приемете ли да нарисувате портрета ми, когато имате време и желание?

— Време не ми липсва. Колкото до желанието... Но трябва да ви предупредя! Това няма да бъде официален портрет.

Доктор Толинкс се усмихна с усилие.

— Разбира се, знам добре колко е сериозно моето състояние; ще си замина, запазвайки в дъното на ноздрите си хубавия аромат на този живот. Уверявам ви, че в своята практика съм имал случаи да видя смъртта под най-различни форми. Нито една не е привлекателна.

Развълнуван, Рембранд се замисли какво би могъл да каже на стария лекар.

— И аз намирам, че смъртта е ужасна — прошепна той, — и не виждам никакво оправдание за човешките мъки. Необходими ли са те наистина?

— Майстор Рембранд, няма съмнение, че човек трябва да страда, за да може по-добре да изпита божествената радост на живота.

Добрите приятели се познават в нещастие. Доктор Толинкс бе разбрал, че най-ефикасният начин за подпомагане на Рембранд бе да му се създаде работа. Работата съсредоточава вниманието и изморява, а този вид умора е добра. С помощта на братята Франсен — двама лекари и един аптекар — Толинкс най-сетне определи лечението на болестта.

През коя година точно Рембранд бе нарисувал „Урокът по анатомия на професор Тулп“? Да, това беше през 1632 година... Двадесет и пет години по-късно, една сутрин художникът отново се изкачваше по тухлените стъпала, водещи към Theatrum Anatomicum. Изпитваше нужда да остане сам в залата, откъдето славата му бе тръгнала, за да завладее целия Амстердам. По онова време го чествуваха и се възхищаваха от него.

Приближи се към голямото платно, върху което доктор Тулп продължаваше своята демонстрация. Под студената светлина, навлизаща от прозорците, картината беше хубава, но урокът по анатомия на доктор Дейман, когото щеше да рисува сега, щеше да бъде съвсем различен. Беше отишъл по-далеч от този начин на работа... Любопитно бе все пак, че Дейман се бе обърнал към него точно в този момент...

Когато Рембранд бе нарисувал трупа на своя отдавнашен другар от Лайден Адриан Адриаенс, бе сполучил да създаде декоративно и живописно изображение, параден труп, както и цялото платно беше парадно платно, изработено с плавни замахвания на четката. Разбира се, той нямаше защо да се срамува от тази картина, която свидетелствуваше за добро владееене на занаята. Но в своята изтънченост тя не разкриваше мрачната трагедия на смъртта, ужаса, който очаква всеки човешки живот при неговия край. При сегашното състояние на духа си той смяташе, че един труп трябва да изразява ужасяващото безпокойство по повод на загадката, която съпътствува човека от люлката до гроба. Първата му картина напомняше за неделна проповед, за хубави думи, идващи от богато украсен амвон, за поетични изречения, подредени в хармоничен ритъм. В действителност смъртта не се изчерпваше с този хубаво нарисуван труп, смъртта носеше в самата себе си едно откровение, което художникът трябваше да направи видимо за ония, които бяха способни да го съзерцават.

Размисълът му го задържаше пред картината, окачена от четвърт век насам на стената на „Цитаделата на резачите“. В продължение на двадесет и пет години труповете на престъпници бяха слагани върху тази дълга маса. Всъщност имаше ли чак толкова голяма разлика между живия човек, тоест, самия него, и онзи труп, който щеше да изобрази? Беше трупът на Йорис ван Динст, някакъв убиец, чието вкочанено тяло се подаваше под белия чаршаф, с който набързо го бяха загърнали. Но и той самият беше повален, легнал върху маса за дисекция, и бяха тършували в гърдите му! И само бог знаеше дали бе имал сърце!

Южната църква отброи осем часа и прекъсна унеса му.

Доктор Йохан Дейман влезе, последван от осем ученици, които щяха да позират заедно с него. Да, художникът виждаше...

„Урокът по анатомия на доктор Дейман“ — картината, която щеше да се роди от тези сеанси, щеше да бъде паметник на смъртта, могъщо видение, каквото може да се яви само пред човек, жестоко измъчен от живота. Тук вече не ставаше въпрос да се нарисува портрет на елегантно облечени господа. Тук щяха да се виждат осем младежи и един хирург около труп, предаден за изследване от господа съдиите. Гръдта беше разтворена, черепът разкрит; човек би казал, че това е

някакъв призрак, едновременно величествен и всяващ ужас. „Да се изпълни с мрачни бои — мърмореше си Рембранд. — Трябва да се нанасят дебели пластове боя, грубо, трябва средищната фигура да бъде масивна като гранитен блок, на който някакъв художник е дал форма.“

КНИГА ЧЕТВЪРТА
ТИТУС

I

Подобни на сладкиши, покритите със скреж дървета искряха под февруарското слънце по дължината на канала на Розите. Рязката светлина очертаваше върху фона на небето фасадите на малките прясно боядисани жилища и елегантните линии на Западната църква. Рембранд неведнъж бе възпроизвеждал това кътче в рисунките си. И често, докато мечтаеше в своето ателие, се вслушваше в бронзовия глас на камбаната, този глас, който докосваше водите и ниските покриви на къщите; за да се излее в трептения из широкия простор, изпълнен с дървета, от лабиринта до хълма и околните поля.

Майстор Рембранд вече не приемаше гости; понякога идваха само аптекарят Франсен и брат му Даниел, а още по-рядко — Ван Людик, както и настойникът на Титус, който живееше съвсем наблизо. Тези посетители имаха да казват малко нещо и не се бояха да остават дълго време мълчаливи. Що се отнася до Рембранд, можеше да се каже, че той вече не излизаше. Здравето му беше станало крехко. Той, който някога тъй обичаше да излиза на дълги разходки, чувствуваше бремето на старостта и ударите на живота, чиито последствия бе принуден да понася. Самотен, в малка стая, разположена на първия етаж на къщичката край канала на Розите, той размишляваше за миналото, за онова, което би могло да бъде... Което би могло да бъде... ако просторната къща на Голямата улица, художествените колекции, които тя съдържаше, не му бяха изтръгнати от алчни ръце и всичките му ценности разпродадени на публичен търг в „Короната на императора“ на Волската улица. Тъй като купувачите предварително се бяха споразумели да не повишават цените, общата сума, получена от продажбите, се бе оказала недостатъчна за задоволяване на кредиторите. Тогава му отнеха и къщата, хубавата къща, в която бе живял почти двадесет години със Саския, а после с Хендрикие...

Това бе станало по времето, когато рисуваше „Урокът по анатомия на доктор Дейман“. Деветстотинте флорина, получени за тази зашеметяваща картина, също бяха взети от господата от службата за открити наследства. Какво бедствие! Всичките съкровища, оценени

десет години по-рано за четиридесет хиляди флорина, бяха продадени за пет хиляди! Великолепни картини, отстъпени за залък хляб. Да, Рембранд щеше да си спомня до смъртта си за последните месеци на очакване преди заключителната катастрофа.

През един декемврийски ден шейна с два тежки коня бе спряла пред къщата. Веднага Рембранд бе разбрал и се бе разтреперал. Отекна силен удар на вратата, после се появи Титус със зачервени очи и бледо лице.

— Ето ги — бе смутолевил той, идват да вземат мебелите!

— Да, момчето ми, зная.

Рембранд вече се беше съвзел. Бе започнал да смесва бои на палитрата, подготвяйки четката си, сякаш щеше да започва работа. Титус, със сълзи от безсилен гняв в очите, го бе загледал с възхищение.

— Трябва ли да ги оставим? — бе запитал той, стисвайки малките си юмруци.

Рембранд се бе задоволил да кимне утвърдително с глава. А синът му, с детската си интуиция, бе усетил дълбокото му вълнение в тоя миг. Импулсивно се бе хвърлил на врата му:

— Не се страхувай, татко, аз съм тук. Хендрикие и аз ще направим всичко, каквото трябва, за да можеш да работиш без грижи. Обещавал пред бога!

В дъното на паметта си Рембранд сякаш още чуваше този млад глас, трептящ от вълнение. Каква благословия, каква подкрепа беше този син — подарък от Саския!

Титус бе удържал думата си; Рембранд не бе изпитвал нито глад, нито студ; Хендрикие винаги се бе грижила като майка за него и той бе работил, колкото бе имал сили. Освен това, кой би могъл да помисли, че Хендрикие притежава такъв верен практически усет? Тя бе дала идеята да обзаведат малко магазинче, в което Титус да продава художествени предмети — предприятието бе създадено без участието на Рембранд, който оставаше под попечителството на Торквиниус и вследствие на това нямаше никакви права. Хендрикие бе предложила да образува съдружие с Титус, взимайки Рембранд за доброволен съветник. Естествено, предприятието даваше малка печалба, но изхранваше семейството и това бе достатъчно. От друга страна Хендрикие бе наследила известно имущество от своята майка, а и самият Титус не беше съвсем без средства, защото бе получил

подаръци в натура при своето кръщаване. Така бе станало възможно да купят най-необходимото за семейството, както и първите скромни стоки за магазина.

Малко след продажбата на къщата на Голямата улица, Даниел Франсен им бе посочил малко жилище край канала на Розите, което се даваше под наем. Семейството на художника веднага се бе настанило там. Общо взето, Рембранд, Хендрикие, Титус и Корнелия, тогава на шест години, се бяха подредили не съвсем лошо: наемът в размер на сто двадесет и пет флорина годишно не претоварваше бюджета, а осветлението на стаята, използвана като ателие, се бе оказало великолепно. Художникът бе получил няколко поръчки за портрети: на Якоб Трип и на съпругата му Герти де Геер...

Рембранд прекара ръка по очите си. В последно време бе толкова болен, че се принуди да се откаже от гравюрите. Последната бе портретът на Ван Копенол, учител и калиграф, чиито умствени способности вече не бяха съвсем в ред. Той страдаше от манията постоянно да иска да бъде рисуван. Тъй като жена му бе богата, той играеше роля на покровител на изкуството и по този начин прославяше своето нещастно аз. „Защо пък не? — мърмореше Рембранд, спомняйки си за него. — Защо да не иска да бъде рисуван? Всяко човешко същество има свои дълбочини!“ Почувствувал се внезапно добре, той протегна крака към огъня, потри ръце и повдигна малко яката на художническата си блуза. Изпитваше удоволствие да премисля в тази поза час или два на топло.

Така го завари Корнелия. Щом влезе, тя се изкатери по коленете на баща си, за да му съобщи, че яденето е готово. Рембранд я целуна и, носейки я на ръце, обиколи с нея ателието, като запя някаква детска песен, която я разсмя. После, без да я сваля на земята, слезе по стълбата. Всекидневната стая беше твърде просто обзаведена: лавица от елхово дърво, украсена с медни свещници и калаени съдове, излъскани като огледала; маса; шест плетени стола.

Уви, и посред ден тя беше тъмна, защото се намираше между кухнята и голямата предна стая, в която беше магазинът. За да се утешава, Рембранд си припомняше, че в детинството си не бе живял по-удобно. И все пак, в продължение на седмици след настаняването, той бе чукал главата си в стълбището или в тавана, до такава степен тялото му оставаше привикнало към просторните размери на къщата

от Голямата улица. Впоследствие той се беше приспособил към малките стаи, тясното стълбище и ниските врати и дори накрай бе започнал да намира по-голяма интимност в новото семейно огнище. Означаваше ли това, че нищо не му липсваше? По-добре би било да не се задълбочава много в тази тема. Във всеки случай храната беше оскъдна; Хендрикие вдигна от огъня тенджерата с нахут, мазнината цвърна в тигана и тъмната меласа бе поставена отделно в глинен съд.

— Титус, ела да ядеш, моето момче!

Титус ван Рейн се бе превърнал във висок младеж, с продълговато лице, обкръжено от кафяви къдри. Край устата му имаше нервна бръчка, която изглеждаше съвсем чужда в съседство с големите мечтателни очи и високото чело. С една дума беше хубаво момче, което живееше в мечтите на много девойки от квартала.

Рембранд седна срещу Корнелия и машинално заигра с лъжицата, поставена до чинията върху карирана покривка. Хендрикие се зае да сипва храната.

— Кажете молитвата, татко!

Рембранд изговаряше думите тъй неясно, като че ли се молеше само за себе си. Титус направи гримаса към малката си сестричка и тя стисна устни. „Дано татко свърши скоро — помисли си тя, — инак ще прихна.“

— Амин — каза Рембранд.

— Амин — повтори Хендрикие.

— Амин — промърмори Титус.

— Амин — прошепна също и Корнелия.

Започнаха да се хранят мълчаливо. После Титус съобщи някои новини: Говерт Флинк е починал внезапно. Какво щяха да правят господата съветниците, които му бяха възложили една значителна задача? Слушайки, Рембранд бе оставил лъжицата си. С opakото на дланта си изтри устата.

— Говерт мъртъв! — промърмори той с вълнение.

Без да добави нито дума, старецът се качи в ателието си, защото изпитваше нужда да остане сам.

Да, Говерт Флинк бе умрял. Не само първенците го оплакваха, а и самият Фондел му бе посветил няколко разнежени стиха. Флинк трябваше да нарисова дванадесет огромни картини за украса на княжеската галерия около голямата зала на общинския съвет. Цялата

поръчка, на стойност седемнадесет хиляди флорина, трябваше да бъде завършена след две години, но Говерт не бе имал време да нарисува дори и първото платно. Щяха ли да останат стените голи? Не, това беше невъзможно. Те трябваше да свидетелствуват, съобразно първоначалния замисъл, за неукротимия свободолюбив дух на батавския народ от началото на неговото съществуване до неотдавнашната борба срещу Испания. Във възможно най-кратък срок трябваше да бъдат възпроизведени историческите сцени; битката в Тевтобургерската гора, клетвата за съюз на батавите, подвизите на Клавдий Цивилис... Де Граф се бе споразумял с Флинк, че Фондел, голям познавач на народната история, ще му бъде консултант. Ще се съгласи ли друг художник на такова сътрудничество? Ще се обърнат ли към Фердинанд Бол? Да, но това не даде резултат! Майстор Бол бе престанал да работи, откакто се бе оженил за Елизабет Дел, дъщеря на богат търговец. От своя страна Бартоломеус ван дер Хелст имаше да рисува поредица портрети на високопоставени личности, тъй че не можеше да се заеме с повече от една картина. Общинските съветници не се отчаяха. Ако в Амстердам нямаше художник, който срещу порядъчно заплащане би се съгласил да задоволи властите, щяха да потърсят другаде. Общинският секретар нае кола, за да посети майстор Йордаенс в Анверс. Но и той не прие предложението. Дванадесет големи картини — това беше много за неговата възраст: приближаваше седемдесетата си година.

— Ще нарисувам една, ако желаете, господин секретар. После ще видим дали ще имам сили да продължа. Но искам хиляда и двеста флорина за парче.

Колата се отпрати към Хага, където майстор Ян Ливенс се бе настанил отскоро с младата си съпруга, защото той обичаше да живее близо до Двора.

Един въоръжен бунт? Хм!... Колко плащате? Хиляда и двеста флорина? Не е лошо... Какво казвате? Трябва да се нарисуват дванадесет картини? Но аз мога да взема само една, аз съм твърде зает човек. Довиждане, господин секретар...

Общинският секретар се полюшваше по обратния път, недоволен от резултата от своята мисия.

II

1661. Върху площ от седемдесет квадратни она платно Рембранд рисуваше с цялата пламенност на своя талант. С мъка вдигаше костеливото си тяло, твърде тежко за петдесетте му години, до горната част на стълбата: задъхваше се бързо, измъчваше го кръвното налягане.

И така, накрая бяха решили да се обърнат към майстор Рембранд! Вярно е, че това бе станало не като признание на неговите способности, а по липса на друг художник. Но именно затова той бе приел поръчката. Това бе ново предизвикателство, което отправяше към членовете на общинския съвет. Намерението му беше да докаже своето майсторство на цялата пошла буржоазия от тази епоха. Той грабваше четката, сякаш влизаше в борба. Сражаваше се както някога Юлий, наречен Клавдий Цивилис, бе воювал срещу собствената си съвест и срещу римското могъщество (играейки с добри намерения привидната роля на предател). Съмнително беше, че Рембранд бе обикнал този мрачен заговорник, чиято история бе научил още в латинското училище, по времето когато господин Летинг му обясняваше Тацит. Но той сериозно бе вникнал в сюжета и бе замислил разработката му по следния начин: сред стените на просторен храм, Цивилис (слепият герой) е седнал край голяма маса с най-изтъкнатите и най-благородни хора от своето племе. Банкетът, по време на който той излага своя план, е към своя край. Дошло е време да положат клетва. Проклети да бъдат онези, които се покажат мекушави в битката! За Рембранд осъществяването на тази творба представляваше титаничен труд. За щастие, един ученик бе пристигнал тъкмо навреме в ателието на канала на Розите. Той се наричаше Аерт де Гелдер и бе изпратен от майстор Самуел ван Хоогстратен де Дорд. Аерт бе подготвил платното с помощта на Титус, който идваше колкото бе възможно по-често при баща си. В кметството Рембранд бе срещнал Ян Ливенс, своя някогашен другар от Лайден, подпомаган от неколцина млади художници. Майстор Йордаенс, не по-зле подпомаган, работеше на същото място и той, най-старият от тримата,

беше и най-веселият. Амстердам не му харесваше, защото намираше хората прекалено строги и добродетелни. Ако не ставаше въпрос за спечелването на хиляда и двеста флорина!...

— Ако бях на вашите години, драги мой — казваше той на Ливенс, — щях да мисля само как по-добре да се забавлявам.

Но Ливенс, който страдаше от камъни в бъбреците, имаше капризен характер. Изглеждаше блед и слаб и сякаш бе преждевременно изхабен. Трудно бе да се повярва, че има млада съпруга, и Йордаенс едва се сдържаше да го попита кой го замества при нея по време на отсъствието му...

От своя страна Рембранд говореше малко, не пушеше, не пиеше и без съмнение не беше по-оживен от Ян. Работеше усилено всеки ден и пъхтеше от умора, като се подкрепяше само с по няколко солени херинги. Аерт де Гелдер, даровитото момче, което страстно се възхищаваше от своя учител, му помагаше предано.

За пет месеца Рембранд нахвърли своето величествено видение в една могъща градация. Всички възможни нюанси на бялото бяха осъществени от този вълшебник на багрите: тези бяло-сиви, бяло-синкави, бяло-сребристи и бисерни тонове придаваха загадъчен характер на картината. Тя сякаш изобразяваше подготвянето на някаква небесна буря.

Междувременно майстор Йордаенс бе вече започнал втора картина, докато Ян Ливенс се бе завърнал в Хага, където щеше да работи за украсата на къщата „Тен Бош“.

Накрай Рембранд предостави своята картина за преценка от страна на властите. Но те, след като бяха проявили толкова голям интерес към работата на двамата му колеги, се оказаха заети. „Нека да остави своето платно опънато в галерията на голямата зала — се провикна един съветник, — ние ще отидем да го видим по-късно.“ Мрачен, художникът се бе прибрал в къщи, придружен от Аерт.

III

Кметът Корнелис де Граф, феодален владетел на Полсброк, администратор на компанията на Западна Индия, нервно подръпваше сивата си брада.

По дяволите, пак неприятности! Целият общински съвет беше разгневен, защото картината на Рембранд не приличаше нито отблизо, нито отдалеч, на онова, което очакваха от нея. При това към него, Корнелис де Граф, не можеха да отправят ни най-малък упрек, загдето поръчката е била дадена на този дързък дебелоглавец! Виновни бяха Витсен и Тулп. Но едно изглеждаше сигурно: картината, изложена в голямата зала, бе тъй неприемлива със своите грубо нанесени бои, че нарисуваното предизвикваше отвращение. И все пак Корнелис де Граф не можеше да разбере защо сътрудниците му отдават толкова голямо значение на случая. Имаше много по-спешни въпроси за разрешаване, например подаръкът, поднесен от Генералните щати на Чарлз II английски. Осемдесет хиляди звънки флорина бяха похарчени за покупката на картини без стойност.

Де Вит се мъчеше да убеди англичаните, че е имал най-добри намерения. Щеше ли от това да последва нова война? И в такъв момент най-малко беше подходящо да се вдига шум за хилядата флорина, обещани на Рембранд. Господи, ще го повикат и ще му поискат да представи по-добре оцветена картина. Въпросът би бил уреден. Да не си мисли той художник, че ще се измъкне така лесно? Кой е чувал някога, че Клавдий Цивилис би събрал хората си в един храм! Художническо въображение? А, не, много благодарим. Ще се споразумеят, че художникът няма да получи нито стотинка, преди платното да добие приемлив вид. Добре че майстор Йордаенс, старата лисица от Анверс, бе приел да изработи още няколко картини за галерията. Като допълнителен израз на признателност биха могли да му дадат един златен медал, изсечен по случай сключването на мира с Испания. Наказание за единия, възнаграждение за другия, общинският съвет сигурно ще одобри това соломоновско решение...

И наистина, няколко дни по-късно Рембранд получи писмо от общинската управа, с което го молеха да се яви в общинския дом за сведения, които го засягат. Рембранд остана изненадан; бяха ли в края на краищата разбрали неговата творба? Да не би господата да обмисляха да му възложат изработката на второ платно? Мислено той вече си представяше как би композирал нощната атака на батавите срещу един римски лагер.

Действителността се оказа съвсем друга. Рембранд имаше чувството, че слуша да му прочитат смъртна присъда без предварително разглеждане на делото, когато кметът Де Граф му съобщи решението, взето от сътрудниците му единодушно: няма да бъде платено на художника, ако той не преработи картината.

— Такава, каквато е сега, майстор Рембранд, ние не я искаме. Вашият Клавдий Цивилис изглежда като прокажен скитник — завърши студено Де Граф.

Рембранд напусна залата без дори да се сбогува; преди всичко му беше необходимо да излезе от това място на лукс и претенции. С колеблива стъпка слезе по мраморното стълбище и се отдалечи покрай сградата на съда.

Този път му бяха нанесли окончателният удар. Как бе могъл да бъде толкова глупав да допусне, че управниците на Амстердам ще приемат композицията му с ентузиазъм? Тези благородни господа искаха картинка с приятни цветове, един Цивилис — дядо Коледа, раздаващ малки медни хлебчета, а не човек, зажаднял за отмъщение. Художникът премина през шумното оживление на Дам, после по Новата дига. Около него хората се смееха и бърбеха.

„Да изляза! — промърмори той полугласно, с изсъхнала уста. — Да изляза от това оживление, където няма място за един прокажен скитник.“

Тръгна по първата малка пряка уличка и се насочи към мрачна кръчма, където накрай се отпусна върху трикрак стол близо до тезгяха.

— Дай ми бира, момче! Сипи ми една халба! Уф, човек би казал, че е вода.

Рембранд, вече без всякакви задръжки, тръшна калаения съд върху тезгяха.

— Момче, хвойнова ракия! И не се спирай наред път! Искам да е пълна догоре!

Изпи чашата на един дъх. После започна отново. Течността изгаряше стомаха му, завърташе главата му! Рембранд трудно понасяше алкохола, чийто вкус му беше противен, но въпреки всичко пиеше. Необходимо му беше да забрави, да забрави оня господин Де Граф, който му заповядваше да нарисува наново своята картина. Да я нарисува наново? Да върви по дяволите този нещастник! Той можеше да преценява художническата работа толкова, колкото би могла свиня да яде с лъжица!

Но защо да изпада в гняв? Човек не се ядосва, ако една магаре реве или пуска фъшкиите си по пътя.

— Да не изпадаме в отчаяние, да не се оплакваме, моя малка Анжелина. Ела на коленете ми, ела на коленете на майстор Рембранд. Честна дума, ти си много привлекателна и също си прокълната от уважаваните граждани. Нека да се забавляваме заедно, защото утре може да сме мъртви и ти, и аз, и другите!

Рембранд прегърна жената и продължи:

— Сузана! Ти ще бъдеш мой модел за Сузана, очите ти са от черен кехлибар и снагата ти е кръшна. Не се бой, ще ти платя, Анжелина, ще ти платя всичко, което ти дължа. А зад теб, Сузана, кметът Де Граф със своята муцуна ще изобразява един от старците. Нали е смешно? Ти не казваш нищо... Смей се, мое дете, смей се на цялата тая глупава банда. Смей се на Клавдий Цивилис с брада на дядо Коледа. Но най-много се смей, смей се на майстор Рембранд!...

Титус се намираше в предната стая, когато баща му влезе, олюлявайки се. Пръстите му опипваха, за да намерят бравата. Щом влезе, тежко се отпусна върху един стол. С глава, натежала над гърдите, разглеждаше с интерес върховете на обувките си. Титус бе обхванат от ужас. Каква плачевна картина представляваше баща му! Беше ли това гордият мъж, самотникът, мечтателят, когото познаваше? Дали художникът бе отгатнал мислите на сина си? Повдигайки с мъка глава, той се опита да изобрази усмивка върху измъченото си лице.

— Ти намираш, че баща ти би трябвало да се срамува, нали, Титус! Е добре, срамувам се! Бих искал да изчезна, за да не съм пред очите ти!

— Но какво ти се е случило?

— Те... те отказаха моя Цивилис.

— Отказаха твоя Цивилис!

Бледен, Титус се обърна към лъча светлина, който проникваше през полуотворената външна врата. Приблужи се и я блъсна да се затвори.

— Татко — прошепна тогава, — недей да стоиш тук, качи се в ателието. Ако Хендрикие те види в това състояние! Тя съвсем не е добре, бедната!

Смисълът на думите смътно достигна до замъгленото съзнание на Рембранд. Той се изправи с мъка и се изкачи, подкрепян от Титус, по малкото вътрешно стълбище, после легна на леглото, което хлътна дълбоко под измореното му тяло. Странни звуци го оглушаваха; с очи към тавана, методично изброяваше дъбовите греди, но постоянно бъркаше сметката. Майстор Рембранд свален от своя пиедестал! Един прокажен скитник, чиято творба бе отхвърлена с единогодушие от общинския съвет!... Колко му тежеше главата! Човек би казал, че вече не му принадлежи... И после този шум на водопад, който не спира. Когато беше малък, в Лайден имаше едно дете-хидроцефал, което бяха назовали Мартин Муцуната. Другите деца го преследваха, викайки „Муцуна, Муцуна!“ Да, Лайден, там бе започнало всичко. „Въвеждане в храма“ не бе харесала на никой. Наистина в Амстердам нещата бяха тръгнали добре, но много скоро се бе сблъскал с неразбиране; „Ротата на Банинг Кок“ беше отблъскваща според властите. Да, отблъскваща! Какво щеше да каже бъдещето? Рембранд дяволито се засмя. Какво щяха да кажат след сто, след двеста години? Мисълта на художника се замъгли. На какво би могъл да прилича светът след двеста години? Все пак, въпреки промените, човекът не би се изменил. Има хора, които си въобразяват, че са много важни, и наводняват земното кълбо с думи, думи... Какво остава в края на краищата от всичко това? Ах, все тази вода шуми из главата му. Погледът му зашари отново по тавана, после спря върху малко огледало, блеснало от светлината. Ако можеше да стане, щеше да огледа лицето си, грозната си муцуна. Обърна се на лявата си страна. Някога бе имал друга глава, лъвска глава — Хендрикие го беше сравнила с лъв. Но вие се отнесохте зле към нея, майстор Рембранд. Вие трябваше да се ожените за нея. Вярно е, че и сам вие не бяхте много добре третиран; човек трудно би повярвал, че хората, с които сте били в спор, са християни. Най-напред

благородната фамилия от Фрисландия; по-добре да не говорим за нея. Също и могъщия господин Сикс, и неговото държане не беше особено хубаво. От страна на един поет!... Самозван поет, наистина. Въобразява си, че стиховете му са вечни, а всъщност трагедиите му ще бъдат забравени след сто години... И така, смейте се, майстор Рембранд, смейте се! От „Медея“ ще останат само гравюрите, а със страниците на текста ще палят огън!

Рембранд опипа с пръсти лицето си. Винаги ли е бил такъв? Къде се намираше всъщност сега? Ах, да, бе пил ракия в някаква мръсна кръчма край Новата дига. В помещението се намираше една млада хубавица, а собственикът беше едноок. Всъщност Клавдий Цивилис е бил в същото положение: сигурно е много странно човек да вижда нещата винаги наполовина!... „Вашият Клавдий Цивилис е неприемлив, той прилича на прокажен скитник.“ Поне така казва кметът Де Граф със своята отвратителна муцуна. Те са дали златен медал на майстор Йордаенс. Онзи Йордаенс, който говори само за къщата си на Горната улица в Анверс и за богатствата от художествени предмети, които притежава. Ако би могъл да види Голямата улица! Но вече няма къща на Рембранд на Голямата улица. Той бе пропъден от къщата си, лишен от правата си, от имуществото си. След няколко години ще го понесат между четири дъски, после ще хвърлят пясък върху ковчегата му...

Няколко дни по-късно Ван Людик дойде да навести Рембранд. Имаше притеснен вид, сякаш не знаеше за какво да заговори. Най-сетне се реши да започне с няколко най-общи израза: търговията не вървяла добре, но все пак би било справедливо да се отдаде всекиму дължимото. Немало нищо по-скъпоценно от репутацията на един почтен човек, но длъжниците на Ван Людик не изпълнявали своите задължения.

— Не, не, не говоря за вас, майстор Рембранд; вашата дума е само една и знам, че ще ме посетите веднага щом като получите парите от платното за общинския съвет.

— Платното за общинския съвет? — се провикна Рембранд като се наведе разтреперан към Ван Людик? — Значи вие не знаете, че ми го отказаха?

Не, Ван Людик не знаеше нищо. Беше изненадан.

— Но тогава майстор Рембранд, в такъв случай...

— Ще ми го платят само ако го преправя!

Лицето на посетителя помръкна. Той бе разчитал, че Рембранд ще може да уреди дълга си към него:

— Нали си спомняте, майстор Рембранд. Гарантирах за вас, когато заехте хиляда флорина от Ян Сикс. Знаете също, че Сикс продаде вземането си на господин Орния. Орния поиска да му платя и аз го направих, всичко хиляда флорина с добавка от осемдесет и два флорина лихви и разноски. Тогава ние се споразумяхме, майстор Рембранд — това беше преди две години, — навярно вие притежавате двойно повече.

Ван Людик посегна да извади някакъв документ от джоба си.

— Не е нужно, Ван Людик, вярвам всичко, което ми казвате, и ще получите парите си, дори ако дотрябва да продам всичко, което притежавам.

— Не — запротестира Ван Людик, — сигурно ще се намери начин за уреждане на нещата другояче. Всъщност вие не бихте имали право да продавате имущество, чийто собственик не сте. Пък и аз няма да ви притеснявам. Ще поговорим пак, след като преправите вашата картина. Съжалявам много, че сте затруднен по вина на господата от общината...

— Уви — подхвана Рембранд, — ако има виновник, то това съм аз; трябваше да бъда достатъчно благоразумен, за да не приемам никога поръчка от тях. Никога не съм умеел да лаская и отказвам да бъда поканен. Поне пред хората.

Ван Людик беше малко объркан от държането на този човек, който винаги реагираше неочаквано. Сбогува се набързо и почувствува облекчение, когато се намери на улицата.

IV

Рембранд получи второ писмо от общинския съвет, което съдържаше молба неотложно да се заеме за работа; той пренебрежително го мушна в джоба си, после се приближи към Аерт ван Гелдер, който допираше близо до прозореца едно от последните платна на майстора. То представляваше стар капелан от манастира до канала на Липите, потънал в четене на красиво изписан ръкопис. Рембранд изпитваше съчувствие към тези достойни монаси, чийто живот преминаваше без радост или тъга. Понякога дори изпитваше желание да бъде един от тях. Не отиват ли и те без нетърпение и без ужас към последния си час, далеч от несъвършенството на всекидневието?

Докато той беше винаги измъчван от всекидневните грижи, вечно в плен на дребнавото.

Междувременно настоятелите на сукнарския еснаф поискаха от него да ги нарисува. Как им беше хрумнало това, след като целият град вече знаеше, че картината му за общината не е била приета? Той недоумяваше. Вилхелм ван Дойенбург, Волкерт Янс, Якоб ван Луун, Арнолд ван дер Мейн и Йоаким де Неве сякаш не обръщаха никакво внимание на този шумен неуспех. Естествено, те все пак бяха дали на художника да разбере, чрез посредничеството на Ван Дойенбург, че не биха могли да отделят кой знае колко големи суми за тази картина...

Петима граждани, настоятели на сукнарите, заедно с техния прислужник Томас Принс; другояче казано, петима скромни жители на могъщия и живописен град Амстердам, чийто герб в черно и червено, с три свети андреевски кръста, бе познат из целия свят! Черно, червено, и бяло... Рембранд композираше във въображението си съотношенията между тези три цвята, чиято хармония трябваше да създаде атмосфера на сериозност и спокойствие. Така, мислеше си той, шапките и дрехите ще бъдат в блясково черно, главите ще стоят солидно върху плоските яки в чисто бяло... Да, ето как! Ще ги настаня и петимата около маса с дебела покривка в червено и ансамбълът ще се откроява върху фон от масивни линии: дървена ламперия от позлатен

дъб, позлатен като амстердамските канали под слънчевите лъчи. Петима почтени граждани на крепостта Амстел, нарисувани от художник, за когото властите не искат да знаят нищо, от човек, поставен под попечителство, и който живее без църковен брак с Хендрикие Стофелс!...

Хендрикие, въздъхна Рембранд, бедната жена! Какъв печален живот! От много време насам тя не се беше засмивала. А някога беше тъй весела, постоянно пееше и играеше с Титус. Някога... Това беше на Голямата улица! По онова време нейното присъствие представляваше същинско благодеяние, спокойно щастие, топла интимност. Особено след годините, прекарани в компанията на Герти. Старата икономка сега беше настанена в старчески приют в Гуда. Като освободи художника от тази груба жена, Хендрикие спаси неговото изкуство. А ето че сега той едва обръщаше внимание на преданата си другарка. Тя се грижеше за търговията заедно с Титус; той беше само нещо като сътрапезник в къщата, старец, неспособен да им даде сигурност. По-строго преценено, той беше просто ненужен. Един ненужен егоист. Не беше ли приел даровете на нежността, без да даде нищо в замяна? Докато всички около него работеха напрегнато, той се забавляваше да рисува картини, които не интересуваха никого. Все едно бе да хвърли палитрата и четките в някой ъгъл и да тръгне да разхожда безделието си из града! Сега бе на петдесет и шест години, възраст в която уважаваните хора ставаха кметове или общински съветници. Тулп, Висен, Де Граф, които бяха по-възрастни от него, нямаха намерение да се оттеглят! Напротив! Те достигаха върха на кариерата си.

Но да видим дали Аерт ван Гелдер бе направил сполучливо своето копие! Той беше спокоен момък, който вървеше право по своя път, или по-точно по един заимствуван път; изглежда, че най-голямото му желание беше да подражава на своя майстор. Като него работеше с агресивни замахвания на четката, опитвайки се да нанася боите на дебели пластове върху платното. Художникът пък не се осмеляваше да му забрани този чужд за характера му начин на работа, за да не го лиши напълно от самоувереност.

— Много добре, Аерт, отлично! Когато довършиш работата си, ще ми подготвиш платното за онези господа от сукнарския еснаф. Рамката е донесена, ще я намериш в мазето.

— Добре, майсторе! Но какво смятате да правите с Цивилис?

Рембранд махна нетърпеливо с ръка.

— Не ми говори за него, имам си достатъчно други грижи.

Като каза това, той се наведе към своя ученик и прибави доверително:

— Решил съм да направя хубава картина от този портрет на настоятелите, Аерт!

— Ще бъда щастлив ако мога да ви помогна с нещо, майсторе!
— отвърна пламенно Аерт.

Още веднъж ателието се изпълни със скици и рисунки. Не, еснафът на сукнарите не би могъл да се оплаче, че художникът се отнася леко към своите задължения!

— Виждаш ли, Аерт, трябва да се прави десетки пъти една и съща глава, докато човек я опознае както трябва.

И на своите клиенти:

— Да, разбира се, всеки от вас ще има добро място. Ще бъдете изобразени един до друг, а прислужникът малко по-назад... Не, Принс няма да бъде с шапка.

Този път Рембранд бе разбрал твърде добре: „Създателят“ е очертал разликата между класите веднъж завинаги. Амин!

После той направи скица на групата, разгледана критично от моделите, защото всички знаеха, че Рембранд е чудак. Те биха предпочели да бъдат нарисувани от Бол или от Ван дер Хелст, но майстор Бол водеше живот на голям благородник, а Ван дер Хелст искаше два пъти повече пари от Рембранд. А шестдесет флорина на човек за обикновени сукнари беше значителна сума.

През есента Рембранд най-сетне започна да рисува платното. Титус, който бе останал в къщи, защото Хендрикие не се чувствуваше добре, се изкачи да го види.

Рембранд разсеяно изслуша неговите обяснения.

— Добре, добре! — промърмори той. — Щом тя е изморена, няма нужда да се готви ядене. Ще се задоволим със суха храна! Какво от това! Кажете на Хендрикие, че след малко ще ида да я видя, след половин час.

Колко хубаво бе да се работи така! Да се мисли само за багрите и за светлината — съдържана светлина, подобна на онази, която докосваше задните стени на къщите по улицата на Цветята. Черното, червеното и бялото бяха милвани от разпръснатите багри на есента, които придаваха на шестте глави чара на своята загадъчност. Потънал в работата си, Рембранд въобще не мислеше за материалната нужда, която бе го принудила да рисува тази картина.

Когато господа общинските съветници, изморени да чакат посещението на художника, най-сетне навиха платното на „Клавдий Цивилис“ и му го изпратиха, той каза да го сложат в мазето.

— Хвърли го в един ъгъл — каза на Аерт, — ще се заема по-късно с него!

Няколко дни по-късно Ван Людик искаше да му прочете новия договор относно неговия дълг. Но и сега той нямаше време да слуша.

— Дайте, Ван Людик, ще подпиша!

Не искаше да губи нито час, нито дори четвърт час. Нали всички сме смъртни? А платното трябва да бъде довършено преди началото на зимата.

Всички сме смъртни!... Рембранд беше тъй погълнат от своята творба, че му бе необходимо известно време, за да забележи сериозното състояние на Хендрикие.

— Остани в леглото, мила! — я посъветва той, докато мисълта му беше другаде. — Почивката ще те облекчи.

Зад гърба му Титус направи знак на Аерт ван Гелдер. Двамата приятели се разбраха. Още същата вечер, преди да се хранят, бяха взели необходимите мерки. Преди всичко да се извика доктор. После да се намери някой, който да се грижи за Корнелия.

В Несе живееше семейството Ван Лоо, с което се познаваха още от времената на Голямата улица. Титус помисли, че там биха могли да приемат момиченцето за през деня. И наистина, въпросът беше бързо разрешен още на следния ден. Госпожа Ван Лоо имаше най-голямо желание да обслужи на майстор Рембранд.

— Дъщеря ми Магдалена също ще се радва, че Корнелия ще бъде при нея!

Магдалена се усмихна и после погледна Титус. Тя не можа да скрие своето учудване, че той се е променил толкова за няколко години. Какво хубаво момче! Но той вече бързаше да си отива. Успокоен за сестра си, вече мислеше за Хендрикие. И ето че заведе в къщи доктор Даниел Франсен, с когото се срещна благодарение на случая. Лекарят беше поразен от отпадналостта на Хендрикие. Само за форма той измери пулса ѝ и обеща, че състоянието ѝ бързо ще се подобри. Защото в действителност знаеше, че храбрата Хендрикие Стофелс е в безнадеждно състояние.

Франсен призна истината на Титус. Ударът беше тежък. Младежът виждаше, че остава единствена подкрепа на баща си. А този мечтател беше тъй погълнат от играта на светлината и на слънцето, че момъкът не смееше да му каже за състоянието на Хендрикие. Рембранд беше щастлив само когато работеше и имаше нужда от спокойствие, за да довърши своето платно „Настоятелите на сукнарския еснаф“.

Творбата предизвикваше учудване със своята простота. Но въпреки че петте лица бяха обърнати в една и също посока, те всички изразяваха пет различни характера. В задния план прислужникът се губеше, лицето му беше почти женствено в контраст с енергичните ръководители на еснафа. Пред него бе седнал председателят Вилхелм ван Дойенбург с десница, здраво поставена върху протоколната книга. Тези мъже бяха сериозни, праволинейни, неподкупни в работата си; Те правеха най-голяма чест на своята професия и на своя град. Да, всичко това бе изразено в картината, която чрез багрите си, проникнати от прозрачна, напомняща блясъка на слонова кост светлина, свидетелствуваха все още за любовта, на майстор Рембранд към Амстердам и неговите обитатели.

Въпреки всичко петимата ръководители на сукнарския еснаф бяха слабо задоволени от своите портрети. Наистина, приликата беше поразителна, но покривката на масата ги дразнеше. Тя би трябвало да бъде тъмнозелена. Кое настоятелство би приело да заседава около маса, покрита с червена покривка? Разбира се, не и настоятелството на сукнарите! Господин Ван Луун предложи да бъде променен цвета. Той не настоя повече, когато видя с какво изражение художникът му отговори:

— Обаче вие не протестирате срещу червения цвят в герба на града, нито срещу червения цвят на вашата кръв!

— Но цвета на нашата кръв не се вижда, майстор Рембранд.

— Именно това е моята роля, господин Ван Луун — да покажа невидимото.

Ван Луун би желал да продължи спора, но се спря навреме. Подобен разговор беше недостоеен за него.

Към края на октомври сърцето на добрата Хендрикие изпадна в твърде тежко състояние. Седнал близо до леглото, Рембранд държеше ръката ѝ в своята. Къщата беше съвсем тиха. Титус бе отишъл у клиенти и магазинът бе затворен, а Корнелия, като всеки ден, бе в къщата в Несе. Сам в ателието, Аерт копираше една картина от Рембранд.

Хендрикие внезапно се събуди и погледът ѝ обиколи стаята.

— Търсиш ли нещо, мила? — прошепна художникът.

Незабележима усмивка озари лицето на умиращата.

— Нали винаги съм се грижила за нашата къща, Рембранд? Вярвам, че винаги съм правила каквото съм могла.

Твърде развълнуван, за да може да отговори, той кимна в знак на съгласие и притисна загрубялата малка ръка до устните си. Усмивката изчезна, очите се затвориха.

— Бих искала да спя, Рембранд, толкова съм изморена!

На 28 октомври 1662 година Хендрикие Стофелс беше погребана в Западната църква. Зад ковчега вървяха Рембранд, Титус и доктор Даниел Франсен. По молба на Титус лекарят каза няколко развълнувани думи пред открития гроб.

Защото никой пастор не би приел да извърши погребалния обред на жена, която, според църквата, е водила живот на проститутка. Рембранд остана прав и неподвижен. Само устните му се движеха. Титус ридаше, сякаш се прощаваше със собствената си майка.

V

Всичко замръзваше, ледени сталактити бяха провиснали по капчука. По Канала на Розите се пързалиха деца и техните радостни викове отекваха между къщите, които изглеждаха зиморничави и слепи, защото малцина обитатели на този беден квартал се отопляваха тъй силно, че прозорците им да се размразят. Торфът и дървата струваха скъпо.

Рембранд зле понасяше студа. Навлякъл изтъркана астраганена дреха, той бе седнал в ателието, което не можеше да се затопли от слабия торфен огън. Ковчезето беше празно и не можеше да се напълни с пари. Ето защо Титус бе излязъл да се опита да осребри няколкото офорти, които бе пласирал тук-там. Колко мъчителни бяха подобни излизания! Рембранд приближи още повече до огъня краката си, обути в стари пантофи, после повдигна яката на дрехата си и потърка небръснатата си брада. Струваше му се, че тук е по-студено, отколкото на Голямата улица. Там никога не бе изпитвал хлад. Разбира се, онази къща беше солидна, докато къщурката на Канала на Розите беше замък от карти, разклащан от всяко подухване на вятъра.

Художникът очакваше връщането на Аерт, който бе отишъл у Вердонк да вземе платно, само десет она. Дали Вердонк щеше да му го даде на кредит? Ах, винаги тези парични грижи! Колко му липсваше Хендрикие! Тя умееше да подрежда нещата тъй, че поне в къщи всичко да върви горе-долу добре. А въпреки това, когато умря, разполагаха с тъй малко пари в брой, че се бе наложило да продадат гробницата на Саския, за да осигурят на новопочиналата прилично погребение.

Можеше ли Рембранд да постъпи другояче, въпреки мъката, която бе изпитал в този момент?

Художникът поразръчка, доколкото можеше, загасващия огън. За кухнята долу събираха съчки от пътя.

Най-сетне Аерт ван Гелдер, със зачервен нос от студа, влезе. Под мишницата си носеше руло платно.

— Вердонк пита кога ще му платите за „Цивилис“, майсторе?

Да, да плати, винаги да плаща!

— Същата цена ли, Аерт?

— Не, цената на платното се е покачила. Вердонк казва, че за това са виновни Генералните щати, които забраняват вноса на лен и на вълна от Англия.

Рембранд не бе обърнал никакво внимание на този отговор. Беше щастлив, че има материал.

— Какво ще рисувате, майсторе?

— Омир.

Рембранд му показва един гипсов бюст.

— Според традиционното схващане, Омир е бил сляп. Аз искам да направя един виждащ Омир. Нали разбираш?

Аерт потвърди, но в действителност нищо не разбираше.

— Нали Омир е страдал много по време на своята старост? — попита той. После, без преход:

— Видяхте ли как се пързала Корнелия, майсторе? Научила се е вече много добре.

— Ще ида да я видя след малко. Ако искаш да отидеш при нея, позволявам ти.

— Трябва да приготвя супата. Пък и няма вече торф.

— Аз ще се заема с това! Често съм наблюдавал майка си, докато приготвяше храната. Ще се справя много добре.

Титус се прибра към обед, премръзнал и огладнял, с разстроено лице, защото работите бяха вървели зле този предобед. По-голямата част от клиентите, които бе посетил, или не си бяха в къщи, или още не бяха направили своя избор. Той се надвеси над огъня, върху който вреше тенджерата, пълна с ряпа и лук. Силната миризма на супата го облъхна.

Рембранд бъркаше в тенджерата с дървена лъжица. Силуетът му, обгърнат с дрехата от протритата кожа, изглеждаше по-голям под светлината на огъня. Титус изпита силна тъга, виждайки баща си да се занимава с подобна работа: налагаше се на всяка цена да бъде намерена прислужница.

— Днес бях при господин Бекер на Канала на Императора. Каква великолепна къща. Той ме попита как си и аз отговорих, че си добре.

— Но това е истина — отвърна Рембранд, надвесен над желязната тенджерата.

— Хм! Нещата биха могли да вървят по-добре. Не ми е приятно, че се занимаваш с готвене.

— Една прислужница струва скъпо; ние не можем да си позволяваме да пилеем пари.

Титус направи няколко крачки из стаята, колебаейки се.

— Ами ако пишем на нашето семейство във Фрисландия?

Рембранд се отдръпна рязко.

— Не — викна той, — свършил съм с Фрисландия. Веднъж завинаги ти казвам, не ми говори повече за тия хора, Титус!

Сепнат от резкостта на баща си и затруднен от лютивия дъх на лука, Титус силно се закашля. Нима това беше подходяща храна за всеки ден? Без да каже нещо повече, той премина в съседната стая. Там цареше силен студ, всички прозорци бяха заледени. Духайки, успя да разчисти малка част от едно стъкло, тъкмо колкото да може да погледне през него. Каналът беше твърде оживен: децата се пързалиха и играеха с шумни викове. Между начинаещите, които напредваха несръчно, се движеха младежи и девойки, някои от които се държаха за бастуни, а други бяха с ръце скръстени на гърдите; всички се плъзгаха по гладката повърхност и понякога минаваха покрай един старец, който повтаряше монотонно: „Не забравяйте метача на пистата!“ Точно срещу къщата имаше барака за напитки; нейните флагчета се вееха над тръстиковия ѝ покрив.

Титус не можа да потисне обзелото го чувство на завист. Защо трябваше да живее само в грижи? Беше тъй млад, би трябвало да се пързалия, вместо да губи времето си у клиенти, често с напразната надежда да продаде няколко гравюри. Наистина, това беше търговия с произведения на изкуството, но все пак търговия. И как Хендрикие успяваше да изкарва от магазина повече от него? За да може работата да върви по-добре, му бяха необходими повече пари в брой. При всички разпродажби най-добрите неща му се изплъзваха и той беше принуден да се задоволява с малоценни предмети, от които не можеше да се печели. Ако успееше да натрупа повече стока, работата щеше да му харесва повече, защото макар че нямаше истински художнически талант — той все пак рисуваше доста добре — беше голям любител на хубавото. Отлично долавяше онова, което вдъхновяваше и вълнуваше творците; тъкмо поради това страдаше, като виждаше положението, в което баща му беше изпаднал. И така, какво му беше казал тази сутрин

господин Бекер? Ах да, Бекер го бе посрещнал с разбиране и бе запитал за най-новите творби на художника. Това любопитство се видя подозрително на Титус; несъмнено опитният посредник би желал да притежава картина от Рембранд, но без да я плаща...

Размишленията на Титус бяха прекъснати от завръщането на Аерт и на Корнелия. Тя оживено започна да разказва как са се пързали по канала от укреплението чак до Харлемския площад. Да, наистина дотам. И тя беше огладняла!

— Скоро ли ще сядаме да ядем, Титус?

Като се усмихна, Титус погали русите коси на сестра си.

— Надявам се, че татко скоро ще бъде готов с яденето. Влез, мила.

Няколко дни по-късно в заледената къща неочаквано се появи Хармен Бекер. Тъй като Титус бе излязъл, наложи се посетителят да повика няколко пъти, преди Аерт ван Гелдер да си даде труд да му отвори.

— Кажи на майстора, че един от старите му познати е дошъл да го види.

Рембранд веднага позна посредника.

— Отдавна не сме се срещали! — възкликна Бекер приятелски.

— Почти трийсет години, господин Бекер! За последен път се видяхме на една разпродажба в „Гербът на Франция“.

— Как минава времето! Но научих от сина ви, че продължавате да рисувате. Той е симпатично момче, с което можете да се гордеете. Само че не изглежда много як, не би трябвало да излиза в такова време.

Рембранд беше на същото мнение, но тъй като самият той продължаваше да бъде под попечителство, налагаше се Титус да се занимава с всичко. Обаче явното съчувствие на Бекер го трогна и художникът разказа, че от смъртта на Хендрикие, работите бяха тръгнали зле. Бекер веднага разбра всичко и тъй като беше запознат подробно със закона, каза:

— Въпреки че ви е забранено да търгувате, майстор Рембранд, вие имате възможност да давате произведенията си като залог, обезпечаваш новопоети задължения.

Бекер хвърли поглед към стените на стаята, покрити с картини.

— Ако почувствувате нужда да използвате някои от тях по този начин, припомнете си, че продължавам да живея на Канала на Императора. Моля ви да кажете на сина си да идва при мен винаги когато разполага с интересни творби. Макар че съм прост търговец, аз обичам изкуството...

VI

„Щом настъпи пролетта, животът става по-приятен“ — заяви госпожа Ван Лоо на Титус, който бе дошъл тоя ден да си побъбрят. Ана ван Лоо беше едра петдесет и две годишна жена с мощна гръд, докато съпругът ѝ имаше невзрачна външност и се страхуваше от лошото време. През зимата Ян ван Лоо почти никога не излизаше от къщи; оставаше по цял ден да работи в своето златарско ателие. Титус обичаше да сяда край него и да гледа известно време как чевръстите пръсти оформят в купа или във ваза тънкия сребърен лист. Непрестанният шум от малкото чукче не го дразнеше повече от тиктакането на някой часовник. Той дори не го чуваше. Майстор Ван Лоо, спокоен и търпелив човек, мислеше само за децата си и най-вече за най-младата си дъщеря Магдалена. Тя приличаше по черти на майка си, но беше по-стройна. В израза на лицето ѝ имаше нещо пренебрежително, нещо господарско и недостъпно, което държеше на разстояние младите ѝ почитатели.

Беше на двадесет и три години, на колкото бе и Титус. Въпреки че Титус бе привикнал да има успех сред по-слабия пол, Магдалена го смущаваше. Синът на Рембранд често се бе запитвал от кого е наследила своя аристократичен вид дъщерята на Ана Хубрехтс и на Ян ван Лоо. Човек би казал, че през целия си живот тя се бе движила само из мраморните коридори и по луксозните паркетни, каквито се срещат из благородническите къщи покрай Канала на Императора. А всъщност тя никога не бе излизала от родната си къща, в чиято предна част се намирал магазинът към улицата, докато ателието беше откъм двора. Тя бе родена в стаята, намираща се над ателието, и първото ѝ бебешко изплакване бе съпроводено от шума на златарското чукче.

Да, госпожа Ван Лоо имаше право! През пролетта вече не се палеше огън в кухнята и вратата на магазина можеше да остава отворена. От друга страна, в Несе не беше толкова студено, колкото покрай Канала на Розите, тъй като къщите бяха построени от солиден материал. И така, младежът спокойно разговаряше с майката, поглеждайки към дъщерята, чиито изящни ръце галеха меката козина

на кучето, свито в скута ѝ. Титус беше развълнуван от движението на ръката, която излизаше от син ръкав, украсен с дантелена маншета. Магдалена умееше да се облича с учудващ вкус.

— Сигурен съм, че баща ми би искал да ви нарисува, Магдалена — провикна се той внезапно, поставяйки на масата своята халба с топла бира.

Госпожица Ван Лоо се задоволи да се усмихне, но майка ѝ отвърна живо:

— Това би било голямо удоволствие за нас; веднага ще ида да поприказвам с мъжа ми.

Оставайки насаме с девойката, Титус възкликна със смях:

— Най-малкото дете е най-обичано, особено ако е момиче.

Магдалена се изчерви.

— Мислите ли — отвърна тя, продължавайки да милва своето куче, — че дъщерята е за предпочитане пред сина?

— Разбира се.

— Вие искате да ви противореча!

— Съвсем не.

Той отпи глътка бира, чиято топлина се разля по цялото му тяло, после продължи след кратко мълчание:

— За какво говорехме?

— Имате много лоша памет, господин Ван Рейн.

— Кълна ви се, че...

— Не се кълнете, това не е вярно.

— Съмнявате ли се в думите ми?

— Твърде малко са думите, на които човек може да разчита.

— Въз основа на опита си ли говорите, Магдалена?

— Не, въз основа на разсъждения.

— Би трябвало да слушате повече чувствата си, отколкото разсъжденията.

Ана ван Лоо се върна.

— Мъжът ми ще бъде възхитен — каза тя, — да има портрет на дъщеря си, нарисуван от майстор Рембранд. Също тъй би се радвал много да види баща ви отново в нашия дом.

— Не мисля, че татко би се отдалечил тъй много от къщи, но ако Магдалена пожелае да дойде чак до Канала на Розите, ще бъде добре дошла там.

— Не се съмнявам, Титус. Но все пак много бих се радвала да видя баща ви в Несе; по времето, когато майка ви беше още жива, той беше един от добрите ни клиенти.

— Значи вие я познавахте?

— Дали съм я познавала! Тя беше очарователна и толкова красива. Баща ви беше като някакъв рицар край нея! Често съм завиждала на Саския, Титус, защото беше обсипвана с подаръци. Нищо не беше достатъчно хубаво за нея. Господин Ван Рейн излизаше от нас с пълни ръце, защото не искаше да губи време дори за изпращане на покупките по нарочен човек. Сребърни съдове, подноси за сладкиши, лъжички, чинии, той купуваше, без да прави сметка. Всички бижутери се радваха, когато майстор Рембранд прекрчаваше прага на дюкянчетата им. Това беше хубаво време!

— Каква меланхолия има в упадащата слава! — въздъхна Магдалена.

— Но славата на баща ми не е отминала — протестира Титус.

Малко по-късно младежът се сбогува.

Намери баща си в магазина, зает да опакова картини с помощта на Аерт.

— Да не би да се пренасяме? — пошегува се Титус.

Рембранд, без да отговори, мина пред сина си във всекидневната стая.

— Не, няма да се пренасяме; само няколко от платната ми ще заминат.

И тъй като Титус мълчеше:

— Бекер дойде и ми предложи пари — петстотин флорина като начало. Моите творби ще му служат за гаранция.

— Необходимо ли беше това? — запита Титус.

Рембранд вдигна ръце в знак на безпомощност.

— Знаеш, че нямам избор, не можем да живеем от въздуха...

— И аз печеля тъй малко!

— Не е там работата, мое дете — продължи тъжно Рембранд. — Дадох ми да разбере, че вече не желаят моя „Клавдий Цивилис“, дори и да се съглася да го почна наново. И знаеш ли кой е получил вместо мен тази почетна поръчка? Юриан Овенс!

— Юриан Овенс, този ласкател, този цапач? Наистина, тия господа стават за смях!

— Само че не повтаряй тази си преценка, Титус, защото би попаднал под ударите на закона. Впрочем, и аз не бих се заел да ти противореча...

— Би трябвало да се разтръби за този скандал!

— Защо? Тия господа не могат да ме понасят. Прекалено често казвам онова, което мисля. И тъй като мисля онова, което ми харесва...

— Но това не пречи на тяхната несправедливост да те убива!

— Не — отвърна Рембранд със сериозен глас. — Въпреки разочарованието си, не съм сломен. Ще покажа величието си на света, моето момче. Падението ми... Цялата гордост и мизерия, които се съдържат в него, всичко ще изразя върху едно платно. Не се безпокой, Титус! В края на краищата, ние с теб сме по-силните. Ще видиш!

VII

Рембранд работеше. Докато коледните камбани ехтяха, той не се помръдваше от своя статив. Върху платното избликваха карминени, пурпурни и виненочервени багри: един отчаян цар изтриваше сълзите от лицето си. Докато божият дух обземаше Саул, Давид свиреше на лютия и на Саул му ставаше по-леко от меланхолията, в която бе изпаднал.

Не изглеждаше ли, че Октав, верният обуцар, дошъл да позира както винаги, бе отгатнал мислите на художника!

— Тоя Саул — мърмореше той, — е един беден еретик!

Рембранд се усмихна. Самият той не беше ли един беден еретик? Беше се наложило да даде на Бекер четири картини и две великолепни книги върху изкуството, преди да получи петстотинте флорина, необходими за всекидневната храна. И творбите, отнесени от търговеца, бяха измежду най-хубавите! Той беше взел дори и голямото платно „Венера и Купидон“, за което беше позирала Хендрикие... „Но да не мислим повече за това! — утеши се художникът. — Бекер не е вечен, моята «Венера», ще го надживее. Ала, наистина, само един нещастен еретик като мен може да вижда така отвъд днешния ден...“

Със сигурна ръка Рембранд продължаваше да рисува, докато денят бавно си отиваше.

— Би трябвало да спрем за днеска — измърмори Октав, изморен от дългия сеанс. — Утре ще ни има и двамата все още...

— Да се надяваме; и все пак някои дни са по-добри от други, а днес всичко върви тъй добре. Позирайте още малко и изтрийте сълзите си със завесата.

— Аз не плача, майстор Рембранд.

— За мен плачете. Мислете за нещо тъжно и ще сполучите.

За да угоди на Рембранд, Октав си придаде опечален вид. Не беше леко да се спечелят парите, заплащани за позиране!

Неочаквано на вратата се почука и Титус се показа на прага.

— Слез долу, моля ти се. Господин Крейерс те чака.

— Виждаш, че съм зает.

— Налага се непременно да дойдеш — настоя Титус.

Рембранд със съжаление остави палитрата. Луис Крейерс бе назначен за настойник на Титус поради неплатежоспособността на баща му. И, наистина, синът трябваше да бъде защищаван срещу кредиторите на своя баща. Обикновено Рембранд слушаше нетърпеливо четенето на безконечните документи, носени от настойника.

Без да се смути от не особено любезния прием на художника, Крейерс измъкна някакъв документ с триумфиращо изражение.

— Решението на Съда на Холандия, майстор Рембранд! — провикна се той — Ван Хертсбек е осъден да заплати четири хиляди и двеста флорина. Освен това той ще понесе разноските по процеса, както и допълнителна глоба за неоправдано искане на ревизия. Ние спечелихме, майстор Рембранд!

— Значи ще взема повече от четири хиляди флорина! — възкликна радостно Титус.

— Не веднага; Хертсбек още може да обжалва пред Върховния съвет в Хага...

— В такъв случай той положително ще го направи — прекъсна го Рембранд, — и тъй като господата от съвета...

— Да не бъдем песимисти. За него е голям риск да отиде чак до Върховния съвет. Може би ще прояви благоразумие и ще се подчини на решението на Холандския съд.

Въпреки това Исак Хертсбек не се подчини и обжалва пред Върховния съвет. Ако се наложеше, беше готов да отиде и пред най-върховните власти! От друга страна петстотинте флорина на Хармен Бекер бяха изчезнали с учудваща бързина. Титус не знаеше какво да прави. Старата прислужница Ребека не бе получавала заплата от два месеца и не можеше да работи без пари; от друга страна доставчиците също искаха своето. Разбирайки положението, Рембранд отиде у Бекер през една мартенска вечер. Прегърбен вървеше той покрай мрачните води на Канала на Розите, над които дърветата протягаха още голите си клони. Вървейки срещу вятъра, той пое по Канала на Императора, като се ориентираше по светлината на фенерите от ковано желязо, които украсяваха фасадите на хубавите патрициански къщи. Когато колите минаваха близо край него, трябваше да се отстранява, за да не го блъснат. Съвсем близо до улицата на Кожарите той се изкачи по

каменни стълби и почака. Един строен младеж, Кристиан Бекер, който никак не приличаше на баща си, отвори вратата. Разбирайки целта на посещението на художника, той попита дали Рембранд не би могъл да дойде на следния ден.

— Не, кажете на господин баща си, че въпросът е спешен.

Малко по-късно той седеше в магазина на Бекер, където се носеха миризми на карамфил, на пипер, на фини кожи и на топло вино. Господарят на къщата, разположен в едно кресло, беше твърде зачервен.

— Какво ви води тук, майстор Рембранд?

— Работите ми вървят зле — призна направо художникът. — Идвам да видя не бихте ли могли да ми услужите още веднъж.

— Ще видим, майстор Рембранд. Колко ще ви трябват, за да се оправите?

— Петстотин флорина биха ми помогнали доста...

— Само толкова ли! В едно тъй несигурно време, когато постоянно ни заплашва война!

След това Бекер помълча и с лукав израз загледа своя събеседник.

— Преди тридесет години, майстор Рембранд, вие се намирахте в много по-добро положение. Защо не ме послушахте тогава? А пилеехте флорините, сякаш бяха обикновени камъчета.

Беше се навел малко напред и пиянският му дъх лъхаше в лицето на художника.

— Но все пак, в известен смисъл вие имахте право — продължи той, придобивайки внезапно весел израз. — Вие се наслаждавахте на всички земни блага, познахте жените в библейския смисъл, възползувахте се от всичко.

Атмосферата беше станала твърде неприятна. В четирите ъгли на спокойния магазин горяха големи свещи, поставени в сребърни свещници. Те осветяваха картината „Венера и Купидон“, окачена на стената. Рембранд дълго я съзерцава. Ако можеше, би я изтръгнал оттук, защото тази творба беше частица от самия него.

— Завършихте ли други картини, майстор Рембранд? Ще мина да ги видя тия дни.

Да, беше завършил един „Капуцин“, една „Жена на кладенеца“, един „Знаменосец“...

— Хм! Това е твърде малко за петстотин флорина.

— Сега работя „Саул и Давид“, но не бих искал да се разделя с това платно.

— Та кой иска да се разделяте, майстор Рембранд? Веднага щом заетата сума бъде изплатена, вашите картини ще ви бъдат върнати. Ами какво стана с платното, което бяхте изработили за общинския съвет?

— „Клавдий Цивилис“? То е в мазето, у нас, ако плъховете още не са го разкъсали!

— Какъв странен човек сте, майстор Рембранд. Да хвърлите в мазето една от своите творби! В края на краищата няма да бъде използвана за гориво, я? Аз бих взел „Клавдий Цивилис“, защото искам само да ви направя услуга. Въпреки че не обещавам сигурно този път. Но стига сме говорили за работа, по-добре да пийнем от това хубаво мискетово вино. Наздраве!

VIII

Пролетта будеше любовните копнежи тъй, както караше да разцъфват пъпките на кестените из лабиринта. Всяка сутрин, току-що станал от леглото, Титус виждаше как зеленината избуява все повече и се осъществява цъфтежът в неговото бяло великолепиe. По-близо до прозореца брястовете протягаха клонки почти на досег с ръка. Но Титус ван Рейн не посягаше да ги пипне. Вглеждаше се през леката мъгла към мелниците на хълма на Розите в източната част на града и вдишваше силния дъх на младата трева, който идеше от ливадите. Обновлението в природата го въодушевяваше. Множество врачета шумно цвърчаха, докато косът се обаждаше рядко с остроото си подсвирване. В този ранен утринен час всичко изглеждаше недействително и крехко, каналът, дърветата и мелниците, неколцината минувачи, отиващи на работа — всичко се къпеше в седефена светлина.

Наистина ли гледката бе тъй хубава или му изглеждаше хубава, понеже беше влюбен! Влюбен. С леко движение той отметна назад кафявите си къдрици, после затвори прозореца и се отправи на пръсти към вратата. След като погледна с безпокойство към леглото, където Аерт ван Гелдер още спеше дълбоко, той безшумно отиде в ателието. Върху статива стоеше портретът в естествена големина на Магдалена ван Лоо. Титус я съзерцава тъй дълго, че изглеждаше като опиянен. Разпознаваше отлично чертите ѝ, въпреки че изглеждаше донякъде различна от онази Магдалена, която живееше в Несе. Жената от портрета беше същество, жадно да се харесва, шията ѝ с цвят на слонова кост и закръглените ѝ рамене се показваха над почти кралско облекло. Между нежно очертаните гърди светеше тежка сребърна брошка; крушовидните обици блестяха сред тъмнорусите коси, поддържани над челото от златна диадема. Дъщеря на обикновен златар ли беше тази жена с такъв изключителен чар? Не, по-скоро бе наследница на някой от най-богатите търговци, на някой висш магистрат, акционер на компанията за Индия. В тази картина, едновременно величествена и фантастична, имаше нещо, което все пак

смущаваше Титус. Би ли желал портретът на Магдалена да бъде по-благороден, по-интимен, по-малко прелъстителен? Изобилието от бисери, кралската дреха, целият този блясък не бяха ли изкуствени? В неговите очи, колкото и гениална да беше тази творба, тя не изразяваше никаква мисъл; човек би казал, че Рембранд я е нарисувал в изблик на чисто въодушевление.

За миг Титус почувствува ревност; ревнуваше Рембранд, който прекарваше цели следобеди с Магдалена. Ах, ако имаше таланта на баща си, би нарисувал девойката такава, каквато я виждаше в своите мечти по време на безсънните си нощи. Уви, той не умееше да направи нищо!

Седнал пред портрета, изживяваше горчиво неспособността и безсилието си. Той не можеше да осъществи своето видение, нито да превърне с вълшебна пръчка дъщерята на един златар в благородна дама... Какъв човек беше всъщност баща му? Не можеше да бъде причислен към никоя група. Докато беше смазан от грижи, рисуваше този въображаем портрет, безразличен към това, че Бекер отнасяше най-хубавите му произведения и че получените четиристотин и петдесет флорина се бяха вече стопили като сняг на слънце... Да, търговецът беше отнесъл пет хубави платна, между които централната част от „Клавдий Цивилис“ — останките от голямата картина, с изрязано сърце, лежаха сега в дъното на мазето. Бекер бе посмял да посегне с нож на нея! Същински касапин!

— Изрежете ми ей това парче, само то ме интересува!

Светлината се плъзгаше по портрета. Тя галеше лицето, тялото, падаше върху ръцете, които сякаш оживяваха. Със стеснителна нежност Титус помилва платното; после с краищата на пръстите си допря бузите и шията, с известно колебание проследи очертанията на закръглените рамене.

Накрай, не можейки да се сдържа повече, се наведе напред и тръпнещите му устни докоснаха устните на Магдалена. Уви, нито милувките, нито дори сълзите му можеха да ги стоплят.

На 15 юни 1664 година, тъкмо в деня, когато Рембранд навършваше петдесет и осмата си година, Бекер се яви още веднъж. Титус не обичаше да вижда как този лукав човек прекрачва прага на къщата; все пак, трябваше да повика баща си. Рембранд, който работеше, отказа да слезе. Но Бекер настояваше да го види.

— Е, добре, нека да се качи!

Мърморейки недоволно, Рембранд се наведе над платното, без да прекъсва рисуването, но след малко търговецът сложи ръка на рамото му. Художникът не можеше да откъсне очи от своето произведение, чиито багри бяха придобили мек и топъл блясък.

— Мога ли да поговоря за малко с вас, майстор Рембранд?

— Добре, но само за малко.

Тогава Бекер показва някаква хартия, украсена с печати.

— Знаете ли какво е това, което виждате?

Не, Рембранд не знаеше.

— Това е кредитът, който господин Ван Людик има срещу вас, господин Ван Рейн.

— Какво ме интересува това! Нали виждате, че работя!

— По-добре нека да ви обясня: поисках от Ван Людик да ми прехвърли своите права. Аз имам повече доверие във вас, отколкото имаше Ван Людик...

— Ван Людик е мой приятел.

— Така си мислите вие. Но има граници на приятелството, майстор Рембранд! То обикновено отстъпва пред паричните въпроси. Ван Людик е убеден, че няма никога да му се плати.

— А вие, смятате ли ме за платежоспособен?

— Аз ви разбирам по-добре от Ван Людик, защото ценя вашето творчество. И после, трябва да се върти търговията.

— Вие сте търгували с това мое задължение?

— Разбира се. Имах известно количество синьо сукно, което Ван Людик искаше да купи.

Бекер замълча, оглеждайки внимателно ателието.

— Какво представлява това платно, майстор Рембранд?

— Ще видите по-добре, ако застанете малко по-вляво. Да, там близо до вратата. Сега виждате ли?

— Не, светлината много блести оттук.

— Тогава още малко по-близо до вратата. По-добре ли е сега?

— Не, не още — отвърна Бекер, който напразно извиваше глава на всички страни.

Неочаквано Рембранд прихна. Като сграбчи яката на дрехата му, отвори вратата и изхвърли навън смаяния търговец.

— Този път съм сигурен, че виждате добре — викна художникът подир него и обърна ключа на вратата.
След което спокойно продължи работата си.

IX

Портретът на Магдалена Ван Лоо бе отнесен в Несе, но не остана там за дълго. Ян ван Лоо умря през зимата и бе погребан в Старата черква. Откакто заглъхна шумът на неговото чукче, малката къща остана като бездушно тяло. Ана ван Лоо реши да се преместят в квартала срещу Ябълковия пазар. Тъй като много търговци бяха разорени вследствие на неблагоприятната икономическа политика на Англия, жилищата се продаваха на безценица и малкото семейство можа да спре избора си върху една хубава къща, наречена „При златния поднос“, Магдалена не можеше да сдържа радостта си. Откакто бащата на Титус бе нарисувал портрета ѝ, тя почна да мечтае за красиви неща, защото Рембранд просто я бе накарал да разбере сама себе си. Докато обикаляше заедно с майка си големите празни стаи, тя мечтаеше как ще изяви новото си самочувствие. Тя, дъщерята на един занаятчия, щеше да бъде почитана наравно с най-уважаваните личности, когато щеше да приема своите приятели във великолепна обстановка.

Прозорецът на голямата стая имаше изглед към площада, където ставаше пазарът; дузина тежко натоварени шлепове се опираха до кея; коли тръгваха и се връщаха, докато безброй кошници с червени ябълки очакваха купувачи под навеси от кафяво платно. Колко бяха хубави тези зрели плодове, докарани от малките села покрай бреговете на Лек, Лексмонд, Вианен и от още по-далеч... Гледката изглеждаше на Магдалена много по-интересна от изгледа, който имаха от Несе.

Тя си казваше, че ще бъде щастлива в това ново жилище. Потънала в мечти, прибра нагоре къдрицата, която майстор Рембранд обичаше да смъква върху челото ѝ, когато я рисуваше. После мислите ѝ взеха друга насока. Бащата на Титус беше нещо повече от оригинален художник. Изглежда като че ли беше малко нещо вълшебник. Не беше ли успял да извади на показ най-съкровената ѝ същност, като я нарисува в празнично облекло? Във въображението си тя виждаше отново малката къща край Канала на Розите, не по-голяма от тяхната в Несе... Тук, „При златния поднос“, тя и майка ѝ щяха да

живеят в къща, достатъчно голяма за настаняване на цяло семейство. Титус сигурно щеше да идва у тях, Титус, който имаше големи черни очи с галещ поглед... Щеше ли да разглежда заедно с нея този пазар и тези листати дървета? Той беше толкова горд! Как категорично бе отказал, дори с известно раздражение, да получи пари за портрета, нарисуван от баща му!

— Има неща, Магдалена, които нямат търговска стойност!

А тя знаеше, че семейство Ван Рейн съвсем не живее в охолство! Известно ѝ беше, че майстор Рембранд е много задлъжнял и че търговията на Титус не процъфтява. Бегъл израз на нежност проблесна в погледа ѝ. Наистина тя не беше безразлична към чара на този скромен момък с буден и пъргав ум, чувствителен като дете, импулсивен като момиче.

Ала какво щеше да представлява животът ѝ, ако се омъжеше за Титус? Навярно щеше да бъде изпълнен с незначителни малки радости? Не е ли по-добре да стане съпруга на някой охолен мъж, със затлъстяло лице, който е навикнал да заповядва?

Магдалена ван Лоо се прибра в стаята си натъжена, защото знаеше, че никой от младите аристократи в града не би се оженил за дъщерята на златар. Семействата Трип, Де Геер, Витсен, Бекер и другите като тях образуваха каста, чиято гордост не можеше да отстъпи и пред най-красивата жена. Тогава? Ах, ако Титус можеше да ѝ предложи нещо, някакво хубаво магазинче за произведения на изкуството, каквито имаше по улица Волска, ако носеше уважавано име... А вместо това, Титус ван Рейн бе син на непризнат художник.

Магдалена ван Лоо се прибра в стаята си натъжена, защото току-що си бе дала сметка, че никога няма да има смелостта да последва в бедността онзи, когото истински обичаше.

Хармен Бекер не беше човек, който би се оставил да го изхвърлят, без да си отмъсти. Но, разбира се, той ни най-малко нямаше намерение да излиза открито срещу Рембранд. Задоволи се да му изпрати чрез своя нотариус един документ, потвърждаващ прехвърлянето на правата на Ван Людик. Рембранд едва погледна този лист. Юридическият език беше по начало неразбираем за него. Също и за Титус прочитането на документ от този вид представляваше същинско мъчение. Той обаче бе разбрал, че занапред Бекер

притежаваше оръжие срещу баща му. Налагаше се да бъдат нащрек и по отношение на него.

Междувременно аптекарят Абрахам Франсен бе дошъл да види своя стар приятел. Бе дочул, че Бекер е придобил права над някакво негово задължение.

— Вярно ли е всичко това?

— Да, Ван Людик вече няма доверие в мене.

— И вие изхвърлихте Бекер?

— Изблъсках го през вратата.

— Чудно е — усмихна се Франсен, — че Бекер не е подал тълба за насилие. Той е способен на такова нещо, негодникът!

Обаче аптекарят не скри своето безпокойство:

— Бих искал да зная какво точно съдържа споразумението между вас и Ван Людик. Спомняте ли си го, Рембранд?

— Да си призная, нищо не помня.

— Бихте ли ми го показали?

— Да, обаче нямам никаква представа къде съм го сложил. Ти знаеш ли, Титус? Ти си ориентиран по-добре от мене за всичко, свързано с разни бумажки.

Не, Титус не знае къде се намира документът, но ще го потърси и ще го занесе у Франсен веднага, щом го намери.

— Добре! Но за в бъдеще ще трябва да бъдете по-внимателни, когато става въпрос за нотариално заверени документи. Писмените текстове са причинили много злини по света!

— Да, що се отнася до мен, аз бих пожелал да се откажем от писмеността. Тя е източник само на неприятности.

— Кой знае, може би някой ден всичко ще се промени, драги Рембранд! Довиждане.

Когато каза, че може да настъпи обрат в хода на събитията, Абрахам Франсен бе изиграл ролята на добър пророк. Оказа се, че в някои изключителни случаи юридическата машина може да даде положителни резултати. Едва бе изтекъл месец януари 1665 година, и едно огромно писмо, подпечатано с множество печати, пристигна от Лайден. Рембранд бе изненадан и не очакваше нищо добро от него. Помоли Титус да го разтвори. О, изненада! Това беше доста дълго съобщение, което Титус предаде накратко така: лайденските власти съобщаваха на Рембранд ван Рейн, че наследява всички имуществена на

Питер ван Медемблик, отсъстващ в продължение на петдесет години, без да даде своя адрес или изобщо признак, че е жив, и в резултат на това е обявен за мъртъв. Този братовчед оставяше на Рембранд сумата осемстотин осемдесет и два флорина и няколко петачета.

— Татко — провикна се Титус, — получаваш наследство!

Но художникът вече се бе изкачил в ателието, където го чакаше работата.

Х

Съдбата сякаш бе решила да се погрижи за семейство Ван Рейн през тази пролет. Няколко дни след получаването на писмото от Лайден, у тях се втурна Крейерс, сияещ.

— Добри новини! — провикна се той още от прага.

У него беше решението на Върховния съвет по повод на процеса Хертсбек. Господата от Хага бяха потвърдили решението на холандския съд и осъждаха тъжителя да заплати четири хиляди и двеста флорина по съдебния спор, заедно с полагаемата се глоба заради неоснователното обжалване.

— Моите поздравления, майстор Рембранд, ние спечелихме!

Титус грабна документа с детинска радост, но Рембранд недоверчиво измърмори:

— Почне ли едно дело, то никога не свършва, защото адвокатите трябва да се занимават с нещо.

— Не се безпокойте, майстор Рембранд — протестира Крейерс, малко разочарован. — Процесът е спечелен. Няма по-горна инстанция от Върховния съвет.

— Значи веднага ще получим четири хиляди флорина, господин Крейерс? — запита Титус, развълнуван.

— Парите трябва да получите вие, Титус, а не баща ви. Ето защо ще трябва да се чака, докато навършите двадесет и пет години.

— Това означава да чакаме повече от година! Дано поне парите от Лайден да дойдат скоро!

— Но и в случая с тях, Титус, вие ще бъдете получателят. Баща ви няма право да извършва никакви юридически действия. Ето защо бихте могли да поискате да ви се признае предсрочно навършването на пълнолетие. За да стане това, е достатъчно да бъде дадено благоприятно мнение от кмета на Амстердам.

— А той ще го даде ли, господин Крейерс?

— Ще се постарая да отстраня всички възможни възражения. Не забравяйте, че Де Граф вече не е жив. Може би той щеше да се

противопостави на вашата молба. Какво мислите за това, майстор Рембранд?

— Ние с Де Граф бяхме непримирими, но не искам да вярвам, че само по тази причина той би се противопоставил на моя син.

Заедно с лятото настъпи тежък период в живота на Съединените провинции. Англия, раздразнена от бързото възстановяване на републиката, ѝ обяви война. Усилията на Де Вит да се възползува от англо-френското съперничество пропаднаха. Нидерландският флот влезе в кратко сражение близо до Ярмут и то завърши с поражение: Англия беше господарка на моретата. Въпреки това, Нидерландия не беше сломена. Част от бойния ѝ флот се събра в Амстердам, където очакваше само сигнал от новия главнокомандуващ Де Руйтер, за да излезе в открито море.

През това време търговският флот беше парализиран, а борсата — затворена. Скоро се почувствуваха икономическите последици; никой вече не се интересуваше от изкуство, имаше нужда от кораби и от топове, а не от картини, колкото ѝ хубави да са те.

За щастие, една седмица след поражението при Ярмут, Титус бе обявен за пълнолетен и госпожа Ван Лоо го помоли да се заеме с обзавеждането на новата им къща. Магдалена уверяваше, че неговият вкус е отличен.

Един ден Титус замина за Лайден. Натоварен с документи, той отиваше да получи своите осемстотин осемдесет и два флорина. Познаваше съвсем малко града, където бе ходил само веднъж с баща си. Затова остана много изненадан, когато някакъв старец го спря на улицата и го попита за Рембранд. Това беше собственикът на къщата на улица Мискет, където Ян и Рембранд навремето бяха уредили своето ателие. Бащата и синът бяха се отбили там по време на първото отиване на Титус в Лайден. Сега младежът любезно отговори на паметливия старец.

— Щастлив съм да чуя, че е добре, защото вашият баща, господин Ван Рейн, е велик художник. Ще бъде чест за мен, ако приемете да бъдете мой гост.

Трогнат, Титус прие това предложение, още повече че на следния ден щеше отново да се качи на корабчето за Амстердам. Той купи парче синьо кадифе за Корнелия, както и други неща, тъй че бе тежко

натоварен при завръщането си в къщи. Куфарът му издрънча силно, когато го сложи на земята пред събраното семейство.

— Татко, искаш ли да преброиш дали всичките осемстотин осемдесет и два флорина са тук?

Рембранд направи знак, че се отказва. За всичко, което се отнасяше до сметки, можеше да се довери на господата от Лайден.

— Прибери сребърните монети в ковчежето.

— Татко, нека аз да ги прибера — извика Корнелия. За нея беше забавно да подрежда монетите във фишеци и баща ѝ позволи да запази един за своята касичка.

Аерт също не беше забравен.

Разбира се, както можеше да се предполага, ковчежето не остана дълго пълно: трябваше да се плати на прислужницата Ребека, на господин Ван Леест, собственика, на когото дължаха наем за два месеца; въглищарят имаше да взима за последния торф и оставаше да се плати за бои и за платно, както и за няколкомесечна консумация на хляб, месо, мас и бира...

След като одобри всички решения на Титус, Рембранд се оттегли в своето ателие. Отдавна не бе имало тъй добра светлина. За него всичко вървеше добре, щом осветлението беше хубаво.

Една вечер Крейерс пристигна, широко усмихнат.

— Запали всички свещи, Титус, за да поздравяш достойно кораба, натоварен със злато, който пристига в пристанището!

Като каза това, той постави на масата чанта, съдържаща четири хиляди и двеста флорина. Имаше дублони, дукати, марки и други монети, от които Крейерс направи фишеци като Корнелия.

— Брой, Титус, и не ги харчи много бързо, защото дори и такава сума бързо се свършва.

— Това е същинска магия — мърмореше Рембранд.

За съжаление, Крейерс имаше право. Четирите хиляди и двеста флорина се оказаха недостатъчни да възстановят финансите на семейството.

— Ще платим всички дългове — заяви Титус и колкото е възможно по-скоро ще си приберем картините и книгите, които Бекер държи като залог. Този мошеник прекалено дълго държа великолепните творби на татко. Той можа да ги владее в продължение на толкова години, но няма да ги притежава винаги.

И така една сутрин Титус самоуверено се появи в къщата на Канала на Императора.

Бекер беше зает в магазина, тъй като посредници като него имат повече работа по време на война, отколкото в мирно време. Посрещна Титус с подчертана студенина.

— Идвам да ви кажа — заяви младежът със спокоен тон, — че баща ми иска да изплати дълга си към вас. С оглед на това бих искал да знам, кога бихме могли да си вземем деветте картини и двете книги?

Бекер направи грозна гримаса.

— За какво задължение говорите?

— За задължението, гарантирано с девет картини и с книги.

— Добре, но баща ви има и друг дълг към мене. Освен двете суми, които имате предвид, аз имам права върху едно задължение, възлизащо на хиляда флорина. Необходимо е и то да бъде изплатено. Ето какво гласи документът, който ще ви прочета — продължи той, като извади от едно чекмедже някакъв лист, покрит с печати.

— Това не е нужно, господин Бекер. Днес става дума за деветте платна и за двете ценни книги.

— Но аз няма да ви ги върна! В договора с Ван Людик има клауза, според която вашият баща трябва да изплати две трети от своя дълг с пари в брой и остатъка — със свои картини.

— Да оставим засега кредита на Ван Людик.

— Нямам такова намерение и съм сигурен, че съдът ще бъде на наша страна.

— Значи отказвате да върнете картините?

— Отказвам да взема вашите пари. Повече няма да разговарям, защото съм много зает.

Титус излезе, без да поздрави, докато Бекер доволно потриваше ръце.

Нима този наивен хлапак си въобразяваше, че ще изкопчи от него такива ценни придобивки? Той скоро щеше да научи кой е Хармен Бекер.

XI

Камбаните звъняха с пълна сила, за да чествуват победата на нидерландския флот при Флореланд. Името на Де Руйтер се произнасяше навред; той бе изтрил срама от поражението при Ярмут, довеждайки като плячка шест английски бойни кораба в залива на Тексел. На следния ден Амстердам приветствуваше „великия победител“.

Титус се бе присъединил към ентузиазиранията тълпа. Нищо не помрачаваше радостта му. Търговията веднага се бе съживила и сам той се бе възползувал от благоприятния обрат, тъй че вече притежаваше малко пари. Бе купил картини, които му харесваха, и инстинктът му не бе го излъгал. Платна от Вуверман, Рюисдел, Остаде, Босшерт бяха окачени по стените, а други вече бяха препродадени с добра печалба.

Накратко, Титус беше доволен. Всичко вървеше съобразно неговите желания. Нима не трябваше да се радва на начина, по който господин Франсен беше разрешил въпроса „Бекер“? Холандският съд бе принудил вбесения търговец да върне скъпоценния залог. Да, все още имаше съдии в Холандия! Картините, възвърнати в ателието, не намираха купувачи: никой не проявяваше ни най-малък интерес към творчеството на баща му. Но той продължаваше да работи несмутимо, сякаш някаква по-висша власт го подтикваше непрестанно да рисува!

При мисълта за баща си, Титус почувствува прилив на нежност... Рембранд, усамотен в своето величие! Някога той беше чествуван тъй, както сега чествуваха „победителя“; днес, забравен в своята къщичка край Канала на Розите, без да го е грижа за славата, той прекарваше дните си като обикновен занаятчия, отдаден на всекидневната си работа, но без да получава възнаграждението, давано и на най-невзрачния. Как Нидерландия, такава богата страна, можеше да изостави най-добрия си син до такова мизерно положение? Тя покровителствуваше посредством художници, лишени от замах, докато творци като Хале, Ван Рюисдел, Ян Стийн, Хобема, Вермеер и

толкова други бяха докарани дотам, че умираха от глад... Какъв срам за онези, които ръководеха държавата!

Въпреки че Титус трудно разбираше баща си, все пак знаеше, че Рембранд е щастлив, когато разполага с някое платно и с бои, че тогава в малкото ателие царува голяма радост.

Потънал в мисли, Титус се връщаше у дома си. Изведнъж му хрумна, че не би било зле да се отбие при Магдалена и госпожа Ван Лоо. През последните месеци беше тъй зает, че не бе успял да поднесе почитанията си „При златния поднос“. Ето защо бе посрещнат с упреци от Магдалена.

— Признавам вината си — каза той галантно, — но се надявам, че ще ми помогнете да се покая.

— Не обичам разкаяните грешници — отвърна девойката, докато кокетно оправяше косата си. — Според мен, те са твърде големи фанатици.

— И все пак знаете, че на небето има повече радост за един покаял се грешник, отколкото за десет праведника — възрази Титус, хвърляйки светлосинята си наметка върху един стол. — Фанатиците са съвестта на света, без тях нашето земно съществуване би било твърде бледо. Но къде е майка ви?

— При брат ми Ян. Снаха ми скоро ще има бебе и мама си въобразява, че нищо няма да е в ред, ако тя не е там.

— Колко ли е хубаво човек да има майка, която е тъй грижлива към децата си!

Девойката хвърли развълнуван поглед към Титус.

— Истинско нещастие е, че вашата майка е починала тъй млада — каза тя нежно. — Мама винаги повтаря, че тя е била много хубава. Изглежда, че вие приличате на нея, Титус?

Беше ли това комплимент или само закачка?

— Ще ме накарате да се изчервя — отвърна той, изчервявайки се наистина. — Да, майка ми е била очарователна жена; баща ми я е нарисувал не знам колко пъти; само че най-хубавите платна са изчезнали...

— Все пак странно е, че творчеството на баща ви се цени тъй малко напоследък!

Магдалена погледна към своя портрет, окачен върху белосаната стена.

— Макар че не е моя работа да давам преценки, бих казала, че това е един художник, който...

Тя се поколеба в търсене на най-подходящия израз.

— Татко е най-великият художник на този век! — провикна се Титус, като се възползува от нейното замълчаване. — Отказват му дължимата почит, както понякога някои хора отказват да слушат гласа на собствената си съвест. Но аз имам грижата да му осигуря възможност да продължи своята работа до края на живота си. Ето целта, която съм си поставил.

— В това също има фанатизъм...

— Би могло да се каже и така. Но аз ще изпълня задачата си, а един ден победилата Нидерландия отново ще процъфтява и търговията с произведения на изкуството пак ще се оживи.

Младежът трептеше от въодушевление. Магдалена почувствува, че този хубав младеж, същински млад принц, държи на думата си. Съвсем спонтанно тя възкликна:

— Щастлив сте, че имате такъв баща, Титус!

— Благодаря, Магдалена — прошепна младежът със сподавен глас, докато сълзи избликваха на очите му, въпреки волята му.

Студената Магдалена загуби обичайното си самообладание и започна да милва кафявите къдрици на Титус, разтреперан от щастие.

— Магдалена, Магдалена — повтаряше той.

Погледът на девойката се изпълни с нежност. Тя не беше вече сигурното в себе си същество, нарисувано от Рембранд, а жена, чиято нежност свенливо търси начин да се изяви. Кокетството и пресметливостта бяха изчезнали от лицето ѝ.

— Ах, ако можех да ви нарисувам така — прошепна Титус, — бих направил толкова портрети, колкото баща ми е направил на майка ми.

Магдалена леко извърна глава, Титус грабна ръцете ѝ и влюбено ги доближи към лицето си. В дъното на уголемените очи на девойката той прочете блаженство. Тя не се противеше на ласките му...

Да, камбаните звъняха с пълна сила, но Рембранд не ги чуваше; от седмици насам работеше над едно голямо платно, от което не беше доволен. Работата не вървеше така, както той би желал; освен това

често се чувствуваше изморен. Ето и че и днес, веднага след като бе отпратил моделите си, чувство на безсилие го обзе, причинявайки му дълбоко страдание. Защо да продължава да рисува? Художникът има нужда от известен отклик, той не създава красотата за самия себе си. А около него имаше празнота. Нима вече нямаше да има вдъхновение? Трябваше ли да се примири до смъртта си да остане грохнал старец, който залъгва суката си, като се разхожда полека по улиците?

Опита се да походи напред-назад из ателието, но краката му бяха странно отмалели и тежки като олово. С болезнена гримаса художникът се отпусна върху леглото и затвори очи. Нуждаеше се от малко почивка. Ученикът му Аерт ван Гелдер си бе отишъл в Дорд и несъмнено нямаше вече да се върне, тъй като бе загубил баща си. Добро момче беше този Аерт, добро и трудолюбиво. Преди да си замине, бе пожелал да приготви платното за „Блудния син“.

Сега платното очакваше само боите, но художникът нямаше настроение за работа. С умерено движение Рембранд прокара ръка по потното си чело. Силна болка в слепоочията и над очите го измъчваше. Болен ли беше? Досега никога не му се беше случвало да се разболява. Като се повдигна с мъка, видя в огледалото подпухнало и зачервено лице, с черни сенки около очите. Чувствуваше езика си сух. Мърморейки, се върна на леглото и смъкна домашната шапчица, която притискаше главата му. Обаче веднага му стана студено; взе парче платно, откъсна широка ивица и с нея обви челото си.

Какво ставаше с него? Задъхваше се. Като че ли кръвта му беше станала твърде гъста и не можеше да тече из артериите му. Нима щеше да умре? Никога не беше мислил за смъртта, въпреки че тя често бе чукала на вратата — Саския, Хендрикие, децата бяха извикани по реда си — той беше останал. Легнал по гръб, се загледа в голямото платно, чиято белота му беше непоносима. Припомни си безсилното движение на ръката си от преди няколко минути, когато се бе опитал да започне работа. Замисълът му бе да изобрази завръщането на блудния син. Хубава и трогателна беше историята на този богат младеж, увлечен в излишества, който по-късно се бе завърнал в бащината къща, привел гръб под тежестта на своите грехове! Как да пресъздаде това върху платното? Завръщане в бащината къща!... Трудно е да се каже: „Татко, прегреших пред небето, пред тебе и моят грях ми тежи“.

Не беше ли грешил и той, Рембранд? Не беше ли и той богат младеж, заминал към далечна страна, където бе разпилял цялото си богатство, водейки прахоснически живот? Прахоснически, да! Къщата му на Голямата улица беше изпълнена с богатства, същински позлатен сън, свърталище на дявола. И ето че беше наказан — от една страна, несправедливо, но от друга, справедливо. Беше наказан по отношение на семейството си и по отношение на творческото си дело. Беше отбягван, осмиван и презиран: „Докато приближените на баща ми се тъпчат с храна, аз гладувам!“ Блудният син Рембранд беше пристигнал някога в Амстердам като същински принц на изкуството. Тогава трябваше да го молят, да му плащат много пари, за да рисува портретите им. Светът му изглеждаше твърде тесен, този свят, в който всичко живо, земята, водата, добрите и лошите хора, всичките животни, градовете, църквите, къщите, всичко се бореше, за да защитава своето място. Какво бе останало от онези години, нима бе останало нещо друго, освен прах и пепел?...

Рембранд разкопча ризата си; струваше му се, че се задушаваше. Нещо рухваше в главата му, сякаш падаше в пропаст. Пръстите му се впиха в празнота.

Когато Корнелия влезе в ателието, намеря баща си проснат неподвижно върху леглото. Ризата му бе разкъсана и се виждаха косматите му гърди.

XII

За Титус настъпи странен период; безпокойството постоянно се редуваше с радост; безпокойство за здравето на Рембранд, радост за доверието, с което Магдалена скланяше глава върху рамото му.

И безпокойството, и радостта пречистват човека. Рембранд, който лежеше болен, също изпитваше тяхното въздействие. Доктор Франсен му пусна кръв няколко пъти. Скоро след това се почувствува по-добре и отново се зае с платното „Блудния син“.

Сега вече творбата започваше да добива очертания. Рисувана без възискателност към подробностите, тя беше очертана с огненочервено и жълта охра върху фон от тъмнокафяво и ръждивозелено. Сега вече художникът беше доволен...

Отново камбаните радостно ехтяха над града. След славната експедиция на Де Руйтер в Чатъм, с Англия беше подписан почетен мир. Малката Нидерландия показваше на учудения свят какво може да се постигне с храброст и мъдрост. След като „Актът за корабоплаването“ бе променен, пристанището на Амстердам отново се задръсти от неизброими търговски кораби, чиито товари изпълваха складовете. В борсата отекваше шумът на оживена тълпа. Капиталите се пускаха в обръщение и Амстердам отново процъфтя. Но външният вид на града не изглеждаше както по-рано; децата на забогателите търговци презираха простия и грубоват вкус на своите бащи, тъй че всичко започваше да изглежда по-кокетно. Духът на Версай бе полъхнал чак до Нидерландия.

Магазинът на Титус беше редовно посещаван от богати амстердамци, които купуваха всевъзможни предмети за украса, а също и накити, като пръстени и брошки, тъй както и гравюри от Рембранд.

— Защо да отлагаме още нашата сватба, Магдалена? — попита веднъж Титус.

А тя, застанала пред прозореца на магазина, загледана в сивите зимни облаци, отвърна:

— Нека бъде, когато ти кажеш, Титус!

Той я прегърна.

— Тогава бързо да съобщим новината на татко! Той ще бъде много доволен.

Рембранд, загърнат в старата си кожена дреха, бе седнал близо до огъня с библията върху колене.

— Добър ден, мое дете — каза той на Магдалена, — много мило е от твоя страна, че идваш да видиш стареца.

— Искаме да ти съобщим нещо, татко! Магдалена и аз...

Но художникът бързо го прекъсна:

— Това не е трудно да се отгатне. Бъдете щастливи, мои деца!

Той прегърна и двамата едновременно.

— Току-що прочетох историята на Рут и Бооз. Това е историята на една щастлива двойка. Бих искал да нарисувам картина по нея и да ви я подаря. Това ще бъде подаръкът на един старец, който няма нищо друго, освен палитра и четки. Елате да ми позирате, мои деца.

— Как, татко, веднага ли?

— Да, Титус, светлината е добра, дори великолепна за такъв зимен ден.

Току-що пригответно платно бе опънато на статива. Художникът накара Титус и Магдалена да застанат един до друг. Със свенливо движение младежът леко обгърна с ръка раменете на своята годеница, докато другата му ръка бе отправена към корсажа ѝ.

След като нахвърли с нервна ръка няколко линии върху бялата повърхност, Рембранд изпроводи младите до вратата.

— Вървете и не идвайте насам! Нужно ми е да остана сам.

Бракосъчетанието на Титус ван Рейн и на Магдалена ван Лоо бе извършено в тесен семеен кръг. Рембранд стоеше малко настрана, докато по-развеселените членове на семейството на младоженката го разглеждаха скритом. Госпожа Ван Лоо имаше величествен вид с черната си рокля; зачервена от вълнение, тя правеше безуспешни опити да поддържа общ разговор. За щастие, мълчанието се запълваше благодарение качеството на поднесените ястия и на доброто вино. Рембранд, обикновено твърде сдържан, яде и пи повече, отколкото би трябвало.

Когато се прибираще късно вечерта, край Канала на Розите водата блестеше мрачно.

Церемонията, на която бе присъствувал, не носеше нищо радостно за него. Титус щеше да се пренесе в „При златния поднос“,

ставаше дума да премести там и своето магазинче. Такова беше желанието на Магдалена. Така за в бъдеще къщата на Канала на Розите щеше да потъне в тишина. Там щеше да остане само Корнелия — още малка, за да присъствува на сватбата — под грижите на Ребека.

Рембранд се движеше тежко и неуверено. Край него минаваха сенки на хора, с фенери, които осветяваха за миг втвърдения под стъпките сняг. Той ревнуваше, ревнуваше Титус, ревнуваше от Магдалена, която му беше отнела сина. Нямаше ли Титус да забрави този баща, който не разполагаше със средства дори да му направи подарък, който непрекъснато му бе в тежест и му причиняваше само грижи? Защо пък не! Един художник, за когото никой не се сещаше, от когото никой не очакваше нищо. Целият му живот беше неудача, Амстердам му се присмиваше, защото по платната му боите просто преливаха: наричаха го художникът на калта и на тъмнината; разправяха, че изкуството му се стреми към образи, лишени от солидна основа. Поне такива бяха изразите, с които го преценяваше Жерард де Лерес, художникът, който се ползуваше в момента с височайше благоволение. Той рисуваше портрети на видни личности, беше същински герой, добродетелен глава на семейство.

Внезапно Рембранд усети, че някой го блъсна силно; някакъв глас му казваше да гледа къде стъпва. Докато се опита да протестира, бе блъснат повторно и се простря върху снега.

Колко време бе останал в безсъзнание? Една минута? Един час?

Когато дойде на себе си, звездите блестяха измежду голите клони на един бряст. Рембранд с мъка се изправи и се отдалечи от брега на канала, търсейки убежище близо до къщите. Прибра се пипнешком, премръзнал и убит духом. Корнелия и Ребека вече спяха. Запали една свещ в кухнята и дълго пи на големи глътки от ледената вода. Толкова беше жаден! Веднага след това се изкачи да си ляга. Никога стълбището не му бе изглеждало толкова стръмно.

Изкачи се на един стол и запали всички свещи на полилея, окачен на таванските греди с медна верига. Ателието се изпълни със светлина. Художникът приближи статива, за да бъде добре осветен, после се отдръпна и започна да съзерцава своята творба. Рут и Бооз, чудото на любовта! Рембранд се унесе в мечти пред тези петна от злато, от кармин, и от тъмночервено. Един мъж и една жена сред

атмосфера на вълнуваща чистота, изживяваха чудото, сътворено от вдъхновена ръка.

XIII

Небето над града бе синьо и бяло като делфтски порцелан. Титус бързаше към Канала на Розите, където го зовеше работата му. Магазинчето му все още беше там. Магдалена очакваше дете и всички бяха единопдушни, че не бива да има голямо оживление у тях през това време. Сега върху Титус лежах тежки отговорности. Мисълта за това го ужасяваше, тъй като не се чувствуваше добре. Беше преуморен и почваше да се задъхва много по-лесно, отколкото преди. На ъгъла на Канала на Принцовете и Канала на Цветята се спря за миг; отгук се виждаше любимата му гледка, една от най-хубавите в целия град: вдясно масивната Западна църква издигаше четвъртия си силует в сред зелени брястове; вляво Каналът на Принцовете течеше край редица от фасади, които се губеха в далечината. Ах, ако можеше да нарисува като баща си багрите на лятото и отраженията върху водата!... В същност, какво можеше той? Да ръководи магазин за картини, в който често се дразнеше от лошия вкус на клиентите...

Корнелия беше много заета, когато той влезе. Въпреки че бе едва тринадесетгодишна, сестра му бе негов отличен помощник. „Бедното дете — помисли си той. — Има тъй весел характер, а е принудено да живее с един баща, който все повече се затваря в себе си.“

— Идвал ли е някой вчера, след като си тръгнах, Корнелия? — попита Титус, изтривайки запотеното си чело.

— Да, след вечеря при татко дойде някой си господин Меерхут.

— Нотариусът Меерхут?

— Да, двамата с татко разговаряха дълго, струва ми се, за пари. Във всеки случай, когато господин Меерхут си тръгна, татко каза, че Бекер може да бъде сигурен за парите си.

— Какво ли още иска този негодник? — процеди Титус през зъби.

— Много се безпокоя. Татко веднага след това излезе и се върна съвсем пиян посред нощ.

А той, Титус, през същото това време слушаше обичаната жена, която му свиреше на лютня!

Изкачи се в ателието, където Рембранд, с шапчица на глава, стриваше бои.

— Добър ден, татко!

Рембранд кимна със силно зачервено, разстроено лице. Въздухът в стаята беше съвсем застоял. След като отвори прозореца, Титус седна върху разхвърляното легло.

— Какво искаше нотариусът Меерхут? — запита той, без никакво предисловие.

— Нищо особено.

— Не може да бъде, татко. За какво претендира Бекер? За пари или за картини?

Рембранд мълчеше. Толкова бе желал да скрие от сина си новите грижи. Около устата му заигра нервна тръпка.

— Бекер се е отнесъл до съда по въпроса за дълга ми към Ван Людик. Решението...

— Трябва да платиш ли?

— Да, хиляда осемдесет и два флорина! Две трети в пари, останалото в картини. Уви, Титус, аз ти създавам само неприятности!

— Да не говорим за това, татко. Какво значение имат парите! Бекер може, ако иска, да се задуши в злато, но той няма да получи твоите картини. Те са твърде хубави, за да украсяват къщата на тази мръсна пиявица.

На Рембранд му се искаше да прегърне своя единствен син, своята опора, но се задоволи само да довърши стриването на боите. Сега щеше да почне да рисува. Благодарение на Титус.

Бащата и синът се преструваха един пред друг, Рембранд съвсем зле, Титус малко по-добре, но без да може да излъже себе си. Бе казал: „Какво значение имат парите!“ Уви, той не притежаваше хиляда флорина в брой. Би могъл да поговори за това с Магдалена, но се колебаеше, защото знаеше, че не би било добре още в самото начало на съвместния им живот да подлага жена си на постоянни парични затруднения, и то заради своя баща.

От друга страна, Титус бе решен да избави от грижите този стар чудак и домосед. От много време насам Рембранд не бе напускал ателието, където четеше, спеше и работеше. Нима не заслужаваше да получи пари, възхищение и любов?

Настъпи есента. Един ден Титус се почувствува още по-изморен от обикновено и реши да се прибере по-рано в къщи.

— Сестричке, тръгвам си — предупреди той Корнелия. — Нещо не се чувствавам добре. Ще трябва мъничко да си почина.

Обезпокоена, девойката му помогна да се облече.

— Ще се погрижа за магазина, бъди спокоен!

Силни тръпки разтърсваха Титус. Опита се да скрие състоянието си от двете жени, но не успя да излъже добрата госпожа Ван Лоо. Тя му заръча да си легне веднага и повика лекар.

Титус се измъчваше от особена болка в гърдите, задушаваша топлина му тежеше, после сякаш го пронизваше остър нож. Искаше му се да крещи, да вика, но никакъв звук не излизаше от гърлото му... Топлата вълна се изкачи и сякаш преля над главата му, устата му се отпусна.

Когато Магдалена малко по-късно се надвеси над него, разпенена кръв рукна върху ръцете ѝ.

В петък, 7 септември 1668 година бе погребан двадесет и седем годишният Титус ван Рейн. Погребението беше тържествено; ковчегът, носен от шестнадесет мъже, бе следван от цялото семейство Ван Лоо. Пред звуците на камбаните мрачното шествие се отправи към Западната църква, където Рембранд чакаше в ъгъла на главния вход. Присъедини се към другите мълчаливо, сякаш не беше съвсем на мястото си. След прощалните думи на пастор Сарториус, той се обърна и тръгна сам — един сломен и отчаян старец...

XIV

За Корнелия зимата на 1668 година беше извънредно тежка. Тишината, в която бе потънала къщата, започваше да става непоносима. Нямахме го вече Титус, нямаше магазин, нямаше и кому да бъде полезна! Корнелия, която бе на четиринадесет години, знаеше вече доста неща; бе ходила на училище, можеше не само да чете и пише, но също и да смята. Ето защо разбираше, че след смъртта на Титус в къщата не бяха влизали никакви пари. Татко ѝ блуждаеше из собствените си видения. Въпреки че не излизаше от ателието си, той дори вече и не работеше, а се задоволяваше само да мечтае или да прелиства библията. Не знаейки какво да прави, Ребека изпрати девицето у семейство Ван Лоо; приеха го много добре. Магдалена, която се движеше вече мъчно — раждането приближаваше, — даде на Корнелия няколко златни монети.

— Знаем колко помагаше на Титус и никога няма да забравя това — каза тя.

За нещастие, в Амстердам живееше и друг човек, който не забравяше лесно. Хармен Бекер искаше да се възползува от новосъздаденото положение. Нужни му бяха хилядата осемдесет и два флорина, за които Титус бе дал гаранция. Ако нотариусът Меерхут се бе показал небрежен, то той трябваше да се заеме сам с уреждането на въпроса.

— Татко е болен, не може да слезе — отвърна Корнелия, когато Бекер отиде у тях.

— Но той ми дължи повече от хиляда флорина и синът му е гарантирал плащането!

Какво да се прави? Корнелия го изпрати у Ван Лоо; може би жената на Титус щеше да намери някакво разрешение? Бекер си тръгна, но не без да хвърли алчен поглед към стените, покрити с картини.

Детето на Титус и на Магдалена се роди преди края на зимата. Беше момиче. Нареккоха го Тиция. Когато Корнелия отиде да съобщи новината на Рембранд, отначало не успя да го изтръгне от полудрямката, в която бе изпаднал край огъня. Все пак смисълът на думите малко по малко достигна до съзнанието му. Едно дете, което щеше да наследи Титус, любимия му син!... Следователно животът продължаваше. Колко бе странно това!... И ето че вътрешният мрак, сред който бе живял в последно време старецът, започна да се озарява от светлина.

Госпожа Ван Лоо отвори вратата след дискретното почукване на Рембранд.

— Да, всичко е наред, бебето е чудесно! Тежи почти седем ливри!

Госпожа Ван Лоо плачеше от вълнение.

Магдалена не плачеше, но чертите ѝ бяха изопнати.

— Е, мое дете? — каза просто Рембранд.

Младата майка наподобяваше усмивка, тези думи ѝ напомниха времето, когато художникът я бе облякъл със странни, почти кралски дрехи.

Рембранд седна близо до леглото, край което бе поставена малка люлка. Дядото, чиито челюсти се движеха беззвучно, се загледа дълго в нея. Една люлка! После се приближи, внимателно повдигна завеската и видя малко русо бебе. Тиция! Погали нежната ѝ бузичка.

— Ах, ако Титус можеше да я види! — прошепна той, докато сълзи се стичаха по лицето му.

Никой не би могъл да предвиди, че Рембранд дотолкова ще се привърже към внучката си. Той, който бе съвсем престанал да излиза, отиваше всеки ден у Ван Лоо, за да я вижда.

— Днес ще бъде кръщението на Тиция — съобщи той на Ребека с тържествуващ глас.

Усмехнат вървеше покрай Канала на Розите. След неделното спокойствие пролетта обгръщаше дърветата с леко було от зеленина. Малката групичка около Тиция влезе в старата църква на Волска улица. Магдалена бе придружена от своя зет Франц ван Билерт, Рембранд вървеше край госпожа Ван Лоо, която сияеща носеше

детето. Вярващите, дошли за литургията, гледаха с учудване към едрия старец, облечен в черно кадифе, чиито сиви къдри падаха върху безупречно бяла яка.

— Майстор Рембранд — зашепнаха наоколо.

Отредиха му място близо до амвона и започнаха да пеят псалми. Рембранд гледаше само малката кръгла главица на Тиция; намираше я очарователна с дългата рокличка, украсена с панделки. Без да го е грижа за словото на пастор Сарториус, протегна ръка да я погали. Но госпожа Ван Лоо го побутна да внимава. Ако Тиция се събудеше! После клисари минаха между редовете, за да събират пари.

Рембранд бе приготвил медна монета, но когато видя, че Франц ван Билерт, Магдалена и госпожа Ван Лоо слагат сребърни монети на диска, той бързо извади една златна монета, единствената, която притежаваше.

Проехтя камбана. В последвалата тишина се чу гласът на пастора, който прочете традиционните думи на кръщението. Приканени да се грижат за възпитанието на детето, Магдалена, Франц ван Билерт, госпожа Ван Лоо и Рембранд се изправиха.

— Обещаваме — отвърнаха те в един глас.

Ние, да, ние! Рембранд продължаваше да размисля над това обещание, докато пасторът поръси с вода челото на Тиция. Какво можеше да направи той за нея? За разлика от другите, не можеше дори да ѝ купи някакъв ценен подарък. Но докато гледаше как Магдалена изтрива бебешкото личице с дантелена кърпичка, той се усмихна. „Ще го нарисувам“ — си каза тогава. Успокоен, отново се загледа в ритуала.

Портрет на Магдалена и на Тиция! Това хрумване го занимаваше все повече. Как да разположи изображенията им? Нетърпеливо смачкваше една след друга множество скици. Всичко му се виждаше нарисувано прекалено маниерно, някак си пошло; не му се искаше да направи нещо като някоя от многобройните картини на Богородица с Исус. Целта му беше да изобрази чисто и просто една жена и едно дете, една обикновена жена и едно обикновено дете, но показани по такъв начин, че да въплъщават най-възвишени чувства. Дни наред рисуваше, късаше листове, рисуваше наново и не пускаше никого, дори и Корнелия, в ателието.

Веднъж Магдалена разказа на Корнелия, че при нея е идвал един човек на име Бекер, на когото Рембранд дължал пари. Бекер поискал да

му се заплати под формата на четири картини, които да получи веднага, четири други след шест месеца и още четири след една година. Магдалена приела тези условия, без много да спори.

Четири картини! Корнелия не посмя да възрази нищо, тя беше шестнадесетгодишно момиче, което напълно зависеше от вдовицата на Титус.

— Разбира се, мое дете, добре си направила, не бих искал да ти причинявам и най-малки затруднения — каза Рембранд, когато Магдалена му събщи за спогодбата. — Какво да се прави! И все пак моите картини ще надживеят Бекер. Дай му ги!

Така бе решена съдбата на „Знаменосецът“, „Венера и Купидон“, „Жената край кладенеца“, „Юнона“. Хладният и благоразумен тон, с който младата жена обсъждаше този въпрос, омъчни художника. Други мисли го занимаваха в момента, пред него бе видението на изключителна картина, в която щеше да се съсредоточи цялото му художническо завещание, това би било кулминационната точка, а може би и заключителната точка на неговия живот. Някога бе рисувал с мрачни бои ужасяващи трупове и старци. Сега щеше да изобрази любовта, щастието, доверието. Една майка и едно дете беше нещо много, но не всичко. Необходимо му беше цяло семейство, включващо и бащата, и майката, семейство, съзнаващо смисъла на своята цялост, основата на обществото. Та нали семейството създаваше величието на Нидерландия? Във всяка от малките къщички по тази улица на Цветята, чиито фасади бяха постоянно пред очите му, имаше по едно семейство — също така, както и във всяка от богатите къщи покрай големите канали. Навсякъде надвечер жената и децата очакваха познатия шум от стъпки, предвещаващ завръщането на бащата.

Някои от мъжете умееха да запазват това богатство — семейното огнище; други сами го разрушаваха в името на парите, или по други причини. Но той, Рембранд, с право можеше да мисли, че винаги е умеел да цени това благо, въпреки че бързо му се бе изплъзнало. Бе загубил деца, Саския, добрата Хендрикие. Колко би могъл да бъде щастлив, ако всички тези скъпи същества бяха останали край него, ако можеше животът му да протича заобиколен от младост!

Оставаше му да изрази онова, което го вълнуваше, да го завещае на Корнелия, на Тиция, на идващото поколение. Да потвърди вярата си в живота, въпреки гробовете, в този живот, често тежък и въпреки това

несравним, този живот, през който сме длъжни да създадем нещо ценно — ето какво му предстоеше сега!...

Лятото изгаряше кулите на камбанариите. Рембранд вървеше покрай Канала на Императора под големите дървета, които поддържаха мъничко свежест. Отиваше да види Тиция и Корнелия го придружаваше. Предишният ден Тиция бе капризничала малко повече и госпожа Ван Лоо бе предположила, че може би ще й расте зъбче... Но накъде го водеше Корнелия? Ах, да, тя искаше да купи букет полски цветя за Тиция. Скоро кошничката й бе пълна със синчец, маргаритки, макове. После тя хвана баща си под ръка, а той си помисли, че малката Корнелия почва да става очарователна. Профилът й извънредно много напомняше за горката Лизбет, която бе умряла тъй млада, след като бе загубила разсъдъка си...

Но не беше време да се отдава на тъжни мисли.

Ана ван Лоо им отвори.

— Децата са в градината, да идем при тях!

Магдалена бе седнала на ниско столче и държеше малката Тиция на коленете си. Край тях играеше Бригита, племенницата на Магдалена, двегодишно момиченце със силно зачервени бузички. Корнелия веднага изтича към тях, за да им даде цветята. Развълнуван, Рембранд се загледа в картината, тъй великолепно подредена от случая. В средата бе Тиция с розовата си рокля, докато останалите силуети се очертаваха върху фон от листа.

— Не мърдайте! — викна повелително художникът.

Грабна молив и със сигурна ръка изобрази семейната групичка върху къс дебела хартия. Госпожа Ван Лоо се доближи и погледна през рамото му.

— Колко е трогателно, господин Ван Рейн!

Рембранд я погледна, продължавайки да движи беззвучно челюстите си. Промърмори за сбогуване някаква неразбираема дума и напусна градината, излезе от къщата, тръгна обратно покрай канала. У дома, бързо!

Отиваше да нарисова едно щастливо семейство, весели деца, усмихната майка, заобиколена от обичани същества. Картината щеше да бъде същински празник от багри, като цветята в малката кошница на Корнелия, симфония от червено, розово, зелено, златистожълто върху фона на тъмния листак. Той се движеше колкото му бе възможно бързо

с отслабналите си крака и щом пристигна, без да се спира при Ребека, която го попита нещо, бързо се изкачи в ателието, навлече работната си дреха и почна да подготвя платното.

На другата сутрин започна работа. Такъв щеше да бъде подаръкът, предназначен за Тиция, дъщерята на Титус ван Рейн. Това беше подарък от един шестдесет и три годишен мъж, с отпаднало тяло, но със сърце, което оставаше винаги младо. Това платно представляваше усмивката на един човек, който мечтае за миналото, поглеждайки към бъдещето, тъй като по това време вече той достигаше до прага на безсмъртието. Едно щастливо семейство? Изправен пред статива, Рембранд изобрази сериозното лице на Магдалена, вълнуващата крехкост на Тиция, пълничката Бригита и младежкия профил на Корнелия. Алено, тъмнорозово, малиненозелено, кехлибареножълто, човек би казал, че художникът, обхванат от творческо опиянение, разстилаше всички бои на своята палитра, преди да ги събере в могъщия синтез на финалния акорд.

Обаче постигнатото все още не го задоволяваше. Бе успял да покаже щастието на майката, докато усмихнатото дете протягаше малките си ръчички към нея. Но пълнота не бе постигната. Тогава реши да прибави в заден план един мъжки силует, младият баща, облечен в тъмносини дрехи, който, усмихвайки се, гледаше тази сцена. Кой беше този мъж? Посмъртен портрет на Титус? Или самият Рембранд, какъвто би желал да бъде? Мислейки за Титус и за своето собствено изгубено щастие, Рембранд рисуваше тази картина...

Отсега нататък вече можеше да направи равносметка на своя живот. Той бе протекъл като хубав сън, въпреки нещастията.

XV

Лятото умираше, цветята повяхваха, дърветата пожълтяваха и мъгли се спускаха над канала, по който лодкари, пеейки, караха зарзават към града. Корнелия, застанала пред прага на къщата, наблюдаваше тази гледка с особен интерес. Всяка сутрин един младеж минаваше покрай къщата и я поздравяваше. Наричаше се Корнелис Суитхоф и беше художник като баща си. А Корнелия, въпреки грижливостта на господин Франсен, живееше в пълна самота. Предишният ден младежът бе я попитал дали не би го придружила на празненството, което щеше да се състои на Императорския площад. Това предложение я бе изкушило много.

Сърцето на девойката заби по-силно, художникът приближаваше; той я поздрави, като свали шапка, после се поколеба за миг.

— Мога ли да разчитам на вас за днес, Корнелия?

— Трябва да поискам позволение от татко.

— Добре, тогава побързайте.

След като се изкачи бързо по стълбите, тя почука на вратата веднъж, после още веднъж и понеже не получи отговор, полека отвори.

— Татко? — прошепна Корнелия, приближавайки се към леглото, където лежеше Рембранд, загърнат с черната си кожена дреха.

Той не се помръдна.

В понеделник, 8 октомври 1669 година, майстор Рембранд ван Рейн, художник, живущ на Канала на Розите, бе погребан в Западната църква. Погребалното шествие не бе голямо; само братята Франсен, художниците Кристиян Дусарт и Корнелис Суитхоф бяха пожелали да отдадат последна почит на стария майстор. Тъй като никой не можеше да вземе думата, церемонията бе съвсем кратка. Когато излязоха от църквата, камбаната проехтя и разпръсна могъщите си звуци из улиците на града. Беше пладне.

ПЕНЧО СИМОВ

ПОСЛЕСЛОВ

Ако се опитаме да изобразим последните години от живота на Рембранд ван Рейн, ще са ни нужни в изобилие мрачни и потискащи бои. В живота на великия художник има време, когато съдбата сякаш извърща очи от него. Той постепенно загубва всичко, на което е придавал някаква стойност — всичко, освен творчеството. Най-близките му хора умират, бедността го притиска все по-тежко и се превръща в отчайваща мизерия. Неизброими са ударите, които трябва да изтърпи, неизчислими — загубите, понесени от него. Дори и само малка част от онова, което е изживял, би било достатъчно, за да съкруши и обезвери всеки друг човек. Но мелничарският син от Лайден не се поддава на обичайните мерки и преценки, за него не важат някои общоприети норми и изисквания. Истински човек от народа, здраво свързан с родната земя, той не се огъва и не скланя глава пред никакви изпитания. Като як дъб, който не може да бъде повален и от най-яроствните бури, той сякаш черпи нови творчески подтици дори и от нещастията. Нищо не е в състояние да пресуши необикновеното му вдъхновение, стремежът му към съвършенство не познава граници. И неудачите, крахът на неговото съществуване (от гледна точка на буржоазните представи за успеха) му дават възможност да достигне до пределно вглъбяване в психологията на хората, до осъзнаване трагизма на живота, опошлен и покварен от господстващата класа.

Тази титанична творческа сила на Рембранд, която не секва с настъпването на старостта, с право привлича вниманието на всичките му биографи. Неслучайно в техните книги художникът Рембранд неусетно измества човека Рембранд; справедливостта налага да признаем, че има основание за това. Ян Менс не се отделя от тази преобладаваща насока. Наистина не са малко опитите му да покаже героя си в най-различни мигове от всекидневието — обикновени случки, срещи и непредвидени разговори. Но дори и сякаш против

волята на автора, всички те се свързват чрез хиляди невидими нишки с творчеството на майстора. Това всъщност е сполука за книгата. Що се отнася до историческата достоверност, може да се каже, че Менс не злоупотребява с писателското въображение и проявява достатъчно уважение към фактите. В стремежа си да направи книгата достъпна за най-широк кръг, авторът старателно избягва ролята на изкуствовед. Струва ми се обаче, че съвременния читател се интересува повече от някои технически подробности за работата на великите художници.

Като живописец Рембранд е имал своеобразен похват при нанасянето на боите. Той скъсал с традиционното им размазване и ги натрупвал на дебели слоеве, постигайки чудна пластичност. Понякога обръщал четката и работел с дръжката ѝ или дори с нож. Боите си получавал от стриване на гъсти смоли и масла.

Изключителни са постиженията му при боравене със светлини и сенки. Докато други художници градят върху основата на линията или боята, той постига най-голямо въздействие чрез силата на светлината. В неговите картини тя се проявява във вид на своеобразно, целенасочено сияние.

Рембранд създал „свой“ цвят: една особена, едновременно червеникава и златистокафява боя създава основната тоналност на много негови картини. Цялата гама от останалите багри изглежда някак пречупена, повлияна от този „рембрандовски“ тон.

Наред с това великият майстор умее да изтръгва неподозирани ефекти от черно-бялото. Той пръв издигнал високо изкуството на графиката. За своите гравюри използвал техниката на офорта. При този способ рисунката се очертава с тънко острие върху лак, покриващ металическа пластинка. Следва заливане с киселина, която разяжда тъй нарисуваните линии. После лакът се отделя, а разядените линии се изпълват с боя, от така полученото изображение се получават отпечатъци върху влажна хартия с помощта на преса.

Важен дял в творчеството на художника заемат и рисунките. До наши дни са запазени около 1500 различни негови рисунки. (Той е създал около 650 картини и над 300 различни гравюри.)

Но, разбира се, не огромната плодовитост е най-поразителната черта на Рембранд. Онова, което го издига над повечето от останалите бележити живописци, е съчетанието на истински художнически гений с постоянна творческа неудовлетвореност, последователен реализъм и

дълбок демократизъм. В своя стремеж към правдиво изобразяване на действителността той остава винаги проникнат от всеотдайна любов към хората. Особено характерни са случаите, при които по традиция използва библейски сюжети. При разработката им той създава не религиозни творби, а картини с просто човешко съдържание, от които блика правдата на живота. Неслучайно именно образите на неизвестните бедни и измъчени хора в творчеството му се открояват с по-голяма сила и благородство, отколкото лицата на някои благородници и богаташи.

„Непризнаването“ на този могъщ творец от съвременниците му съвпада с идейните позиции на нидерландската буржоазия, която през втората половина на 17 век се превръща в реакционна обществена сила. Затова на мода по онова време са някои второстепенни художници, които отстъпват от реалистичните традиции на своите предшественици. Но забравата, в която временно изпада Рембранд, не продължава дълго. Днес той заема мястото си между най-великите световни творци в областта на изобразителното изкуство и всяка нова задълбочена книга за живота и творчеството му се посреща с оправдан интерес.

Пенчо Симов

Издание:

Ян Менс. Рембранд

Холандска. Второ издание

Издателство „Хр. Г. Данов“, Пловдив, 1981

Редактор: Здравка Петрова

Художник: Величко Маринов, 1981

Художник-редактор: Веселин Христов

Техн. редактор: Ирина Йовчева

Коректор: Виолета Славчева

Дадена за набор на 10.І.1981 г.

Излязла от печат на 30.Х.1981 г.

Формат 60/90/16

Издателски коли 18,50

ДП „Д. Найденов“ — В. Търново

Jan Mans

La vie passionnee de Rembrandt

Intercontinentale du Livre

Paris, 1956

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.